

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Милица В. Ђуковић

ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И СРПСКА КЊИЖЕВНА
ПЕРИОДИКА

Докторска дисертација

Београд, 2020.

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Milica V. Čuković

TIHOMIR OSTOJIĆ I SRPSKA KNJIŽEVNA
PERIODIKA

Doktorska disertacija

Beograd, 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Milica V. Ćuković

**TIHOMIR OSTOJIĆ AND THE SERBIAN
LITERARY PERIODICALS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Милица В. Чукович

**ТИХОМИР ОСТОИЧ И СЕРБСКИЕ
ЛИТЕРАТУРНЫЕ ПЕРИОДИЧЕСКИЕ
ИЗДАНИЯ**

Докторская диссертация

Белград, 2020.

Ментор: др Душан Иванић, професор емеритус, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије:

1. Др Драгана Вукићевић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет
2. Др Татјана Јовићевић, виши научни сарадник, Универзитет у Београду, Институт за књижевност и уметност
3. Др Зорица Хацић, ванредни професор, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Датум одбране:

Тихомир Остојић и српска књижевна периодика

РЕЗИМЕ

Докторска дисертација *Тихомир Остојић и српска књижевна периодика* истраживање је из области историје српске књижевности и историје српске књижевне периодике, које за циљ има анализу ставова Тихомира Остојића о улози и задацима српских часописа у XIX веку и почетком XX века. Уједно, у докторској дисертацији расветљава се улога Тихомира Остојића као уредника и сарадника бројних српских часописа (*Летопис Матице српске, Покрет, Трговачке новине, Српски соко, Босанска вила, Бранково коло, Србобран, Нови Србобран, Савременик, Коло, Јужнословенски илолог, Српскохрватски алманах, Српски књижевни гласник, Соко, Позориште, Глас Црногорца, Стражилово, Дечије новине* итд.). Циљ докторске дисертације састоји се у ревалоризацији улоге и места Тихомира Остојића у српској књижевној и културној средини последње деценије XIX века и првих двеју деценија XX века, у тумачењу ставова Тихомира Остојића о функцији српских часописа, као и његових конструктивних предлога о могућностима развоја српске периодике у једном динамичном књижевном и културном тренутку и у специфичним друштвеноисторијским околностима, које су обележиле интелектуалну климу Новог Сада на размеђи двају векова. Историчар књижевности, књижевни критичар, есејист, јавни радник, Тихомир Остојић (1865–1921) био је професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, повереник, потом и добротвор Српске књижевне задруге у Новом Саду, члан а потом и потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, члан Новосадског сокола, наставник вечерње школе новосадске трговачке омладине, члан Читалачког девојачког друштва (претече Девојачког кола и Српског омладинског кола) и предавач на састанцима овог удружења, секретар Матице српске, уредник *Летописа Матице српске*, да би, по одласку из Новог Сада, постао редовни професор и први декан Филозофског факултета у Скопљу, односно први председник новооснованог Скопског научног друштва.

Разгранату, обимну и разноврсну научну и културну делатност Тихомира Остојића повезује рационално постављена, детаљно образложена и доследно спроведена визија културне политике и културног програма, чији је основни постулат садржан у концепцији – просвећивања народа. У докторској дисертацији *Тихомир Остојић и српска књижевна периодика* разматрају се, описују и контекстуализују бројне делатности Тихомира Остојића, како са становишта улоге овог историчара књижевности у процесу просвећивања народа, тако и у функцији објашњења Остојићевог културно-националног програма, најјасније и најсвестраније израженог управо у текстовима посвећеним објашњењу улоге српских часописа у национално-културној еманципацији српског народа у Јужној Угарској. У уводним поглављима дисертације повезују се подаци из биографије Тихомира Остојића са Остојићевом научном делатношћу и културном мисијом, као што се, у српској књижевности XVIII века и у писцу чије је стваралаштво Остојић највише

проучавао (Доситеју Обрадовићу) изналазе утицаји и подстреци за културно и национално профилисање књижевног рада Тихомира Остојића.

Поглавље „'Отечество учених Србаља' у критикама и полемикама Тихомира Остојића“ представља анализу друштвенокултурног контекста у којем је делао Тихомир Остојић, приказ новосадске интелектуалне средине и Остојићеве улоге у критици нерада, учмалости и несавремености у раду Матице српске и Српског народног позоришта, али, уједно, и упознавање са Тихомиром Остојићем као историчаром књижевности и културе, вредним, савесним и озбиљним научником, свестраним и изразито компетентним књижевним критичаром, хроничарем књижевног и културног живота Новог Сада, упознатим са историјом овог града и његове књижевности, али заинтересованим за актуелни књижевни тренутак и могућности развоја српске литературе, издаваштва и новинарства. Поглавље „'Семе просвештенија' Тихомира Остојића“ доноси анализу књижевноисторијских есеја и чланака Тихомира Остојића посвећених српској књижевности XVIII и XIX века, са посебним акцентом на анализи стваралаштва Доситеја Обрадовића, али и српске књижевне периодике, у XVIII и XIX веку. Поглавље „Проучаваоци и следбеници Доситеја Обрадовића: Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац“ читаоце упознаје са утицајем књижевних, моралних и филозофских идеја Доситеја Обрадовића на књижевни и културни програм истакнутих историчара српске књижевности, који се, инсистирањем на просвећивању народа указују као директни следбеници просветитељског програма првог српског министра просвете. Поглавље „Просвећивање народа као културна идеологија Тихомира Остојића“ анализа је текста „Задатак књижевног листа“ који је Тихомир Остојић објавио 1892. године у *Стражилову* и детаљно поређење овог програмског текста са уводним, програмским текстом прва два броја *Српског књижевног гласника*: са текстом „Књижевни листови“ Богдана Поповића; а циљ овог поглавља био би да се испитају утицаји идеја Тихомира Остојића на идеје Богдана Поповића и да се укаже на оригиналност и озбиљност Остојићевог разумевања књижевне периодике, књижевне критике и просвећивања народа као првенствено културног а не само националног задатка српске интелигенције. Поглавље „Тихомир Остојић и календарско питање“ анализа је ставова Тихомира Остојића о календарима као типу популарних, радо читаних, јефтиних, а на формирање укуса и читалачких навика утицаних периодичних публикација, где су предочени Остојићева анализа постојећих календара (*Просвјета*, *Суботичка Даница* и др.) и Остојићеви предлози за унапређење квалитета ових публикација, а пажња је посвећена и Тихомиру Остојићу као уреднику *Календара Матице српске*. Остојићева критика лошег стања у Матици српској и покушај утицаја на унапређење рада ове институције предмет је анализе поглавља „Болест Матице српске и предлози за њено излечење: прилози Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића у *Србском дневнику* и *Покрету*“, у којем се анализирају тематско-методолошки блиски текстови Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића, посвећени Матици српској, а објављени у *Србском дневнику* и *Покрету* (новосадским часописима из половине XIX, односно с почетка XX века). Поглавље „Између књижевне

историје и аутопоетике: белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици у *Стражилову* и *Летопису Матице српске*“ доноси анализу кратких, искључиво часописних, информативних записа Тихомира Остојића о актуелној часописној продукцији, где се ови текстови тумаче како као аутопоетичке белешке, тако и као драгоценост сведочанства за историју српске књижевности и културе.

Стваралачки најплоднији, организационо најзахтевнији и за разматрање Остојићевог схватања књижевне периодике најзначајнији период био је период од 1912. до 1914. године, када је Тихомир Остојић у српској књижевној и културној јавности делао као секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске*. Најобимнији сегмент докторске дисертације *Тихомир Остојић и српска књижевна периодика* посвећен је анализи уредничког рада (концепције, замисли, уређивачке политике, круга сарадника и тема, прибављању претлатника, повереника и литерарних прилога) Тихомира Остојића на месту главног уредника *Летописа Матице српске*. Посебна пажња посвећена је разматрању програмског текста Тихомира Остојића „Приступ новог уредника“, који је Тихомир Остојић објавио 1912. године, када је постао уредник *Летописа Матице српске*, а овај текст детаљно се пореди са програмским текстовима Остојићевих претходника, такође уредника *Летописа Матице српске*, са текстовима „О програму Летописа“ Јакова Игњатовића и „Предговор уредников“ Јована Ђорђевића. У овом делу дисертације велика пажња посвећена је писмима која је Тихомир Остојић разменио са Милутином Јакшићем, Васом Стајићем и Јованом Дучићем, са циљем да се укаже на обим Остојићево делатности, труда, рада и времена које је као уредник *Летописа Матице српске* уложио у долажење до квалитетних сарадника и текстова, али и са циљем разумевања шта је од планираних замисли Остојић реализовао а шта је остало на нивоу жеља и договора. Највише пажње, када је *Летопис Матице српске* у питању, посвећено је најлитерарнијој рубрици, рубрици „Оцене и прикази“, у којој је објављивања књижевна критика и праћена актуелна литерарна продукција. У завршном сегменту дисертације анализира се и сарадња Тихомира Остојића у новосадском педагошко-забавном листу *Дечије новине*, јер, иако није био писац за децу и иако се као историчар књижевности није бавио књижевношћу за децу, Тихомир Остојић своју књижевну каријеру започео је писањем за „чика-Јовин лист“ за децу *Невен* који је уређивао Јован Јовановић Змај, а своју богату књижевну делатност завршио је такође у часопису за децу, у *Дечијим новинама*, које је предано и са много љубави, пуних дванаест година, уређивала Зорка Лазић. Циљ писања докторске дисертације *Тихомир Остојић и српска књижевна периодика* састоји се у ревалоризацији књижевноисторијског и књижевнокритичког опуса Тихомира Остојића, у његовом позиционирању у контекст научне и јавне делатности класика српског модернизма Јована Скерлића, Богдана Поповића и Павла Поповића, у указивању на потребу детаљнијег читања радова Тихомира Остојића о српској књижевности XVIII и XIX века, а посебно у истицању значаја текстова Тихомира Остојића посвећених књижевној периодици, у скретању пажње на потребу за помнијим читањем и разумевањем идеја и концепције

књижевног, националног, културног, уредничког и свестрано заснованог просветитељског рада великог поштоваоца и настављача идеја Доситеја Обрадовића: Тихомира Остојића.

Кључне речи: историја књижевности, историја српске књижевне периодике, часописи, књиге за народ, листови, календари, преписка, књижевни и културни живот Срба у Јужној Угарској, просвећивање народа, Матица српска, *Летопис Матице српске*, Доситеј Обрадовић.

Научна област: наука о књижевности.

Ужа научна област: историја српске књижевности, студије периодике.

УДК:

Tihomir Ostojić and the Serbian Literary Periodicals

Resume

The doctoral thesis entitled *Tihomir Ostojić and the Serbian Literary Periodicals* represents research into the field of Serbian literary history and history of Serbian literary periodicals, which aims to analyse the attitudes of Tihomir Ostojić regarding the role and tasks of Serbian journals in the 19th century and the beginning of the 20th century. Altogether, the doctoral thesis sheds light on the role of Tihomir Ostojić as the editor and associate of numerous Serbian journals such as *The Matica Srpska Chronicles (Letopis Matice srpske)*, *Movement (Pokret)*, *Trading Newspaper (Trgovačke novine)*, *Serbian Falcon (Srpski soko)*, *Bosnian Fairy (Bosanska vila)*, *Branko's Kolo (Brankovo kolo)* etc.

The aim of the doctoral thesis consists in re-evaluating the role and place of Tihomir Ostojić in the Serbian literary and cultural environment in the last decade of the 19th century and the first two decades of the 20th century. Another aim lies in interpreting the attitudes of Tihomir Ostojić regarding the function of Serbian journals as well as understanding his constructive proposals concerning the possibilities of developing Serbian periodicals in a dynamic literary moment and in specific social and historical circumstances which marked the intellectual climate of Novi Sad at the crossroads of the two centuries.

Tihomir Ostojić (1865–1921) – the literary historian, critic, essayist and civil servant – was a teacher of the Great Serbian Orthodox Gymnasium of Novi Sad, the commissioner and subsequently the benefactor of the Serbian Literary Cooperative in Novi Sad, member and later the vice-president of the Serbian Reading Room in Novi Sad, president of the Artistic Department of the Serbian National Theatre, member of the Novi Sad Falcon, teacher of the Evening School of the Novi Sad Trading Youth, member of the Girls' Reading Society (predecessor of the Girls' Kolo and Serbian Youth Kolo) and a lecturer at the meeting of this association, the secretary of Matica Srpska, the editor of *The Matica Srpska Chronicle*, and on leaving Novi Sad, he became the professor and the first dean of the Faculty of Philosophy in Skopje and the first president of the newly-founded Scientific Society of Skopje. The diverse, comprehensive and varied scientific and cultural activity of Tihomir Ostojić is linked by a rationally arranged, thoroughly expounded and consistently conducted vision of a cultural policy and programme, whose basic postulate is contained in the concept of enlightening the people.

In the doctoral dissertation entitled *Tihomir Ostojić and the Serbian Literary Periodicals*, the numerous activities of Tihomir Ostojić are considered, described and contextualized by taking into account his role as a literary historian in the process of enlightening the people and by explaining his cultural and national programme. This programme is expressed with the greatest clarity and versatility in the texts dedicated to explaining the role of Serbian journals in the national and cultural emancipation of the Serbian people in the southern part of the Austro-Hungarian Empire. In the introductory paragraphs of the doctoral thesis, the data from the biography of Tihomir Ostojić are linked with his scientific activity and cultural mission. In a similar fashion, we identify the influence and encouragement for the cultural and national

profiling of the literary works of Tihomir Ostojić in the Serbian literature of the 18th century and the writing of Dostitej Obradović – the writer whose work Ostojić examined most extensively.

The chapter entitled '*Otečestvo učenih Srbalja*' [*The Homeland of Serbian Intellectuals*] in the critiques and polemics of Tihomir Ostojić represents the analysis of the social and cultural context in which Tihomir Ostojić acted. It also depicts the intellectual environment of Novi Sad and the role that Ostojić had in the criticism of idleness, sluggishness and lack of contemporariness in the work of Matica Srpska and the Serbian National Theatre. The chapter also familiarises us with Tihomir Ostojić as the literary and cultural historian, a hard-working, conscientious and serious scientist, versatile and extremely competent literary critic and chronicler of the literary and cultural life of Novi Sad. He was familiar with the history of this city and its literature, but was also interested in the contemporary literary moment and possibility to develop Serbian literature, publishing and journalism. The chapter entitled '*Seme prosvještenija*' [*The Seed of Enlightenment*] of Tihomir Ostojić provides an analysis of literary and historical essays and articles by Tihomir Ostojić dedicated to the Serbian literature of the 18th and 19th century, with a special emphasis on analysing the works of Dostitej Obradović, but also on Serbian literary periodicals in the 18th and 19th century. The chapter entitled *The Researchers and Followers of Dostitej Obradović: Tihomir Ostojić, Vasa Stajić and Mladen Leskovac* familiarises the readers with the effect of literary, moral and philosophical ideas of Dostitej Obradović on the literary and cultural programme of prominent historians of Serbian literature. By insisting on the enlightenment of the people, they emerge as the direct followers of the enlightenment programme of the first Serbian minister of education. The chapter entitled *The Enlightenment of the People as a Cultural Ideology of Tihomir Ostojić* represents an analysis of the text called *The Task of the Literary Journal* which Tihomir Ostojić published in 1892 in *Stražilovo*. It is also a detailed comparison of this programme text with the introductory and programme text of the first two issues of the *Serbian Literary Gazette* with the text called *Literary Issues* by Bogdan Popović; the aim of this chapter is to examine the effects of the ideas of Tihomir Ostojić on the ideas of Bogdan Popović and to emphasise the originality and seriousness of Ostojić's understanding of literary periodicals, literary critiques and enlightenment of the people, which is primarily a cultural and not merely the national task of the Serbian intelligentsia. The chapter entitled *Tihomir Ostojić and the Calendar Issue* deals with the analysis of the attitudes of Tihomir Ostojić regarding calendars as types of popular, avidly-read, cheap and periodical publications that influence people's taste and reading habits, where Ostojić's analysis of the existing calendars is laid out (*Prosvjeta, Subotička Danica* etc.) along with the proposals for improving the quality of these publications. Attention has been paid to Ostojić as the editor of *The Calendar of Matica Srpska*. His critique of the bad state of Matica Srpska and the attempt to improve the work of this institution is the subject matter of the chapter entitled *The Illness of Matica Srpska and the Proposals for its Recovery: the Contributions of Jovan Đorđević and Tihomir Ostojić in The Serbian Journal and Movement*, which deals with the analysis of the thematically and methodologically similar texts by Jovan Đorđević and Tihomir Ostojić dedicated to Matica Srpska and which were published in *The Serbian Journal*

(*Srpski dnevnik*) and *Movement (Pokret)*. These are Novi Sad journals from the first half of the 19th and beginning of the 20th century). The chapter entitled *Between Literary History and Autopoetics: the Notes of Tihomir Ostojić regarding Literary Periodicals in Stražilovo and The Matica Srpska Chronicle* provides an analysis of short, exclusively journal-based and informative records by Tihomir Ostojić regarding the contemporary journal publications where these texts are interpreted as autopoetic notes, as well as a precious testimony for the history of Serbian literature and history.

The period between 1912 and 1914 was the most prolific and organisationally most demanding and significant period for the consideration of Ostojić's understanding of literary periodicals, which was a time when Tihomir Ostojić was the secretary of Matica Srpska and editor of *The Matica Srpska Chronicle* in the Serbian literature and literary public. The most comprehensive segment of this doctoral thesis is dedicated to analysing the editorial work (concepts, ideas, editorial policy, circle of associates and topics) of Tihomir Ostojić – the chief editor of *The Matica Srpska Chronicle [Letopis Matice srpske]*. Special attention is paid to the consideration of Tihomir Ostojić's programme text entitled *The Approach of the New Editor*, which Tihomir Ostojić published in 1912, when he became the editor of *The Matica Srpska Chronicle*, and this text is compared in detail with the programme texts of Ostojić's predecessors, who were also editors of Matica Srpska. The texts in question are *On the Programme of The Chronicle* by Jakov Ignjatović and *The Editor's Preface* by Jovan Đorđević. In this part of the dissertation, great attention is dedicated to the letters which Tihomir Ostojić exchanged with Milutin Jakšić, Vasa Stajić and Jovan Dučić with the aim of pointing out the comprehensiveness of Ostojić's activity, efforts, work and time which he invested as an editor of *The Matica Srpska Chronicle* in obtaining high-quality associates and texts, but also with the intent of understanding which plans Ostojić realized and what has remained merely an unfulfilled wish or plan. When it comes to *The Matica Srpska Chronicle*, the greatest amount of attention has been dedicated to the most literary rubric – the rubric of *Assessment and Reviews* – which published literary critiques and followed the contemporary literary publications. At the end of the dissertation, we analyse the cooperation of Tihomir Ostojić in *The Children's Newspaper (Dečije novine)* of Novi Sad. Although he was not a children's writer and although, being a literary historian, he did not deal with children's literature, Tihomir Ostojić started his literary career by writing for the children's magazine *Marigold (Neven)*, which was edited by Jovan Jovanović Zmaj, and he finished his prolific literary activity also in *The Children's Newspaper* that was edited for twelve years by Zorka Lazić with great love and dedication.

The aim of writing the doctoral thesis entitled *Tihomir Ostojić and the Serbian Literary Periodicals* consists in re-evaluating the literary historical and critical opus of Tihomir Ostojić and placing him in the context of scientific and public activity of Serbian modernist classics such as Jovan Skerlić, Bogdan Popović and Pavle Popović. Another aim lies in suggesting the need to read the works of Tihomir Ostojić regarding Serbian literature of the 18th and 19th century in greater detail and particularly pointing out the significance of his texts dedicated to literary periodicals. The final task lies in emphasising the need to read and understand more carefully the

ideas and concepts pertaining to the literary, national, cultural, editorial and versatile enlightening work of Tihomir Ostojić – a great admirer and follower of Dositej Obradović's ideas.

Keywords: literary history, history of Serbian literary periodicals, journals, letters, the literary and cultural life of Serbs in the southern part of the Austro-Hungarian Empire.

Scientific field: the science of literature.

Narrow scientific field: literary history, periodical studies, Serbian literary periodicals in 19th and 20th century.

UDC:

САДРЖАЈ

Уводна напомена.....	1–5.
„Отечество учених Србаља“ у критикама и полемикама Тихомира Остојића.....	6–20.
„Семе просвештенија“ Тихомира Остојића.....	21–34.
Проучаваоци и следбеници Доситеја Обрадовића: Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац.....	35–44.
Просвећивање народа као културна идеологија Тихомира Остојића.....	45–56.
Тихомир Остојић и „календарско питање“	57–66
„Болест“ Матице српске и предлози за њено излечење: прилози Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића у <i>Србском дневнику</i> и <i>Покрету</i>	67–74.
Између књижевне историје и аутопоетике (белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици у <i>Стражилову</i> и <i>Летопису Матице српске</i>).....	75–85.
<i>Летопис Матице српске</i> као „ползовито“ средство „к изображењу“ народа: програмски текстови Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића и питање просвећивања народа.....	86–96.
Оцена и приказ рубрике „Оцене и прикази“ или књижевна критика у <i>Летопису Матице српске</i> (1912–1914).....	97–110.
О Вељку Петровићу, Матици српској и <i>Летопису Матице српске</i> : писма Тихомира Остојића Васи Стајићу.....	111–132.
Задачи Матице српске и <i>Летописа Матице српске</i> : писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу.....	133–161.
„Посланство“ <i>Летописа Матице српске</i> у Софији и Риму: писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу.....	162–175.
Тихомира Остојића уреднички „аутопортрет с писама“	176–183.
На трагу Јована Јовановића Змаја: Зорка Лазић, Тихомир Остојић и новосадске <i>Дечије новине</i> (1918 – 1919).....	184–195.
Извори и литература.....	196–215.
Биографија аутора.....	216.

УВОДНА НАПОМЕНА

Тихомир Остојић (Мали Семиклуш, 1865 – Беч, 1921) био је значајна и утицајна личност књижевног и културног живота „овостраног српства“¹ деведесетих година XIX века и првих двеју деценија XX века. Историчар књижевности, књижевни критичар, есејист, јавни радник, Тихомир Остојић био је професор Српске православне велике гимназије (1889–1911), надзорник Српског учитељског конвикта (1896–1900), повереник (од 1892. године), потом и добротвор (од 1897. године) Српске књижевне задруге у Новом Саду, члан а потом (1902. и 1903. године) и потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, члан Новосадског сокола (од октобра 1901. до јуна 1902. године), наставник вечерње школе новосадске трговачке омладине, члан Читалачког девојачког друштва (претече Девојачког кола и Српског омладинског кола) и предавач на састанцима овог удружења, секретар Матице српске (од јесени 1911. до априла 1915. године), уредник *Летописа Матице српске* (1912–1914), да би, по одласку из Новог Сада, постао редовни професор и први декан Филозофског факултета у Скопљу (1920), односно први председник новооснованог Скопског научног друштва (1921).

Разгранату, обимну и разноврсну научну и културну делатност Тихомира Остојића повезује рационално постављена, детаљно образложена и доследно спроведена визија културне политике и културног програма, чији је основни постулат садржан у концепцији – просвећивања народа. Научни и књижевни програм Тихомира Остојића био је иманентно културни програм, програм заснивања националног идентитета на стабилном и прецизно оцртаном схватању културног идентитета. Поштовалац идеја и истрајни проучавалац живота и књижевног стваралаштва Доситеја Обрадовића, Тихомир Остојић, попут Српског Сократа, инсистирао је на просвећивању омладине, жена и целокупног српског народа, тако да се, радећи како као гимназијски професор (али и предавач у вечерњој школи новосадске трговачке и занатлијске омладине), тако и као представник институција културе или уредник часописа, Остојић залагао за спровођење властите визије културне политике, засноване на национално-просветитељским темељима друштвеног ангажмана. Стога, након тумачења биографских претпоставки и основних начела научног, књижевноисторијског рада тихомира Остојића (о којима је писано у поглављима „Отечество учених Србаља“ у критикама и полемикама Тихомира Остојића“ и „Семе просвештенија“ Тихомира Остојића“) значај Доситеја Обрадовића за формулисање књижевног и научног програма Тихомира Остојића, у компаративном кључу (поређењем

¹ Тихомир Остојић објавио је расправу „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оовостраног српства“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 2, 1902, стр. 7-30. Овај наслов Остојићевог текста послужио је као предложак за наслов књиге изабраних текстова Тихомира Остојића о Новом Саду и новосадским (књижевним) темама, а ова књига објављена је у едицији *Новосадски манускрипт* Градске библиотеке у Новом Саду. Видети: Тихомир Остојић, *Нови Сад: средиште оовостраног српства*, приредила Милица Ћуковић, Градска библиотека, Нови Сад, 2017, 410. стр.

са научним опусом и програмима Васе Стајића и Младена Лесковца) образложен је у сегменту дисертације насловљеном „Проучаваоци и следбеници Доситеја Обрадовића: Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац“.

Ипак, по обиму и вредности незанемарљив, уједно кључан за разумевање књижевнонаучне и културне делатности Тихомира Остојића, би би корпус књижевноисторијских и књижевнокритичких текстова које је овај уредник *Летописа Матице српске* посветио српској књижевној периодици, где се као најзначајнији издвајају текстови „Задатак књижевног листа“, „Почетак периодичне књижевности у Срба“, „Наша журналистика“, „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“ и „Приступ новог уредника“, објављени у *Стражилову*, *Гласу Црногорца*, *Трговачким новинама*, *Колу* и *Летопису Матице српске*, у временском распону од две деценије, од 1892. до 1912. године. Концепцијски јасно оцртани обриси културног програма Тихомира Остојића уочљиви су у раном, програмском и умногоне аутопоетичком разумевању књижевне периодике, формулисано у тексту „Задатак књижевног листа“, објављеном у „листу за песништво, поуку, уметност и књижевност“ *Стражилово* 1892. године, тексту који на плану разумевања задатака књижевне периодике кореспондира са схватањем улоге часописа које ће девет година након Тихомира Остојића понудити Богдан Поповић, у програмској расправи „Књижевни листови“, објављеној у прва два броја *Српског књижевног гласника* 1901. године (о чему је писано у поглављу „Просвећивање народа као културна идеологија Тихомира Остојића“), где ће акценат бити на регулаторној, усмеравајућој, конструктивно-упућујућој улози књижевних часописа у процесу моделовања књижевних програма и књижевног развоја у националним оквирима, али и на компонентама културне идеологије Тихомира Остојића, која се може препознати у раду на васпитању укуса, васпитању личним примером и васпитању у националном духу. Свест о важности институција културе у формирању културне самосвести једне нације Тихомир Остојић испољио је у есејима и чланцима посвећеним проблемима функционисања Матице српске, Српског народног позоришта, Српске православне велике гимназије у Новом Саду и др, при чему су од посебног значаја Остојићеви текстови посвећени Матици српској, објављени у часописима *Покрет*, *Нови Србобран*, *Трговачке новине* и *Летопис Матице српске*, настали на трагу идеја Јована Ђорђевића о Матици српској, изнетим у обимној расправи „Матица српска“, публикованој у *Србском дневнику* 1859. године, са којим су и упоређене, у поглављу „'Болест' Матице српске и предлози за њено излечење: прилози Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића у *Србском дневнику* и *Покрету*“. Уредник едиције „Књиге за народ“ Матице српске, Тихомир Остојић велику пажњу посветио је „породичним књигама“, „народним читанкама“, најпопуларнијим, најчитанијим, тематски и жанровски најразговорнијим публикацијама, блиским књигама за народ – календарима, пажљиво анализирајући њихов садржај, композицију, концепцију, (друштвену и књижевну) функцију, литерарне домете појединачних прилога, дајући, притом, конструктивне предлоге за побољшање уметничке и педагошке вредности анализираних периодичних

публикација, при чему је овај литерарни феномен, који Тихомир Остојић издваја и означава као „календарско питање“, анализиран посебно у поглављу „Тихомир Остојић и 'календарско питање'“. Поред анализе функција књижевних листова и календара у жанровски, стилско-поетички и композиционо кохерентним литерарним формама есеја и књижевних критика, Тихомир Остојић пажњу је посветио актуелној часописној продукцији у прегледним, информативним, комуникацијским, иманентно вреднујућим, искључиво часописним формама, какве су биле белешке, дајући, у овим белешкама, обављеним махом у *Стражилову* и *Летопису Матице српске*, како грађу за проучавање српске књижевне и културне историје, тако и обресе властите аутопоетике, о чему је писано у поглављу „Између књижевне историје и аутопоетике (белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици у *Стражилову* и *Летопису Матице српске*).“

Стваралачки најплоднији, организационо најзахтевнији и за разматрање Остојићевог схватања књижевне периодике најзначајнији период био је свакако период од 1912. до 1914. године, када је Тихомир Остојић у српској књижевној и културној јавности делао као секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске*. Властиту визију задатака српских књижевних часописа и властити поглед на улогу уредника, сарадника, претплатника и повереника у профилисању књижевног програма периодичних публикација Тихомир Остојић формулисао је и подробно образложио у детаљној, прегледној, аутопоетичкој студији „Приступ новог уредника“, која је објављена као програмски текст првог броја *Летописа Матице српске* под Остојићевим уредништвом, 1912. године, а ова расправа у дисертацији (у сегменту насловљеном „*Летопис Матице српске* као 'ползовито' средство 'к изображењу' народа: програмски текстови Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића и питање просвећивања народа“) упоређена је са програмским текстовима Остојићевих претходника, такође уредника *Летописа Матице српске* – са текстовима „Увод“ и „О програму Летописа“ (1854) Јакова Игњатовића (којима су припојени и Игњатовићеви текстови „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“ и „Слово говорено учредником приликом главног скупштина 24. октобра 1854. о Срб. Летопису и књижевности“), односно „Предговор уредников“ (1858) Јована Ђорђевића, а о важности Ђорђевићевих идеја на формирање ставова Тихомира Остојића сведочи, свакако, Остојићево позивање на овај Ђорђевићев уводник, како у писму Милутину Јакшићу, у контексту реформи које су „покреташи“ захтевали почетком XX века, тако и у уводнику „Приступ новог уредника“, 1912. године, када је Остојић преузео одговорну и захтевну дужност уредника *Летописа Матице српске*.

Обимна (и једним, не малим, делом још увек неприређена) преписка Тихомира Остојића, која се чува у Рукописном одељењу Матице српске (у питању су две стотине четрдесет и три писма која је Тихомир Остојић послао многим реципијентима, односно две хиљаде седам стотина и осам писама која је Тихомир Остојић примио), махом везана за период од 1911. до 1914. године, када Тихомир Остојић уређује *Летопис Матице српске*, сведочи о труду, времену, енергији и изразитом интелектуалном и организационом

ангажману који је Тихомир Остојић уложио у уређивање Матичиног књижевног гласила, при чему се, у овим писмима и дописницама, налазе аутопоетичке изјаве Тихомира Остојића, идеје, планови и замисли о уређивачкој концепцији, композицији, начину организације и квалитету објављених прилога, стога се, у циљу расветљавања Остојићеве уређивачке позиције, у дисертацији приређују и коментаришу, објашњавају и тумаче писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу („Задачи Матице српске и *Летописа Матице српске*: писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу“) и Васи Стајићу („О Вељку Петровићу, Матици српској и *Летопису Матице српске*: писма Тихомира Остојића Васи Стајићу“), али и писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу („Посланство' *Летописа Матице српске* у Софији и Риму: писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“), најнепосредније везана за *Летопис Матице српске* и подесна за расветљавање Остојићевих уредничких планова и замисли. Писма Тихомира Остојића омогућавају, притом, да се суптилније и прецизније расветле односи између уредника *Летописа Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године и бројних писаца, историчара књижевности, књижевних критичара и теоретичара књижевности, као сарадника овог часописа, те да се исправе, допуне и прецизирају неке од раније изнетих тврдњи о Тихомиру Остојићу као уреднику овог часописа, што је и описано у поглављу „Тихомира Остојића уреднички 'аутопортрет с писама““. Најлитерарнија рубрика Остојићевог *Летописа Матице српске*, рубрика богата квалитетном књижевном критиком, била је рубрика „Оцене и прикази“, а она је подробно анализирана у поглављу „Оцена и приказ рубрике 'Оцене и прикази' или књижевна критика у *Летопису Матице српске* (1912–1914)“. За крај, иако није био проучавалац књижевности за децу и иако није уврстио књижевност за децу у своју *Историју српске књижевности*, указано је на сарадњу Тихомира Остојића у педагошко-забавном листу *Дечије новине*, у периоду од 1918. до 1919. године, а ова сарадња битна је стога што са почецима књижевног рада Тихомира Остојића (везаним за чика-Јовин лист *Невен*) твори оквир, али и у широј перспективи, сарадња Тихомира Остојића у *Дечијим новинама* компонента је Остојићевог културног програма просвећивања народа и упућивања омладине како у пожељне хигијенске, здравствене навике и економске основе друштвеног развоја, тако и у задатке, функцију књижевности (где се књижевна дела указују као инструменти образовања малдих читалаца).

Дакле, разумевање задатака књижевних часописа, формулисано махом у програмским текстовима а реализовано у концепцији и литерарном профилу књижевних часописа које је Остојић уређивао, позиција уредника књижевних часописа и могућност да теоријске (прет)поставке о периодици спроведе у пракси, али и сарадња у бројним (књижевним) листовима, календарима и алманасима, начинили су Тихомира Остојића компетентним проучаваоцем историје српске књижевне периодике, поузданим тумачем етапа њеног развоја, али и бројних могућности њене трансформације и активније регулације књижевног живота у Срба. Иако савременик, сарадник и пријатељ са утицајним личностима српске књижевне критике првих деценија XX века (са Јованом

Скерлићем и Богданом Поповићем, са којима се дописивао, чије је есеје и монографије препоручивао за читање и тумачење), научни опус Тихомира Остојића, упркос иновативним идејама о српској књижевној периодици и критици (које су неретко претходиле сличним идејама Јована Скерлића и Богдана Поповића) и упркос студиозном, архивском проучавању историје српске књижевности, остао је у великој мери заборављен и непроучен². Ова дисертација покушај је указивања на књижевноисторијску релевантност промишљања књижевне периодике које је Тихомир Остојић понудио и, у часописима које је уређивао, настојао и да реализује.

² Један од узрока недовољне и неадекватне, парцијалне и спорадичне проучености научног рада Тихомира Остојића може се објаснити чињеницом да су Остојићеве есеје, књижевне критике и остали чланци мањег обима углавном објављени у периодици крајем XIX и почетком XX века, те у непостојању изабраних дела Тихомира Остојића, а овај недостатак донекле је превазиђен приређивањем двеју монографија изабраних текстова Тихомира Остојића. Видети: Тихомир Остојић, *Нови Сад: средиште оностраног српства*, приредила Милица Ђуковић, Градска библиотека, Нови Сад, 2017, 410. стр. и Тихомир Остојић, *Питања српске књижевности XVIII и XIX века*, приредила Милица Ђуковић, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2018, 420. стр.

1. КЊИЖЕВНИ И КУЛТУРНИ ПРОГРАМ ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА: ТЕКСТОВИ О „СРЕДИШТУ ОВОСТРАНОГ СРПСТВА“ И СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ХVIII И ХIХ ВЕКА

„ОТЕЧЕСТВО УЧЕНИХ СРБАЉА“ У КРИТИКАМА И ПОЛЕМИКАМА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

Иако у данашњој науци о књижевности помало скрајнут, Тихомир Остојић (Мали Семиклуш, 1865 – Беч, 1921)³ активно је учествовао у књижевном и културном животу Новог Сада на прелазу из ХIХ у ХХ век. Свршивши четворогодишње студије српског и немачког језика и књижевности у Пешти (1884–1888) и једногодишње студије славистике у Бечу (1888–1889)⁴, Тихомир Остојић враћа се у Нови Сад, где постаје професор Српске православне велике гимназије (двадесет и две године Остојић ће радити у овој гимназији, прво као предавач, од 1889. до 21. августа 1890. године, потом, до 7. марта 1894. као суплент-професор и, коначно, од 1894. до пензионисања, 1911. године, као редовни професор)⁵, надзорник Српског учитељског конвикта (од 1896. до 1900. године)⁶, секретар Матице српске (од јесени 1911. до априла 1915. године) и уредник *Летописа Матице српске* (1912–1914). Многострука поља интересовања⁷, културног и научног ангажовања Тихомира Остојића, концизно је предочио Божидар Ковачек „Верујући у народно просвећивање као полугу општег напретка, Остојић је прихватао све облике

³ „Тихомир Остојић рођен је 1865. године у банатском селу које се у то време звало Tisa Sent Miklós (Tisza Szent Miklós), а незванично, међу Србима, Мали Семиклуш. [...] Мало је вероватно да је ико могао да претпостави да ће 1935. године ово село на северу Баната бити названо Остојићево баш по овом дечаку, иако се још у раном детињству могло уочити да је обдарен многим талентима.“ Видети: Биљана Шимуновић-Бешлин, „Тихомир Остојић – између личног и јавног интереса“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 2016, стр. 217.

⁴ „После свршене Новосадске гимназије, где је у јуну 1884. са одликом матурирао, Остојић у јесен исте те године одлази у Будимпешту, где је као изабрани питомац Текелијина завода слушао филозофију (српски и немачки језик и књижевност), до у јесен 1888. Пошто је од Саборског одбора добио Адамовићеву стипендију од 300 форината, он почетком новембра 1889. одлази у Беч, где на тамошњем Универзитету проводи два семестра, слушајући славистику код Јагића.“ Јован Савковић, „Тихомир Остојић: професор Српске новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*, год. 108, књ. 341, св. 1, 1934, стр. 58.

⁵ Видети: Васа Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 313, св. 1/3, јул-септембар, 1927, стр. 25.

⁶ О овоме: Живан Милисавец, „Настојање Тихомира Остојића на увођењу реформи у Матицу српску“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 14.

⁷ Велика и трајна љубав Тихомира Остојића, која се зачела у доба гимназијског школовања и боравка у кући професора Јована Грчића, а о којој сведочи Остојићев ђачки дневник (у којем је забележио да би желео да живот посвети „народу и музици“) била је музика. О овоме видети: Васа Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 313, св. 1/3, јул-септембар, 1927, стр. 19. и Трива Милитар „Школовање Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 96. и 98. Једно време, у Пешти, Тихомир Остојић се чак „...бавио мишљу да професуру сасвим напусти и пређе у карловачку Богословију, али на то ипак није могао да се одлучи.“ Јован Савковић, „Тихомир Остојић: професор Српске новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*, год. 108, књ. 341, св. 1, 1934, стр. 59.

организованог рада и окупљања. Он диригује хором, пропагира певачка друштва, организује трговачку омладину, председава Новосадској читаоници, залаже се за позориште, за соколско удруживање, чак за сеоске и манастирске славе. Пише о чувању народног здравља, о васпитању привредног подмлатка, о сиротиштима, о запошљавању жена, о стипендијама, о домаћој радиности, чак о снабдевању млеком.“, односно „Остојић приређује, пропагира и програмира 'књиге за народ', пише безбројне рецензије да би обавестио о новим појавама у уметности и науци, држи предавања кад год га за то замоле, најзад, многим чланцима покушава да програмски утиче на правце развитка културног живота.“⁸

Члан тајног ђачког друштва Слога (као гимназијалац)⁹, истакнути представник и предавач Кола младих Срба (у време студијског боравка у Пешти), Тихомир Остојић, по повратку у Нови Сад постаје повереник (од 1892. године), потом и добротвор (од 1897. године) Српске књижевне задруге у Новом Саду, члан а потом (1902. и 1903. године) и потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, члан Новосадског сокола (од октобра 1901. до јуна 1902. године), наставник вечерње школе новосадске трговачке омладине¹⁰, члан Читалачког девојачког друштва (претече Девојачког кола и Српског омладинског кола) и предавач на састанцима овог удружења¹¹, укратко, свестран научник, савестан и вредан културни радник.

Два основна постулата Остојићевог егзистенцијалног, научног и културног програма – тежња за просвећивањем народа и борба против дилетантизма – најочљивија су у критикама и полемикама посвећеним Матици српској. Иако члан Матице српске и сарадник *Летописа Матице српске* тек од 1896. године, а члан Матичиног Књижевног одељења од 22 (10) августа 1898. године¹², Тихомир Остојић, који је још као ђак

⁸ Божидар Ковачек, „Одушевљени просветитељ. Уз педесету годишњицу смрти Тихомира Остојића“, *Дневник*, недеља, 21. фебруар 1971, стр. 12. Овај текст Ковачек је проширио и објавио под насловом „Тихомир Остојић – професор, просветитељ“, у тематском броју *Свезака Матице српске* у целости посвећеном Тихомиру Остојићу. Видети: Божидар Ковачек, „Тихомир Остојић – професор, просветитељ“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 7-11. (наведени цитати у овој допуњеној верзији текста налазе се на стр. 10).

⁹ Јављајући, у писму од 1. новембра 1926. године, о припремању „светосавског говора о Тихомиру“, Ваца Стајић ће замолити Милету Јакшића да запише своја сећања на Слогу и Тихомира Остојића „Хоћеш ли, драги Милета, имати воље и времена да напишеш своја сећања на гимназијске године, на Слогу, ако си јој био члан, на сарадњу са чика-Јовом, ако је тога било, на *Невену*, а овом приликом нарочито сећање на Тихомира. Ја верујем да ће доћи време и могућност за издавање *Споменице Тихомира Остојића*, у којој ће круг Тихомира, Јоце Максимовића, Милутина, Манојловића – Рајка, Шумоње, Кошутућа, Милете, Рад. Марковића, поп Јоце Јовановића – бити осветљен и изнесен у светлост какву заслужује.“ Видети: *Судару Милете Јакшића: претиска*, приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Матица српска, Нови Сад, 2005, стр.114.

¹⁰ Ваца Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 313, св. 1/3, јул-септембар, 1927, стр. 29-30.

¹¹ Тих. Остојић, „Омладински покрети у новије доба у Новом Саду“, *Омладински гласник: лист српске омладине*, год. прва, свеска за јануар, 1904, стр. 18-29.

¹² Милутин Јакшић, на седници од 19 (7) августа 1898. године, за чланове Књижевног одељења Матице српске предложио је Тихомира Остојића, Јована Радонића, Станоја Станојевића и сви су они изабрани за чланове 22 (10) августа 1898. године. Видети: Ваца Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 313, св. 1/3, јул-септембар, 1927, стр. 34.

Новосадске гимназије маштао о томе да једног дана, са својим друговима, преузме управу над Матицом српском¹³, о овој институцији први пут се критички огласио у *Стражилову* 1892. године.

Свестан појаве нових просветних и издавачких предузећа у српству, Остојић, у студији „Матица српска“, прецизира задатке и улогу Матице српске као обласног књижевног и просветног (а не научног) друштва „Матица не може ни по својем месту, ни по средствима, ни по приликама, бити учено друштво. Сад, кад имамо две академије, Књижевну задругу и другу Матицу (хрватску), задатак Матице наше сам од себе се бистри. Она треба да је књижевно средиште нашега оностранога народа, које треба поглавито да се стара за књижевне потребе нашега краја.“¹⁴ Наредне, 1893. године, у чланку „Пред Матичину скупштину“, објављеном такође у *Стражилову*, Тихомир Остојић знатно сужава задатак Матице српске, указујући на потребу прилагођавања њених издања, посебно Књига за народ, нивоу образовања и материјалном положају читалаца којима су ова издања намењена „Па ипак и после основања Књижевне задруге има 'Матица' још поља, она га управо мора тражити и задобити, ако неће да јој леп глас сасвим угине. Задруга се састарала и стараће се за књижевне потребе средњег реда нашег народа. То се види и по њену програму и по првом колу књига. Она то може најбоље и извести, јер је у највећем просветном и књижевном средишту српском. А ко се брине за књижевну храну најдоњег реда нашега народа, за сељацима, ратарима, надничарима, радницима, тежацима, којима је много дати за књиге Књижевне задруге? Ту се морамо одмах сетити дивне мисли о 'Књигама за народ', али одмах морамо жалити, што тако споро излазе и што се тако невешто растурују. Ето, то је поље за 'Матицу'!“¹⁵ Три године након чланка „Пред Матичину скупштину“ Тихомир Остојић враћа се разматрању односа Матице српске и Српске књижевне задруге, овога пута у *Летопису Матице српске*. У чланку „Српска књижевна задруга. Поглед на њен значај и досадашњи рад“, Остојић трезвено самерава положај и функцију ових двеју институција, негирајући потребу за било којим обликом ривалства, а увек имајући на уму потребе српског народа у јужној Угарској „Треба ли сад 'Матица' да се мјери са 'Задругом'? Или да се матичари срде на задругаре? Не, никако! Тешко би у тој борби и било успјеха, јер бисмо војевали против природна тока ствари. Свесрпски задаци, нарочито просвјетни, почети су овдје, али су предати у аманет јужном српству. И књижевни аманет стварања, умножавања и ширења свесрпске књиге већ је давно предат Биограду. Сад је и 'Матичин' програм јаснији: она се мора ограничити на

¹³ „Васа Стајић ми је говорио да је у дневнику који је Тихомир Остојић писао као гимназиста нашао забележено да је он већ тада сањао о томе да с младим друговима својим заузме Матицу. Не треба се чудити оваквим амбицијама тадашњег гимназисте. Треба имати на уму да је припадао једном од најсјајнијих ђачких нараштаја новосадске гимназије коме су припадали Милутин и Васа Јакшићи, Рада и Светислав Симоновићи, Павле Марковић Адамов, Јован Максимовић, Радован Кошугић, Никола Манојловић Рајко, Мирко Поповић, Иларион Зеремски, Милан Шевић и други.“ Милан Петровић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 129, књ. 371, св. 3, март 1953, стр. 190.

¹⁴ Тих. Остојић, „Матица српска“, *Стражилово*, год. V, број 39, у Новом Саду, 27. септембра 1892, стр. 620.

¹⁵ Тих. О., „Пред Матичину скупштину“, *Стражилово*, год. VI, број 35, у Новом Саду, 29. августа 1893, стр. 552.

сјеверно српство.“¹⁶ Разумљивим се, стога, чини, што ће коју годину касније у усменом разговору са Антуном Фабрисом, уредником *Срђа*, Остојић побити сумњу о евентуалној културној „утакмици“ између Матице српске и Српске књижевне задруге, односно између Новог Сада и Београда, као двају српских културних средишта.¹⁷

Захтев да издања Матице српске буду актуелна (савремена), примерена друштвеном тренутку и средини чији су израз, а посебно тежња да се програм *Летописа Матице српске* прилагоди књижевноисторијски и културноисторијски специфичним потребама „северног српства“, представљају програмска начела за која се залагао Тихомир Остојић, у периоду од 1892. године, када се у *Стражилову* огласио поводом Матице српске и *Летописа Матице српске*, све до 1912. године, када ће покушати да, као уредник *Летописа*, ова начела и реализује. Непостојање јасно дефинисаног програма листа (да ли је *Летопис Матице српске* „академски, чисто научан орган са стручним чланцима за специјалисте“, или је „књижеван зборник за нестручну али образовану публику (као што је на пр. 'Вѣсникъ Европы', 'Budapesti Szemle')?“¹⁸) и неактуелност тема о којима се у листу расправља („Још је и то велик недостатак Летописа што су му чланци врло ретко *савремени* [курзив Остојићев, прим. М.Ћ.]“)¹⁹, о чему је Остојић писао 1892. године, појавиће се као замерка и у студији „Од чега болује Матица српска“ 1907. године „*Летопис* онда излази с оним што има и до чега може да дође, узима откуд добије. Али стога је и једностран или су му теме неактуелне, апстрактне, далеко од нашег топлог живота, те и хладне, без утецаја на нас. Ми *Летопис* примамо свако два месеца, али га без интереса остављамо, неисечена, на полицу.“²⁰. Захтев да *Летопис Матице српске* обрађује теме које су актуелне и значајне за Србе у Угарској, постаће део програма овог часописа, у периоду од 1912. до 1914. године, када уредник постаје Тихомир Остојић и када се *Летопис*, према запажању Милана Петровића, приближио „...потребама стварног, и то специфично војвођанског живота. Губећи свој ранији свенародни, он постепено, у све јачој мери добија покрајински значај.“²¹

¹⁶ Тихомир Остојић, „Српска књижевна задруга. Поглед на њен значај и досадашњи рад“, *Летопис Матице српске*, год. 65, књ. 188, св. 4, 1896, стр. 173.

¹⁷ Фабрис, тако, бележи своја сећања на разговор са Тихомиром Остојићем и Јованом Радонићем у Жупи Дубровачкој „Све пак скупа узето, све ми нешто мириши на некаку утакмицу с онијем у Биограду, особито с онијем око Српске књижевне задруге. Ако је то тако, као што се мени чини, то би била ствар на силу, па и данашње прилике нијесу за то. Биоград је одавно однио над Новијем Садом првенство на књижевном и културном пољу. Биоград је данас неоспорно културно средиште цијелога српства. Тако су прилике донијеле и тијем треба да се помири Нови Сад и у њему Матица српска и они око ње. [...] Дубровник је био у средњем вијеку српска Атина, Нови Сад је био, рецимо, до седамдесетијех година српска Атина, а сада је Биоград српска Атина. [...] У даљем разговору они су од себе одбили и сваку помисао на утакмицу с Биоградом и нагласили, да од паметнога књижевнога рада не може бити штете...“ А. Фабрис, „Матица српска“, *Срђ*, год. III, бр. 19, Дубровник, 16. октобра 1904, стр. 867-868. Овај чланак из *Срђа* исте године је прештампан у *Новом Србобрану*. Видети: А. Фабрис, „Матица српска“, *Нови Србобран*, год. II, бр. 230-232, Загреб, 21. октобра (3. новембра) – 23. октобра (5. новембра) 1904. (подлистак).

¹⁸ Тих. Остојић, „Матица српска“, *Стражилово*, год. V, број 39, у Новом Саду, 27. септембра 1892, стр. 619.

¹⁹ Исто, стр. 620.

²⁰ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 43.

²¹ Милан Петровић, „Тихомир Остојић као уредник Летописа“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 366, св. 4, 1950, стр. 278.

Ипак, о Матици српској и *Летопису Матице српске*, те о књижевним и културним приликама у Новом Саду на почетку XX века, Тихомир Остојић најинтензивније је писао у часопису *Покрет*. Оснивачи и сарадници *Покрета*, Тихомир Остојић, Милутин Јакшић, Јован Радонић и Станоје Станојевић (група тзв. „покреташа“), у шест свезака *Покрета*, колико их је изашло у периоду од 1899. до 1912. године, расправљали су о Матици српској, о положају и значају Новог Сада за угарске Србе, о Српском народном позоришту, *Летопису Матице српске*, као и о другим важним друштвеним питањима, попут стипендијског питања и питања телесног васпитања српске омладине. Млађи чланови Књижевног одељења Матице српске²² у критичко-полемичким текстовима, објављиваним на страницама *Покрета*, захтевали су реформу и реорганизацију Матице српске²³, као што су се, уједно, залагали за оснаживање Новог Сада и његово претварање у културно и политичко средиште оностраног српства.

Чланке и студије Тихомира Остојића посвећене Матици српској (њеним финансијским приликама, издавачкој делатности и мрежи повереника), објављене у *Стражилову* и *Летопису Матице српске*, са прилозима овог аутора штампаним у часопису *Покрет* повезује доследност аргументације, трезвено расуђивање и залагање за спровођење програмских начела о просвећивању народа и борби против дилетантизма. Дакле, као што је у студији „Матица српска“ Тихомир Остојић констатовао „...*требало би прибрати у Н. Сад што више спремних и dokonих књижевних снага, од којих би се образовало књижевно одељење и одбор.*“²⁴, тако је у студији „Од чега болује Матица српска“ Остојић закључио „*Нама је јасно, да обнове и препорода наше просвете, а с њом и целога нашег друштва не може бити без препорода наше интелигенције и без јаког културног центра који би правилно функционисао.*“²⁵, при чему је важно запазити да ће ова идеја о Новом Саду као културном и просветном центру угарских Срба остати трајна преокупација Тихомира Остојића и једна од кључних тачака Остојићеве програмске и реформаторске делатности, те да ће бити унета и у програмски текст „Приступ новог уредника“ 1912. године „За организацију свих тих радова потребан је добро уређен центар. Таки жив, пробуђен, агилан центар би давао доста радника Матици. У таком

²² Управо због чињенице да су „покреташа“ били чланови Књижевног одељења Матице српске, издавање *Покрета* протумачено је, од стране Матичиног секретара Милана Савића, као нелојалан гест, будући да су на седницама Књижевног одељења и Књижевног одбора Матице српске сарадници *Покрета* могли изнети своје примедбе „У седници Књижевног одељења 26. августа 1899. секретар М. Савић је изразио чуђење и негодовање што се четири члана Одељења на овај начин обрађају јавности. По његовом мишљењу писци су учинили нелојално и некоректно дело, нападајући Матицу с леђа. Предложено је да Одељење осуди овај поступак, али није наишао на подршку већине чланова.“ Живан Милицавац, „Тихомир Остојић, реформатор Матице српске“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 174.

²³ Још 1892. године, у студији „Матица српска“, Тихомир Остојић писао је „Последње је већ време, да се код нас једном почне не само озбиљно него и умесно мислити о приликама Матичиним, да се пронађу недостаци, а и прави путеви те да се једном изведе из чаме институција, која је у својој замисли тако здрава и корисна.“ Тих. Остојић, „Матица српска“, *Стражилово*, год. V, број 40, у Новом Саду, 4. октобра 1892, стр. 636.

²⁴ Тих. Остојић, „Матица српска“, *Стражилово*, год. V, број 39, у Новом Саду, 27. септембра 1892, стр. 621.

²⁵ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 46-47.

центру би Матица имала обилату помоћ, те би свој велики задатак лако извршивала.²⁶ Пре него што је у обимној студији „Од чега болује Матица српска“, за коју је Скерлић оценио да „...не само да пружа лепо градиво за оцену прилика у Матици српској, него се одликује здравом и озбиљном критиком онамошњих друштвених и културних одношаја.“²⁷ Тихомир Остојић устврдио „По историји и по размештају културних фактора просветни центар не може бити за наше крајеве друго место него Нови Сад.“²⁸ Остојић је, у другој свесци *Покрета*, у расправи (заправо предавању које је, као потпредседник Српске читаонице у Новом Саду, одржао на првом читаоничком селу 9. (22.) фебруара 1902. године) „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“ полемисао са анонимним аутором прилога „Писмо из Војводине“, објављеним у београдском листу *Коло* (ур. Данило Живаљевић). Насупрот аутору „Писма из Војводине“, који је уочио опадање моћи Новог Сада и партијску разједињеност у Матици српској („Писац напомиње како су некад Нови Сад и Панчево били средиште српских културних тежња, како су ту били некада прави књижни тргови. Некада је Н. Сад, вели од речи до речи писац, предњачио у књижевности, он јој је давао импулса, а данас тај Н. Сад нема више ни свог књижевног листа. [...] И у Матици су се, вели писац, 'редови сасвим проредили, а што су они тако ретки, доста је крива и наша несрећна партајска поцепаност'.“²⁹) и који је расправљао о томе који ће град преузети улогу културног средишта северног српства, и који је, у том контексту, истакао Руму, Сремске Карловце и Загреб, дајући предност Загребу и верујући да Нови Сад „... 'може остати нека мања културна тачка'.“³⁰ Тихомир Остојић истиче да једини град који може бити културни, политички и привредни центар угарских Срба јесте, искључиво Нови Сад³¹, како због повољног географског положаја, тако и због економске моћи, културних институција и великог броја српског становништва „Нови Сад, поред свих својих мана и погрешака које је чинио и чини, има много важних особина, које ће га одржати на старом часном положају. Он лежи скоро на средини између Бачке, Срема и Баната, има саобраћајне везе,

²⁶ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 18.

²⁷ А., „Од чега болује Матица српска, од Тих. Остојића, (Покрет, св. 4). Карловци, Српска манастирска штампарија, 1907. [8°. Стр. 55+2 л. Цена 60 потура.]“, *Српски књижевни гласник*, књ. XX, бр. 4, 16. фебруар 1908, стр. 299. Ауторство овог (и бројних других) прилога разрешио је Драгиша Витошевић. Видети: Драгиша Витошевић, *Непотписани Скерлић*, приредила Невена Витошевић Ђеклић, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 311.

²⁸ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 48.

²⁹ Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, свеска 2, 1902, стр. 8-9.

³⁰ Исто, стр. 10.

³¹ Колико је Тихомира Остојића ова тема заокупљала сведочи и текст „Пример Новог Сада“, у којем се Остојић враћа на полемику са анонимним сарадником *Коло*, остајући, при свом ставу о Новом Саду као једином граду који би могао бити средиште *овностраног српства* „Нови Сад у нашем политичком и културном животу новијега доба није на најбољем гласу. Пре девет година је један непознат писац у београдском књижевном листу *Колу*, у 'Писму из Војводине', тврдио, да је Нови Сад некада у књижевности предњачио и давао јој импулса а да се сад, као културни и књижевни центар овамошњег српства, губи.“ Т. Р., „Пример Новог Сада“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. IX, бр. 6, Нови Сад 6. (19.) фебруара 1910, стр. 42. (подлистак).

и на води и по суху, на све стране, стога је у јужној Угарској најважније привредно и трговачко место. Нови Сад има три српска новчана завода и највише привредних задруга, а ту је и седиште Трговачког удружења. Н. Сад је средиште једне епархије; несумњиво је средиште наше журналистике и књижевности, јер је у њему Матица српска, а то су две важне чињенице. Ту је једина српска гимназија у Угарској, виша женска школа, велик број основних школа, седиште Народног позоришта, ту је повелик број просветних и хуманитарних српских установа и удружења. Поврх свега тога јако пада на вагу што у њему живи близу 10 хиљада православних Срба који су још доста имућни и прометљиви, а околина му је с ове и с оне стране Дунава скоро сва српска. Нови Сад дакле и по историји, и по економном и комуникационом положају, и по броју Срба, и по околини, и по важности културних установа стоји и сад на првом месту међу нашим варошима.³² Пишући о уредницима и сарадницима *Летописа Матице српске* од покретања до времена када је *Летопис* уређивао Милан Савић, и дајући преглед историјата Матице српске, од оснивања до осамдесетих година XIX века, у студији „Средина Матице српске“, првом тексту који је објавио у *Покрету*, Тихомир Остојић као разлог за Матицино преселјење из Пеште у Нови Сад наводи то да се из града са незнатним бројем српског становништва Матица измешта у Нови Сад, у *средину српства и отечество учених Србаља* „Већ 1851. год. пада предлог да се Матица сели у Нови Сад, и то с овом мотивацијом: 'Нови Сад је у средини српства, отечество учених Србаља, место је дакле за преселеније Матице најугодније'. (Записник Матичин 1851. год. 18. авг. бр. 25.)“³³ На сличан начин, у „Прилогу историји Матице српске“, тј. у приређеном и прокоментарисаном писму Ђорђа Магарашевића Јовану Хаџићу, које пружа увид у околности настанка Матице српске, али и у околности које су довеле до покретања *Летописа Матице српске*, Тихомир Остојић, описујући Нови Сад у првој половини XIX века, констатује „Нови Сад је у својем имућном и образованом грађанству у почетку XIX века имао услова да постане културни и књижевни центар више него и једна наша варош. Нови Сад је имао тада чисто српски карактер, околина му беше претежно српска. Требала му је само за опћесрпски културни центар још једна духовна санкција. А њу је добио Нови Сад у оснивању српске гимназије.“³⁴ Не изненађује, стога, што ће о Српској православној великој гимназији у Новом Саду Тихомир Остојић написати подробну студију „Оснивање Новосадске гимназије“, за коју је податке прикупио у Државном архиву у Бечу „Већ кад сам јесенас пошао из Н. Сада у Беч, мислио сам, а и Г. управитељ Пушибрк ми је напомињао, да загледам у овдашње архиве, има ли што о нашој гимназији. На велико моје изненађење нашао сам у Staatsarchiv-у масу врло важних и врло интересних аката о нашој гимназији и о карловачкој (на Карловачку сам морао доћи, јер, како се из аката види, оснивање наше

³² Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, свеска 2, 1902, стр. 26-27.

³³ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, свеска 1, 1899, стр. 35.

³⁴ Тих. О., „Прилог историји Матице српске. Писмо Ђорђа Магарашевића Јовану Хаџићу“, *Летопис Матице српске*, год. 84, књ. 250, св. 4, 1908, стр. 68.

стоји у најтешњој вези с карловачком и акти наше упућују на акте Карловачке).³⁵ Након детаљног приказа дуготрајне борбе за оснивање једине српске гимназије у Угарској, Остојић примећује да је ова институција, која је од 1819. године постала потпуна шесторазредна гимназија, заслужна за стварање световне српске интелигенције у XIX веку, те да је она, умногоме, допринела и постепеном прерастању Новог Сада у културно средиште „Од то доба се Нови Сад, мало по мало, али поуздано, издиже у књижевности до средишњег положаја не само код Срба у Угарској него, за по века, у целом српству. Он добива у то време частан назив 'Српска Атина'. Што се Нови Сад уздигао и могао уздигнути до културног и књижевног средишта српства између 1820–1870, треба да захвали својој гимназији која је производила широку масу интелигенције, избацивала на површину вође друштва и давала на својим катедрама дуго време једино уточиште људима од књиге и науке.“³⁶

Доследност у ставовима Тихомира Остојића о Матици српској уочава се како у захтеву да Матица буде књижевни а не новчани „завод“, тако и у преданом раду на сузбијању дилетантизма у науци о књижевности. Жеља Тихомира Остојића да Матица српска има више књижевних добротвора „Мислимо да би више требало чувати чисто књижеван карактер Матици. Зато јој желимо више књижевних добротвора него просветних.“³⁷, изречена у студији „Матица српска“ 1892. године, биће поновљена и приликом критике рада управних органа ове установе 1904. године „Матица је постала новчан завод. Прост народ је, на жалост, и не зна и по чем другом него по давању зајмова. 'Идем у касу', рече једном неки сељак и показа на Матицу. Књижевност је бачена у запећак. О њој се мимогред мисли и ради.“³⁸ Главна замерка коју је Тихомир Остојић у текстовима публикованим у *Покрету* упутио Матици српској и начину организације њених послова јесте – нерад чланова Књижевног одељења Матице српске и њихова

³⁵ Наведено према: Милан Савић, „Преписка са Тихомиром Остојићем“, у: *Прилике из мога живота*, приредили Миљковић Ненин и Зорица Хацић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 197-198.

³⁶ Тихомир Остојић, „Оснивање Новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*, год. 86, књ. 265, св. 5, 1910, стр. 76. Као и студију „Од чега болује Матица српска“, тако је и *историјско-културну студију* „Оснивање Новосадске гимназије“ Тихомира Остојића приказао Јован Скерлић, уочивши „Писац се није упуштао у патриотска парафразирања као што је некада у сличним приликама радио Александар Сандић, но је по досад непознатим и необјављеним подацима бечких архива, изнео како се гимназија стварала, испричао цео дуг, тежак и плодан рад на њеном оснивању.“ Л., „Стогодишњица прве гимназије српске“, *Српски књижевни гласник*, књ. XXIV, бр. 9, 1. мај 1910, стр. 711. Видети и у: Драгиша Витошевић, *Непотписани Скерлић*, приредила Невена Витошевић Ђеклић, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 314. Чини се да је Скерлић, попут Тихомира Остојића, разумео значај који су Матица српска и Српска православна велика гимназија у Новом Саду имале за очување српског културног и националног идентитета у Угарској, те се тако могу разумети речи Тихомира Остојића изговорене на Скерлићевом укупу „Иако си Ти, Својом свешћу и срцем, Својим друштвеним делањем и књижевним радом, припадао целом српству, па чак и југословенству, ипак већина Твога научног рада говори о нашем крају. Ако бисмо хтели да се препиремо коме делу нашега народа припада то лепо право да Ти буде највише дужан и захвалан – а Ти си заслужио таку племениту утакмицу – ми бисмо смели стати на среду и рећи: 'Ми смо то, Срби с оне стране Дунава и Саве! Наш је Скерлић по мајци, наш је и по већини својих мисли!'“ Видети: „Д-р Јован Скерлић“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 299, св. 3, 1914, стр. 105 [329].

³⁷ Тих. Остојић, „Матица српска“, *Стражилово*, год. V, број 38, у Новом Саду, 20. септембра 1892, стр. 605.

³⁸ Скупштинар, „Матичина скупштина“, *Нови Србобран*, год. II, бр. 188, Загреб, уторак, 31. августа (13. септембра) 1904, стр. 1.

небрига према општем интересу српског народа, што је Остојић илустровао статистичким подацима, како за период од 1864. до 1880. године, тако и за период од 1901. до 1907. године „Ко загледа, може лепо видети ту, да од 122 члана Књижевног одељења њих 57, дакле скоро половина, ни једнога чланка нису написали у *Летопис*. Али и од осталих 65 чланова већина је веома мало привредила. Само 18 њих можемо назвати стубовима *Летописа*.“³⁹, односно „Од 1901. год. до данас изашло је 40 књига *Летописа*. [...] Од 70 чланова Књижевног одељења, у поменутих 40 књига *Летописа* дали су веће радове само њих 14....[...] Од 22 почасна члана дала су веће радове само 3....“⁴⁰ Упркос констатацији о разлозима пресељења Матице српске у „отечество учених Србаља“, Тихомир Остојић није презао од реалног сагледавања стања у „средини српства“ и од његове конструктивне критике „Од 1864. год. до 1880. изашло је за 16 година свега 12 књига *Летописа*. Дакле ни једна књига на годину! Је ли то тај 'већи, снажнији, огромнији рад'? Зар тако у 'отечеству учених Србаља'“⁴¹, као што је, упркос дивљењу према Светозару Милетићу, Остојић без идеализовања могао да сагледа минули период српске културне и политичке историје и да укаже на штетност акције која је била једнострана, тј. искључиво политичка „Цела та акција је била једнострана и чисто политичка, а истицала је из особитог схватања ондашњих људи. [...] Према том ратном плану се даље поступило: остављене су на страну све друге ствари и издала се опћа лозинка: *политичка борба*, борба за народна права, борба за права која је српски народ крвљу својом заслужио, која су му привилегијама гарантована.“⁴²

Један од циљева Остојићевог културно-просветног програма, који се одразио и на уређивачку политику и концепцију *Покрета*, била је борба против дилетантизма. Тако ће Остојић, свестан да „И у књижевности треба да воде главну реч стручњаци и специјалисте.“⁴³, критиковати непостојање свести о раздвојености научних дисциплина и еклектицизам у приступу сарадника *Летописа Матице српске* „Па како су разноврсни Матичини критичари! Један пише критике на ове ствари: драма, географија Црне Горе, комедија, приповетка, медицинска терминологија, оцена старих записа, спев, хигијена; други један: етнографија, драма, филологија, фисика, историја, поетика, аграрна кемија; трећи: кемија, фисика, драма, теорија комедије, драма, етнографија, народна привреда; четврти: педагогија, фисика, зоологија, културна историја, естетика; пети: извори за

³⁹ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, свеска 1, 1899, стр. 39.

⁴⁰ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 38-39.

⁴¹ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, свеска 1, 1899, стр. 37.

⁴² Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностранога српства“, *Покрет*, свеска 2, 1902, стр. 15-16. Занимљиво је да је Скерлић, који је, како је запазио Васо Милинчевић (Видети: Васо Милинчевић, „Студије Тихомира Остојића о српским романтичарима“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 56), неретко парафразирао Тихомира Остојића у својим монографијама, у књизи *Омладина и њена књижевност*, навео управо ову мисао Тихомира Остојића о политичкој борби угарских Срба „Пише Скерлић да један наш 'млађи писац' каже да се све гледало кроз светлост политике...А из фусноте сазнајемо да је мислио на Тихомира Остојића...“ Миливој Ненин, „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 67.

⁴³ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 10.

српску историју, педагогија, културна историја, о надзору школа, фолклор, приповетка, комедија, путопис, географија, трагедија – итд. Ко мени не верује, нека се сам увери. Може се мислити већ а priori да ове оцене нису добит за нашу науку и књижевност.“⁴⁴ На сличан начин, Тихомир Остојић захтеваће да драматург и чланови Позоришног одсека Српског народног позоришта буду стручњаци, јер „...интелигентни људи у 'Српској Атини' би могли сад већ знати, да су књижевност, уметност и позориште така поља на којима се више ни код нас не могу дилетанти башкарити.“⁴⁵

Упркос томе што замисли о реформи Матице српске које су покреташи покушали да спроведу почетком XX века нису успеле⁴⁶, како због неслагања са управом Матице српске и Матичиним секретаром, тако и због одласка Јована Радонића и Станоја Станојевића у Београд, Тихомир Остојић ће, 1911. године, када је постао секретар Матице српске (а 1912. године и уредник *Летописа Матице српске*), добити прилику да реформски програм покреташа спроведе у дело. Озбиљан, одговоран и савестан, Тихомир Остојић, чији су избор за секретара Матице српске поздравили Ватрослав Јагић („Многопоштовани пријатељу! Баш сте ме обрадовали! Мило ми је што су на тако многобројној скупштини изразили повјерење Вама и што је скупштина прошла тако озбиљно и мирно. Нека виде господа Маџари да су Срби још живи! Побједа млађе генерације значи, надајмо се, напредак и ред. Разумије[м] Вашу патриотску забринутост и озбиљну вољу да оправдате свачије очекивање. Познавајући Вашу јаку вољу, не бојим се, да не бисте умјели, само дај бог здравља, о којем треба да водите рачуна.“⁴⁷), Владимир Ћоровић („Нема сумње да је Вашим доласком у Матицу ушао у њу један нов дух рада и енергије и да она, ако што има да учини, може то да постигне само преко Вас.“⁴⁸) и Јован Скерлић („Допусти да ти пријатељски честитам на избору. Не само најбољи но једини могућ избор који су учинили, то је био твој. На теби је сад да дижеш из рушевина, и буди уверен да ће сви добри Срби и истински пријатељи наше књижевности бити узат те.“⁴⁹), био је свестан тежине задатка који му је поверен „Ја сам био један од најстрожих критичара правца и програма Матичина рада. Лако може бити да ће сад јавност наша од мене више и тражити него што би тражила од кога другог на овом месту.“⁵⁰ На недостатке

⁴⁴ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, свеска 1, 1899, стр. 41.

⁴⁵ Тихомир Остојић, „Шта смета развијању нашега позоришта“, *Покрет*, свеска 5, 1910, стр. 24.

⁴⁶ Позитивну оцену намера и планова о Матици српској коју је имала група окупљена око *Покрета* дао је Васа Стајић, уз концизан опис новосадског и карловачког програма (које је детаљно предочио Тихомир Остојић у студији „Од чега болује Матица српска“), у тексту: Васа Стајић, „Матица српска и Срби у Угарској“, *Босанска вила*, год. XXV, број 7-8, Сарајево, април 1910, стр. 114.

⁴⁷ „Писма Ватрослава Јагића Тихомиру Остојићу“, приредила Марија Клеут, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 22, св. 1, 1974, стр. 160.

⁴⁸ „Писма Владимира Ћоровића Тихомиру Остојићу“, видети у: Мирко Вуксановић, „'Просвјета' и Матица српска“, у: *Српска проза данас. Сто година Просвјете и њених знаменитих личности, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи, научни скуп историчара у Гацку, 19-23. септембар 2002*, Билећа-Гацко, Просвјета, 2003, стр. 493.

⁴⁹ Наведено према: Миливој Ненин, „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 73.

⁵⁰ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр.

амбициозно осмишљених *Правила за организацију и рад стручних зборова у Књижевном одељењу Матице српске*⁵¹, која је саставио углавном Тихомир Остојић, пријатељски и благо Остојићу су, у приватној преписци, скренули пажњу, како Стојан Новаковић, тако и Ватрослав Јагић. Новаковић и Јагић сугерисали су Остојићу да, уколико би дошло до реализације ових *Правила*, Матица српска не би била књижевно или просветно друштво, него трећа академија наука „Разумијем Вашу благородну тенденцију те јој желим сјајна успјеха, и ако се пуно бојим, да ће велики дио Ваших жеља остати 'глас вапијушћаго'. Ви имате на једноме мјесту, да нећете да буде Матица 'Академија', али кад би се испуниле све Ваше жеље и остварили Ваши планови, то би било готово и више, но што ради академија биоградска или Загребачка, или бар свакако – корисније, пошто је ближе потребама народа, док су по мојему мишљењу у нашим академијама решавана питања из више математике и тд. – луксус!“⁵², односно „У садашњем плану нема ипак јединства нити се може извршити. По њему Матица би требала да буде Академија за земље Карловачке Митрополије, а у исто време популарно књижевно друштво. Кад бисте и могли извршити тако простран програм, средства вам ни за трећину недостају. [...] Иначе су Матице свуда друштва за ширење и неговање књижевности. Уз књижевност свуда иду занимљиве и популарне монографије из науке. Све опширније, систематскије, сухопарније треба да иде на другу страну.“⁵³ Иако циљеви формулисани у *Правилима* која је саставио Тихомир Остојић нису у потпуности извршени, како због недостатка материјалних средстава, тако и због почетка Првог светског рата и Остојићеве интернације, ипак се делатност Тихомира Остојића, како у *Покрету* деведесетих година XIX века, тако и у Матици српској од 1911. до 1914. године, може сагледати као амбициозно постављен, савесно спровођен и родољубив план о просвећивању народа и претварању Новог Сада у културно средиште северног српства.

Један од основних предуслова за претварање Новог Сада у културно-просветно средиште северног српства, Тихомир Остојић видео је у раду на умножавању српске интелигенције, коју је угарска влада, осмишљеном културном политиком, потиснула са свих важнијих државних положаја „Број наше интелигенције сведен је на minimum. Сад већ, може се рећи, у 'српској' Атини има професора, учитеља, свештеника, чиновника, уопће интелигенције, више Мађара него Срба. Наша је интелигенција, углавном, ограничена на автономне чиновнике. Недостатак интелигентног подмлатка се живо осећа

⁵¹ Као што је формулисао *Правила за организацију и рад стручних зборова у Књижевном одељењу Матице српске*, тако је Остојић, након Првог светског рата, када је постао редовни професор и први декан Филозофског факултета у Скопљу, али и први председник Скопског научног друштва, осмислио *Правила* ове организације, која ће бити објављена у *Годишњаку Скопског научног друштва* 1925. године. Видети: Олгица Момчиловић, „Др Тихомир Остојић и Скопско научно друштво“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 24-27.

⁵² „Писма Ватрослава Јагића Тихомиру Остојићу“, приредила Марија Клеут, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 22, св. 1, 1974, стр. 162.

⁵³ „Писма Стојана Новаковића Тихомиру Остојићу“, приредио Радмило Димитријевић, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 41, св. 3-4, 1975, стр. 250.

у Новом Саду.⁵⁴, односно „У 'Српској Атини' има сад туђе интелигенције више него српске! Није ли то смешно? А шта смо ми учинили да празне редове наше интелигенције попунимо? У нашој сметености ми смо пустили да туђа интелигенција у 'Српској Атини' мајоризира српску. И онда се чудимо, зашто наш културни центар не функционише правилно.“⁵⁵ Овај проблем, који је Остојића дуго заокупљао и о којем је писао и у тексту „Једно важно културно и социјално питање“ 1913. године⁵⁶, био је разлог због којег је Остојић полемисао са Васом Пушибрком, аутором брошуре *Српске штипендије*, који је тврдио да Срби у Угарској имају довољно високо образованих људи, док је, насупротив њему, Остојић приметио „Код нас је уопће веома распрострањено мишљење да ми имамо доста интелигенције. То је голема заблуда. Ни по количини ни по каквоћи немамо ми доста школованих људи и стручњака. (Немамо доста ни трговаца ни занатлија). Докле год има толико српских села с Чивутима лекарима, докле год српске парнице воде Чивути адвокати, докле год наше куће зидају и наше земље премеравају странци, докле год ми нисмо кадри да са својим људима освојимо муниципална звања, индустријска предузећа, новчане заводе и тд. – бар ове који су у претежно српским крајевима – дотле нека нико не говори о великој множини наше интелигенције.“⁵⁷ Смањење српске интелигенције (и уопште, српског становништва), недовољан број специјалиста (а мноштво дилетаната), непостојање промишљене и развијене културне политике, нерад и непродуктивност чланова Књижевног одељења Матице српске, небрига према општим националним интересима проблеми су које је „одушевљени просветитељ“ запазио у „отечеству учених Србаља“ и на које је, као наставник, уредник и културни радник, покушао да утиче.

Док је као јавни радник Тихомир Остојић настојао да поврати углед Српске Атине који је она уживала шездесетих и седамдесетих година XIX века, као књижевни историчар Остојић је, поред студија и монографија о српској књижевности XVIII века (што је била његова основна област истраживања), објављивао студије и чланке о српској књижевности XIX века, где се по озбиљности приступа и аналитичкој подробности⁵⁸ издваја студија „Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић на основу писама и других извора“, објављена

⁵⁴ Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, свеска 2, 1902, стр. 22.

⁵⁵ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, свеска 4, 1907, стр. 49.

⁵⁶ „Чује се, истина, код нас и тај глас да ми имамо доста интелигенције. Али статистика друкче говори. Поред свег тога што имамо народних стипендија (неки, од ока, тврде да их имамо и одвише!), било је у Угарској на универзитетима српских ђака год. 1900/1. свега 1.28%, дакле половина процента броја становника. Адвоката има 1.9%, лечника 0.7%, апотекара 1.2%. Ови бројеви не говоре за многобројност наше интелигенције.“ Тихомир Остојић, „Једно важно културно и социјално питање“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 296, св. 6, 1913, стр. 7. [607].

⁵⁷ Тих. О., „Српске штипендије“, *Покрет*, свеска 6, 1912, стр. 51.

⁵⁸ Аналитичност и егзактност Тихомира Остојића иронично је прокоментарисао Лаза Костић „На пример, у једном од писама упућеном Савићу, Лаза Костић помиње фотографију, насталу 1861. године, на којој се налази у друштву глумачких дилетаната. Онда, помало заједљиво додаје: 'Та би се слика могла донети, и то је једна епизода из наше културне историје. Ј. Скерлић или Тих. Остојић написао би о томе читаву књигу'. (Видети писмо Лазе Костића упућено Милану Савићу 9. јула 1907. године, РОМС, инв. бр. 1505).“ Наведено према: Зорица Хацић, „Трагови о сукобима и помирењу Милана Савића и Тихомира Остојића“, *Летопис Матице српске*, год. 185, књ. 483, св. 6, јун 2009, стр. 1253-1254.

1908. године у *Летопису Матице српске*. За књижевноисторијски приступ Тихомира Остојића карактеристичан је индуктивни метод и помно архивско изучавање извора. Тако, као што је о оснивању Новосадске гимназије Остојић писао на основу података до којих је дошао у Државном архиву у Бечу и Угарском државном архиву, односно, као што је о новосадским библиотекама (Библиотеци Матице српске, Библиотеци Српске велике гимназије, Библиотеци Епархије бачке, Библиотеци више девојачке школе и Библиотеци Српске основне средишње школе) писао на основу проучавања њиховог библиотечког фонда, Тихомир Остојић, који је и Скерлићевој *Српској књижевности у XVIII веку* замерио непрецизности проистекле из недовољног бављења архивским истраживањима⁵⁹, као наставник, али и као писац уџбеника из историје књижевности, за властити научни постулат и истраживачко опредељење изабрао је архивски рад, о чему сведоче и сећања Марка Малетина „(У једном његовом писму из доцнијег доба, где једном младом Војвођанину излаже шта би све требало да буде посао војвођанских књижевних радника, налази се и овај одломак: 'Проучавање угарских архива и библиотека ради српских ствари. Ово је тема коју сам ја препоручивао неким нашим омладинцима. Један ме је само послушао: Марко Малетин.)'⁶⁰ Не изненађује, стога, одлука Милана Савића, у том тренутку уредника *Летописа Матице српске*, да приређивање и коментарисање писма Ђорђа Магарашевића Јовану Хаџићу, које је Савић добио од Јованке Секулић (Хаџићеве унуке) повери Тихомиру Остојићу⁶¹, као ни потез Милана Савића, да без консултовања Књижевног одбора Матице српске, од Тихомира Остојића, искусног проучаваоца периодике и преписке српских писаца, затражи текст о Ђорђу Рајковићу и Јовану Јовановићу Змају⁶².

Почетком XX века, као стални сарадник *Браника*, Тихомир Остојић, у овом „органу Српске народне слободоумне странке“, објавио је низ прилога из оставштине Јована Јовановића Змаја и Илије Огњановића Абуказема. Од грађе коју је Остојић у *Бранику* приредио, најзаступљенија је Змајева и Абуказемова преписка (неки од прилога су и „Писмо Змајево Абуказему“ и „Змај и Абуказем“⁶³), док су Абуказемов шаљиви спев „Усамљени јуноша“ (О., „Један Абуказемов спев“, *Браник*, 1905) и одломци из Абуказевог ђачког дневника (О., „Из дневника покојног Абуказема“, *Браник*, 1907) изузетно интригантни и значајни, не толико због садржине („Усамљени јуноша“ Илије

⁵⁹ Видети: Миливој Ненин, „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 74.

⁶⁰ Марко Малетин, „Тихомир Остојић, узор новосадских ђака пре Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 135.

⁶¹ Видети: Милан Савић, *Прилике из мога живота*, приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 188-193.

⁶² О овоме више: Зорица Хаџић, „Трагови о сукобима и помирењу Милана Савића и Тихомира Остојића“, *Летопис Матице српске*, год. 185, књ. 483, св. 6, јун 2009, стр. 1253. и Милан Савић, *Прилике из мога живота*, приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 196-197.

⁶³ О., „Писмо Змајево Абуказему“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, година XX, број 153, у Новом Саду, у среду 7. (20.) јула 1904. (подлистак, нумерисане стране). и О., „Змај и Абуказем“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, година XX, број 147, у Новом Саду, у уторак 29. јуна (12. јула) 1904. (подлистак, нумерисане стране).

Огњановића Абуказема нема високу књижевноуметничку вредност), колико због чињенице да их је приредио Тихомир Остојић. Наиме, стални сарадник *Браника* од деведесетих година XIX века, а интензивно присутан у овом листу (са прилозима о Змају и Абуказему) почетком XX века, Тихомир Остојић, у 202. броју *Браника* за 1907. годину објавио је одломке из ђачког дневника Илије Огњановића Абуказема, од октобра, новембра, децембра 1862. године, као и од јануара, фебруара, марта и маја 1863. године, при чему је важно да је, међу овим на прескок приређеним одломцима, приређен и Абуказемов запис од 17. децембра 1862. године „17. децембар. Имали смо школску задаћу из Алгебре. Добио сам писмо од Арсена Пајевића, брата мог од тетке, слагача у епископској печатњи.“⁶⁴ Исте, 1907. године, анонимни приређивач, у 230. и 231. броју *Браника*, објавио је „Шест писама дра Илије Огњановића Арси Пајевићу“. Будући да се одмах у уводу текста „Шест писама дра Илије Огњановића Арси Пајевићу“ приређивач позива на текст из 202. броја *Браника* „Из дневника покојног Абуказема“ („У лиску 202. броја 'Браника' од ове године саопштено је неколико занимљивих стварчица из дневника који је покојни наш Абуказем водио као петошколац у сремско-карловачкој гимназији школске године 1862/3. Под 17. децембром читамо да је забележио у свој дневник, да је добио 'писмо од Арсена Пајевића, брата мог од тетке, слагача у епископској печатњи'. По доброту удове честитог покојног Арсе Пајевића, врло уважене госпође Анке А. Пајевића, загледали смо у шест писама, које је Пајевић сачувао а које је Абуказем као гимназиста писао свом брату од тетке, пет као петошколац из Карловаца а једно као шестошколац из Печуја.“)⁶⁵, чињеница да су оба текста објављена исте године, те да је приређивач Абуказемовог дневника могао имати увид и у Абуказемова писма, углед који је у друштву уживао приређивач одломака „Из дневника покојног Абуказема“ који би могао нагнати „врло уважену удову госпођу Анку А. Пајевића“ да, писма која је њен супруг сачувао повери Остојићу, али и речи из фусноте унете у приређене одломке Абуказемовог ђачког дневника, којима је укратко описан Пајевићев значај „Заслужног, сад такође већ покојнога књижевника српског и познатог добротвора г. Арсе Пајевића“⁶⁶ (а које подсећају на речи о Анки Пајевић „...удове честитог покојног Арсе Пајевића“), али и писмо које је исте, 1907. године, Тихомир Остојић упутио Милану Савићу, у којем пише „Пре неколико година сам Вам дао на употребу Уписник сегединског ђачког друштва Слоге. Ако Вам овај рукопис више не треба, молим Вас да ми вратите.“⁶⁷ (а знајући да је Абуказем био дописни члан

⁶⁴ О., „Из дневника покојног Абуказема“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, година XXIII, број 202, у Новом Саду, у среду 12. (25.) септембра 1907. (подлистак, нумерисане стране).

⁶⁵ Видети: „Шест писама дра Илије Огњановића Арси Пајевићу“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, година XXIII, број 230, у Новом Саду, у четвртак 18. (31.) октобра 1907. (подлистак, нумерисане стране).

⁶⁶ О., „Из дневника покојног Абуказема“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, година XXIII, број 202, у Новом Саду, у среду 12. (25.) септембра 1907. (подлистак, нумерисане стране).

⁶⁷ Наведено према: Милан Савић, *Прилике из мога живота*, приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 184.

друштва сегединске гимназијске омладине⁶⁸, као и да је тајно гимназијско друштво чији је Тихомир Остојић био члан такође имало назив Слога), могло би се претпоставити да је Тихомир Остојић приређивач прилога „Шест писама дра Илије Огњановића Арси Пајевићу“. (Овоме у прилог иде и већ поменути чињеница да је Милан Савић, без претходног консултовања са Књижевним одбором Матице српске затражио од Тихомира Остојића да сачини студију о преписци Јована Јовановића Змаја и Ђорђа Рајковића).

Критике, полемике, књижевноисторијске и културноисторијске студије Тихомира Остојића посвећене Матици српској, *Летопису Матице српске*, Српској Атини, Српском народном позоришту, Новосадској гимназији, новосадским библиотекама, соколском покрету, стипендијском питању, али и новосадским књижевницима (Ђорђу Магарашевићу, Јовану Хацићу, Ђорђу Натошевићу, Ђорђу Рајковићу, Јовану Јовановићу Змају и Илији Огњановићу Абуказему) сведоче о разностраници и ширини Остојићевог културног делања, о активној улози коју је овај научник имао у „средини српства“ крајем XIX и у првој деценији XX века, као што указују на јасно дефинисан и брижљиво израђен програм јавног ангажмана „одушевљеног просветитеља“, критичара и историчара српске књижевности и културе. Запажање Бошка Новаковића „Тихомир Остојић је био критичар моралне и друштвене атмосфере свога времена, националног и културног стања српског народа. Он је био критичар нарави и менталитета, критичар инерције и јавашлука, неутешно забринут за наш спор ход у култури и непрестано ангажован тамо где се чинило на унапређењу општег стања.“⁶⁹ прецизно је одређење Остојићевих текстова у којима је писао о књижевним и културним приликама Новог Сада на почетку XX века.

Студије и чланци Тихомира Остојића посвећени Српској Атини открили су моралну личност, националисту, наставника, научника, критичара, уредника, стилисту, журналисту, васпитача омладине, у мањој мери и социјалног радника и политичара, што су, заправо, ставке које је сâм Остојић издвојио у необично конципираном некрологу написаном поводом смрти Јована Скерлића⁷⁰. Према томе, пишући о Новом Саду, Тихомир Остојић оставио је, у знатној мери, назнаке властитог аутопортрета, тако да су Остојићеве текстови, публиковани махом у *Покрету* и *Летопису Матице српске*, значајни како за историчаре књижевности и културе заинтересоване за прошлост *отечества учених Србаља*, тако и за историчаре књижевности који ће се бавити друштвеном улогом, публицистичким и научним опусом овог вредног и савесног књижевника, чије је стваралаштво неправедно занемарено и недовољно проучено.

⁶⁸ Видети: Илија Огњановић Абуказем, *Бачки дневник (1862–1863)*, приредили Миљивој Ненин и Зорица Хацић, Академска књига-Филозофски факултет, Нови Сад, 2016, стр. 14-15.

⁶⁹ Бошко Новаковић, „Хронике и критике Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 212.

⁷⁰ Видети: „Д-р Јован Скерлић“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 299, св. 3, 1914, стр. 106-113.

„СЕМЕ ПРОСВЕШТЕНИЈА“ ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

„Сејмо, браћо, семе ума,
Вид'те како споро ниче,
И твој расад сад тек цвета,
Доситије, мучениче.“

(Јован Јовановић Змај, „Сејмо, браћо“)

Литерарни поступци, филозофски погледи, етичка мерила и естетичка схватања Доситеја Обрадовића пресудно су утицала на обликовање српског књижевног, нарочито прозног, израза у првој половини XIX века, као што су, уједно, представљали одлучујући фактор усмеравања токова развоја нове српске књижевности. Непосредно након смрти Доситеја Обрадовића, 1811. године, међу српским књижевницима, изграђен је прави култ овог писца, те тако, у својим песничким и прозним остварењима, Лукијан Мушицки, Милован Видаковић, Павле Соларић и Константин Пејичић, одабраним речима прослављају Доситеја Обрадовића, одређујући, притом, Доситејев значај за српску књижевну и културну историју „У познатој посмртној песми *Сени Доситеја Обрадовића* (1811) назива Лукијан Мушицки Доситеја Анахарзисом, Арса Теодоровић и Соларић га зову Српским Сократом. [...] Видаковић се на три године после смрти му овако изражава о популарности његових књижевних дела: 'Тко не чита радо блаженог Доситеја нашег? И мало и велико, и старо и младо, охотно и с услажденијем дела његова чита и ползује се.' Соларић га у предговору *Мезимца* зове 'просветоначалником српским' и 'сербленеистовим старцем' (старцем који је махнит за Српством) и слави 'његово народољубије, његово вештеведство, његово слаткоречије'. Код Константина Пејичића се поштовање развило у обожавање. У предговору *Христуитије* (1826), коју је он издао, пада овај 'последњи ученик Доситејев', као што га назива Васа Стајић (Српски Глас за 1911 бр. 26-28) на колена пред великим духом Доситејевим.“⁷¹ Ипак, упркос неоспорном поштовању које је књижевно дело Доситеја Обрадовића уживало током XIX века (а посебно у првим деценијама након Доситејеве смрти), прва докторска дисертација коју је један српски аутор одбранио о Доситеју Обрадовићу била је дисертација Милана Шевића „*Dositheus Obradović ein serbischer Aufklärer des XVIII Jahrhunderts*“, написана на немачком језику, одбрањена „...у Лајпцигу 1888. године код професора Вилхелма Вунта, Аугуста Лескина и Рудолфа Хилдебранда...“⁷², а објављена наредне, 1889. године, у штампарији Арсе

⁷¹ Тихомир Остојић, „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 153-154. У фасцикли насловљеној „Доситејево доба“, која се чува у Рукописном одељењу Матице српске, инв. бр. М. 1. 511, налазе се, поред рукописа препричаног садржаја *Живота и прикљученија*, Остојићеви исечци текста Васе Стајића „Доситејев последњи ученик“, који је посвећен Константину Пејичићу, а објављен у *Српком гласу* 1911. године.

⁷² Зорица Хаџић, „О Доситеју, Шевићу и Скерлићу или Наша, књижевна, посла“, у: *О Милану Шевићу*, Академска књига, Нови Сад, 2017, стр. 79.

Пајевића у Новом Саду, на језику на којем је и написана.⁷³ Педагог, песник и мислилац Милош Перовић своју докторску дисертацију о Доситеју Обрадовићу, написану такође на немачком језику („Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović – Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik“) одбранио је на Филозофском факултету Универзитета у Цириху 1906. године.⁷⁴ Након Милана Шевића и Милоша Перовића, Тихомир Остојић на наговор Ватрослава Јагића, поднео је, 1907. године, Универзитету у Бечу, дисертацију о Доситеју Обрадовићу („Dositheus Obradović's Klosterjahre: ein Beitrag zur serbischen Literaturgeschichte des XVIII Jahrhunderts“)⁷⁵, у чијем му је преводу на немачки језик помагао професор и пријатељ Јован Грчић.⁷⁶ Приређивач Доситеја Обрадовића (Тихомир Остојић приредио је, у едицији *Књиге за народ* Матице српске, *Доситејеве басне 1* (1894), *Доситејеве басне 2* (1894) и *Живот Доситеја Обрадовића* (1911)), аутор *Српске књижевности од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића*, проучавалац српске књижевности XVIII века (изузетно цењен како међу савременицима, тако и у данашњој науци о књижевности), резултате својих детаљних и дугогодишњих истраживања објединио је у „студији из културне и књижевне историје“ *Доситеј Обрадовић у Хопову*, објављеној у два тома (књиге бр. 19. и 20) едиције *Књиге Матице српске* 1907. године. Дисертација „Манастирске године Доситеја Обрадовића“ и монографија *Доситеј Обрадовић у Хопову* засноване су на пажљивом изучавању извора и на обимном архивском раду, тако да је Тихомир Остојић, по научном методу близак начину разумевања књижевне и културне прошлости који је карактеристичан за Милана

⁷³ Први превод дисертације Милана Шевића на српски језик објављен је од четвртог до десетог броја у листу *Доситије* 1889. године, преводилац је био Светолик М. Јакшић. Други превод дисертације Милана Шевића на српски језик објављен је у часопису *Гледишта*, у првом и другом броју за 1999. годину, у преводу Јелене Танасковић. Подробно је о овим преводима, њиховом редоследу и значају писала Зорица Хаџић, прво у тексту „Наша, књижевна, посла“, објављеном у зборнику *У спомен на Боривоја Маринковића*, уредили Никола Грдинић, Светлана Томин и Невена Варница, Филозофски факултет, Нови Сад, 2014, стр. 248-258, а после и у књизи *О Милану Шевићу*, Академска књига, Нови Сад, 2017, стр. 79-81.

⁷⁴ Видети: Др Недељко Трнавац, „Предговор“, у: Милош Перовић, *Педагошки погледи Доситеја Обрадовића*, Народна библиотека у Титовом Ужицу, Титово Ужице, 1990, стр. 5.

⁷⁵ Како примећује Биљана Шимуновић-Бешлин „Иако је већ прешао четрдесету годину живота, змогао је снаге да положи 'ригорозне испите' на Универзитету у Бечу и стекне титулу доктора наука. Јагић га је крајем марта 1908. године благонаклоно задиркивао, ослонљавајући га у писмима са 'Драги господине докторе' уместо уобичајеног 'Драги пријатељу'.“ Видети: Биљана Шимуновић Бешлин, „Тихомир Остојић – између личног и јавног интереса“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 2016, стр. 222-223. Докторска дисертација Тихомира Остојића објављена је у *Архиву за словенску филологију (Archiv für slavische Philologie)* 1908. године, а на српски језик, под насловом „Манастирске године Доситеја Обрадовића“, превео ју је Страхиња К. Костић. Видети: Тихомир Остојић, „Манастирске године Доситеја Обрадовића“, с немачког превео Страхиња К. Костић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 7-52.

⁷⁶ „Тихомир Остојић је 1907. године науимио да се на бечком универзитету промовира у доктора филозофије те је у ту сврху поднео дисертацију о Доситеју. Наравно да му је у том послу, превodeћи читаве делове на немачки језик, помагао управо Јован Грчић.“ Миливој Ненин, „Преписка учитеља и ученика“, *Поља: месечник за уметност и културу*, год 51, бр. 442, новембар-децембар. 2006, стр. 124. Након успешне одбране доктората, Тихомир Остојић јавио се Јовану Грчићу „Драги Јоцо, све је у реду. Главни ригорозум из славистике с одликом. Прими с Госпођом поздрав од твога Дра Тих. Остојића.“ Видети: Јован Грчић, *Портрети с писама II*, Књижара З. и В. Васића, Загреб, 1924, стр. 104.

Шевића.⁷⁷ О архивском раду Тихомира Остојића на проучавању живота и дела Доситеја Обрадовића сведоче и подаци из Остојићевих писама Милану Савићу из 1906. и 1907. године. Наиме, обрађујући се Милану Савићу као секретару Матице српске и будућем издавачу монографије *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Тихомир Остојић извештава о току истраживања, образлажући незнатно одлагање потребом провере нових извора, до којих је дошао у хоповској библиотеци и архиви након што их је архимандрит Августин Бошњаковић уредио „Како је хоповски настојатељ Г. Д-р Августин Бошњаковић, архимандрит, сад уредио библиотеку и архиву ман. Хопова, био сам о ускршњим феријама да прегледам, неће ли се наћи још који извор за моју радњу. И заиста се нашло погдешто, чиме ћу морати моју радњу (која је већ готова) попунити или модификовати. За то ми је потребно још 2-3 недеље. Молим Вас да ову моју измену термина (према пређашњем писму у тој ствари) изволите узети на знање.“⁷⁸, као што ће, у писму Милану Савићу, Остојић, затраживши од Матице српске хонорар за књигу *Доситеј Обрадовић у Хопову*, овај захтев образложити трошковима израде монографије „Ја Вас молим да Књ. Одбору поручите, да сам ја имао директно трошкова око израде овог дела. 1905. г. у лето сам два месеца становао у Карловцима, да бих могао повадити изворе из Митропол. Архиве за ову радњу. То ме је стало најмање 70-80 фор. Због радње сам морао ићи 5-6 пута у Хопово. Истина тамо сам имао стан и храну, кашто и превоз, али сваки пут су моји издатци износили око 5 фор., јер, кад сам тражио услугу од манастира, нисам могао да не дам ђацима, кочијама, послужитељима, куварицама.“⁷⁹ (Опис трошкова које је Тихомир Остојић имао приликом боравка у Сремским Карловцима и Хопову пружа јасну слику о условима у којима је Остојић спроводио своја истраживања и о тешкоћама са којима се морао суочити како сâм Остојић, тако и остали историчари књижевности, Остојићеви савременици).⁸⁰ Поред савесног изучавања свих архивских извора до којих је могао да

⁷⁷ Попут Милана Шевића, који је интензивно трагао по бечким и другим архивама, за подацима о Доситеју Обрадовићу и чији се концепти рукописа чувају у Рукописном одељењу Матице српске, у фасцикли „Доситејеви проблеми“, инв. бр. М. 10. 901, тако се и Остојићеве рукописи, исписи из хоповских протокола и манастирске библиотеке налазе у Рукописном одељењу Матице српске, у фасциклама „Доситеј Обрадовић“, инв. бр. М. 1. 510, у којој су садржане Остојићевом руком исписане хронологија Доситејевог живота, библиографија Доситејевих дела, као и садржај Доситејевог *Етике*, укратко препричан по главама; „Доситеј Обрадовић у Хопову“, инв. бр. М. 1. 517, у којој се налазе печат манастира Хопово, две фотографије Доситејевог аутографа који је Остојић пронашао у Хопову и запис о аутографу, списак књига које је Доситеј могао читати у Хопову...У фасцикли „Доситејево доба“, инв. бр. М. 1. 511, налазе се исечци из новина текста Васе Стајића „Доситејев последњи ученик“, белешке Тихомира Остојића о породици Обрадовић, те садржај *Живота и прикљученија* предочен по главама, као што је у свесци, инв. бр. М. 1. 508, садржан рукопис Остојићеве дисертације „Dositheus Obradović's Klosterjahre“. О Остојићевом проучавању живота и стваралаштва Доситеја Обрадовића сведоче и фасцикле „Прилози манастиру Хопову“, инв. бр. М. 4. 918, са исписима из манастирске архиве, „Грађа из хоповских протокола“, инв. бр. М. 4211, са преписом манастирских аката, „Ириг“, инв. бр. М. 4. 000, са пописом докумената из манастирске архиве и бројне друге фасцикле, са исписима из манастирских архива и библиотека.

⁷⁸ Милан Савић, *Прилике из мога живота*, приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр.174-175.

⁷⁹ Исто, стр. 180-181.

⁸⁰ Након завршетка Првог светског рата, по повратку из интернације, Тихомир Остојић боравиће поново у манастиру Хопово, а домаћин ће му бити Августин Бошњаковић „С 'катаром на плућима', по савету лекара

дође, Тихомир Остојић редовно је пратио појаву нових монографија, студија и чланака о српској књижевности XVIII века. Тако, у својој дисертацији о Доситеју, Тихомир Остојић наводи резултате истраживања Милана Шевића „Први који је одређено нагласио да је Обрадовић ђак немачког Aufklärunga био је Милан Шевић који је указао на Лесинга, Еберхарда, Фридриха Великог, Зулцера и Цолихофера, а, међу осталима, и на Адисона, Соавија и Гоција. Истраживање у том правцу продужили су затим К. Радченко, Живко Поповић, Иван Шерцер и Милош Перовић.“⁸¹, док у *Летопису Матице српске* подробно приказује дисертацију Милоша Перовића о Доситеју, износећи о њој позитиван суд „Оно што смо досад о Доситеју као педагогијском писцу знали само од ока, из ове расправе знамо потпуно и тачно. Као што је Доситеј и иначе, у свему, ученик немачкога Aufklärunga, тако је и његова педагогика назидана на основама педагогике Aufklärunga.“⁸² С друге стране, о монографији Андре Гавриловића *Доситије Обрадовић. Књижевне расправе, нови прилози, мисли и белешке* (1900), у *Летопису Матице српске* 1901. године Тихомир Остојић изнео је негативан суд „А кад прочитате пажљиво књигу, ви ћете се уверити да је она веома несамостална, неоригинална радња, да у њој има тако мало новог, и да је и то што је ново тако мало важно, да се ради тога може писати само *приложак* о Доситеју, а не читава књига.“⁸³ Замерке које Остојић упућује Гавриловићу биле би: неоригиналност идеја („Али ако сте скоро читали Кујунџићеву расправу, па читате овај одељак, вама се непрестано причињава да су ово одједи Кујунџићевих мисли. У музици би се тако што звало слободна варијација на познату тему.“⁸⁴), неспособност самосталног закључивања и контекстуализације Доситејевог дела, претерано позивање на друге научнике („Где треба, дакле, суда, дубље анализе, компаративне студије, ту се г. А. Г. редовно маша туђих радова.“⁸⁵), нејасан стил („Стил је у овој књизи у опће доста тежак, често нејасан.“⁸⁶) и прећуткивање извора („А кад већ човек хоће да се покаже учен и имитује научнички стил, онда није у реду да прећути своје изворе.“⁸⁷), да би закључио „Није ова књига ни за кога. Њу је израдила болесна тежња да се по што по то стече глас научника, њу је начинила

је после повратка, да буде на бољој храни, боравио најпре у Сремској Каменици, а затим код љубазног домаћина Августина Бошњакковића у манастиру Хопову. Архимандриту и његовој братији чинило је част да угосте тако познату личност и његову супругу, па су се трудили да им учине пријатним боравак у манастиру. Дуговали су Остојићу захвалност што је своједобно онако сјајно описао њихов манастир у свом делу *Доситеј у Хопову*.“ Видети: Душан Попов, „Повратак Тихомира Остојића у Матицу српску после интернације“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 19.

⁸¹ Тихомир Остојић, „Манастирске године Доситеја Обрадовића“, с немачког превео Страхиња К. Костић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 8.

⁸² Тих. О., „Milosch Perovits, *Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik* (Докторска дисертација поднесена Философском факултету циришког универзитета), Belgrad, 1906, стр. 72 на 8°.“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXII, књ. 241, св. 1, 1907, стр. 137.

⁸³ Тих. Остојић, „Анд. Гавриловић, *Доситије Обрадовић. Књижевне расправе, нови прилози, мисли и белешке*. Београд, 1900. 8° стр. 226.“, *Летопис Матице српске*, год. 70, књ. 205, св. 1, 1901, стр. 91.

⁸⁴ Исто, стр. 96.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ Исто, стр. 97.

⁸⁷ Исто, стр. 96.

страст за фабрицирањем дебелих књига.“⁸⁸ За разлику од оштре (али принципијелне и нимало субјективне) критике научног метода и резултата остварених у књизи *Доситеје Обрадовић. Књижевне расправе, нови прилози, мисли и белешке* Андре Гавриловића, приказ *Српске књижевности у XVIII веку* (1909) Јована Скерлића, благ је и одмерен, омашке и неуједначености, као и ситни превиди и штампарске погрешке, нису коментарисани, већ само пропусти „принципијелне и методске природе“, те је, тако, упркос примедбама које се тичу периодизације српске књижевности XVIII века, поузданости извора и материјалних грешака (Рајићу и Орфелину Јован Скерлић приписао је поједина дела која нису њихова), Остојић ипак „оправдао“ аутора неповољним приликама у оновременој науци о књижевности (несређеношћу и недоступношћу архивске грађе), природом Скерлићевог талента („Проф. Скерлић је међутим више естетичар и моралист него филолог и историчар.“⁸⁹), док је као највреднији сегмент књиге, без имало сујете, Остојић издвојио део у којем Скерлић пише о Доситеју Обрадовићу „Знатан део овога рада посвећен је Доситеју Обрадовићу (с. 330–431), и мислим да не грешим ако тврдим да је овај одељак неоспорно не само оно најбоље у овом раду него и да је уопште најбоље од свега што је писано о Доситеју Обрадовићу.“⁹⁰

Дакле, крајем XIX и почетком XX века објављен је незанемарљив број студија, есеја и чланака о Доситеју Обрадовићу, одбрањено је неколико дисертација о овом књижевнику, у целом српству свечано је обележена стогодишњица Доситејеве смрти⁹¹, тако да би се овај период историје српске књижевности могао означити као доба када је „семе ума“ или „семе просвештенија“ Доситеја Обрадовића поново почело да ниче. О Доситеју Обрадовићу Тихомир Остојић написао је, поред докторске дисертације и монографије *Доситеј Обрадовић у Хопову*, велики број ситнијих прилога, есеја, књижевноисторијских расправа и чланака. Иако махом настали поводом обележавања Доситејевих јубилеја (највећи број прилога посвећен је стогодишњици смрти Доситеја Обрадовића), текстови Тихомира Остојића о Доситеју Обрадовићу објављени у *Летопису Матице српске, Бранковом колу, Српском књижевном гласнику и Споменици Доситеја Обрадовића* резултат су дугогодишњег, озбиљног и исцрпног проучавања књижевног опуса Српског Сократа и „просветоначалника српског“. Како за Остојићеве текстове о Доситеју Обрадовићу, тако и за „краће напise и прибелешке о разним питањима из историје српске књижевности“⁹² који су посвећени проблемима периодизације српске

⁸⁸ Исто, стр. 98.

⁸⁹ Остојићев приказ књиге *Српска књижевност у XVIII веку* Јована Скерлића објављен је у Јагићевом *Архиву за словенску филологију (Archiv für slavische Philologie)* 1910. године, а на српски га је превео Страхуња К. Костић. Видети: Тихомир Остојић, „Јована Скерлића 'Српска књижевност у XVIII веку'“, с немачког превео Страхуња К. Костић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 60.

⁹⁰ Исто, стр. 60.

⁹¹ Видети: „Прослава Доситеја Обрадовића. Поводом стогодишњице од смрти“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 168-174. и Јован Скерлић, „Стогодишњица Доситеја Обрадовића“, *Српски књижевни гласник*, књига XXVI, бр. 6, 16. март 1911, стр. 417-423.

⁹² У фасцикли насловљеној „Краћи напise и прибелешке о разним питањима из историје српске књижевности“, која се чува у Рукописном одељењу Матице српске, инв. бр. М. 1. 905, налазе се Остојићеве белешке о Матици српској, Уједињеној омладини српској, програмским текстовима српског реализма

књижевности, српским писцима XVIII и XIX века (Захарији Орфелину, Доситеју Обрадовићу, Вуку Стефановићу Караџићу, Јовану Стерији Поповићу, Петру II Петровићу Његошу, Бранку Радичевићу, Јовану Јовановићу Змају) или српској књижевној периодици, карактеристично је разматрање улоге угарских Срба у оснивању образовних институција и развоју српске књижевности и културе, при чему се као лајтмотив Остојићевих књижевноисторијских увида редовно појављује Карловачка митрополија. Закључивши, у огледу „Улога Војводине у нашој култури и књижевности“, како „Овде [у јужној Угарској] је постала нова школа, овде је конструисан први стварнији нацрт српске историје, овде су замеци домаће науке, овде је створена нова књижевност, са свима својим огранцима: белетристиком, драмом, журналистиком, овде је поникао и нови театар – први код православних Срба после хиљаду година историјског живота.“⁹³ и нагласивши „Али ови северни Срби не само да су започели нову књижевност, они су је и држали на својим плећима сами дуго време, око три половине века.“⁹⁴, Тихомир Остојић одредио је рецепцијски хоризонт Доситејевих дела, означивши управо Србе у Карловачкој митрополији као Доситејеву читалачку публику, ону која је прва могла да дође до Доситејевих књига, али и ону која је била најобразованија и најспремнија да те књиге и вреднује „Али се једно може поуздано исказати, а то је да је утицај Доситејевих књижевних радова и идеја које су његове књиге унеле у српско друштво, био веома јак и врло користан. По природи ствари у доба Доситејево и непосредно после његове смрти могао је тај утицај осетити најбоље онај део Срба који је живео у Карловачкој Митрополији. [...] Остали Срби су до Доситејевих дела долазили доцније...“⁹⁵ Као што је, у приказу Скерлићеве *Српске књижевности у XVIII веку*, објављеном у *Архиву за словенску филологију* 1910. године, Тихомир Остојић, приликом разматрања питања периодизације српске књижевности XVIII века, другу епоху, која би обухватала период од 1783. до 1811/1814. године, означио *Доситејевом епохом* („Друга епоха могла би се згодно назвати епоха Доситеја Обрадовића...“⁹⁶), тако је, у расправи „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, ову тврдњу прецизирао „Смемо на основу свега тврдити да Доситеј Обрадовић са својим списима и идејама чини епоху у духовном

(„Реакција против националног романтизма“), као и српским писцима, Ј. Игњатовићу, С. М. Сарајлији, Петру II Петровићу Његошу, Доситеју, Вуку, Бранку Радичевићу, али и о епској поезији, модерни, српској књижевној периодици која је излазила у периоду од 1860. до 1880. године, а ту је и мноштво других листова, распоређених мимо хронолошког или тематског принципа. Наслов предговора ове књиге могао је да гласи: Тихомира Остојића „краћи написи и прибелешке о разним питањима из историје српске књижевности“, али предговор је ипак насловљен „Семе просвештенија Тихомира Остојића“, како због концизности, тако и због Доситеја Обрадовића, који је велика тема Тихомира Остојића и метонимија за Остојићево бављење српском књижевношћу XVIII и XIX века.

⁹³ Тих. Остојић, „Улога Војводине у нашој култури и књижевности“, *Босанска вила*, год. XXV, број 7-8, Сарајево, април 1910, стр. 98.

⁹⁴ Исто, стр. 98.

⁹⁵ Тихомир Остојић, „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 151.

⁹⁶ Тихомир Остојић, „Јована Скерлића 'Српска књижевност у XVIII веку'“, с немачког превео Страхиња К. Костић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 56.

развитку Срба у Карловачкој Митрополији.⁹⁷ И у тумачењу зачетака српске књижевне периодике, а посебно у анализи напредности идеја и схватања Захарије Орфелина, те разлога због којих је објављена само једна (прва и једина) свеска *Славено-сербског магазина* (1768)⁹⁸, Тихомир Остојић имаће у виду културне прилике и ниво просвећености оновременог северног дела српског народа, те ће закључити „Очигледно српска публика у Карловачкој Митрополији није још била спремљена за овако модеран журнал, те га није довољно потпомагала.“⁹⁹ С друге стране, Карловачка митрополија остаће тематска константа и приликом разматрања токова развоја српске књижевне периодике у XIX веку, као и почетком XX века, те ће, тако, Тихомир Остојић, у расправи „Наша журналистика“, осврћући се на омладинско доба, као област насељену Србима која се издвајала по броју периодичних публикација, самим тим, по развијености и богатству књижевног живота, издвојити Карловачку митрополију „Од год. 1856. број наших листова опет расте. [...] У години кад је Милетић покренуо *Заставу* излази већ 25 повремених издања. Већина листова излази још на овој страни Дунава и Саве, и то у Карловачкој Митрополији 13; у Србији 8, у Босни 2, у Далмацији 1, у Швајцарској (у Женеви) 1. Вођство држе још северни Срби. У Новом Саду излази 9 листова, у Београду само 8.“¹⁰⁰ Неколико година пре текста „Наша журналистика“, у краћем напису „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, описујући српску периодичку с почетка XX века, Тихомир Остојић приметиће како „Данас излазе у Н. Саду 11 новина: 3 политичких (*Застава, Браник, Наше Доба*), 1 научно књижевни часопис (*Летопис*), 1 забавно-поучан лист (*Српска Домаја*), 4 стручна (*Позориште, Женски Свет, Школски Одјек, Трговачке Новине*), 1 дечји лист (*Невен*), 1 лист за наше јавне потребе и питања који излази у неодређеним роковима (*Покрет*).“¹⁰¹, да би, кроз поређење са претходним периодом српске књижевне историје, закључио „Нови Сад данас није средиште васколике српске књижевности, као што је био пре неколико

⁹⁷ Тихомир Остојић, „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 166.

⁹⁸ Светислав Шумаревић, тако, пишући о *Славено-сербском магазину*, истиче „Орфелин је, најзад, неправедно био заборављен за читав један век. Па и данас, после његове 'реhabилитације', чују се понека мишљења да се он био 'истрчао пред ондашње српско друштво, те није умео да га поведе за собом'. *Орфелин се, према томе, и са својим часописом јавио прерано*. Уосталом, врло је тешко рећи кад је који народ био сазрео за часописе и новине и каква и колика треба да буде његова просвећеност у том времену.“ Светислав Шумаревић, *Штампа у Срба до 1839*, Луча, Београд, 1936, стр. 39. Знатно прецизнији од Шумаревића, Лаза Чурчић, након концизног а ефектног и прецизног описа културних и друштвених околности у којима је *Славено-сербски магазин* покренут и кроз поређење српског и руског часописа *Ежемесечные сочинения*, који је Орфелину био узор, нижући контрастне слике „Орфелин, на жалост, није имао иза себе издавача, најмање академију наука. Он није могао рачунати ни на некакву обимнију сарадњу српских писаца, јер их Срби тада и немају много. Није, затим, тада било ниједног културног центра који би окупао и оно мало српских писаца, толико потребних сарадника за један лист.“, поводом Орфелиновог књижевног рада, закључује „Све што је стварао, стварао је за будућност. И треба рећи, није лоше стварао.“ Лаза Чурчић, *Српске књиге и српски тисци 18. века*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988, стр. 185.

⁹⁹ Д-р Тихомир Остојић, „О аутору и узору Славено-сербског магазина од 1768. год.“, у: *Зборник у славу Ватрослава Јагића*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1908, стр. 681.

¹⁰⁰ Тих. О., „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 11, Нови Сад, четвртак 15 (28.) марта 1907, стр. 2, подлистак.

¹⁰¹ Тих. Остојић, „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, *Коло: књижевни и научни лист*, књига IV, свеска 7, 1. октобра 1902, стр. 410.

десетина година, али је свакојако и сад књижевно и новинарско средиште Срба у Карловачкој Митрополији.“¹⁰² Исто тако, будући да се „...први чин културне реформације православних Срба...“¹⁰³ одиграо у Карловачкој митрополији „...у којој после најважнију улогу узима Доситеј.“¹⁰⁴, за Србе насељене на подручју Карловачке митрополије карактеристично је да су крајем XVIII века први примали нове, немачке утицаје, који су се директно одразили на токове развоја српске драме „Као што се нови покрет, о којем мало пре говорих, заподенуо утицајем романтичних идеја из Немачке, тако смо и узоре за нову драму на крају XVIII века добили од Немаца, и то непосредно, ми овде, православни Срби у Карловачкој Митрополији.“¹⁰⁵

Поред Карловачке митрополије, као симбола културног и просветног напретка, важне српске духовне и административне области и једног од кључних лајтмотива књижевноисторијских студија и есеја Тихомира Остојића, могу се издвојити и Сремски Карловци, као хронотоп важан за чланке Тихомира Остојића о српској књижевности XIX века. У обимној студији „Вук Стефановић Караџић“, у којој је, у првом делу, предочена Вукова биографија, док је у другом делу анализиран Вуков етнолошки, филолошки и лексикографски рад, Тихомир Остојић указао је на разлоге првог Вуковог боравка у Сремским Карловцима. Наиме, Вук је сазнао да „...преко Саве има школа у којима се учи и више нешто од буквара и часловца...“¹⁰⁶, тако да је у Сремске Карловце отишао *на науке* „Кад је Вук дошао у Карловце беше већ читав момак а он се ипак не стиђаше сада отпочети школе ма да је на своју жалост познао да има на свету јошт више наука осим нашега псалтира и часловца. Једну годину учаше код куће а годину дана похађаше основну школу учећи латинску, немачку и словенску граматику.“¹⁰⁷, при чему је истакао и Вуково познанство са Лукијаном Мушицким, песником, дворским архиђаконом и

¹⁰² Исто, стр. 410.

¹⁰³ Тихомир Остојић, „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 156.

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ Тихомир Остојић, „О Јовану Ст. Поповићу“, *Летопис Матице српске*, година LXXXII, књига 241, свеска 1, 1907, стр. 15. У фасцикли насловљеној „Новија драма“, која се чува у Рукописном одељењу Матице српске, инв. бр. М. 1. 547, налазе се Остојићеви исечци текста „Из наше драматургије“ Петра Коњовића, који је објављен у наставцима, у 219, 221, 226, 229, 231. и 240. броју *Србобрана* за 1906. годину. У другом поглављу ове Коњовићеве расправе, чији поднаслов гласи „Карактеристика старије драме“, о Стеријиним комедијама изнет је суд који се умногоме поклапа са начином на који је Тихомир Остојић вредновао Стеријине комедије. Коњовић запажа „Ми називамо Стерију 'оцем српске драме', а наше нар. новосадско позориште има једва један његов комад на репертоару. [...] Нарочито Стеријине комедије, које су схваћене с извесним реализмом, требало би што више износити на позорницу, да се види, како у тој књижевној врсти споро одмичемо, и где нам највише ваља радити. Тамо, где беше узан обим, а широко познавање створио је Стерија свога класичног 'Кир Јању', који уз 'Злу жену', 'Лажу и паралажу' и још неке му ствари, чине епоху у нашој драми.“ Текст беседе коју је Тихомир Остојић говорио о Јовану Стерији Поповићу у свечаној седници Књижевног одељења Матице српске о Св. Сави 1906. године за *Летопис Матице српске* затражио је Милан Савић, у писму од 3 (16) октобра 1906. године. Видети: Милан Савић, *Прилике из мога живота*, приредили Миљивој Ненин и Зорица Хацић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 176.

¹⁰⁶ Тихомир Остојић, „Вук Стефановић Караџић“, *Соко: илустровани календар за годину 1893. која је проста, те има 365 дана*, уредник проф. Јован Грчић, год. I, у Новоме Саду, Издање књижаре Луке Јоцића, стр. 61.

¹⁰⁷ Исто, стр. 62.

професором богословије, који је Вуку први предложио да запише народне песме „Вук је још од куће знао таких песама а и чуо их је много којегде, али није смео ни једне написати и дати, јер је мислио да се Лукијан тим подсмева њему и такима, који су одрасли по шуми код свиња, код коза и код оваца.“¹⁰⁸ У огледу „Вук и Сремски Карловци“ Теодора Петровић истакла је неслагање Вукових биографа и других научника Измаила Ивановича Срезњевског, Платона Кулаковског, Александра Сандића и Љубомира Стојановића око тачне године Вуковог првог доласка у Сремске Карловце, док се у подацима о Вуковом школовању, које је Теодора Петровић навела према Кулаковском и Срезњевском, препознају готово идентичне тврдње попут оних из Остојићеве расправе о Вуку „По свему изгледа да се Вук тада у Карловцима бавио отприлике две године. Коју је школу учио? У томе се његови биографи такође не слажу. Срезњевски каже: 'Годину дана учио се код куће, а годину дана у школи, учећи се латинској, славјанској и немачкој граматичи. Кулаковски казује исто што и Срезњевски, с том разликом што каже да се Вук друге године свог боравка у Карловцима учио 'въ основной школѣ'."¹⁰⁹ Исто тако, Теодора Петровић указала је на други Вуков боравак у Сремским Карловцима 1814. године, на пријатеље (Андрија Волни, Јаков Герчић, Григорије Лазић, Григорије Гершић, Георгије Магарашевић) и подршку коју је Вук имао у Карловачкој гимназији „Као што по свему видимо, Стратимировић је у својој борби против Вука у Карловцима био прилично усамљен. Само је његова најближа околина у тој борби учествовала, иначе је био 'тако рећи окружен људима који су били помагачи Вукови'."¹¹⁰ као што је издвојила Емануила Коларовића, карловачког грађанина, који је међу првима (двадесет година пре Ђура Даничића) прихватио Вукове идеје и Вуков правопис, који је оправданост Вуковог језика и правописа аргументовано бранио у чланку „Неколико предложенија сврх азбуке сербског језика“ (*Летопис Матице српске*, 1827), али који је и сâм бележио како текст народних песама, тако и њихову мелодију „Манојло Коларовић занимао се и народном поезијом и уз текст народних песама бележио њихове мелодије, јер по његовим речима 'само у том случају народна поезија тако рећи крила добија'."¹¹¹ Писац чија су биографија и књижевно стваралаштво нераскидиво везани за Сремске Карловце и аутор који је поред Захарије Орфелина, Доситеја Обрадовића, Вука Стефановића Карацића и Петра II Петровића Његоша био велика тема Тихомира Остојића, јесте Бранко Радичевић. За разлику од Светислава Вуловића, који је, у студији, тј. „прилогу историје нове српске књижевности“ *Бранко Радичевић* (1889), као узоре колâ „Ђачког растанка“ означио поједине песме из Вукове прве књиге народних песама, Тихомир Остојић, у расправи „О постанку Бранкових кола у 'Ђачком растанку'“, објављеној у *Бранковом колу* 1900. године, указавши на везаност Бранка Радичевића за Сремске Карловце „... 'брег', Карловци, Дунав и витлање око њега, виногради и бербе с пјевањем, играњем и пуцњавом, Белило с

¹⁰⁸ Исто.

¹⁰⁹ Теодора Петровић, „Вук и Сремски Карловци“, у: *Из историје српске књижевности*, Матица српска, Нови Сад, 1974, стр. 113.

¹¹⁰ Исто, стр. 122.

¹¹¹ Исто, стр. 125.

бјелиљама, Стражилово са славујима и липом; па тек весела дружина у ђачкој собици...!¹¹², као и на пресудан утицај Сремских Карловаца на формирање раних искустава и опажања Бранка Радичевића „Бранко је био доста дуго у Карловцима, и у добу које најлакше прима и најбоље држи импресије, да се могао уживјети и проникнути у типичан живот карловачких ђака и Карловчана, и познати красну околину Карловаца.“¹¹³, лексичке, морфолошке, метричке и ритмичке обрасце који су Бранку Радичевићу могли послужити као узор за бербанско коло у „Ђачком растанку“, Тихомир Остојић пронашао је у поскочицама и подврискивању који прате играње у колу у Срему и Банату. Тихомир Остојић заправо инсистира на значају онога што је Бранко Радичевић могао *проживети*, за разлику од онога што је, код Вука Стефановића Караџића, у календару *Ружица* или у *Новинама сербским*¹¹⁴, могао *прочитати* „Пјесма нас довољно упућује гдје да им тражимо врело: у животу карловачких ђака и фрушкогорским берблама, а и они се не могу ни замислити без ситног сремачког кола, уз које 'момци чили *подвикују*', које зачињавају '*поскочице* ђаволице'. Тамо је и први заматак Бранкових кола.“¹¹⁵ Истраживања Тихомира Остојића о пореклу кола у „Ђачком растанку“ Бранка Радичевића, као и нотни записи дати уз сремске поскочице у студији „О постанку Бранкових кола у 'Ђачком растанку'“ донекле се подударају са доцнијим проучавањима грађанске лирике, будући да су и творевине грађанске лирике „...записиване и преписиване да би биле певане, или бар највећим делом оне које су се певале.“¹¹⁶, те да се и у овим песмарицама „...јављају штуре маргиналне белешке које упућују на то да се нека песма пева 'по гласу' или 'на арију' неке друге, очито познатије.“¹¹⁷, те да су карловачки ђаци били носиоци ове традиције, неретко и власници песмарица у којима је доминантна врста била песма о ђацима (тзв. „Studentenlied“), као што су о ведрини и радостима живота у Сремским Карловцима податке оставили и други

¹¹² Тих. Остојић, „О постанку Бранкових кола у 'Ђачком растанку'“, *Бранково коло*, год. VI, бр. I, у Ср. Карловцима 6. (18.) јануара 1900, стр. 27.

¹¹³ Исто, стр. 26.

¹¹⁴ Тихомир Остојић у расправи „О постанку Бранкових кола у 'Ђачком растанку'“ описује и књижевне изворе који су, неким сегментима и појединим елементима (првенствено идејом о словенском јединству) могли надахнути Бранка Радичевића, те тако као потенцијалне узоре Остојић означава песму „Коло“, објављену у календару *Ружица* 1840. године, као и допис „Паметодостойни дани Србљима Загребцима“, објављен у *Новинама сербским* 1818. године. Радећи и даље на рукописима Бранка Радичевића и припремајући монографију о Радичевићу, Тихомир Остојић дошао је до податка да је песма „Коло“ првобитно објављена у *Сербском народном листу* 1839. године, а потом прештампана у календару *Ружица* 1840. године. Видети: Тихомир Остојић, *Студије о Браку Радичевићу*, ЈАЗУ, Загреб, 1917, стр. 94. У току Првог светског рата, када је био интерниран у Бају и Стони Београд, Тихомир Остојић писао је своје *Студије о Бранку Радичевићу*, о чему сведочи Остојићев рукопис „Мој књижевни рад за време рата“, који се чува у Рукописном одељењу Матице српске, инв. бр. М. 5. 951, а у којем, описујући прогонство у Бају, Остојић бележи „Имао сам рукописе Бранка Радичевића који су још тада били просто рпа хартије. У Баји сам се за шест недеља, док сам био тамо, највише бавио сређивањем рукописа и разрешавањем нечитких поправака Бранка Радичевића. Сређивао сам ову 'сирочад' Бранкову за штампу.“

¹¹⁵ Тих. Остојић, „О постанку Бранкових кола у 'Ђачком растанку'“, *Бранково коло*, год. VI, бр. I, у Ср. Карловцима 6. (18.) јануара 1900, стр. 18-19.

¹¹⁶ Марија Клеут, „О рукописним песмарицама карловачких ђака“, у: *Песмарица карловачких ђака*, избор, предговор и белешке Марија Клеут, Библиотека Љубав, Сремски Карловци, 1991, стр. 7.

¹¹⁷ Исто, стр. 9.

српски писци, нешто млађи од Бранка Радичевића, нпр. Илија Огњановић Абуказем, у свом ђачком дневнику и Милета Јакшић, како у својим ђачким дневницима „(Узгред, из већ поменутих ђачких дневника видимо да млади Јакшић није високо ценио Радичевићеве стихове, али му је био близак по склоности веселом животу и разним несташлацима својственим младићком добу.)“¹¹⁸, тако и у поезији, о чему сведоче песма „При весељу“ (Јавор, 1891), „...са доминантном сликом веселе омладине која пева уз музику и вино...“¹¹⁹ и песма „После испита“, са сликом карловачких богослова који „...окупљени после испита у кафани, дају себи одушка од школских обавеза и наметнутих правила понашања.“¹²⁰

Поред тематских константи, чланке, огледе, расправе и студије Тихомира Остојића о историји српске књижевности повезује и методолошка доследност, која се огледа како у прлагођавању начина излагања типу (читалачке) публике, тако и у опрезности у изношењу тврдњи и доношењу закључака. Професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, Тихомир Остојић уједно је држао предавања у вечерњој школи новосадске трговачке и занатлијске омладине, као и на састанцима Читалачког девојачког друштва, Српског омладинског кола и Кола напредног женскиња у Новом Саду. Разлика у стилу и начину тумачења *Горског вијенца* Петра II Петровића Његоша, у чланцима „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“ и „О Горском вијенцу“, условљена је наменом и околностима у којима су ове расправе изговорене, односно написане. Читан на беседи коју је занатлијска омладина организовала поводом педесетогодишњице Његошеве смрти, чланак Тихомира Остојића „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, поред елемената усменог обраћања публици, одликује приказ животних и друштвено-историјских околности у којима се црногорски владика бавио књижевним радом, као и навођење већег броја цитата из дела које се анализира (из *Горског вијенца*), у циљу упознавања публике са темом и литерарном вредношћу овог литераризованог „историјског собитија“, док су у огледу „О Горском вијенцу“, објављеном у *Позоришту* 1902. године, дакле у тексту који је писан за читаоце књижевног листа (за публику са већим познавањем Његошевог стваралаштва и са другачијим очекивањима), анализирани жанровске карактеристике, идејна равна и композиција овог, по Остојићу, најбољег Његошевог дела. С друге стране, озбиљност приступања књижевноисторијској грађи и опрезност коју је показао приликом њене анализе, уочљива је у начину на који је Тихомир Остојић дошао до закључка о уреднику *Славено-сербског магазина*. Наиме, за разлику од Павела Јозефа Шафарика, Стојана Новаковића и Николе Андрића, који су у својим делима *Geschichte der serbischen Literatur*, *Српска библиографија* и *Пријеводна белетристика у Срба од год. 1777–1847*, са сигурношћу у(с)тврдили да је уредник *Славено-сербског магазина* био Захарија Орфелин¹²¹, Тихомир Остојић чак ни након проналаска, у

¹¹⁸ Зорица Хацић, „Стихови о веселом животу карловачких богослова“, у: *Белешке на маргинама: о скрајнутим књижевноисторијским изворима*, Институт Гоша, Београд, 2015, стр. 72.

¹¹⁹ Исто.

¹²⁰ Исто, стр. 75.

¹²¹ Видети: Д-р Тихомир Остојић, „О аутору и узору Славено-сербског магазина од 1768. год.“, у: *Зборник у славу Ватрослава Јагића*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1908, стр. 682.

Митрополијској библиотеци у Сремским Карловцима, примерка *Славено-сербског магазина* на којем „...стоји написано руком митрополита Стратимировића да је аутор *Магазину* Орфелин.“¹²², није пренаглио у закључку о атрибуцији, већ је тек након разматрања разлога који су могли нагнати Орфелина да сва своја важнија дела објави анонимно, као и након детаљне анализе многоструких подударности у наслову, композицији (распореду рубрика) и тематско-мотивском склопу прилогâ у српском часопису и журналу Руске академије наука, Тихомир Остојић дошао до закључка „1) да је аутор *Славено-сербског магазина* и писац Предисловија у њему Захарија Орфелин; 2) да је узор *Магазину* журнал Руске Академије *Ежемѣсячныя Сочиненія*.“¹²³

У раду на просвећивању народа и тежњи да се књижевна дела учине доступним и разумљивим читалачкој публици различитог типа и нивоа образовања може се препознати доситејевско „семе просвештенија“, односно рационалистичка тежња за ширењем знања, док се у књижевноисторијском раду Тихомира Остојића могу уочити објективност у доношењу закључака, велика обавештеност о темама о којима се расправља, сталоженост у извођењу закључака, преданост у бављењу истраживањем српске књижевне и културне прошлости (стрпљиво и марљиво обилажење библиотека и архива у потрази за рукописима, писмима и другом оставштином српских писаца), као што се у књижевним критикама, приказима и рецензијама Тихомира Остојића издвајају доследност аргументације и конструктиван однос чак и према оним литерарним и научним делима којима су упућене замерке и приговори. Дакле, у књижевноисторијским прилозима Тихомира Остојића посвећеним српској књижевности XVIII и XIX века, српским писцима и књижевној периодици садржана су Остојићева методолошка полазишта, у која спадају неопходност уредног и прецизног навођења извора из којих се цитат преузима¹²⁴, као и нужност поштовања ауторове воље приликом приређивања необјављених дела српске књижевности, сачуваних у рукопису¹²⁵, при чему је у двама хронотопима (Карловачкој митрополији и Сремским Карловцима) могуће издвојити тематска тежишта есеја, расправа, чланака и студија Тихомира Остојића. Ипак, повлашћени положај Сремских Карловаца и Карловачке митрополије нема обележје заинтересованости једног научника за проучавање књижевне и културне историје краја у којем је рођен, већ је одраз дубље и

¹²² Исто.

¹²³ Исто, стр. 690.

¹²⁴ Видети фусноту број 17.

¹²⁵ Тако ће, након увида у оставштину Бранка Радичевића, Тихомир Остојић изнети замерке начину на који је Бранков отац, Тодор Радичевић приредио и постхумно објавио синовљево трећу збирку песама „Али не стоји и то да их је издао онаке 'као што их је нашао', и да их је 'све' издао. То смије рећи онај ко је заоставштину пјесникову разгледао. Што се првога тиче, отац је много којешта, у нечитким и испревлаченим концептима, погрјешно прочитао или и није могао да прочита, те је у штампаном тексту оставио празнина. Покашто се старац и сам усудио да усједне синовљег Пегаза – оног виловитог! – па да поправља, уздајући се, ваљда, у то да је и име Тодора Радичевића уведено негдје у анале наше књижевности. [...] Интерес је и наше науке да се дође до правога облика пјесама једнога пјесника који је био мајстор језика и који је у томе био од епохалног значаја, а који је освојио за нашу поезију и нових облика и нових тема.“ Др Тихомир Остојић, „Рукописи Бранка Радичевића“, *Савременик: мјесечник Друштва хрватских књижевника*, година X, број XI и XII, просинац, 1915, стр. 478.

промишљене концепције српске књижевне историје као континуитета и целине. Пишући о Скерлићевој *Српској књижевности у XVIII веку*, Младен Лесковац као другу заслугу Скерлићеве монографије (прва заслуга садржана је у томе што је XVIII век први пут у једној књизи обухваћен као целина) истакао је Скерлићево указивање на духовне и културне традиције које сежу даље у прошлост него што се то дотад сматрало, те које показују да Срби нису „пукe сироте“, тј. народ без „корена“, без књижевне и културне историје „Та књига је прва јасно показала да у области духовној нисмо пукe сироте, да су нам корени дубљи но што смо слутили, енергије дорасле за трајнију и идејно прочишћенију усредсређеност, а плахи патријархални темпераменти прилагодљиви како за опако сложену културну борбу тако и за привредну утакмицу.“¹²⁶ На сличан начин, најављујући годину када ће свечано бити обележена стогодишњица смрти Доситеја Обрадовића, Тихомир Остојић, у чланку „На догледу Доситејеве прославе“, поређењем књижевних прилика за Доситејевог живота и оних у 1911. години, тј. стотину година након Доситејеве смрти, кроз указивање на богатији књижевни живот, на већи и квантитет (број) и квалитет (уметничку вредност) књига на почетку XX века у односу на прве деценије XIX века, могао је, са поносом, утврдити оно што Доситеј није могао иако је то прижељкивао и на томе непрекидно радио „Данас, на почетку двадесетог века, може се без устезања отворено и слободно рећи: има српска књижевност! То излази из поређења са стањем пре сто година. Зар само то? рећи ће многи разочарано и изненађено. То ће рећи они који живе само у садашњости не мислећи на историју и на развитак.“¹²⁷ Управо откривање и тумачење трагова који сведоче о томе да нисмо „пукe сироте“ и да постоји, да „има српска књижевност“, могу се препознати као циљеви књижевноисторијских истраживања Јована Скерлића и Тихомира Остојића, научника који нису живели само у садашњости „не мислећи на историју и на развитак.“ Самим тим, не изненађује доминантно интересовање Тихомира Остојића за проучавање историје српске књижевности на тлу Карловачке митрополије, будући да се српска књижевност након Велике сеобе најинтензивније развијала у оном делу српског народа који је живео у јужној Угарској, као што се јасним указује и Остојићево посвећено истраживање оних литерарних феномена који спадају у рана настојања српског народа да заснује засебну књижевност, са новим и недвосмислено индивидуалним, уметничким обележјима, а у које би спадале српске песничке творевине сачуване у рукописним песмарицама XVIII и XIX века „Рукописне песмарице су обележја младости и људске индивидуе, и народâ. У животу народа има једно доба песмарица као и у животу човекову. Али то доба у животу православних Срба треба да се открије. Оно је исто тако тамно као и доба наше преисторије. Доба песмарица је преисторијско доба наше књижевности. Морало се копати док се дошло до посавских и подунавских сојеница. И преисторијски споменици наше књижевности су негде затрпани. И њих треба откопати у старим библиотекама, прашним

¹²⁶ Младен Лесковац, „Скерлићева 'Српска књижевност у XVIII веку'“, *Летопис Матице српске*, год. 141, књ. 395, св. 4, април 1965, стр. 295.

¹²⁷ Тих. О., „На догледу Доситејеве прославе“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 1, Ср. Карловци, 6. јануара 1911, стр. 1.

таванима и забаченим архивима.“¹²⁸, затим почеци српске књижевне периодике (са племенитим напорима појединаца, попут Захарије Орфелина, Димитрија Давидовића, Димитрија Фрушића, Емануила Јанковића, Георгија Магарашевића и др.), али и рани записи стихова, које је Тихомир Остојић издвојио из примерка *Стихослова* од 1717. године, пронађеног у библиотеци манастира Крушедол. Књижевноисторијска проучавања Тихомира Остојића одликује, дакле, савесно изучавање извора, познавање како резултата до којих су дошли претходници, тако и праћење актуелне научне продукције (о чему, између осталог, сведоче Остојићеви прикази књига Андре Гавриловића, Милоша Перовића и Стојана Новаковића), али и јасна концепција историје српске књижевности, те свест о токовима развоја српске књижевности, као и о могућностима њеног даљег одржања и развитака „И после овога поређења јасно је да, много значи то кад се данас може рећи: има српска књижевност. Има је, и она се шири као бујна река од севера све даље на југ. Она се стопила у једну целину (у Доситејево доба беше колико покрајина толико покрајинских књижевности) и на наше очи се ствара јединствена српско-хрватска књижевност. Култура а с њом и свест о себи и својој снази у српском народу се диже. Све су то увети за новију и даљу еволуцију српске књижевности.“¹²⁹

¹²⁸ Тихомир Остојић, „Из старе песмарице (огледи једне заборављене лирике)“; *Српскохрватски алманах за годину 1911*, Београд-Загреб, Штампано у Државној штампарији Београд, стр. 145.

¹²⁹ Тих. О., „На догледу Доситејеве прославе“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 1, Ср. Карловци, 6. јануара 1911, стр. 2.

ПРОУЧАВАОЦИ И СЛЕДБЕНИЦИ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА: ТИХОМИР ОСТОЈИЋ, ВАСА СТАЈИЋ И МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ

У концепцији национално-просветног рада и у културноидеолошком програму уредника *Летописа Матице српске* и секретара / председника Матице српске Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца значајно место заузима Доситеј Обрадовић. Идеје Доситеја Обрадовића, његова просветитељска и књижевна делатност, али и његов животни пут, као метонимија пређеног пута српског друштва и симбол одлика српског културног обрасца / модела, утицали су на одређење правца културне (јавне) делатности Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца, али и на корпус тема књижевноисторијских монографија, студија, чланака, расправа и приказа које су ови научници деценијама објављивали.

Поред докторске дисертације посвећене Доситеју Обрадовићу (настале на предлог Ватрослава Јагића, а одбрањене 1907. године у Бечу), насловљене „Dositheus Obradović's Klosterjahre: ein Beitrag zur serbischen Literaturgeschichte des XVIII Jahrhunderts“ и монографије *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Тихомир Остојић објавио је, у *Српском књижевном гласнику*, *Бранковом колу*, *Летопису Матице српске*, *Споменици Доситеја Обрадовића* и *Дечијим новинама* појединачне расправе о Доситеју Обрадовићу: „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, „На догледу Доситејеве прославе“, „Стогодишња прослава Доситеја Обрадовића“, „Извор Доситејеве Христоитије“, „Узор наравоученијима у баснама“, „Доситејеви стихови“ и „Доситеј Обрадовић“, које сведоче о тематској разноврсности али и трајности интересовања Тихомира Остојића за живот и рад Доситеја Обрадовића. За текстове и монографије Тихомира Остојића карактеристичан је позитивистички приступ, понајвише метод биографске реконструкције (на основу обимне архивске грађе) сегмената живота Доситеја Обрадовића и тежња ка поузданом расветљавању идеја, културног контекста и друштвене средине који су утицали на мисаоно, интелектуално и књижевно-филозофско конституисање Доситеја Обрадовића као писца, али и као културног посленика. Разматрајући и (пр)оцењујући књижевну делатност и биографију Доситеја Обрадовића, Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац најчешће су ове историјско-биографске факте користили како би изrekli суд о друштвеној клими и културним приликама властитог доба, али у исказима Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца о Доситеју Обрадовићу могу се издвојити и ставови који се могу тумачити као ауторереференцијални чиниоци, битни за разумевање културних активности и културног програма ове тројице српских научника. Наиме, у књижевним делима Доситеја Обрадовића Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац проналазили су инспирацију / подстрек за своју књижевнонаучну и културну активност, као што су поједине идеје и замисли Доситеја Обрадовића могле послужити (и у незанемарљивој мери су и послужиле) и као смернице у јавном, наставном, научном, уредничком итд. раду Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца. О инспиративној и инспиришућој

улози Доситеја Обрадовића, о актуелности његовог књижевног, културног и националног програма, те о значају књижевног опуса, али и револуционарности личног примера (судбине; „живота и прикљученија“) Српског Сократа, Тихомир Остојић забележио је, у тексту „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“:

„Не само, дакле, обичан пиетет према великој историјској личности, према нашем просветоначалнику, враћа нас често на књиге и идеје Доситеја Обрадовића, него и садашња, пуна актуелности, питања и проблеми нашег културног развијања, које је он пре једног века потакнуо. Кад се у српском друштву осети јачи покрет за агилнијим радом у смислу прогреса, за што бољом организацијом културног апарата нашег, увек се, као добри геније наше расе, појављује над нама дух Доситеја Обрадовића. У таким тренуцима живље душевне активности ми вазда опажамо да од нашег учитеља имамо још много да научимо, осећамо да многе његове савете нисмо довољно уважили. Стога његова наука увек остаје свежа, увек мора да се реципује као саставни део нашег националног програма.“¹³⁰

а са овим опажањима Тихомира Остојића у складу су и речи Васе Стајића из текста „Доситејев народ“:

„Такав је човек, таки су и нараштаји: кад се одважи да пође новим стазама, непознатим путевима, осврће се за учитељима, чији пример му јача крила за полет. (...) Овај Доситеј није само предак који нас соколи, него и путоказ и програм за данас и сутра.“¹³¹

Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац објављивали су монографије, студије, огледе и чланке о Доситеју Обрадовићу, приређивали су дела Доситеја Обрадовића, укључивали сегменте опуса Доситеја Обрадовића у антологије и хрестоматије, а уједно, усвојили су и слéдили модел просветитељске делатности Доситеја Обрадовића. Попут првог уредника *Летописа Матице српске*, Георгија Магарашевића, који је 1829. године у Пешти приредио *Писма Доситеја Обрадовића*, и потоњи уредници *Летописа Матице српске* (међу њима највише Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац) приређивали су поједина дела Доситеја Обрадовића. За књиге Доситеја Обрадовића које су приредили Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац карактеристично је то што су у питању популарна издања, издања намењена најширим читалачким круговима, тј. у питању су књиге из едиције „Књиге за народ“ Матице српске, односно, књиге Штампарије Дунавске бановине, заправо издања у којима су начин приређивања и публикавања Доситејевих дела, тип приређивачких коментара, али и

¹³⁰ Тихомир Остојић, „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 42.

¹³¹ Васа Стајић, „Доситејев народ“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 3, јуни 1946, стр. 191.

одлике Доситејевог стваралаштва (језичка и правописна решења) прилагођени врсти / типу публикације, њеној намени, али и књижевном укусу и знању читалаца за које су ове књиге превасходно састављене. Управо је ово разлог због којег су мењани и са тада важећим правописним и језичким нормама усклађивани језик и стил Доситејевих књижевних дела. О задирању у Доситејев језик и правопис, приређивачи су остављали податке, те, тако, Тихомир Остојић, у књизи *Живот Доситеја Обрадовића* (1911), бележи: „У овом издању је правопис Доситејев измењен и текст Доситејевих књига штампан према данашњем уобичајеном правопису.“¹³², док Васа Стајић и Младен Лесковац, у књизи *Одабрана дела Доситеја Обрадовића, друга књига. Басне*. (1940), поступак усклађивања језика и правописа Доситејевих дела образлажу потребама „најширих народних слојева“ којима је књига и намењена „Дати аутентични Доситејев језички текст, не само у знатној мери архаичан и неразумљив просечном нешколованом човеку, него и прилично прошаран цитатима на неколиким језицима које, све, једва ако и школовани код нас знају, – значило би у неку руку отуђити ове књиге баш од оних којима је ово издање првенствено намењено.“¹³³ На сличан начин, када је 1948. године у *Летопису Матице српске* Младен Лесковац објавио „Једно непознато писмо Доситеја Обрадовића из године 1786“, Лесковац је оставио податке о приређивачким интервенцијама у домену пишчеве интерпункције „У препису сам Доситејеву интерпункцију модификовао нама данас ближем начину, што је за правилније читање писма неизбежно; као што је познато, данас при прештампавању Доситејевих текстова издавач се не би смео држати Доситејеве интерпункције ни код његових штампаних дела, па је такав поступак још нужнији при издавању оваквога писма.“¹³⁴ Дакле, Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац приликом приређивања дела Доситеја Обрадовића, прибегавали су изменама пишчевог језика, правописа и интерпункције, како у циљу приближавања (чињења рецептивно доступним, разумљивим) ових дела најширој читалачкој публици, тако и у циљу једноставније, лакше рецепције Доситеја и у научним круговима, у циљу актуализације и

¹³² *Живот Доситеја Обрадовића*, из његових дела саставио Тихомир Остојић, Т. Остојић, Нови Сад, 1911, стр. 72.

¹³³ *Одабрана дела Доситеја Обрадовића, књ. 2. Басне*, приредио Младен Лесковац, Дунавска бановина, Нови Сад, 1940, стр. 281. Деветнаест година након приређивања *Одабраних дела Доситеја Обрадовића*, у чланку „За критичка издања новијих српских писаца“, разматрајући квалитет, целовитост и научну релевантност постојећих издања дела Доситеја Обрадовића, са посебним акцентом на опису издања из 1911. године, као најпотпунијег, Младен Лесковац закључује „Узмимо например Доситеја, који је већ давно сав историја: немамо га онаквог какав би нам данас био потребан. Државно јубиларно издање из 1911 године, рађено за пригодну прилику, већ давно није без замерке; ни у тренутку када је изашло, уосталом, оно није могло бити замена за критичко издање онакво како га ми данас замишљамо и тражимо. Од тада, међутим, оно већ давно није више ни потпуно, јер је од тада нађено доста нових његових (и њему упућених) писама, а ново је и то што данас знамо да још увек има Доситејевих неиздатих текстова; да о другим недостацима тога издања и не говорим. Тако издање Доситеја, дакле, далеко је да задовољи наше данашње потребе и строге захтеве.“ Видети: Младен Лесковац, „За критичка издања новијих српских писаца“, *Летопис Матице српске*, год. 135, књ. 383, св. 3, март 1959, стр. 216.

¹³⁴ Младен Лесковац, „Једно непознато писмо Доситеја Обрадовића из године 1786“, *Летопис Матице српске*, год. 122, књ. 362, св. 3, 1948, стр. 164.

популаризације Доситејевог стваралаштва, самим тим и Доситејевих идеја које су заговарали и следили и Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац.

Које су идеје из књижевног, културног и национално-просветног програма Доситеја Обрадовића биле блиске историчарима српске књижевности с почетка XX века, односно, из средине XX века? Које су мисли и уверења Доситеја Обрадовића надахнуле тројицу уредника *Летописа Матице српске* и подстакле их на жив, агилан, предан културни, политички и друштвени рад? Ове идеје биле би: љубав према српском народу, увиђање значаја рада са српском омладином, демократизација књижевности и културе, указивање на задатке српске интелигенције и инсистирање на просвећивању народа као централној тачки књижевног и културног програма.

Поред приређивања дела Доситеја Обрадовића – Тихомир Остојић приредио је књиге *Доситејеве басне 1* (1894), *Доситејеве басне 2* (1894) и *Живот Доситеја Обрадовића* (1911), Васа Стајић приредио је *Одабрана дела Доситеја Обрадовића, књ. 1. Живот и доживљаји* (1940), а Младен Лесковац *Одабрана дела Доситеја Обрадовића, књ. 2. Басне* (1940)¹³⁵, Васа Стајић и Младен Лесковац уврстили су Доситејево стваралаштво и у антологије које су саставили. Тако, Доситејеву поезију (о којој је писао Тихомир Остојић, у тексту „Доситејеви стихови“¹³⁶) Васа Стајић укључио је у антологију *Родољубиве песме из нове српске књижевности: Косово, Србија, робови* (1914), док је Младен Лесковац уврстио две Доситејеве песме („Све што мене окружава, све то са мном тужи“ и „Пјесна на инсурекцију Србијанов“) у *Антологију старије српске поезије* (1953). Индикативна је чињеница да је Доситеј Обрадовић у антологијама српске поезије заступљен углавном родољубивом поезијом, те да је најчешће приређена песма Доситеја Обрадовића управо „Песна на инсурекцију Србијанов“. У том контексту, занимљива су запажања Младена Лесковца о судбоносној везаности Доситеја Обрадовића за Србију „Што је занимљиво, Србија је за Орфелина и Доситеја очевидно судбоноснији доживљај него за Суботића и Боројевића, иако је Доситеј, у своме бечком респекту монархског ауторитета потребу борбе против Турака правдао одметништвом дахија од султана,

¹³⁵ Попут Георгија Магарашевића, који је приредио *Писма Доситеја Обрадовића*, и Младена Лесковца који је објавио „Једно непознато писмо Доситеја Обрадовића из године 1786“, и Васа Стајић дао је допринос откривању и публиковању писама Доситеја Обрадовића, приредивши „Два досад необјављена писма Доситејева“, тј. објавивши писма Доситеја Обрадовића Мојсеју Миоковићу, која је Стајић пронашао у библиотеци барона Владимира и Јосифа Рајачића (наследника библиотеке и архива патријарха Јосифа Рајачића). Видети: Васа Стајић, „Два досад необјављена писма Доситејева“, *Летопис Матице српске*, књ. 345, св. 3, мај-јуни 1936, стр. 318-323. О овом Стајићевом тексту писао је Младен Лесковац, у *Гласнику Историског друштва у Новом Саду*, указавши на посебан значај другог писма, потписаног са „Стари Босотиња Далматински“, у којем „...има стихова из познате и лепе песме Доситејево о лепотама Србије.“, наводећи запажања Васе Стајића о одступањима од познатог текста.“ Видети: Младен Лесковац, „Васа Стајић, *Два досад необјављена писма Доситејева*. Летопис 345, св. 3, за мај-јуни 1936, 318-323.“, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, књ. IX, св. 4, 1936, стр. 472.

¹³⁶ Тихомир Остојић, „Доситејеви стихови“, *Српски књижевни гласник*, књига XXVI, број 6, 16. март 1911, стр. 467-476.

њихова законитог господара.¹³⁷, а још важнија била би Лесковчева упућивања на Доситејеву велику љубав према српском народу „А имао је једну велику љубав: *народ српски*.“¹³⁸, односно, на Доситејево родољубље које Младен Лесковац одређује синтагмом *делатно родољубље* (синтагмом која означава удаљавање од фразерства и реторичког родољубља и опредељење за акцију, делање, чињење, помагање српског народа) „Треба ли још ишта да кажем о његовом родољубљу, делатном и без ружних фраза? Познато је његово држање за првога српског устанка. Живео је тада најзад релативно удобно и безбедно, у Трсту. Био је већ стар, не више ни сасвим здрав. Па ипак, на прве вести о устанку, узнемирио се, убрзо појурио у Земун. Већ у Трсту он се труди да помогне устаницима. Пише пријатељима: 'Писали су (тј. устаници) и овде, и ишту помоћ...и овде се о томе настоји. И ја сам дао полак од свега што имам, четири стотине форинти.' (...) Доцније, већ у Београду, писаће: 'Само ћу молити браћу и пријатеље да ме код Хајдучке закопају чесме...'“¹³⁹ Делатно родољубље најадекватније је одређење и књижевне, културне, политичке и друштвено-просветне делатности Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца. Делатно родољубље уочљиво је како у дугогодишњој наставничкој (предавачкој) пракси ове тројице научника, тако и у њиховој књижевној делатности, нпр. антологију *Родољубиве песме из нове српске књижевности*, 1914, у коју је укључио Доситејеве стихове, Васа Стајић саставио је „...према практичним потребама 'новосрпске' идеологије...“¹⁴⁰, тј. „...ради потстицања националистичке плиме као последице победа српског оружја.“¹⁴¹, али и у уређивачком раду јавном, друштвено-политичком ангажману – Стајићево уређивање *Новог Србина*, *Српске просвете* и *Нове Војводине*, као и Остојићево уређивање *Летописа Матице српске* и *Календара Матице српске*, Стајићево ангажовање као повереника Народне одбране за Војводину, његови ватрени националистички говори, екскурзије са ђацима по Србији, али и преузимање одговорности за учињене акције, што је довело до његовог утамничења, као и Остојићево преузимање одговорности за чланке објављене у *Летопису Матице српске* и *Календару Матице српске*, којим је заштитио Матицу српску и *Летопис Матице српске*, а које је довело до његове интернације у Бају и Стони Београд, сведоче о једном не реторском, фразерском, књишком, већ о активном, стварном, пожртвованом, искреном, истинском, делатном родољубљу (о овом родољубљу сведоче не само личне жртве Тихомира Остојића и Васе Стајића које су поднели ови научници, а које би представљале одраз бриге за садашњицу српског народа, већ и поступци као што је рад на очувању докумената Државног архива у Новом Саду, након Другог светског рата „Кад смо јесенас, 21. октобра 1944, дошли из Фрушке Горе у Нови Сад, одмах сам се заинтересовао за његову судбину. [судбину

¹³⁷ Младен Лесковац, „Предговор“, у: *Антологија старије српске поезије*, саставио Младен Лесковац, Матица српска, Нови Сад, 1953, стр. XVI.

¹³⁸ Младен Лесковац, „Пред Доситејем“, у: *Доситеј Обрадовић*, приредила Мирјана Д. Стефановић, Антологијска едиција Десет векова српске књижевности, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010, стр. 447.

¹³⁹ Исто, стр. 448.

¹⁴⁰ Живан Милисавац, *Васа Стајић. Нацрт за студију*, Матица српска, Нови Сад, 1949, стр. 52.

¹⁴¹ Исто.

Државног архива у Новом Саду, прим. М. Ћ.]. Не могући сам прелазити Дунав, послао сам пријатеља, Младена Лесковца, да он заустави даље уништавање ових списа, и он је ставио локоте на врата од казамата у којима су се ти списи налазили, и целу ствар је предао под заштиту Месног народно-ослободилачког одбора у Петроварадину.¹⁴² архива о којем ће Стајић записати „Нама је овај архив мио, колико икоме, и свако његово оштећење нас боли као какав лични губитак.“¹⁴³ и архива у којем ће управо Младен Лесковац, захваљујући Димитрију Кириловићу, управнику Архива, пронаћи рукописну књигу, заправо препис, на деведесет и три пагинирана и тринаест непагинираних и погрешно пагинираних листова, Доситејевих дела „1) Слово поучително господина Георгија Јоакима Цоликофера (лист 1 – 13); 2) познато писмо Харалампију (лист 15 – 22); и 3) Живот и прикљученија (прва част) са свима својим поглављима (лист 23 – 93)“¹⁴⁴, који ће Лесковцу, уз препис *Живота и прикљученија* из 1817. године (а њега је Лесковац добио од Мирослава Јеркова, професора Мушке гимназије у Новом Саду) послужити као доказ о популарности, читаности Доситеја Обрадовића „Ово су лепа сведочанства о великој популарности, а и очевидној оскудици Доситејевих списа, нарочито његова Живота и прикљученија. А ово скоро побожно преписивање донекле је и разумљиво када се узме у обзир да је Живот у првом издању штампан само у 300 примерака (...), да су понеки примерци првога издања одиста уништени од калуђера, а да се Доситије почео прештампавати тек 1833 (Григорије Возаровић). О тражњи својих књига знао је извесно нешто и Доситије када је Собранија штампао већ у 1000 примерака.“¹⁴⁵), а потврда овог делатног родољубља свакако је и предани рад Васе Стајића на сређивању и приређивању обимне архивске грађе из Новосадског магистрата „Слика коју о себи хоће да остави Васа Стајић је та да је радио на добробит свога народа. И када се повуче из јавног живота и кад зарони у архивску грађу, Васа Стајић ће то стално имати на уму. (Једино је човек који је имао у виду опште интересе могао урадити 'Новосадске биографије' у VI тома.)“¹⁴⁶

Велику пажњу, у готово свим књижевним делима, Доситеј Обрадовић посветио је васпитању, на шта упућује и друга по реду докторска дисертација коју је један српски аутор написао о Доситеју Обрадовићу на немачком језику, дисертација „Педагошки погледи Доситеја Обрадовића“ („Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik“) Милоша Перовића, коју је приказао

¹⁴² Васа Стајић, „Архив Војводине“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 1, април 1946, стр. 4.

¹⁴³ Исто. У истом тексту, пишући о значају породичних архива, Васа Стајић ће, поводом Доситеја Обрадовића, приметити „Још и данас, неки још необјављени и науци неприступачни рукописи дивнога Доситеја, са чијом књигом је Иван Антуновић легао и устајао, налазе се у приватним рукама“. Васа Стајић, „Архив Војводине“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 1, април 1946, стр. 7.

¹⁴⁴ Младен Лесковац, „Два податка о Доситејевој популарности“, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, свеска 17, 18, 19, књига VII, св. 1-3, Нови Сад, 1934, стр. 336.

¹⁴⁵ Исто, стр. 337. О овој теми писала је подробно Теодора Петровић. Видети: Теодора Петровић, „Прођа Доситејевих дела“, *Ковчежић: прилози и грађа о Доситеју и Вуку*, књига четврта, Београд, 1961, стр. 120-134.

¹⁴⁶ Миливој Ненин, „Васа Стајић и Доситеј“, *Дневник: орган Народног фронта*, среда, 20. 09. 1995, стр. 14.

Тихомир Остојић.¹⁴⁷ Педагошке идеје Доситеја Обрадовића обухватале су цео српски народ, све његове слојеве „Сва Доситејева књижевна дела имају једну опћу сврху; да просвете и освесте Српски Народ.“¹⁴⁸, али са посебном пажњом и завидном истрајношћу Доситеј Обрадовић писао је о проблемима васпитања и образовања омладине „Доситеј у свима својим књигама велику пажњу обраћа васпитању омладине. И то је једна од главних тенденција његових да саветом буде на руци родитељима у васпитању деце, да им докаже да од доброг васпитања зависи срећа или несрећа оних који су им најмилији.“¹⁴⁹ и женâ „О васпитању Доситеј много говори у свима својим делима. То му је једна од главних тема. Нарочито је још и данас актуелно оно што говори о женском образовању. 'Нек се не узда, довикује Доситеј, један народ никад до века к просвећењу разума доћи у којем жене у простоти и варварству остају.' Просвећене жене, као васпитачице и наставнице своје деце, 'саме ће полагати прво основице њиховог доброг васпитанија, нападавајући их разумом и добродетељију заједно с млеком прсију својих.“¹⁵⁰ На трагу идеја Доситеја Обрадовића о васпитању и образовању женâ, Тихомир Остојић и Васа Стајић били су активни чланови Кола напредног женскиња у Новом Саду и предавачи на састанцима овог удружења (и супруге Тихомира Остојића и Васе Стајића, Јелена Остојић и Милица Стајић, биле су чланице Кола напредног женскиња у Новом Саду и активно су учествовале у организацији бројних активности овог удружења), док су васпитању омладине Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац посветили велики део живота, како као наставници / професори у гимназији у Пљевљима, учитељској школи у Сомбору (Васа Стајић), Српској православној великој гимназији у Новом Саду (Тихомир Остојић) и Филозофском факултету у Новом Саду (Младен Лесковац), тако и као научници, културни посленици, политички активисти и уредници периодичних публикација – као члану групе „кикиндских демократа“ и члану редакције кикиндског *Српског гласа*, Васи Стајићу један од главних узора био је, по сведочењу Стајићевог биографа Живана Милисавца, Доситеј Обрадовић „Стајић је сматрао за потребно да нагласи да ова омладина 'у просветним и социјалним својим тежњама не полази од Маркса ни од Бернштајна, него од Доситеја, Мушицкога и Стерије, од Светозара Марковића и Цвијића'.“¹⁵¹, док је *апостол Воводине*, уређивањем *Новог Србина*, *Српске просвете* и *Нове Војводине* најдиректније утицао на јачање националне свести српске омладине, као и на њено политичко профилисање, а о степену утицаја који је на гимназијску омладину имао Тихомир Остојић сведоче како

¹⁴⁷ Видети: Тих. О., „Milosch Perovits, *Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik* (Докторска дисертација поднесена Филозофском факултету циришког универзитета), Belgrad, 1906, стр. 72 на 8°.“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXII, књ. 241, св. 1, 1907, стр. 137-138.

¹⁴⁸ Тихомир Остојић, „Значај Доситеја Обрадовића“, у: *Живот Доситеја Обрадовића*. Из његових списа саставио Тихомир Остојић, Т. Остојић, Нови Сад, 1911, стр. 67.

¹⁴⁹ Исто, стр. 68.

¹⁵⁰ Тихомир Остојић, „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 39-49.

¹⁵¹ Живан Милисавец, *Васа Стајић. Нацрт за студију*, Матица српска, Нови Сад, 1949, стр. 41.

сећања Марка Малетина¹⁵², Остојићевог ђака и једног од уредника *Летописа Матице српске*, тако и „Сећања Остојићевих ђака из Новосадске гимназије“¹⁵³. Тежња за демократизацијом књижевности и културе, коју су на трагу идеја Доситеја Обрадовића о потреби увођења народног језика у књижевност, заговарали Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац, огледа се у приређивању монографија у едицији „Књиге за народ“ Матице српске и у оквиру издавачке делатности Дунавске бановине у периоду између два рата (у обе едиције, које су биле специјализоване за популарна издања, Тихомир Остојић, Васа Стајић и Младен Лесковац објавили су дела Доситеја Обрадовића), док је залагање за просвећивање народа кључна тенденција и основна идеја културног програма како Доситеја Обрадовића, тако и његових следбеника и настављача Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца.

Ипак, за Доситеја Обрадовића с једне и Тихомира Остојића, Васу Стајића и Младена Лесковца (а највише Тихомира Остојића) с друге стране, карактеристично је не само старање о образовању и васпитању народа, него и брига о образовању српске интелигенције и њеним задацима, као активног и важног друштвеног и културно-просветног чиниоца. Тихомир Остојић, тако, у тексту „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“ закључује „Доситеју је било јасно, да се оно што је он тако ватрено препоручивао: преображај српскога друштва у напредном правцу, не може извести без способне интелигенције. Од наше интелигенције тражи он онаку спрему какву је видео код интелигенције на Западу.“¹⁵⁴, а овим закључцима Остојић додаје и размишљања о *полутанској интелигенцији* „О полутанској интелигенцији која нема ни смисла ни интереса за науку, него јој је наука само средство да дође до хлеба, ово каже Доситеј: 'Они који ишту науку само да чрез њу на некаква зовома господства дођу, а не да разумнији, просвећенији, бољи и савршенији буду, пак ако ће и у селу децу учити: таки криво, мрачно и худо мњеније како о науци тако и о својој души имају“¹⁵⁵. Речи Тихомира Остојића о *полутанској интелигенцији* у складу су са борбом овог историчара књижевности против дилетантизма у науци о књижевности.¹⁵⁶, али и у дослуху са критичким коментарима које је српској интелигенцији упутио Тихомир Остојић, замерајући јој несхватање народних потреба и удаљеност од народног живота „Наша интелигенција се не осећа искрено и од свег срца као једно са широком масом народа. Отворена надувеност или лицемерно симулирање према народу – то су карактерне црте наше госпде. Стога се интелигенција и не интересује озбиљно за народ и народни живот,

¹⁵² Видети: Марко Малетин, „Тихомир Остојић, узор новосадских ђака пре Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 121-154.

¹⁵³ „Сећања Остојићевих ђака из Новосадске гимназије“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 109-119.

¹⁵⁴ Тихомир Остојић, „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 47-48.

¹⁵⁵ Исто, стр. 48.

¹⁵⁶ У расправи „Шта смета развијању нашега позоришта“ Тихомир Остојић примећује како „...интелигентни људи у Српској Атини би могли сад већ знати, да су књижевност, уметност и позориште така поља на којима се више ни код нас не могу дилетанти башкарити.“ Видети: Тихомир Остојић, „Шта смета развијању нашега позоришта“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 5, 1910, стр. 24.

те га и не познаје.¹⁵⁷, низак ниво образовања „Цео ниво наше интелигенције стоји много, много степени испод наших западних суседа.“¹⁵⁸, нестручност „Брине ли се ко о стручном васпитању наше интелигенције?“¹⁵⁹, незаинтересованост за усавршавање „Ми смо директни потомци оне интелигенције коју др. Ј. Суботић 1852. овако приказује: 'Наши изучени гледе само да добро живе, да се часте и веселе, да пуше и да диване, да се добро возе и да мекано спавају, о томе, да ствар од које живе испеку, да у свом званију, служби или послу савршени буду, нема ни разговора.“¹⁶⁰, недовољан број људи „Сад већ, може се рећи, у 'српској' Атини има професора, учитеља, свештеника, чиновника, уопће интелигенције, више Мађара него Срба. Наша је интелигенција, углавном, ограничена на автономне чиновнике. Недостатак интелигентног подмлатка се живо осећа у Новом Саду.“¹⁶¹ и нерад „Од године 1864. до 1895. су изабрана 122 члана у Књижевно одељење. Чули сте колико се секретари туже на нерад тих својих тобожњих помагача. Сад можемо показати и тачну билансију њихова рада, кад су у 185. књизи *Летописа* штампани садржаји свих књига *Летописа* од 1825. до 1895. У првој половини те књиге је 'садржај по писцима'. Ко загледа, може лепо видети ту, да од 122 члана Књижевног одељења њих 57, дакле скоро половина, ни једнога чланка нису написали у *Летопис*.“¹⁶², да би закључио „Нама је јасно, да обнове и препорода наше просвете, а с њом и целога нашег друштва не може бити без препорода наше интелигенције и без јаког културног центра који би правилно функционисао.“¹⁶³, док о степену поверења које је Тихомир Остојић имао у српску интелигенцију сведоче Остојићеве речи „Али се уздамо у свест српскога друштва које нестрпљиво чека реалан рад и успехе од својих јавних установа, уздамо се у пожртвовање чланова Матичиних, у пробуђеност наше интелигенције, у родољубље српске штампе, уздамо се да ће сви они живљом активношћу убрзати процес регенерације нашега народа и да ће радити на установљењу и извођењу нашег народног културног програма.“¹⁶⁴, односно „У сретном случају, да се наше друштво освести и крене, да се наша интелигенција прене и препороди, да се и организација нашег културног центра као што треба изведе, морао би наш живот у свима својим огранцима кренути и наједрати. Спремна, свесна и агилна интелигенција од разних струка унела би у нашу средину нових идеја: ове би постале квасац за нове тежње, побуда за нов рад. Све наше институције а с њима и цело друштво би живнуло.“¹⁶⁵

¹⁵⁷ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 37.

¹⁵⁸ Исто, стр. 46.

¹⁵⁹ Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 2, 1902, стр. 29.

¹⁶⁰ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 31.

¹⁶¹ Тих. Остојић, „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 2, 1902, стр. 22.

¹⁶² Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 39.

¹⁶³ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 46.

¹⁶⁴ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 22.

¹⁶⁵ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 50.

Дакле, за Тихомира Остојића, Васу Стајића и Младена Лесковца Доситеј Обрадовић био је трајан узор у културно-научној делатности и јавном раду. За ове историчаре књижевности, који су писали о Доситеју Обрадовићу, приређивали дела Доситеја Обрадовића, укључивали сегменте опуса Доситеја Обрадовића у антологије и хрестоматије, Доситеј Обрадовић био је непролазна инспирација и подстицај за књижевни, научни и културни рад. Не само велика тема монографија, есеја, студија, расправа и приказа, Доситеј Обрадовић, својим идејама (пред)одредио је не само научни (књижевни, књижевноисторијски) већ и културно-просветни рад Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца, усмеривши њихове активности у правцу делатног родољубља; тежње за демократизацијом књижевности и културе; ка раду на просвећивању народа, али и ка конструктивној критици погрешака српске интелигенције, односно ка поверењу у рад на просвећивању народа као задатку пробуђене, промењене, препорођене српске интелигенције. Од првог уредника *Летописа Матице српске*, Георгија Магарашевића, који је објавио *Писма Доситеја Обрадовића* (1829), до потоњих уредника овог српског књижевног часописа (Тихомира Остојића, Васе Стајића и Младена Лесковца) који су писали о Доситеју Обрадовићу, приређивали дела Доситеја Обрадовића и који су властити културни програм и концепцију националне делатности засновали на идејама Доситеја Обрадовића, „Српски Сократ“ указује се као непролазна инспирација како за књижевноисторијска проучавања тако и за осмишљавање програма друштвеног рада, као личност која је била и остала „саставни део нашег националног програма“¹⁶⁶ (Тихомир Остојић), односно „путоказ и програм за данас и сутра.“¹⁶⁷ (Васа Стајић).

¹⁶⁶ Тихомир Остојић, „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 42.

¹⁶⁷ Васа Стајић, „Доситејев народ“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 3, јуни 1946, стр. 191.

2. КУЛТУРНОИДЕОЛОШКИ ОКВИРИ КЊИЖЕВНЕ МИСЛИ ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА. РАНО, ПРОГРАМСКО РАЗУМЕВАЊЕ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ

ПРОСВЕЋИВАЊЕ НАРОДА КАО КУЛТУРНА ИДЕОЛОГИЈА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

Један од кључних термина теоријског и књижевнокритичког приступа Милана Радуловића – термин културна идеологија – у уводном сегменту монографије *Културна идеологија Исидоре Секулић*¹⁶⁸, дефинисан је као „...доживљај смисла и разумевање духовне суштине једне културе.“¹⁶⁹, при чему су као чиниоци инхерентни српској културној идеологији одређени „културни национализам“ и „духовни патриотизам“¹⁷⁰. Културни национализам, иако претежнији у књижевнонаучној и јавној делатности Тихомира Остојића, историчара књижевности, професора Српске православне велике гимназије у Новом Саду, повереника и добротвора Српске књижевне задруге, надзорника Српског учитељског конвикта, потпредседника Српске читаонице у Новом Саду, председника Артистичког одсека Српског народног позоришта, члана Новосадског сокола, секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, тек у садејству са духовним патриотизмом, учествује у формирању специфичног облика српске културне идеологије, чији је представник Тихомир Остојић, научник којег бисмо, по аналогiji са Исидором Секулић, могли означити учитељем културног национализма и учитељем духовног патриотизма. Књижевноисторијска, педагошка и културноидеолошка мисија Тихомира Остојића садржана је у широко постављеном и доследно спровођеном програму просвећивања народа. Остојићев рад на просвећивању народа могао би се, условно, поделити на: васпитање укуса, васпитање личним примером и васпитање у националном духу.

Васпитање укуса

Савременик, сарадник и близак пријатељ „класичних модерниста“ или „класика српског модернизма“¹⁷¹, Јована Скерлића¹⁷², Богдана Поповића и Павла Поповића,

¹⁶⁸ У питању је монографија Милан Радуловић, *Културна идеологија Исидоре Секулић*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2011.

¹⁶⁹ Исто, стр. 10.

¹⁷⁰ Исто.

¹⁷¹ На овај начин Милан Радуловић именовao је Јована Скерлића, Богдана Поповића и Павла Поповића, све значајније представнике књижевнокритичког, књижевнотеоријског и књижевнoисторијског кружока окупљеног око *Српског књижевног гласника*. Видети: Милан Радуловић, „Модернизација традиције (Културна идеологија *Српског књижевног гласника*)“, у: *Раскрића српског модернизма*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2007, стр. 68.

¹⁷² О односу Јована Скерлића и Тихомира Остојића подробније видети у расправи „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“ Миљивоја Ненина, у: Миљивој Ненин, „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“, објављеној у

Тихомир Остојић неговао је, исто тако „...вредности класичне грађанске традиције које је проповедала и које је следила српска интелектуална елита почетком 20. века.“¹⁷³, тј. вредности као што су „Култ разума, рада, реда и дисциплине; истицање трезвености и осећања мере као етичких и естетичких критеријума, али и као највиших духовних и животних врлина; морални полет: проповедање универзалних човечних идеала и грађанске солидарности у јавном и политичком животу и раду...“¹⁷⁴. Ипак, најважнија вредност коју су класични модернисти и Тихомир Остојић делили била би воља за делањем, практичном применом проповеданих начела, као и потреба за утицањем на друштвену стварност и књижевну праксу „Културни посленици нису те вредности само афирмисали, проповедали, него су их својим делима, као и својим јавним радом и деловањем, на крају и самим начином живота – и остваривали.“¹⁷⁵.

Разумевање књижевног живота и потреба да се утиче на његове видове испољавања, као и на правце његовог развика, садржани су у Остојићевој расправи „Задатак књижевног листа“. Ова студија Тихомира Остојића поседује несумњив књижевноисторијски значај, будући да је објављена девет година пре програмског текста Богдана Поповића „Књижевни листови“, при чему су у обема студијама идеје о задацима књижевних листова, а посебно схватање функције књижевне критике, у много чему подударни. Иако се не може тврдити да је програмски текст „Књижевни листови“, објављен у прва два броја *Српског књижевног гласника* 1901. године, Богдан Поповић писао под непосредним утицајем идеја Тихомира Остојића (као што се не може са сигурношћу утврдити ни да је текст „Задатак књижевног листа“ Поповић читао), ипак чињеница да је Тихомир Остојић био сарадник *Српског књижевног гласника* и близак пријатељ свих чланова уредништва, те да је Остојић са пажњом пратио чланке Богдана Поповића¹⁷⁶, препоручивао својим ученицима да их читају и подстицао расправу о њима¹⁷⁷, може се претпоставити да се и Богдан Поповић интересовао за рад Тихомира Остојића, критичара са којим је делио етичке и естетичке критеријуме процене књижевних дела.

Тако, уводне напомене Богдана Поповића из расправе „Књижевни листови“ о односу књига и књижевних листова, тј. о предности „малих“ (мањих по обиму) над великим (гломазнијим, обимнијим) књижевним (и уопште, животним) појавама, које је

књизи: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 53-78.

¹⁷³ Милан Радуловић, „Модернизација традиције (Културна идеологија *Српског књижевног гласника*)“, у: *Раскрића српског модернизма*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2007, стр. 78.

¹⁷⁴ Исто, стр. 78.

¹⁷⁵ Исто.

¹⁷⁶ Да је Тихомир Остојић читао есеје и чланке Богдана Поповића потврђују и Остојићеви исечци из новина Поповићевог текста „Карикуатуре на IV изложби 'Ладе'“, из рубрике „Уметнички преглед“ *Српског књижевног гласника*, који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске, под сигнатуром РОМС М. 1. 580.

¹⁷⁷ О овоме је сведочанство оставио Остојићев ученик Јован Савковић. Видети: Јован Савковић, „Тихомир Остојић: професор Српске новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*. год. 108, књ. 341, св. 1, стр. 64.

Богдан Поповић илустровао микроалегоријским сижеом о великим и малим лађама „Као велике лађе које, богате товаром, али гломазније, теже, не могу да пристану уза све обале, но траже нарочита пристаништа, саграђена по скупе новце, у нарочито бираним положајима, тако књиге теже и ређе доспевају на по гдекоја места; новине међутим и часописи, као оне мале лађице које 'хватају воду врло плитко, и могу малим деловима да искрцају товар на сваку тачку обале, и улазе у сваки и најмањи залив', налазе – нарочито откако су се места која робу купују тако умножила – сваким даном све ширу примену.“¹⁷⁸ наликују уводним напоменама Тихомира Остојића из студије „Задатак књижевног листа“ о начину издавања и улози књижевних листова као *повремених списа* „Они су веома подесно, окретно и хитро средство, да помажу испуњавање онијех сврха, којима служи књижевност“¹⁷⁹. „Окретност“ и „хитрост“ књижевних листова, коју је запазио Тихомир Остојић, истаћи ће и Богдан Поповић „Место књиге дошле су новине, дошли су часописи, са својом спретношћу, са својом способношћу да се прилагоде свима приликама, свима потребама и свима кесама, са шаренилом своје грађе, са својом прегледношћу, својим кратким чланцима, својим изводима, својим рецензијама и критикама, које збијено, скраћено, дају читаоцу у исто време садржину и оцену дебелих, гломазних књига.“¹⁸⁰. Попут Богдана Поповића, који улогу „рецензија и критика“ види у саопштавању садржине и давању оцене вредности „дебелих, гломазних књига“, Тихомир Остојић такође истиче функцију приказâ у књижевним листовима, одређујући је, притом, за нијансу другачије од Богдана Поповића – наиме, према Тихомиру Остојићу, прикази упознају читаоце са садржином приказаних књига, али не оцењују, уједно, литерарне домете књига чији су садржај укратко изнели „Реферату (рецимо српски *приказ*) је задатак, да што прије, (чим дјело изађе) не оцијени вредност књиге (то се и не може учинити за кратко вријеме) него да упозна читаоца са садржином и намјером јој тако да читалац зна с ким има посла. Приказивач само уопће назначује да ли дјело има вриједности или не, да би читалац знао како да се влада према њему, хоће ли га читати или не. Уредник свакојачко треба да има толико укуса и знања, да може на први поглед видјети шта дјело вриједи, како стоји оно према осталим дјелима те врсте, да ли је оно напредак или назадак.“¹⁸¹.

Најексплицитнија аналогија између текста „Задатак књижевног листа“ Тихомира Остојића и текста „Књижевни листови“ Богдана Поповића огледа се у схватању улоге периодичних публикација које треба, по мишљењу обојице аутора, да буду како *регистратори* тако и *регулатори* књижевног живота. Кључни ставови Богдана Поповића о томе да књижевни листови не треба само да прате/региструју појаве у литератури већ и да утичу на правац развоја националне књижевности садржани су у дефиницији књижевних листова као регистратора и регулатора књижевног живота „Исто је тако

¹⁷⁸ Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 23.

¹⁷⁹ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 1, 5. јануара 1892, стр. 12.

¹⁸⁰ Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 23.

¹⁸¹ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа (Свршетак)“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 3, 19. јануара 1892, стр. 43.

познат њихов други задатак, да *критички* прате књижевне догађаје и, доследно, *утичу* на њих. Они нису само регистратори књижевних догађаја, они су још, или треба да буду, према својој моћи, и њихови регулатори.¹⁸² Књижевне листове као регистраторе књижевних појава Тихомир Остојић одредио је на следећи начин „Као што политичан лист треба да јави својим читачима што прије, што тачније, ако је могуће и што опширније о свем, што се збива у народу, а тиче се политике и друштва – тако исто треба књижеван лист, чим угледа свијет која књига, одмах да јави то својим читаоцима.“¹⁸³ С друге стране, улогу књижевних листова као регулатора књижевног живота Тихомир Остојић препознао је у начину на који *повремени списи* утичу на смер развоја одређене литературе „По нашем мишљењу једини задатак књижевног листа је да служи напретку књижевности, да помаже, наглашава, истиче и препоручује све оно што напретку користи а да отклања, осуђује и побија оно што смета.“¹⁸⁴

Захтев да књижевни листови посвећују пажњу савременим, актуелним литерарним и друштвеним питањима, који ће постати једно од начела уређивања *Летописа Матице српске* 1912. године (уредник *Летописа Матице српске* од 1912. до 1914. године био је Тихомир Остојић), садржан је већ у Остојићевом тексту „Задатак књижевног листа“: „Од велике знаменитости је и ово: *чланци нека су свагда од сувременог интереса*, тј. нека се надовезују на онаке представе, које ће непосредно пробудити у читаоцу занимање.“¹⁸⁵ На

¹⁸² Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 26.

¹⁸³ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа (Свршетак)“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 3, 19. јануара 1892, стр. 43.

¹⁸⁴ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 1, 5. јануара 1892, стр. 12-13. Идеју о књижевној еволуцији као сталном (додуше, књижевном критиком непрекидно у одређеном правцу усмераваном) напретку, тј. развоју ка вишим, бољим, савршенијим формама заступали су како Тихомир Остојић, који сматра, као што је наведено, да књижевни лист треба да „...помаже, наглашава, истиче и препоручује све оно што напретку користи...“ (видети: Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 1, 5. јануара 1892, стр. 12), тако и Богдан Поповић, који истиче „Исто тако, књижевности се оријентишу по нужности к добрим циљевима. [...] Али, као добра политика у држави, у књижевности добра критика олакшава, убрзава то напредовање ка бољем. Она не да да се иде у страну; а спречавајући трзања, застоје, лутања и назатке, она уштеђује време и избегава зла. С добром критиком, нема губитака. Добро које ће доћи она омогући одмах; тиме уједно спречава зло.“ (видети: Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 26).

¹⁸⁵ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа (Свршетак)“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 3, 19. јануара 1892, стр. 43. Научни ауторитет Тихомира Остојића огледа се и у способности овог критичара и књижевног историчара да утиче на уношење захтева о актуелности часописних прилога у програмски текст Јована Грчића „Шта је смер 'Стражилову'?“ (видети: Јован Грчић, „Шта је смер 'Стражилову'?“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 1. 5. јануара 1892, стр. 1–2). Грчићев текст објављен је у првом броју нове серије *Стражилова* (оног које је настало након одвајања од *Јавора*), а сведочанство о Остојићевом утицају на дефинисање часописне „политике“ оставио је сам Грчић, у коментарима уз преписку са Иларионом Руварцем „Како је архимандрит био оштроум, види се и по томе, што је познао, да су уредникове поруке у првом броју новог *Стражилова* биле више Остојићеве него моје. Ја сам нешто мало био и противан тим апсолутистичким прописима, који су били кадри ако не баш сасвим растерати а оно зацело бар онерасположити многе сараднике, али сам ипак попустио Остојићу.“ (видети: Јован Грчић, „Иларион Руварац“, у: *Портрети с писама 5*, Штампарија Јовановић и Богданов, Нови Сад, 1939, стр. 89). Године 1892, Остојић постаје стални сарадник овог „листа за песништво, поуку, уметност и књижевност“ и у њему објављује, нимало случајно, студију „Задатак књижевног листа“.

сличан начин, девет година након Остојића, Богдан Поповић ће истаћи као посебан квалитет књижевних листова актуелност њихових прилога „Читаоци књижевног листа треба да су непрекидно у течају онога што њихово доба зна и мисли, или дознаје и измишља. То је први задатак књижевних листова.“¹⁸⁶.

Поред указивања на значај праћења, бележења, регистровања књижевних појава и извештавања јавности (читалаца) о њима, Тихомир Остојић и Богдан Поповић истичу као задатак иманентан књижевним листовима усмеравање књижевне еволуције, одстрањивањем негативних а снажењем, подстицањем, развијањем позитивних литерарних тенденција. Чиниоци пресудни у овом процесу усмеравања књижевне еволуције, по мишљењу Тихомира Остојића и Богдана Поповића, јесу књижевни листови, и од књижевних листова неодвојива књижевна критика „Текућој књижевности треба текућа критика. Може се, шта више, рећи да књижевна критика, са дужностима какве јој се данас дају, није ни постојала пре проналаска новина и часописа. У практичном погледу, дакле, књижевна је критика посао повремених листова.“¹⁸⁷. Васпитање укуса, на којем је инсистирао Богдан Поповић¹⁸⁸, истакао је већ Тихомир Остојић 1892. године „*Уреднику је светиња корист књижевности, буђење интереса и његовање укуса у читаоцима.* [курзив Остојићев, прим. М.Т.]“¹⁸⁹. И Остојићево инсистирање на чистоти, углађености, префињености језика и стила у књижевним делима, као и у новинским чланцима „Нарочиту пажњу треба књижеван лист да поклони и облику и језику. У свијем чланцима треба да је стил гибак и углађен, језик правилан, реченица непогрешна. Требало би већ једном стати на главу оном злом обичају, да је нашим књижевницима језик и стил пошљедња ствар.“¹⁹⁰ кореспондира са промишљањима Богдана Поповића о књижевном језику и стилу „Залажући се за културност литературе свога времена, Поповић се залагао пре свега за чистоту стила.“¹⁹¹ Сличност у концепцијама васпитања укуса које су заговарали Тихомир Остојић и Богдан Поповић огледа се у двосмерности овог васпитног процеса: васпитање укуса односи се како на читаоце, тако и на писце „Књижеван лист

¹⁸⁶ Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 25.

¹⁸⁷ Исто, стр. 33-34.

¹⁸⁸ „Укус је најзначајнија, али и најмање рационално анализирана и објашњена критичка категорија Богдана Поповића. [...] Критичарска активност Богдана Поповића у његовом времену умногом се испољавала у афирмацији укуса у српској књижевности. Укус је за њега био основа литерарности и естетичности књижевних дела.“ Наведено према: Милан Радуловић, „Естетика и критика Богдана Поповића“, у: *Видови српске књижевне критике. О природи и смислу књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2008, стр. 92.

¹⁸⁹ Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа (Свршетак)“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*. Нови Сад, год. V, бр. 3, 19. јануара 1892, стр. 44.

¹⁹⁰ Исто, стр. 44.

¹⁹¹ Милан Радуловић, „Естетика и критика Богдана Поповића“, у: *Видови српске књижевне критике. О природи и смислу књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2008, стр. 95. У поглављу „Књижевни програм из 1901“ монографије *Српски књижевни гласник 1901–1914*, Драгиша Витошевић указао је на бригу уредништва *Српског књижевног гласника* о језичко-стилској углађености „...једна од главних брига овог гласила биће управо писменост, литерарност, стилска и језичка дораслост.“ Драгиша Витошевић, „Програм, идеје, опредељења“, у: *Српски књижевни гласник 1901–1914*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Вук Караџић, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1990, стр. 51.

треба да пази не само шта књижевници дају, него да их научи или натера да добро дају, тако исто да води бригу не само о том шта читаоци примају, него да их научи да само добро примају.¹⁹², односно „Но утичући само на публику, то јест на читаоце, књижевна је критика употребила само један део свога утицаја и одговорила само једној половини свога задатка; друга половина њеног задатка је да утиче на писце.“¹⁹³. С друге стране, идеја о благотворном дејству књижевне критике на сваку, а нарочито на тзв. „младу“ књижевност, каквом је сматрана крајем XIX и почетком XX века српска књижевност, у чију је одбрану устао Богдан Поповић у студији „Књижевни листови“: „А што се тиче нас посебице, нека се нико не боји да ће га искреност која је, као што смо видели, корисна по све књижевности, моћи бити штетна по нашу. Младим књижевностима она може бити још кориснија.“¹⁹⁴ постаће доминантна и у Остојићевом приказу две стотине првих бројева *Српског књижевног гласника* „Коло књижевника искупљених око С. К. Гласника тога је уверења, да је наша књижевност завршила своје детињство. Ако је тетешење и мажење у то доба разумљиво, сад, кад је она стала на ноге, треба с њом поступати онако како се поступа са одраслима и зрелима. Према малима и нејакима се снисходимо, кашто пред њима и ради њих и глумимо; према зрелима и одраслима доликује озбиљан тон и отворен, искрен начин.“¹⁹⁵. Повећање квалитета књижевне продукције, већа мера артистичке дотераности и поетичке конзистентности у српској књижевности почетком XX века у односу на претходни период (под којим Тихомир Остојић подразумева пре свега епоху романтизма, али и реализма у српској књижевности) Остојић види као заслугу књижевне критике (њених отворених, бескомпромисних, „искрених“ судова), а пре свега *Српског књижевног гласника*, који је неговао управо овакав тип књижевне критике „Због строжијег мерила које се ставља на књижевнике и књижевна дела, није се број ни књижевника ни књига смањео. Баш противно се опажа. Мање се кују стихови, мање се цвркуће, али то није штета. Што доспе на књижевну пијацу, то је добро. Каква је разлика између садашње продукције и продукције од пре 10–15 година само, лако се може свако уверити, ако преврне старије наше листове. Каквих дилетантских песмица, каквих безазлених приповедака и плитких критика налазимо у њима! Данас тако што не сме да се појави на видело бела дана, него стоји у чекмежету, где му је и место.“¹⁹⁶.

Дакле, идеја о васпитању укуса, посредством књижевних листова и књижевне критике, која је била једна од кључних поставки Остојићевог програма просвећивања народа¹⁹⁷, а коју је овај научник истакао како у студији „Задатак књижевног листа“ тако и

¹⁹² Тихомир Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 1, 5. јануара 1892, стр. 13.

¹⁹³ Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, књ. I, бр. 1. 1. фебруара 1901, стр. 32.

¹⁹⁴ Исто, стр. 35.

¹⁹⁵ Тихомир Остојић, „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му (Свршетак)“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*. Нови Сад, год. VIII, бр. 49, 12. (25.) децембра 1909, стр. 388. (подлистак).

¹⁹⁶ Исто, стр. 388.

¹⁹⁷ Исто тако, у 11. броју *Трговачких новина* за 1907. годину, у студији „Наша журналистика“, Тихомир Остојић инсистираће управо на поменутој, васпитној функцији (књижевне) периодике „За просвећење народа има много начина и путева, али је већ свугде признато, да су новине једно од најокретнијих,

приликом анализе „Предисловија“, као програмског текста првог српског часописа (*Славено-сербског магазина*) у расправи „Почетак периодичне књижевности у Срба“, објављеној у *Гласу Црногорца* 1904. године „Овдје је први пут јасно исказана мисао, да интелигенција треба да образује најшире слојеве народне и да том образовању треба да послужи и књижевност. [курзив Остојићев, прим. М.Ћ.]“¹⁹⁸ била је блиска Богдану Поповићу, који је у студији „Књижевни листови“ ову идеју на естетски вишем нивоу („литерарније“) изразио. Имајући у виду додирне тачке у разумевању књижевне периодике и књижевне критике у властитим и Поповићевим расправама, Тихомир Остојић, неуморни читалац Поповићевих студија и огледа, са задовољством ће приметити „Мило ми је констатовати да се моје основне мисли подударају са схватањем тако умнога човека и суптилног познаваоца књижевности, као што је г. Богдан Поповић“.¹⁹⁹

Поред тежње за упливом на књижевни живот и васпитањем укуса писаца и читалаца, садржаном у схватању „задатка“ књижевног листа и нарочито у разумевању значаја и улоге књижевне критике, Тихомир Остојић, попут „класика српског модернизма“, покушао је да утиче, својим јавним делањем, на преображај друштвене стварности, при чему је „радом за општу ствар и заједничко добро“, културна идеологија Тихомира Остојића у многим појединостима постала слична културној идеологији Јована Скерлића.²⁰⁰

Васпитање личним примером и васпитање у националном духу

„Одушевљени просветитељ“, како га је доцније назвао Божидар Ковачек²⁰¹, Тихомир Остојић је, у чланку „Просветни идејал данашњег доба“ (тј. у тексту беседе одржане о Св. Сави 1892. године у Српској православној великој гимназији у Новом

најзгоднијих, па сад већ и најјачих средстава за то.“ Видети: Тихомир Остојић, „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, Нови Сад, год. VI, бр. 11, четвртак 15 (28.) марта 1907, стр. 1–3, подлистак.

¹⁹⁸ Тихомир Остојић, „Почетак периодичне књижевности у Срба“, *Глас Црногорца*, Цетиње, 1904, бр. 3, стр. 2. Делимично измењена, ова реченица наћи ће се и у одељку индикативног наслова „Почетак периодичне књижевности“ у Остојићевој монографији *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића*, где ће гласити „Овде је први пут јасно исказана мисао, да је дужност интелигенције да образује најшире слојеве народне и да том образовању треба да послужи и књижевност.“ Видети: Тихомир Остојић, „Почетак периодичне књижевности“, у: *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1905, стр. 87.

¹⁹⁹ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 20-21.

²⁰⁰ Поредџи књижевнокритички метод и јавни рад Јована Скерлића и Предрага Палавестре, Милан Радуловић приметио је „И један и други су јавни посленици који позивају своје сараднике и своје сувременике да раде за општу ствар и заједничко добро. Додуше, Скерлић је у свом времену имао такав утицај на јавни живот у Србији какав ни пре ни после њега вероватно није имао ниједан српски књижевник; његови фељтони у листовима и часописима, као и његови јавни говори на културним манифестацијама и у Народној скупштини, били су покретачи и поуздани оријентир у хаотичним друштвеним, политичким и културним токовима у његовом времену.“ Видети: Милан Радуловић, „Јован Скерлић и Предраг Палавестра“, у: *Јован Скерлић данас*, уредник Мирко Вуксановић, САНУ, Београд, 2015, стр. 194.

²⁰¹ Божидар Ковачек, „Одушевљени просветитељ. Уз педесету годишњицу смрти Тихомира Остојића“, *Дневник*, Нови Сад, недеља, 21. фебруар 1971, стр. 12.

Саду), истакао као идеал онај модус просвећивања који тежи да образује вољу за делањем и извршењем добрих / племенитих дела, што значи да је прагматизам Тихомира Остојића у сагледавању народних потреба био дубоко прожет етичким начелима „Човека као такога не одликује знање ни вештина, него дело, које истиче из слободне одлуке његове, а стоји у складу са моралношћу. Према том у средини сваке васпитне наставе стоји образовање такве воље и за ту наставу има вредност само оно знање, које може образовати таку вољу. Знање, које није приправно, да у сваком згодном тренутку пређе у дело и то добро дело, то је као закопано благо, од којег нема нико користи, те је и оно само без вредности.“²⁰². Велика радна енергија и воља за чињењем племенитих дела огледа се у ангажовању Тихомира Остојића као предавача у вечерњој школи новосадске трговачке омладине, али и у писању бројних поучних чланака за *Трговачке новине*, „орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине“, чији је Остојић био „...члан редакције и један од најревноснијих сарадника.“²⁰³.

Залагање за национално самоодржање и одупирање процесима асимилације који су претили српском, мањинском национу у Угарској, свој израз добили су у економским концепцијама Тихомира Остојића – концепцији малог народног рада и у привредном начелу „свој своме“. Највећи број чланака Тихомира Остојића објављених у *Трговачким новинама* посвећен је образложењу потребе малог народног рада и могућностима његовог спровођења. У невеликим али промишљеним, примерима и образложењима поткрепљеним чланцима „Мали народни рад“, „Мали народни рад и наше женскиње“, „Мали народни рад у просвети“, „Како смо ми одели школску децу (К теми: мали народни рад)“, објављиваним у подлистку *Трговачких новина* током 1909. године, Тихомир Остојић залагао се за обнављање крајцарашких друштава, за реорганизацију начина рада женских добротворних задруга, као и за увођење алфаветских курсева, те за отварање „народних књижница“ и организовање јавних предавања (појединачних или циклуса предавања), у циљу просвећивања народа, ширења знања о српској историји, књижевности и култури, чиме би се континуирано утицало на национално самоосвешћење Срба у Угарској. Економском и културном јачању околних народа, са којима су Срби живели у мултинационалној држави, Тихомир Остојић супротставио је, у чланцима „Свој своме“ и „Свој своме. Белешке и афоризми“, начело „свој своме“, тј. принцип по којем Срби треба да купују робу код Срба трговаца и Срба занатлија „Али ви мислите да није уместан принцип Свој Своме? Или да није још време томе? Или да је опасно? Него? Хоћете ли принцип Наш Њином? Па то бива непрестано, а каква нам је отуд вајда, то сви видимо и осећамо. Или хоћете Њин Њином? За то се не брините. То су они и без нас и против нас

²⁰² Тихомир Остојић, „Просветни идејал данашњег доба“, *Стражилово: лист за песништво, поуку, уметност и књижевност*, Нови Сад, год. V, бр. 6. 9. фебруара 1892, стр. 88.

²⁰³ Васа Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. 101, књ. 313, св. 1-3 (јул-септембар), 1927, стр. 30-31.

спровели.²⁰⁴ Потребу за привредним и културним оснаживањем Срба у Угарској, које би се постигло, како начелом „свој своме“ и малим народним радом, тако и образовањем привредног подмлатка „Треба проређене редове наших привредника попунити. [...] Ми морамо систематски образовати привредни подмладак. Све ако данашњи нараштај не доживи препорођај наше привреде, он је дужан да га припрема. А припремиће га васпитањем и образовањем омладине наше за привредне струке.“²⁰⁵ Тихомир Остојић образложио је специфичном друштвено-политичком ситуацијом *северног српства* „На најопаснијој тачци те љуте културне и економске борбе стојимо ми овде на северу. Ми смо у авангарди, на мртвој стражи. За таку позицију се траже најбољи момци.“²⁰⁶

Док идеје о телесном васпитању омладине²⁰⁷, чувању народног здравља²⁰⁸, васпитању привредног подмлатка²⁰⁹, стипендијском питању²¹⁰, као и састављање концепције „књига за народ“ Матице српске, представљају компоненте културног национализма Тихомира Остојића, дотле би Остојићево разумевање задатка српских певачких друштава било елемент духовног патриотизма, као другог чиниоца Остојићеве културне идеологије.

Упркос томе што је радио на осмишљавању концепције популарних издања Матице српске (тзв. „књига за народ“) и поред тога што је неколико оваквих издања и приредио, Тихомир Остојић био је свестан ограничења основних средстава ширења науке (живе речи и књиге), па се, сходно томе, залагао за увођење музике у процес просвећивања народа „Друштвено и народно просвећивање не сме се ограничити само на слушање предавања и читање књига, ма то биле како важне ствари, него треба да се лати и

²⁰⁴ Тихомир Остојић, „Свој своме. Белешке и афоризми“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, Нови Сад, год. VI, бр. 8. 22. фебруара (7. марта) 1907, стр. 2.

²⁰⁵ Тихомир Остојић, „Васпитајмо привредни подмладак“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, Нови Сад, год. VI, бр. 17, четвртак 26. априла (9. маја) 1907, стр. 2.

²⁰⁶ Тихомир Остојић, „Важност трговачког сталежа у нашој народној борби“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, Нови Сад, год. VI, бр. 14, четвртак 5. (18.) априла 1907, стр. 1.

²⁰⁷ Члан Новосадског сокола, Тихомир Остојић питању телесног васпитања омладине посветио је целу трећу свеску часописа *Покрет* (1904). У овој свесци објављени су Остојићеви чланци „Посвета српским соколима у Карловцима“, „Вежбајмо, јачајмо своје тело“, „Телесно васпитање омладине“, „Дечје игре“, „Српско игралиште“ и „Видовданска слава у Раваници“.

²⁰⁸ Тихомир Остојић аутор је чланка „О чувању народног здравља“, који је објављен у *Трговачким новинама* 1907. године.

²⁰⁹ Тема којој је Остојић посветио немали број чланака била је управо тема васпитања привредног „подмлатка“. О овом значајном друштвеном питању Тихомир Остојић писао је у подлистку *Трговачких новина*, 1907. и 1909. године, а неки од наслова гласе „Васпитајмо привредни подмладак“, „Још о васпитању привредног подмлатка“, „Зашто баш 'Привреднику'?“, „Зашто заостајемо у привреди иза других народа“, итд.

²¹⁰ На иницијативу Тихомира Остојића покренута је јавна расправа о значају стипендија за образовање српске интелигенције и за напредак целокупног српског друштва. Остојић је своје ставове о овом питању и своју тезу о недовољности (и по квантитету и по квалитету) српске интелигенције изнео, најјезгровитије, у расправи „Наше стипендије с гледишта народне користи“, објављеној у шестој свесци часописа *Покрет*, 1912. године, али и у негативном приказу брошуре „Српске стипендије“ Васе Пушибрка, објављеном у истој, тематској свесци часописа *Покрет*, 1912. године, у целости посвећеној стипендијском питању.

уметности, да би се програм просвећивања допунио и усавршио.²¹¹ Тихомир Остојић, који је у ђачком дневнику записао да би волео живот да посвети „народу и музици“²¹² и који је, као ђак Новосадске гимназије, хармонизовао, ставио у ноте, тј. модернизовао старо карловачко црквено пјеније (при чему је Остојић био и хоровођа гимназијског хора, прво као ученик, после као професор), у концепцији забавно-поучних сѐла коју је разрадио у студији „Наша певачка друштва и народно просвећивање“²¹³, разложио је схватање улоге коју би међу угарским Србима требало да врше певачка друштва, при чему су, истовремено, у овом схватању улоге српских певачких друштава, експлицитно садржани елементи Остојићевог духовног патриотизма.

Програм забавно-поучних сѐла, која би, према Остојићевој замисли, чинили уводна хорска песма, предавање / декламација / рецитоване и завршна хорска песма, карактеристичан је како по схватању музике као средства погодног за васпитање у националном духу²¹⁴, тако и по специфичном структурирању предавања, која су била укључена у овај вид народног просвећивања. Наиме, „предавање о животу и раду Светозара Милетића“, „предавање у којем би се објаснио географско-етнографски појам 'Шумадија' и обележио њен значај у историји Србије и српства“ и „предавање о држави Краљевића Марка, с кратким информацијама о њеној судбини до данас“, као саставни делови „Милетићевог сѐла“, „Сѐла са средишњом идејом: Шумадија“ и „Сѐла са средишњом идејом Маћедонија или Краљевић Марко“, по прегледности и јасности излагања, као и по издвајању мноштва примера, подсећају на предавање „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, које је Тихомир Остојић држао на беседи занатлијске омладине 1902. године, као и на предавање „Идеал о жени у народној поезији“, које је Тихомир Остојић држао 24, 27. и 31. марта 1920. године у Колу напредног женскиња у Новом Саду. За сва ова предавања карактеристично је навођење великог броја примера и(ли) цитата из књижевних дела која су предмет анализе, како би се илустровала и учинила занимљивијом и приступачнијом основна идеја излагања и како би се

²¹¹ Тихомир Остојић, „Наша певачка друштва и народно просвећивање“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 299, св. 3, стр. 4 (228).

²¹² Наведено према: Васа Стајић, „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. 101, књ. 313, св. 1-3 (јул-септембар), 1927, стр. 19.

²¹³ Видети: Тихомир Остојић, „Наша певачка друштва и народно просвећивање“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 299, св. 3, стр. 1-13.

²¹⁴ Занимљиво је да је и Васа Пушибрк, дугогодишњи директор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, са којим се Остојић није у свему слагао, имао схватање музике слично Остојићевом. У својим успоменама, Милан Петровић, сећајући се Пушибрковог присуствовања сваком часу црквеног појања, које је допринело томе да је „...гимназијски хор убрзо постао једним од најбољих хорова у нашим крајевима.“ (видети: Милан Петровић, „Живи анахронизам“, у: *Успомене*, приредила Биљана Шимуновић Бешлин, Градска библиотека, Нови Сад, Матица српска, Нови Сад, 2016, стр. 169), приметио је за Васу Пушибрка „За њега је, дакле, религиозна настава била исто што и национална. Јасно ми је било, а то ми је и нарочито потврдио, да му је црквено пјеније било инструмент за национално образовање. [...] Црквеним појањем Пушибрк је мислио да ће учврстити наше, не само религиозно, него и национално образовање.“ (Милан Петровић, „Живи анахронизам“, у: *Успомене*, приредила Биљана Шимуновић Бешлин, Градска библиотека, Нови Сад, Матица српска, Нови Сад, 2016, стр. 168-169). За Тихомира Остојића, инструмент националног образовања биле су песме са народним мотивима, чиме се Остојић приближава романтичарима а удаљава од Пушибрка, али ипак и за Остојића музика је била неизоставна компонента духовног патриотизма.

просвећивање народа (упућивање нестручне јавности у проблеме одређене научне дисциплине) извршило што ефикасније и успешније. Навођење примера, у јавним предавањима и свечаним говорима, као средство друштвеног просвећивања, Тихомир Остојић примењивао је и када је у питању била музика – за забавно-поучна села Остојић је препоручивао избор неколиких песама из збирке Вл. Р. Ђорђевића *Српске народне мелодије*, при чему је и одабир песама за хорско извођење нужно зависио од теме предавања поједин(ачн)их села²¹⁵.

*

Образовањем које је стекао у Пешти и Бечу, као и животом у јужној Угарској, ближи средњоевропском него француском и енглеском моделу, Тихомир Остојић ипак никад није био присталица „идејног конзервативизма“ и „социјалног бирократизма“²¹⁶, карактеристичних за аустроугарско друштво, већ је културна идеологија овог књижевника и јавног радника свагда била заснована на демократским идејама које су се попут културне идеологије „класичних модерниста“, Јована Скерлића, Богдана Поповића и Павла Поповића, кретале у распону „...од преображаја националног менталитета, преко реинтерпретације историјских искустава српског народа [...] до реформисања политичког система и етничког и територијалног заокружења државе (југословенски програм).“²¹⁷. Основни циљ јавног делања, а уједно и један од циљева књижевне праксе Тихомира Остојића – просвећивање народа – по много чему налик концепцији „о националном раду“²¹⁸ Јована Цвијића, научника који је, према речима Милана Радуловића „...најзаслужнији за јасну артикулацију ове нове и плодноне културно-идеолошке стратегије српског друштва на почетку 20. века.“ (Радуловић 2007: 75) била је блиска идејама књижевних критичара и друштвених идеолога окупљених око *Српског књижевног гласника*, са којима је Остојић сарађивао и са којима је делио многе ставове о књижевној и друштвеној стварности и могућностима њиховог преображаја. Пожртвованост Тихомира Остојића и спремност да властити културни национализам и духовни патриотизам не само теоријски заснује него и да их и практично примени, уочљиви су у Остојићевој одлуци да, иако нарушеног здравља, ипак прихвати посао

²¹⁵ Видети: Тихомир Остојић, „Наша певачка друштва и народно просвећивање“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 299, св. 3, стр. 8-9 (232-233). Не треба занемарити чињеницу да је и *Историја српске књижевности* Тихомира Остојића заправо написана за потребе школе, тј. да је у питању школски уџбеник. Било да су у питању јавна предавања или школски уџбеници, Тихомир Остојић своје идеје и начин њихове презентације редовно је усклађивао са начином разумевања света својих читалаца и слушалаца, а то је била првенствено гимназијска, трговачка и занатлијска омладина, али и најшири слојеви српског народа.

²¹⁶ Видети: Милан Радуловић, „Модернизација традиције (Културна идеологија *Српског књижевног гласника*)“, у: *Раскрића српског модернизма*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2007, стр. 74.

²¹⁷ Исто, стр. 67.

²¹⁸ Видети: Јован Цвијић, *О националном раду (Предавање држано у „Колу српских сестара“ 18. фебруара 1907.)*, Издање и штампа Српске дубровачке штампарије др Грацића и др, Дубровник, 1907.

декана и редовног професора Филозофског факултета у Скопљу²¹⁹, као и да активно учествује у оснивању и раду Скопског научног друштва²²⁰, као што је, с друге стране, разумевање улоге књижевних листова и књижевне критике, као регистратора и регулатора текуће литерарне продукције, одавало јасно постављену и свестрано промишљену концепцију културне и књижевне политике и идеологије, карактеристичну за српску грађанску и интелектуалну елиту краја XIX и почетка XX века.

²¹⁹ Управо на предлог Јована Цвијића Тихомир Остојић постао је редовни професор и декан Филозофског факултета у Скопљу.

²²⁰ Олгица Момчиловић, „Др Тихомир Остојић и Скопско научно друштво“. *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, Нови Сад, бр. 20, св. 7. 1991, стр. 24–28.

3. ПОПУЛАРИЗАЦИЈА КЊИЖЕВНОСТИ И НАУКЕ. ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И ПЕРИОДИКА ЗА НАРОД

ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И „КАЛЕНДАРСКО ПИТАЊЕ“

Иако су се појавили у XVI веку²²¹ и у почетку били везани за цркву, календари (соборници, месјацослови, ручњаци, светоданици, кућници, пратике, прогностикони, рочишници, уписници)²²², у XVIII и XIX веку постају по тиражу многобројна, по тематици разуђена и по читалачким профилима, укусу, знању и захтевима разноврсна и многострука (под)врста периодичних публикација, односно, специфичан тип књиге за народ са наглашеном дидактичном, утилитарном функцијом и незанемарљивим степеном утицаја на формирање ставова, мишљења, моралних норми, аксиолошких и естетских критеријума најширих слојева народа.²²³ Нестабилне композиције (као релативно сталне „рубрике“ јављају се, најчешће не и увек, календарски део „са подацима о месечевим менама, црквеним празницима и др.“²²⁴, шематизам „*каталог владарских и црквених великодостојника*“²²⁵, забавни или поучни део „Њега слободно можемо назвати вашаром књижевних остварења за протеклу годину, смотром песника и приповедача, који су нешто значили у прошлој књижевној години.“²²⁶, сановник „са тумачењима снова“²²⁷, рожданик „са тумачењима појединачних судбина људи на основу датума рођења“²²⁸, те рубрике са *лекарским, кулинарским, пољопривредним* и другим саветима, *преглед вашара у свим местима земље за наступајућу годину.*²²⁹, као и монографија, која је неретко била припојена календару, чиме је обезбеђено и њено сигурно и лако „растурање“), али устаљене и препознатљиве (забавно-поучне) функције, великог тиража и приступачне цене, календари су се временом диференцирали (према географском подручју у којем су објављивани, тематици / садржају и типу читалачке публике), разгранали и раслојили, те

²²¹ „Прве појаве календара наилазимо на почетку XVI века. То су претежно *молитвенички календари* малог тиража, разнородног садржаја, са судбинама какве су имале и све остале наше прве штампане књиге. Они излазе једва неколико година, кроз њих писац жели и да забави, и да понуди корисне текстове, нарочито молитве и одломке јеванђеља, побожне и моралне савете, да повери своја књижевна схватања, свој став о језику и националности.“ Видети: Миодраг Матицки, „Календари“, *Књижевна историја*, год. I, бр. 4, 1969, стр. 725.

²²² Каталог синонимних назива календара дао је Миодраг Матицки. Видети: Миодраг Матицки, „Календари“, *Књижевна историја*, год. I, бр. 4, 1969, стр. 715.

²²³ Миодраг Матицки примећује „Од првог тренутка када је ступио на позорницу књижевне историје као књига за народ, као литерарни васпитач и забављач најшире читалачке публике, календар је упорно следио утилитарни принцип заснован на најбаналнијим и најширим основама, правдајући све своје слабости и конзервативизам, злоупотребљеном фразом: 'за ползу народа'.“ Видети: Миодраг Матицки. Видети: Миодраг Матицки, „Календари“, *Књижевна историја*, год. I, бр. 4, 1969, стр. 723.

²²⁴ Исто, стр. 719.

²²⁵ Исто, стр. 720.

²²⁶ Исто.

²²⁷ Исто.

²²⁸ Исто.

²²⁹ Исто.

је могуће издвојити неколико подврста календарâ, које Миодраг Матицки препознаје као: локалне календаре, сталешке календаре, мисионарске календаре, хумористичко-сатиричне календаре и књижевне календаре у ужем смислу (који се, опет, деле на календаре-алманахе и фолклористичке календаре)²³⁰. Ове „...најмногобројније, најчитаније и најпопуларније књиге за народ...“²³¹ и „...једино право гласило читалачке публике XVII, XVIII и XIX века...“²³² биле су неретко једина књига која је у току целе године читана у српским домовима, те су, с правом, календари сматрани „породичним књигама“ и „народним читанкама“. Популарна, обимна, тематски разноврсна и јефтина издања, календаре, као подврсту годишњ(ачк)е периодике од књига за народ (тематски једнообразних монографских публикација) разликовале су карактеристике као што су „...разноврсност садржаја, периодично, континуирано излажење из године у годину, разноврсност тема и рубрика, пригодност чланака и прилога, ближи контакти са читаоцима, већа тежња за утилитарношћу, као и већа обимност.“²³³ Ипак, заједничко својство књига за народ и календарâ може се препознати у дидактичној функцији, одосно у тежњи за просвећивањем народа, за преношењем знања, искустава и поука из различитих научних дисциплина и животних области.

Будући да су календари били радо читане, популарне и на формирање естетских критеријума и етичких норми читалаца утицајне периодичне публикације, о њима, њиховом програму и функцији, расправљано је, како на састанцима Уједињене омладине српске, тако и у листовима и календарима друге половине XIX века и првих деценија XX века. Ђорђе Натошевић, тако, у „календару за просту годину 1875“ *Србија*, запазио је како је велика корист од календарâ у књижевности која још није досегнула одређени ступањ развоја (каква је, по Натошевићу, тада била српска књижевност) „Календар је и по оне народе, што најбогатију књижевност имају, једна од најважнијих књига, тим важнија за онај народ, који слабо коју другу и купује и чита, као наш.“²³⁴, истичући, притом, значај календарâ „Календар има готово свака кућа, њега сваки небројено пута преко године у шаке узме и у празним часима разгледа.“²³⁵ и упућујући, том приликом, приговоре српским књижевним критичарима „Већ с тога ваља савесно одбирати, да само оно у њега [у календар, прим. М.Ћ.] уђе, што је вредно да се више реда чита. Календар извуче и од нашег народа сваке године много хиљада форината, излази их на различним местима по више, штампа их се сваке године за цело више од 40. 000, које све у народ уђе. По томе је ствар вредна да се највећма пази, и да је критика најсавесније прати, не само за то, да се толики новци узалуд не траће, него да та најлепша прилика поучавања народа не пролази узалуд. Календар је врло важно средство за поучавање народа сваком добру, за одвраћање од сваког зла, за исправљање у свакој струци живота и за вођење напретку, у њему је

²³⁰ Исто, стр. 729-741.

²³¹ Исто, стр. 716.

²³² Исто.

²³³ Исто, стр. 718.

²³⁴ Ђорђе Натошевић, „Неколико бележака за наш напредак“, *Србија: календар за просту годину 1875*, стр. 356.

²³⁵ Исто, стр. 356.

прилика свако корисно знање најбрже по народу распрострајети. Само треба критика да даде правац и упутство.²³⁶, да би, указујући на чињеницу да српска књижевна критика не даје суд о календарима, издвојио проблем који се јавља као последица изостанка научне мисли о календарима, а који Натошевић препознаје у ситуацији да је „...изашла са писањем календара најникаквија трговина; многи, који не уме ни једне белешке начинити, ни наћи и одабрати, држи се да је вешт у писању календара.“²³⁷ Натошевићево разумевање функције календара као средства важног за „...поучавање народа сваком добру, за одвраћање од сваког зла, за исправљање у свакој струци живота и за вођење напретку...“²³⁸ кореспондира са схватањем календарâ као „...важн[е] прометн[е] снаге за књижевност и поуку...“²³⁹, о чему је писао Стојан Новаковић. Наиме, у детаљном, прегледном и конструктивном чланку „Наши календари за 1870. годину“, објављеном у *Младој Србадији* 1870. године, Стојан Новаковић истакао је незанемарљив значај и улогу календарâ у процесу просвећивања народа, приметивши „Има једно мјерило у књижевности, које може као барометар да покаже каквим се правцем она креће. То су мјерило за један дио књижевне публице – новине, а за други – календари. Новине су у свјези и са целокупним, нарочито политичким развитком народнога живота; а календари су стазе којима животу корисне поуке и књижевна забава силазе у најтање жилице самога народа, и они су распрострајети далеко више него новине. (...) Календари су врста књижевности која допире и до онога читаоца у народу, до кога иначе никоја друга књига не допире. Они су врста књижевности која се највише шири и најдаље иде.“²⁴⁰ Годину дана касније, у *Историји српске књижевности*, у поглављу „Забавници и разни годишњи часописи и зборници“, Стојан Новаковић писао је о алманасима и забавницима као књижевном облику подесном за „...ширење и одржавање књижевности, којим се шириоци књижевности и просвете свуда много служе, на велику корист књижевности и народа.“²⁴¹ Ипак, попут Ђорђа Натошевића, који је, како је већ напоменуто, приметио да је „...изашла са писањем календара најникаквија трговина...“²⁴², Стојан Новаковић такође је регистровао негативан аспект календарске књижевности, оличен у чињеници да „...је ова врста књижевности запала у руке несавесној књижевној братији, правим паразитима књижевнијем.“²⁴³, односно да „Сами најбездушнији шпекуланти рукују овом красном снагом. И њихова им шпекулација (на срамоту нашем народу, јер се слабо отима да добро од зла вазда и оштро разликује) тако добро иде за руком, да се често с коришћу

²³⁶ Исто.

²³⁷ Исто, стр. 357.

²³⁸ Исто, стр. 356.

²³⁹ Стојан Новаковић, „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 234.

²⁴⁰ Исто, стр. 231.

²⁴¹ Стојан Новаковић, „Забавници и разни годишњи часописи и зборници“, у: *Историја српске књижевности*, Издање државне штампарије, Београд, 1871, стр. 258.

²⁴² Ђорђе Натошевић, „Неколико бележака за наш напредак“, *Србија: календар за просту годину 1875*, стр. 357.

²⁴³ Стојан Новаковић, „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 232.

надмећу с ваљаним књижевним предузећима.²⁴⁴ Исто тако, као што је Ђорђе Натошевић приметио како календари имају велики тираж и како је то својеврсна прилика „...свако корисно знање најбрже по народу распрострајети.“²⁴⁵, тако је и Стојан Новаковић истакао управо тираж и дистрибуцију календарâ, приметивши да би календари могли да се употребе у процесу просвећивања народа, што се углавном не чини, тако да се много „...кориснога и ваљаног садржаја пушта узалуд и једва употреби мало и невешто и тек за неки дио публике.“²⁴⁶ У ставовима Ђорђа Натошевића и Стојана Новаковића приметне су константе научне мисли о овом типу периодичних публикација, у које би спадало разматрање функције календарâ, али уједно и њихове дистрибуције и рецепције.

На запажања Ђорђа Натошевића и Стојана Новаковића о календарима надовезује се промишљање календарске књижевности које је понудио Тихомир Остојић. Тихомир Остојић писао је о календарима, пратио је актуелну календарску продукцију и приказивао календаре, такође, Остојић је разматрао улогу и задатке календарâ и давао конструктивне предлоге начина на које би се могло приступити уређивању календара, а није мање значајан ни податак да се Тихомир Остојић опробао и у улози уредника оваквог типа периодичних публикација, поставши уредник *Календара Матице српске*. У тексту „Календари“²⁴⁷, објављеном у рубрици „Белешке“, у *Летопису Матице српске*, 1912. године, у којем је приказао сарајевски *Календар Просвјету* и буњевачко-шокачки календар *Суботичку Даницу*²⁴⁸, Тихомир Остојић закључио је како у српској књижевности постоји „...једно календарско питање.“²⁴⁹ Са пуном свешћу о важности календарâ, односно о улози коју ове периодичне публикације имају у књижевности, али и свакодневици српског народа, Тихомир Остојић приметио је „Календари су за наше прилике још увек важна народна књига. Ниједна књига не продире тако дубоко у народ као календар. Да ли овој чињеници треба да се радујемо, то је питање, али с њом свакојачко наши просветилачки кругови морају рачунати.“²⁵⁰ О значају који је у процесу просвећивања народа Тихомир Остојић придавао периодичним публикацијама сведочи и Остојићево негодовање због неостваривања функција календарâ, а ове функције, према схватању Тихомира Остојића, биле би: морална, дидактичка и родољубива функција „Место да с календаром продру у сељачку кућу напредна мисао, лепо и племенито осећање, национална свест, практично и корисно знање, увлачи се, због немарности и неагилности интелигенције, баналност, површност, безначајност, често и прави несмисао и сасвим

²⁴⁴ Исто, стр. 232.

²⁴⁵ Ђорђе Натошевић, „Неколико бележака за наш напредак“, *Србија: календар за просту годину 1875*, стр. 356.

²⁴⁶ Стојан Новаковић, „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 234.

²⁴⁷ [Тихомир Остојић], „Календари“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 99-101. Ауторство овог текста разрешио је Божидар Ковачек. Видети: Божидар Ковачек, „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 248.

²⁴⁸ У питању су календари: *Календар Просвјета за просту 1913. годину која има 365 дана*, Просвјета, Сарајево, 1912, 261. стр. и *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar*, Josip Bitterman, Subotica, 1913.

²⁴⁹ [Тихомир Остојић], „Календари“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 100.

²⁵⁰ Исто, стр. 99.

штетни утицај.²⁵¹ Побројане компоненте које Тихомир Остојић препознаје у „напредној мисли“, „лепом и племенитом осећању“, „националној свести“ и „практичном и корисном знању“, чиниоци су Остојићевог готово програмског одређења улоге и задатака календарâ. Текст „Нацрт за уређење Календара 'Матице Српске‘“, који се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројем М. 1. 801, сведочи о озбиљности и посвећености којом је Тихомир Остојић приступио изради нацрта за уређивање календара, а овај календар управо је Тихомир Остојић унео у програм реформе „Књига за народ“ Матице српске „Моја је била идеја у предлогу о реформовању 'Књига за народ' да Матица издаје Календар.“ (РОМС; инв. бр. М. 1. 801)²⁵². Тако, Тихомир Остојић, према властитом сведочењу, пажњу је посветио како формалним одликама, тако и садржини и композицији будућег Матичиног календара „Од кад је предлог о Календару примљен, ја сам много мислио о задатку, облику, садржини и појединостима ове народне књиге, с многима сам се, које ствар интересоваше, о њему разговарао, управо тражио сам прилике да се о том предмету разговарам нарочито са људима који познају народне потребе и задатак популарне књижевности, са неколиким таким људима сам и дописивао и тражио савета и идеја.“ (РОМС, инв. бр. М. 1. 801), при чему се Тихомир Остојић потрудио и да набави иностране календаре, који би му у будућем уређивачком програму могли бити од користи „Ја сам ради проучавања ове ствари набавио и доста страних календара: руских, немачких, мађарских. На основу свега искуства ево вам дајем нацрт да га процените и евентуално допуните.“ (РОМС, инв. бр. М. 1. 801). Као кључна свосјтва будућег календара, који ће издавати Матица српска, у свом „Нацрту за уређење Календара 'Матице Српске‘“, Тихомир Остојић издвојио је „практичност“, „савременост“ и „популарност“: „Као што је познато, у нас није оскудица у календарима. Али наш Календар треба да се осим свију одликује практичношћу, савременошћу и популарношћу. Календар је више пута једина књига која уђе у сељакову кућу преко године, али се зато она преврће веома марљиво целе године.“ (РОМС, инв. бр. М. 1. 801). У запажању Тихомира Остојића како је „Календар (...) више пута једина књига која уђе у сељакову кућу преко године“ уочљиви су рефлексии промишљања календарâ које су понудили Ђорђе Натошевић и Стојан Новаковић, а са Натошевићевим, и посебно Новаковићевим ставовима о календарима Тихомир Остојић био је изузетно добро упознат. О Остојићевом детаљном читању и познавању текстова Стојана Новаковића о календарима сведочи и текст „Календари за год. 1913“, у чијем је

²⁵¹ Исто.

²⁵² У детаљном опису карловачког и новосадског програма реформе издања Матице српске, објављеном у студији „Од чега болује Матица српска“ (1907), Тихомир Остојић, као изузетно значајну тачку програма новосадске групе књижевника издвојио је захтев да *Летопис Матице српске* излази једном месечно, као и захтев за издавањем календара „Најглавнија разлика је била у том, што је новосадски предлог хтео да спасе *Летопис* и да од њега начини месечну ревију за образовану публику. Друга разлика је била у схватању популарне књижевности. Новосадска група је хтела да се у *Књиге за народ* донесе више система и програма и да се покрене *Календар*.“ (Видети: Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 18), односно „Новосадски програм препоручује даље, да се Матица свом енергијом баца на издавање *Књига за народ*, и да нађе начин за што згодније растуривање тих књига у народ. Од 6 свезака годишњих 3 треба да буду белетристичне и моралистичне садржине, две поучне садржине а једна да буде календар.“ (Исто, стр. 23).

уводном сегменту цитиран немали одломак из текста „Наши календари за 1870. годину“ Стојана Новаковића.²⁵³

Сличности између текста „Наши календари за 1870. годину“ Стојана Новаковића и „Календари за год. 1913“ Тихомира Остојића садржане су у увиђању значаја календара као књига које су приступачне, веома заступљене, самим тим и утицајне у процесу просвећивања народа (Стојан Новаковић тврди „Календари су врста књижевности која допире и до онога читаоца у народу, до кога иначе никоја друга књига не допире. Они су врста књижевности која се највише шири и најдаље иде.“²⁵⁴, док Тихомир Остојић примећује „Календар је више пута једина књига која уђе у сељачку кућу преко године, али се зато она преврће веома марљиво целе године.“²⁵⁵), док је кључна разлика у Остојићевом схватању календара у односу на ставове Стојана Новаковића (које Тихомир Остојић прихвата и на које надовезује своје размишљање о овој теми) уочљива у приговорима које Тихомир Остојић упућује српској интелигенцији – наиме, сагласан са тврдњом Стојана Новаковића о ниском квалитету и занемарљивој литерарној вредности календара „Наша календарска продукција је болно место наше, ионако слабе, популарне књижевности. Г. Новаковић криви народ за то, јер народ не уме да разликује добре календаре од рђавих.“²⁵⁶, Тихомир Остојић ипак истиче улогу интелигенције у процени уметничке вредности календара и препоручивању ових публикација ширим читалачким круговима „Да народ има укуса и разумевања, он не би новац давао за будалаштине и продукте који стоје изван сваке, и најблажим мерилом мерене, књижевности. Али зар смемо толико укуса и књижевног разумевања претпоставити у нешколована човека? Не пада ли и ту кривица пре свега на онога који иначе, где је његова корист, свагда радо тугорише сељака – на интелигенцију?“²⁵⁷ Књижевни укус и књижевнокритичке компетенције, које Тихомир Остојић сагледава као чиниоце образовања српске интелигенције, односно инструктивна улога коју овом сталежу Остојић додељује, у складу су са разумевањем задатака српске интелигенције у целокупном друштвеном и културном развоју, како их је Тихомир Остојић интерпретирао у свим својим есејима, књижевним критикама и монографијама. Са великим поверењем у утицај који српска интелигенција има на токове развоја српске књижевности и културе, Тихомир Остојић сматрао је да овај образованији друштвени слој треба да буде посредник између науке и народа, односно, да српска интелигенција треба да процени који су календари вредни, уметнички успели,

²⁵³ Видети: Тихомир Остојић, „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVIII, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 99-100.

²⁵⁴ Стојан Новаковић, „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 231.

²⁵⁵ Видети: Тихомир Остојић, „Нацрт за уређење Календара 'Матице Српске'“, РОМС, инв. бр. М. 1. 801.

²⁵⁶ Тихомир Остојић, „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVIII, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 100. Текст „Наши календари за 1870. годину“ Стојан Новаковић завршава запажањем како „...наша календарска књижевност данас врло ниско стоји а како има важан задатак и може корисно да послужи...“ Видети: Стојан Новаковић, „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 234.

²⁵⁷ Тихомир Остојић, „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVIII, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 100.

и(ли) корисни и њих да препоручи читаоцима а календаре за које сматра да су без вредности, интелигенција треба отворено да критикује и да спречи њихову дистрибуцију (самим тим и њихов штетан утицај) „Устук је олошу књижарском једино агитација против олоша, пропагирање добрих књига и – што је најглавније – просвећивање народа. Будна и свесна интелигенција свакога народа све то и ради, па то мора и наша радити.“²⁵⁸

Поред научних радова, у којима је указивао на улогу и значај календарâ у српској књижевности и култури, и поред начелних смерница за уређење, препоручивање и растурање календарâ, изложених у тексту „Нацрт за уређење Календара 'Матице Српске'“ (РОМС, инв. бр. М. 1. 801), Тихомир Остојић уједно је и писао о актуелној календарској продукцији. Као што је редовно и помно пратио и (пр)оцењивао литерарну вредност и књижевноисторијски значај књижевних листова, тако је Тихомир Остојић уредно (претежно у *Летопису Матице српске*, у рубрикама „Оцене и прикази“ и „Белешке“, али и у *Стражилову*) објављивао приказе календара, у којима је истицао уметничку вредност приказаних публикација, дајући, неретко, предлоге и(ли) упутства о начинима на које би могао да се побољша квалитет и унапреди уређивачка концепција приказаних календара. Тако, иако је о буњевачко-шокачком календару *Суботичкој Даници* писао поводом тридесете годишњице од покретања овог гласила „Овај календар наше браће римокатоличке вере бележи тридесету годину од својега почетка.“²⁵⁹, Тихомир Остојић није презао од објективне оцене уметничког квалитета овог календара „У доста тешким културним приликама у којима живе Буњевци и Шокци у Угарској ова књига има већи значај него што имају код православних сличне књиге. Стога би требала редакција да јој поклони нарочиту пажњу. У целости узевши, садржина ове јубиларне књиге је слаба. Ми не можемо да делимо радост писца чланка *Tridesetogodišnica Danice* (потписан је 'Роџетник Danice') која га обузима кад погледа на прилике у Буњеваца и редиговање *Danice* пре тридесет година и пореди их са садашњим. Релативност између данас и онда не треба да обмањује буњевачку интелигенцију. Ми смо тога уверења да се данас буњевачки календар може много боље уредити.“²⁶⁰, али ни од савета на који би начин могла да се побољша литерарна вредност овог календара „Зар не би било боље да редакција *Danice* пружи честитим Буњевцима и Шокцима десетак одабраних песама најбољих српских и хрватских песника и неколико добрих народних песама. Зар није ово баш најбоља прилика да се унесе у народ који је доста далеко од наших књижевних центара боље душевне хране?“²⁶¹, а занимљива је и чињеница (која сведочи о озбиљности којом је Тихомир Остојић пратио актуелну календарску продукцију) да је о *Суботичкој Даници* Тихомир Остојић писао и раније, како у *Стражилову* 1893. године (у којем је Остојић, приметивши како Буњеваца и Шокаца има стотину педесет хиљада и како би било подесно придобити их за просветни савез, изнео концизну а прецизну дефиницију календарâ „Да то просвећено доба дође, много ће помоћи оваке народне књиге, писане у родољубиву духу, које продиру и до

²⁵⁸ Исто, стр. 100.

²⁵⁹ [Тихомир Остојић], „Календари“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 100.

²⁶⁰ Исто.

²⁶¹ Исто, стр. 101.

најмањих колиба.²⁶², тако и у *Летопису Матице српске* 1908. године, поводом двадесет и пете годишњице излажења *Суботичке Данице*, где Остојић истиче буњевачке „скромне литерарне снаге“ и чињеницу да у буњевачко-шокачкој књижевности излазе само лист *Невен*, молитвеник и *Суботичка Даница*, па „Стога добива календар *Subotička Danica* већи значај него што би иначе један календар имао.“²⁶³ За разлику од *Суботичке Данице*, којој Тихомир Остојић одриче уметнички квалитет, календар о којем је Остојић изнео позитиван вредносни суд и који је препоручио „...члановима Матице српске и свима осталим Србима...“²⁶⁴ јесте сарајевски *Календар Просвјета* за 1913. годину (ур. Ристо Радуловић), за који Тихомир Остојић примећује да је окупио добре сараднике, али, уједно, да „Редакција календара показује и књижевног укуса и интерес за велике идеале и смисао за народне потребе.“²⁶⁵ Управо „књижевни укус“, „интерес за велике идеале“ и „смисао за народне потребе“, уз „практичност“, „савременост“ и „популарност“ (које је Тихомир Остојић истакао у „Нацрту за уређење Календара 'Матице Српске'“, РОМС, инв. бр. М. 1. 801) јесу основна програмска начела и темељни постулати разумевања формално-стилских карактеристика календарâ, као и друштвене функције ових периодичних публикација, при чему се, побројаним својствима календарâ, која је Тихомир Остојић уочио и истакао, Остојић приближава ставовима о календарима који су већ постојали у српској науци о књижевности (ставовима Ђорђа Натошевића и Стојана Новаковића), као што се, инсистирањем на савремености, популарности, практичности, а посебно на смислу за народне потребе, Остојићево схватање календара укључује у културно-просветитељски програм који је заговарао овај научник, односно Остојићев третман календара као књижевних и културних чињеница са јасно одређеним литерарним статусом и друштвеном улогом омогућава да се промишљање календарâ, које је понудио аутор „Нацрта за уређење Календара 'Матице Српске'“ укључи у концепцију просвећивања народа, концепцију чији је доследни и предани заговорник био Тихомир Остојић.

Није неважна ни чињеница да је Тихомир Остојић уредио *Календар Матице српске* за 1914. годину. У избору текстова, композицији и уређивачкој концепцији *Календара Матице српске* уочљиви су сви принципи на којима је Тихомир Остојић инсистирао, пре свега практичност и смисао за народне потребе (приметни у укључивању чланака из области педагогије и медицине, нпр. „Правила о неговању деце“ Миладина Свињарева²⁶⁶ или „Прва помоћ. Шта треба радити док лекар не дође“²⁶⁷), популарност и савременост

²⁶² Т. О., „Subotička Danica“, *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. VI, бр. 2, у Новом Саду, 10. Јануара 1893, стр. 30.

²⁶³ [Тихомир Остојић], „Белешка о календару *Subotička Danica*“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXIV, књ. 249, св. 3, 1908, стр. 93. Ауторство ове белешке разрешио је Божидар Ковачек. Видети: Божидар Ковачек, „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 244.

²⁶⁴ [Тихомир Остојић], „Календари“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 100.

²⁶⁵ Исто.

²⁶⁶ Видети: Др. Миладин Свињарев, „Правила о неговању деце. На млађима свет остаје“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 71-80.

²⁶⁷ Аноним, „Прва помоћ. Шта треба радити док лекар не дође“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 94-98.

(који се препознају у покретању и приближавању актуелних научних питања, нпр. у чланку из астрономије „О календару и звездарству“²⁶⁸, или у расправљању друштвених и културних проблема, нпр. у чланцима „Будућност је наша у нашим рукама“²⁶⁹, „Зашто нам треба и каква нам треба аутономија?“²⁷⁰ и „Шта чека наше школе у Угарској?“²⁷¹), али и књижевни укус (који се огледа у заступљености поезије Петра II Петровића Његоша, Јована Јовановића Змаја, Војислава Илића, Војислава Илића Млађег и прозе Стјепана Митрова Љубише²⁷², али и у укључивању тематски кохерентних скупина народних изрека и шaljивих питалица), док је „интерес за велике идеале“ уочљив у подстицању родољубља, како посредством избора текстова, тако и избором илустрација (у *Календару Матице српске* за 1914. годину могу се наћи, поред слика војводе Радомира Путника, краља Петра I Карађорђевића и наследника Александра Карађорђевића, и слике *из ослобођених крајева*, на којима су приказани „Јањево на Косову“, „гроб цара Мурата на Косову“, „ушће Лаба у Ситницу на Косову“, „Главна улица у Приштини“, „манастир Високи Дечани“, „Стара сахат-кула у Приштини“, „Јашар-пашин мост на Ситници“, „Мусина Текија код Качаника“, Призрен, Скопље, Струга, итд.).

Дакле, Тихомир Остојић редовно је пратио – читао и (пр)оцењивао – актуелну календарску продукцију, јасно је дефинисао принципе према којима би било пожељно

²⁶⁸ Аноним, „О календару и звездарству (најглавније о небесним телима)“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 15-25.

²⁶⁹ Т. Р., „Будућност је наша у нашим рукама“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 29-30. Текст је написао Тихомир Остојић, а ауторство овог чланка разрешио је Божидар Ковачек. Видети: Божидар Ковачек, „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 249.

²⁷⁰ М. Ј., „Зашто нам треба и каква нам треба аутономија“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 32-41. Аутор овог чланка највероватније је Милутин Јакшић, који је о народноцрквеној / црквеношколској аутономији, у *Летопису Матице српске* 1914. године, објавио расправу „Аутономни проблеми“. Видети: Милутин Јакшић, „Аутономни проблеми“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 298, св. 2, 1914, стр. 1-14. Поред ове расправе у *Летопису Матице српске* (а највероватније и, годину дана раније, у *Календару Матице српске*), Милутин Јакшић исте (1914) године, објавио је и монографију *Аутономни проблеми*. Видети: Милутин Јакшић, *Аутономни проблеми*, б. и., Нови Сад, 1914. О овој тематици, знатно раније, 1901. године, у *Календару Матице српске*, на наговор Тихомира Остојића, Милутин Јакшић објавио је текстове: „Владачки дом“, „Земаљска управа“, „Кратка историја Митрополије Карловачке. Како је уређена црквено-школска аутономија. Власти наше црквено-школске аутономије“. Видети: *Календар Матице српске за годину 1902. која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1901, стр. 59-69. О „аутономним проблемима“ Тихомир Остојић писао је Милутину Јакшићу у писмима од 5 (18) јула 1901. године (РОМС, инв. бр. 15.381) и од 17(30) јануара 1913. године (РОМС, инв. бр. 15. 400), а о овоме прочитати у: „Задаци Матице српске и *Летописа Матице српске*: писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу“.

²⁷¹ О., „Шта чека наше школе у Угарској“, *Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913, стр. 53-54. Текст је написао Тихомир Остојић, а ауторство овог чланка разрешио је Божидар Ковачек. Видети: Божидар Ковачек, „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 249.

²⁷² Од поезије у *Календару Матице српске за годину 1914. (Календар Матице српске за годину 1914 која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1913) нашле су се песме „Химна Богу“ Петра II Петровића Његоша (стр. 26-27), „Издајци“ и „Дижимо школе!“ (стр. 57-58) Јована Јовановића Змаја (стр. 42-43), „Опроштај са Шајкашком“ (стр. 50) и „Свети Сава“ (стр. 52) Војислава Илића, „Војничко писмо“ (стр. 81-83) Војислава Илића Млађег, док је прозом „Како се воли своје (догађај из старих времена)“ (стр. 46-49) заступљен Стјепан Митров Љубиша.

уредити један савремени календар (и те принципе и применио у *Календару Матице српске* који је сâм уредио), истакао функцију календарâ у књижевном и културном животу, прецизирао књижевна и ликовна својства календара, посветивши посебну пажњу циљевима покретања и уређивања календара, као подесних инструмената у процесу просвећивања народа, популарних, приступачних, радо читаних и високотиражних издања. Поред књижевних листова, Тихомир Остојић са великом пажњом, енергијом и интересовањем, пратио је српске календаре, писао о њима и давао конструктивне предлоге за побољшање уметничке вредности ових периодичних публикација. На тај начин, Тихомир Остојић регистровао је и покушао да разреши више него актуелно „календарско питање“ у српској књижевности, сагледавши га у контексту властите концепције просвећивања народа, односно у дијахронијској (књижевноисторијској) и синхронијској (књижевнокритичкој) перспективи, као значајну књижевну чињеницу и специфичан културни феномен, од великог утицаја на естетичко, етичко, национално и у ужем смислу књижевно образовање најширих читалачких слојева. Феномену календара, попут претходника (Ђорђа Натошевића и Стојана Новаковића), Тихомир Остојић посветио је значајну књижевнокритичку пажњу и истраживачко залагање, тако да се може извести закључак како ставови Тихомира Остојића о календарима у српској књижевности представљају значајну етапу промишљања „календарског питања“ у српској науци о књижевности, етапу коју карактеришу објективан вредносни суд, јасно исказане примедбе и конструктивни предлози, али и преузимање одговорности за властите изјаве о овом типу периодичних публикација, што су све одлике целокупне Остојићеве научне мисли и јавног рада.

4. ЧАСОПИС *ПОКРЕТ* И ДРУШТВЕНОКУЛТУРОЛОШКИ ОКВИРИ ДЕЛАТНОСТИ ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА

„БОЛЕСТ“ МАТИЦЕ СРПСКЕ И ПРЕДЛОЗИ ЗА ЊЕНО ИЗЛЕЧЕЊЕ: ПРИЛОЗИ ЈОВАНА ЂОРЂЕВИЋА И ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА У *СРБСКОМ ДНЕВНИКУ* И *ПОКРЕТУ*

Незанемарљив сегмент књижевнокритичке и научне продукције секретарâ Матице српске и уредникâ *Летописа Матице српске*, Јована Ђорђевића (1826–1900) и Тихомира Остојића (1865–1921), сачињавају чланци посвећени Матици српској. Студиозно проучавање историје Матице српске, од њеног оснивања (1826. године), до тренутка када су преузели функцију уредника *Летописа Матице српске* (али и пре, као и после тог тренутка), истраживање прилика у којима је ова институција настала и фактора који су допринели њеном развијању и(ли) мењању, начинили су Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића компетентним и поузданим знаљцима и тумачима прошлости, али и актуелног стања Матице српске, односно, научницима заинтересованим за судбину ове институције, за њену реформу и реорганизацију њеног рада. Поред програмских текстова „Предговор уредников“ и „Приступ новог уредника“, објављених у *Летопису Матице српске*²⁷³, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић писали су о Матици српској и *Летопису Матице српске* и у часописима чији су били чланови уредништва – Јован Ђорђевић у *Србском дневнику*, Тихомир Остојић у *Покрету*.²⁷⁴ Историчар књижевности који је скренуо пажњу на блискост Ђорђевићевог и Остојићевог текста о Матици српској био је Васа Стајић. Стајић је указао на тематску сродност, али и на висок квалитет овох двеју расправа, приметивши како је „...Ђорђевић у *Србском Дневнику* 1859. објавио низ чланака *Матица Српска*, I-VIII, у бројевима 54.-61. Повод за ове дао му је сазив Матичине Главне Скупштине, на који се он одазвао обећањем да ће изнети 'све оно, што би по нашем уверењу на Главној Скупштини предузети ваљало'. Ови чланци, уз потоње чланке Тихомира Остојића, најбољи су чланци о Матици Српској, написани за сто година њена живота и рада.“²⁷⁵ Целокупна прва свеска часописа *Покрет*, који су уређивали Тихомир Остојић, Милутин Јакшић, Јован Радонић и Станоје Станојевић, била је посвећена Матици

²⁷³ У питању су текстови: Јован Ђорђевић, „Предговор уредников“, *Србски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, стр. 1–22. и Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 1–22. О овим текстовима писано еј у поглављу: „*Летопис Матице српске* као 'ползовито' средство 'к изображењу' народа: програмски текстови Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића и питање просвећивања народа“.

²⁷⁴ Јован Ђорђевић објавио је 1859. године, у часопису *Србски дневник*, текст „Матица српска“, док је Тихомир Остојић у два свескама часописа *Покрет* (у првој и четвртој) објавио текстове „Средина Матице српске“ и „Од чега болује Матица српска“.

²⁷⁵ Васа Стајић, „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 519.

српској, а у овој свесци објављен је текст „Средина Матице српске“²⁷⁶ Тихомира Остојића. Да је Тихомир Остојић читао расправу „Матица српска“ Јована Ђорђевића потврђује управо Остојићев текст „Средина Матице српске“, у којем се наводи како је Устав Матице српске измењен „У њему је по предлогу Јов. Ђорђевића у 'Српском Дневнику' и на особито заузимање А. Хацића учињена значајна уредба: одељена је економна струка од књижевне.“²⁷⁷ Расправа „Матица српска“ Јована Ђорђевића и чланци „Средина Матице српске“ и „Од чега болује Матица српска“ Тихомира Остојића повезани су на тематском, идејном и методолошком плану, док је на њихову вредност, како је напоменуто, већ скренута пажња, у белешци Васе Стајића о Јовану Ђорђевићу.²⁷⁸

Промишљајући актуелне прилике у Матици српској, а познајући историју ове институције и размишљајући о могућим начинима њене реорганизације, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић употребили су идентичну метафору, означивши стање у Матици српској као „болест“ Матице српске. Јован Ђорђевић Матицу српску посматра као оболели организам, чијем излечењу тежи; он, даље, описује „симптоме“ болести и предлаже методе „лечења“, док Тихомир Остојић врло експлицитно метафору болести ставља у наслов једног од текстова посвећених Матици српској – „Од чега болује Матица српска“²⁷⁹. Предочивши све компоненте „телесн(ог) састав(а)“²⁸⁰ и „духовн(ог) живот(а)“²⁸¹ болесника (Матице српске), Јован Ђорђевић приступа процесу *излечења* „Лекар који се прими да болесника лечи, пре свега труди се упознати са целим телесним и духовним животом својега болесника, и кад на овај начин точно сазна и болест саму и узрок болести, онда истом ступа к лечењу, којега је прво и главно правило: уклонити све што шкоди, и препоручивати све што помаже.“²⁸² „Болест“ Матице српске, односно „све што шкоди“, Јован Ђорђевић препознао је у непродуктивности Матице српске, у недовољним резултатима на књижевном плану „Познајемо и болест, а та је: да Матица у књижевном обзиру врло мало дела.“²⁸³ На сличан начин описаће и у идентичним узроцима детектоваће „болест“ Матице српске и Тихомир Остојић. Поредиће обим и вредност књижевног рада београдског *Дела и Летописа Матице српске*, а имајући у виду да *Дело* објављује група професора, док *Летопис Матице српске* издаје Матица српска, уз

²⁷⁶ Видети: Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 27-43.

²⁷⁷ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 36. Пишући програмски текст „Приступ новог уредника“, Тихомир Остојић позивао се на програмски текст „Предговор уредников“ Јована Ђорђевића (видети поглавље: „*Летопис Матице српске* као 'ползовито' средство 'к изобраењу' народа: програмски текстови Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића и питање просвећивања народа“), док је, исписујући редове о Матици српској, Остојић на уму имао, између осталих, и текст „Матица српска“ Јована Ђорђевића.

²⁷⁸ Васа Стајић, „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 519.

²⁷⁹ Видети: Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 3-55.

²⁸⁰ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 59, у Новоме Саду, у четвртак, 30. јулија 1859, стр. 129. Приликом цитирања текста Јована Ђорђевића из *Србског дневника*, текст ће бити транскрибован на савремени српски језик и усклађен са данашњом правописном нормом.

²⁸¹ Исто.

²⁸² Исто.

²⁸³ Исто.

целокупан гломазни, бирократски апарат и немале књижевне фондове, Тихомир Остојић примећује „*Летопис* и *Дело* по књижевној физиогномији много личе једно на друго. Дакле, Матица са целим својим, може се рећи, гломазним апаратом, са својим скупштинама, многим седницама једног и другог Одбора, па Одељења, са својим импозантним фондовима, са моралном помоћу целе журналистике и великог дела народа, продукује на годину 4 свеске *Летописа* и 6 књижица за народ; док дружина око *Дела* за таку исту годину, без хуке и буке и без фондова изда 12 свезака *Дела* једнаке величине са *Летописом*. Ово поређење је тачно, а резултат је: неколико професора београдских могу да продукују више рада него Матица.“²⁸⁴ Још је поразнији закључак који Тихомир Остојић изводи, када приказује нерад сталних и почасних чланова Матице српске „Од године 1864. до 1895. су изабрана 122 члана у Књижевно одељење. Чули сте колико се секретари туже на нерад тих својих тобожњих помагача. Сад можемо показати и тачну билансију њихова рада, кад су у 185. књизи *Летописа* штампани садржаји свих књига *Летописа* од 1825. до 1895. У првој половини те књиге је 'садржај по писцима'. Ко загледа, може лепо видети ту, да од 122 члана Књижевног одељења њих 57, дакле скоро половина, ни једнога чланка нису написали у *Летопис*. Али и од осталих 65 чланова већина је веома мало привредила. Само 18 њих можемо назвати стубовима *Летописа*. (...)Могло би се с натегом набројити још 16 чланова, који су написали по неколико мањих ствари или по 1–2 веће, те су и они некако одговорили дужности једнога члана Књижевног одељења. Рад осталих чланова (њих 31) не може се узети у обзир. И тако, за 30 година 'радње' Књижевног одељења од 122 члана једва нађосмо тридесетак радника у *Летопису*. Додајем, да овде нисам гледао на садржину и каквоћу рада, него само на количину. Кад би се још и садржина гледала, јамачно би билансија испала још горе.“²⁸⁵ Сличност у запажањима и критичким примедбама између расправа Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића опажа се и у приказу броја објављених свезака *Летописа Матице српске*. Наиме, Јован Ђорђевић примећује како је са знатно мањим новчаним фондовима, од 1826. до 1834. године „...издала је већ Матица 36. свески *Летописа*, и осим тог једно десетак други[х] књига, а то све с капиталом, који од почетка 1826. до краја 1834. није више износио од 1972 фор. сребра! Ово је према тако малим средствима за цело доста.“²⁸⁶, док је у периоду од 1837. до 1858. године, када су се увећали књижевни фондови, литерарна продукција опала „Од год. 1837. до 1858. прирастао је фонд Матичин са чистим прилозима скоро у 22. 000 ф. ср., дакле најмање са једанаест пута више, но што су износили прилози од 1826. до 1834. По овоме би било ишчекивати да Матица за ово време изда око 500 књига. А колико је издала? *Летописа* свега 58. свески и око десетак други[х] књига, дакле једва осмину [курзив Ђорђевићев, прим. М. Ћ.] од онога, што би издавати могла, кад само радњу Матице у првој њеној периоди за основ узмемо.“²⁸⁷ С друге стране, описујући књижевни

²⁸⁴ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 27-28.

²⁸⁵ Исто, стр. 39-40.

²⁸⁶ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Српски дневник*, год. VIII, бр. 58, у Новоме Саду, у недељу 26. јулија 1859, стр. 127.

²⁸⁷ Исто.

рад Матице српске и фреквентност објављивања *Летописа Матице српске* у периоду од 1864. до 1880. године, Тихомир Остојић упутио је прекор члановима Књижевног одељења Матице српске, приметивши како обим њиховог посла не може да се сматра задовољавајућим „Је ли дајбуди рад Матичин био у Н. Саду према очекивању? Од 1864. год. до 1880. изашло је за 16 година свега 12 књига *Летописа*. Дакле ни једна књига на годину! Је ли то тај 'већи, снажнији, огромнији рад'? Зар тако у 'отечеству учених Србаља'? Истина од 1865. до 1870. г. издаваше Одбор лист 'Матицу', али је то слаба накнада за научан рад.“²⁸⁸ Даље, кроз поређење *Дела* и *Летописа Матице српске*, Тихомир Остојић изнео је ставове о неактуелности и незанимљивости текстова објављених у *Летопису Матице српске* „А како је са каквоћом рада? И ту *Дело* претеже. У њему су чланци и сувременији и интереснији, из њега се брже и свестраније могу познати књижевне, културне, друштвене и политичне појаве и струје у српском народу него из *Летописа*. Обично тако бива: *Летопис* се нерасечен оставља на страну за доколицу или стручну потребу, док се *Дело* нестрпљиво ишчекује, и кад дође одмах чита.“²⁸⁹ Овим Остојићевим ставовима о (књижевним) прилозима у *Летопису Матице српске* наликују четрдесет и четири године раније изнета запажања Јована Ђорђевића поводом *Летописа* – предлажући одређене организационе реформе и залажући се за промене у устројству Матице српске, као књижевне институције, али и промене у начину уређивања *Летописа Матице српске*, Јован Ђорђевић приметио је да, уколико се тренутна ситуација не побољша „...Летопис [ће] довека остати књига коју ће један човек писати, мало њи[х] читати, а још мање куповати.“²⁹⁰ Утицај идеја Јована Ђорђевића о организационим реформама и изменама које би требало увести у метод уређивања *Летописа Матице српске*, а које се састоје у предлозима да *Летопис Матице српске* излази чешће („За *Летопис* ће требати удесити, да излази или више пута преко године или да му досадашње две свеске буду веће.“²⁹¹), да се дају награде за текстове објављене у *Летопису Матице српске* („За све чланке у *Летопису* ваљало би одредити пристојну награду.“²⁹²), да Књижевни одсек просуђује вредност текстова понуђених *Летопису Матице српске* („Сви прилози без разлике долазили би на пресуду књижевноме одсеку. Овај би одређивао шта треба да уђе у Летопис, и колика награда да се изда списатељу. Прегледане и одобрене чланке примао би уредник и стављао би их у Летопис.“²⁹³) и да се регулише питање језичке и правописне норме („Све стеге у језику и правопису требало би да престану, и да се свачији прилог, ако је одобрен, без икакве промене онако печата, како списатељ [х]оће.“²⁹⁴), може се препознати и у ставовима које је Тихомир Остојић изнео у тексту „Приступ новог уредника“, док запажању Јована Ђорђевића како ће *Летопис Матице*

²⁸⁸ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 37.

²⁸⁹ Исто, стр. 28.

²⁹⁰ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 61, у Новоме Саду, у четвртак 6. августа 1859, стр. 133.

²⁹¹ Исто.

²⁹² Исто.

²⁹³ Исто.

²⁹⁴ Исто.

српске, уколико не дође до промена, бити „књига коју ће један човек писати, мало њи[х] читати, а још мање куповати.“²⁹⁵, одговара сегмент расправе „Средина Матице српске“ Тихомира Остојића, у којем, пишући о *Летопису Матице српске* у време уређивања Јакова Игњатовића, Тихомир Остојић истиче „Одма[х] у првој књизи, коју је он уредио (књ. 89. за 1854.) почиње тужба. 'Летопис српски... данашњим даном код толики у разним наукама вешти[х] српски синова (?) нема једног приложника, но спада само на силе једног уредника.' И заиста од 146 страна 89. књиге сам Јаша је написао 119., на осталих 27 страна су незнатне пригодне беседе.“²⁹⁶, при чему је овај сегмент, опет, тематски ближи оном делу расправе Јована Ђорђевића у којем Ђорђевић предочава другу етапу развоја (историје) Матице српске – Ђорђевић тако пише о статусу уредника *Летописа Матице српске* („Закључује се овом приликом да убудушће учредник Летописа предмете, које у Летопис ставити намерава, најпре с Председатељем саопштити, и да се ни један предмет без разволенија Председатељевог у Летопису печатати не сме. (Устав Матице Србске 1840 Х. т. 2.)“²⁹⁷) и недостатку продуктивних књижевних снага на које би се уредник могао ослонити (за други период развоја Матице српске Јован Ђорђевић закључује да су и људи који се не баве књижевношћу били бирани за чланове Матице српске, уколико су могли да приложе четрдесет форинти сребра²⁹⁸, те је то био разлог „...зашто је Летопис спао на самога уредника, и зашто је престао бити средоточије списатељски[х] снага 'от Пеште даж' до Черне Горе'. А у Летописима се и састоји скоро сва радња матичина.“²⁹⁹).

²⁹⁵ Исто.

²⁹⁶ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 34.

²⁹⁷ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 60, у Новоме Саду, у недељу 2. августа 1859, стр. 131.

²⁹⁸ Јован Ђорђевић наводи „Прилог од 40 ф. ср. имао је ту магијску снагу да је свакога приложника одма[х] направио литератом, критичаром, књижевним законодавцем.“ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 55, у Новоме Саду, у четвртак 16. јулија 1859, стр. 121., док Тихомир Остојић примећује „Како су наши 'учени Србљи' схватили установљење Књижевног одељења, види се из тога, што се овом приликом повела реч о томе 'да ли ће моћи Матица српска своје позиву одговорити, ако се књижевно одељење конститује у смислу чланка 6. устава, по којем се у исто одељење само књижевници могу бирати. Наводило се с једне стране: да се тим тек каста заводи (!), која ће људе од Матице огуђивати и тако поспешном јој развијању на путу стајати, него да се у то одељење могу изабрати и таки чланови, који истина нису ништа писали, али који су кадри саветом и разбором својим процветање друштва потпомоћи (?)'. Наравно да су разумнији на ово сасвим умесно одговорили 'да би тим начином мало по мало опет тамо дошли, где смо и пре овог новог устава били, кад је сваки за члана примљени приложник одма књижевником постао, ма да за то никаква својства није имао, којој незгоди, која је развијању, напредовању и процветању друштва на путу стајала, баш је нови устав доскочити хтео својим 6. чланком'. (Ibid.)“ Видети: Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 36-37. Важно је и запажање Тихомира Остојића о начину на који би требало да се приликом одлучивања о књижевним питањима, у Скупштини Матице српске, гласови не броје, већ да се *мере* „Је ли Скупштина Матичина, овака каква је, способна да ствара програм књижевних издања, да даје Одељењу упутства за рад на књижевности? У таким питањима не може и не сме одлучивати број гласова, него размјевање. У случају гласања право би било, да један књижевник од заната претегне стотину лаика и дилетаната. У таким случајевима се гласови не броје, него *мере*. [курзив Остојићев, прим. М.Ђ.]“ Тихомир Остојић, „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 8-9.

²⁹⁹ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 60, у Новоме Саду, у недељу 2. августа 1859, стр. 131.

Револт и незадовољство Јована Ђорђевића чињеницом да су и некњижевници бирани за књижевне чланове Матице српске „...’који 40. ф. сребра или више на фонд приложи зове се Основатељ књиж. Сдружества Србског и Домостроителног Совета член и Председатељ Сдружества (дакле, ако је и некњижеван?!) бити може!“³⁰⁰ подударни су негодовању Тихомира Остојића због примања у Књижевно одељење Матице српске људи који нису потврђени, афирмисани, признати као писци, него и оних који обећавају (оних од којих се може очекивати) да ће то бити „Кад није било спремних људи, Књижевно се одељење попуњивало онаким, који се свагдашем Одељењу свиђаху. Чл. 6. Устава, уосталом, тако је растегљив да пропушта у Одељење и највеће дилетанте књижевне. Вели се у том члану, да се у Одељење бирају они 'који су се показали или се покажу на пољу књижевности и вештине српске тако, да се од њих може очекивати (!) да ће књижевним радом или саветом својим (!) процветаће друштва потпомоћи'. Дакле се овде примају књижевници и на веру!“³⁰¹

Замеркама Јована Ђорђевића о дилетантизму („Сваки је могао давати глас свој о сваком, па и о књижевном предмету, не сматрајући, је ли на то компетентан, или не.“³⁰²), одговарају приговори Тихомира Остојића о дилетантизму, нестручности и површности сарадника *Летописа Матице српске* „Па како су разноврсни Матичини критичари! Један пише критике на ове ствари: драма, географија Црне Горе, комедија, приповетка, медицинска терминологија, оцена старих записа, спев, хигијена; други један: етнографија, драма, филологија, физика, историја, поетика, аграрна кемија; трећи: кемија, физика, драма, теорија комедије, драма, етнографија, народна привреда; четврти: педагогија, физика, зоологија, културна историја, естетика; пети: извори за српску историју, педагогија, културна историја, о надзору школа, фолклор, приповетка, комедија, путопис, географија, трагедија – итд. Ко мени не верује, нека се сам увери. Може се мислити већ а priori да ове оцене нису добит за нашу науку и књижевност.“³⁰³

Описујући четврту етапу развоја Матице српске, која је по Јовану Ђорђевићу трајала од 1849. до 1859. године, Ђорђевић износи запажања о Матици српској „Она се до душе још и у овој периоди називала својим старим именом, али је то било само тако, као кад син под очиним фирмом настави трговину. У самој ствари Матица је постала у овој периоди администрацијом фондова који су управи њеној поверени били.“³⁰⁴ На сличан начин ће и Тихомир Остојић, у расправи „Матичина скупштина“, истаћи „Матица је постала новчан завод. Прост народ је, на жалост, и не зна и по чем другом него по давању зајмова. 'Идем у касу', рече једном неки сељак и показа на Матицу. Књижевност је бачена

³⁰⁰ Исто.

³⁰¹ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 39.

³⁰² Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 55, у Новоме Саду, у четвртак 16. јулија 1859, стр. 121.

³⁰³ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 41.

³⁰⁴ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 57, у Новоме Саду, у четвртак 23. јулија 1859, стр. 125.

у запећак. О њој се мимогред мисли и ради.³⁰⁵ Коментаришући „Устав“ Матице српске из 1840. године, Јован Ђорђевић залагао се за радикално одвајање књижевног од економског поља рада у Матици српској „У овом уставу је дакле бар изречено то начело, да треба да се одели књижевна делање од економског. [курзив Ђорђевићев, прим. М. Ђ.] Штета само што се Матица тога начела никада држала није.“³⁰⁶, док је, као позитивну тачку потоњег Матичиног „Устава“ Тихомир Остојић издвојио управо околност да је коначно економска струка одвојена од књижевне „А најважнија је ствар, што је Матица понела у Н. Сад нов, преустројен устав. У њему је по предлогу Јов. Ђорђевића у 'Српском дневнику' и на особито заузимање А. Хацића учињена значајна уредба: одељена је економна струка од књижевне.“³⁰⁷

Идејама Тихомира Остојића изнетим у тексту „Новосадске библиотеке: прилог народном просвећивању“³⁰⁸, у којем је посебна пажња посвећена Библиотеци Матице српске³⁰⁹, као највећој новосадској библиотеци, можда највећој „и у оностраном српству“³¹⁰, одговара концепција Јована Ђорђевића, по којој Књижевни одбор треба да се стара о попуњавању Библиотеке Матице српске „За Библиотеку матичину требало би такође да се овај одбор стара, и да је попуњава књигама, које њему и уреднику требају. И онако немамо никакве праве народне библиотеке, па онда је право, да је бар Матица као народни књижевни институт има.“³¹¹, као што се у предлогу Јована Ђорђевића да Матица

³⁰⁵ Скупштинар, „Матичина скупштина“, *Нови Србобран*, год. II, бр. 188, Загреб, уторак, 31. августа (13. септембра) 1904, стр. 1.

³⁰⁶ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Српски дневник*, год. VIII, бр. 60, у Новоме Саду, у недељу 2. августа 1859, стр. 131.

³⁰⁷ Тих. О., „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 36.

³⁰⁸ Видети: Тихомир Остојић, „Новосадске библиотеке: прилог народном просвећивању“, Штампарија Ђорђа Ивковића, Нови Сад, 1910, стр. 3-14. Прештампано из: Тихомир Остојић, „Новосадске библиотеке: прилог народном просвећивању“, *Трговачке новине: орган српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, бр. 50. и 51, Нови Сад, 25. децембар 1909. (7. јан. 1910.), стр. 403-405. (подлистак).

³⁰⁹ Са колико су озбиљности, промишљености и смисла за појединости уредници часописа *Покрет* приступили формулисању предлога реформе Матице српске, сведочи и текст „Записник нашег заједничког састанка и братског договора 17 (29.) септ. 1898. год. у стану Тих. Остојића (у Срп. Учит. Конвикту)“, који су потписали Милутин Јакшић, Тихомир Остојић, Јован Радонић и Станоје Станојевић, а који се чува у Рукописном одељењу Матице српске, инв. бр. М. 8. 507. У овом „Записнику“ једна од тачака реформног програма посвећена је и предлозима за (ре)организацију Библиотеке Матице српске, у којој је наведено „Ако нам пође за руком да Јову и Станоја доведемо у Н. Сад на поменуте позиције, ићи ћемо за тим 1) да од Књижнице Матичине начиномо модерну помоћницу за научно истраживање и књижеван рад“, а занимљиво је да ће неке од тачака у овом „Записнику“ бити посвећене *Летопису Матице српске* и „Књигама за народ“ Матице српске, па тако улогу *Летописа Матице српске* ови научници видели су у томе да *Летопис* буде „...посредник између науке и интелигенције, обазирјући се на књижевност, науку у опће, историју, културу, друштвени живот, економију, политику, морал и религију у стручно, лепо, интересантно и сувремено написаним чланцима и расправама“, док су задатак „Књига за народ“ Матице српске „покреташи“ видели у томе да оне буду „...посреднице између науке и простога народа; [а] да би то могле бити, треба да стоје на висини сувремене науке и књижевности и да се обазирју на духовне и материјалне сувремене потребе нашега народа, а да су писане разумљивим и чистим језиком.“ (РОМС, инв. бр. М. 8. 507).

³¹⁰ Тихомир Остојић, „Новосадске библиотеке: прилог народном просвећивању“, Штампарија Ђорђа Ивковића, Нови Сад, 1910, стр. 6.

³¹¹ Јован Ђорђевић, „Матица српска“, *Српски дневник*, год. VIII, бр. 61, у Новоме Саду, у четвртак 6. августа 1859, стр. 133.

српска води рачуна о потребама народа и да издаје књиге које ће народ интересовати и које ће се, самим тим, и куповати „Матица треба само да се обазре и на потребе народа, па да издаје покрај Летописа и такве књиге, које ће народ без икакве опомене и наговарања и сам тражити и куповати, па не само да неће штетовати, но ће још и добитка имати.“³¹² може препознати сличност са основним постулатом културног рада и јавне делатности Тихомира Остојића – са просвећивањем народа, односно са Остојићевом студијом „Програм Књига за народ: реферат секретара Матице српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за народ“³¹³.

Дакле, између расправе „Матица српска“ Јована Ђорђевића, објављене у осам наставака у *Србском дневнику* 1859. године, и расправа „Средина Матице српске“ и „Од чега болује Матице српска“ Тихомира Остојића, објављених у часопису *Покрет* 1899. и 1907. године, али и Остојићевих чланака о Матици српској објављених у *Новом Србобрану*, *Трговачким новинама* и *Летопису Матице српске*, постоје аналогije у увиђању проблема у функционисању Матице српске (у детектовању, дијагностификовању њене „болести“) и у изношењу предлога на које би начине ови проблеми могли бити решени (како би „болест“ могла бити уклоњена). Изразито критички, али добронамерни, текстови Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића подударни су у објективним и конструктивним предлозима реформе Матице српске и реорганизације њеног рада. Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић истичу као главни недостатак Матице српске – нерад и непродуктивност чланова Књижевног одељења; одсуство актуелности и литерарне / научне релевантности прилогâ у *Летопису Матице српске*; нераздвојеност књижевне и економске делатности Матице српске; дилетантизам и нестручност књижевника окупљених око Матице српске и недефинисано поље рада Књижевног одељења Матице српске. Настали као резултат дугогодишњег помног изучавања историје Матице српске, а написани са жељом да се побољша (књижевни) квалитет Матичиних издања и да се целокупна делатност Матице српске учини ефикаснијом, модернијом и исплативијом, прилози Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића, објављени у *Србском дневнику* и *Покрету* (односно, *Новом Србобрану*, *Трговачким новинама* и *Летопису Матице српске*) елементи су културно-националног програма ове двојице научника (секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*), одраз родољубља и свести о значају Матице српске и *Летописа Матице српске* за српски народ у јужној Угарској, али, уједно и, као што је Васа Стајић исправно приметио „...најбољи су чланци о Матици Српској, написани за сто година њена живота и рада.“³¹⁴

³¹² Исто.

³¹³ Видети: Тихомир Остојић, „Програм Књига за народ: реферат секретара Матице српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за народ“³¹³, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 113-128. и Тихомир Остојић, „Програм Књига за народ: реферат секретара Матице српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за народ“³¹³, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 295, св. 5, 1913, стр. 95-118.

³¹⁴ Васа Стајић, „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 519.

5. ЧАСОПСИНЕ БЕЛЕШКЕ КАО ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ УРЕДНИЧКЕ АУТОПОЕТИКЕ И КЊИЖЕВНОКРИТИЧКЕ МАПЕ ЕПОХЕ

ИЗМЕЂУ КЊИЖЕВНЕ ИСТОРИЈЕ И АУТОПОЕТИКЕ (БЕЛЕШКЕ ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА О КЊИЖЕВНОЈ ПЕРИОДИЦИ У СТРАЖИЛОВУ И ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ)

Пишући о поезици комуникацијског текста³¹⁵ у часописима на прелазу из XIX у XX век, у монографији *Књижевност у функцији „принуде“*, Слободанка Пековић издвојила је уводне текстове, одговоре читаоцима (писма) и белешке, као часописне форме са наглашеном комуникацијском функцијом, закључивши „Иако су часописи, као и сва остала писана дела, као и стваралаштво уопште, намењени комуникацији са оним ко прима дело, ипак су побројани облици текстова посебно усмерени ка примаоцима и имају функцију отвореног обраћања којим се директно утиче на примаоца и директно говори о намерама писца текста и о улози коју дају уредништву, сарадницима и физиономији часописа.“³¹⁶ Као оквирни, пролошки и епилошки облици, књижевне и комуникацијске форме, уводни текстови и белешке снажно су семантички маркирани и полифункционални „Уводни текстови и белешке, написи који уоквиравају часопис, јер се први налазе на почетку, а други на крају, управо показују како је велика била потреба за (књижевним) вођством јер се баш у оваквим написима најлакше и најснажније исказује колико је текст значајан као спроводник одређене идеје и колика је могућност деловања текста као значења које му је дао сам аутор, као значења мимо ауторове контроле, као колективног значења.“³¹⁷ За разлику од уводног текста, који може да буде есеј, песма, приповетка, научни чланак, манифест или било која друга књижевна врста са значењем и уметничком вредношћу неусловљеним часописним контекстом, белешке су мале (кратке, невелике по обиму), искључиво часописне форме; прегледне, информативне, иманентно вреднујуће³¹⁸, форме „...у којима се укратко скреће пажња на књиге, личности или појаве за које уредништво сматра да су важни...“³¹⁹, форме којима се обликује „...слика о часопису, уређивачкој политици, времену у којем настају и публици која чита

³¹⁵ Видети поглавље: „Поетика комуникацијског текста“, у: Слободанка Пековић, *Књижевност у функцији „принуде“: часопис као фактор преобликовања књижевног текста и жанра*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010, стр. 27-75.

³¹⁶ Исто, стр. 31.

³¹⁷ Исто.

³¹⁸ Будући да се у белешкама даје преглед појава из књижевног и културног живота које уредништво сматра вреднима, само издвајање одређених појава или прећуткивање неких других појава, вредносни је суд по себи.

³¹⁹ Слободанка Пековић, *Књижевност у функцији „принуде“: часопис као фактор преобликовања књижевног текста и жанра*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010, стр. 31.

часопис...³²⁰ и које су прилагођене „...часописној форми и посредно утичу на читаоце и ствараоце да створе 'своје' мишљење о литератури, култури, науци, политици...“³²¹ Белешкама су у књижевним часописима обележавани објављивање књига, покретање или гашење часописа, годишњице рођења или смрти писаца, јубилеји књижевних друштава, појаве, акције и питања књижевног и друштвеног живота које је уредништво одређеног часописа препознавало као вредне пажње, релевантне, као оне с којима је потребно упознати круг читалаца окупљен око датог часописа. Устаљена једино по финалној позицији у часопису, рубрика у којој су објављиване књижевне белешке различито је именована, у зависности од часописа у којем се налазила, а исто тако, прилози публиковани у овој рубрици некад су били потписани пуним именом и презименом аутора / ауторке, а некад су објављивани под псеуднимом, шифром, или и без икакве ознаке ауторства, што је све било условљено концепцијом периодичне публикације, књижевним приликама и друштвено-политичким контекстом.

Белешке посвећене књижевној периодици Тихомир Остојић објављивао је, интензивно, у „листу за забаву, поуку и уметност“ *Стражилово*, почетком деведесетих година XIX века³²², а белешке о књижевној периодици Тихомир Остојић објављивао је и у *Летопису Матице српске*, од 1900. године, као сарадник овог часописа, док ће се најинтензивније Тихомир Остојић јављати белешкама у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године, када је био не само сарадник него и уредник Матичиног гласила.

Белешке Тихомира Остојића пружају увид у књижевни рељеф епохе; као тренутна обавештења и обавештења о (књижевном) тренутку, оне омогућавају сагледавање оновремене књижевне сцене; ове белешке, даље, обилују подацима корисним за испитивање историје српске књижевности и културе; а с друге стране, белешке о књижевној периодици Тихомира Остојића подесне су за ишчитавање и разумевање Остојићеве (уредничке) аутопоетике. У дужем тексту „Преглед књижевно-белетристичних листова“ (објављеном 1900. године у рубрици „Књижевност“, рубрици која је у *Летопису Матице српске* била резервисана за приказе и белешке), у којем је Тихомир Остојић писао о *Бранковом колу*, *Новој искри*, *Виенцу забави и поуци*, *Зори*, *Нади*, *Звезди*, *Животу*, *Градини* и *Босанској вили*, Остојић је указао на функцију и задатке које у малој, још недовољно развијеној литератури (каква је српска), са неизграђеном читалачком публиком и непредузимљивим издавачима, имају периодичне публикације „У нашој књижевности имају књижевно-белетристични листови важно место, може бити важније него што имају такви листови у развијенијим литературама.“³²³ Одлике књижевних часописа, по Тихомиру Остојићу, јесу: разноврсност садржине („Белетристични листови ради своје разноврсне

³²⁰ Исто.

³²¹ Исто, стр. 31-32.

³²² Од 1885. године Тихомир Остојић био је сарадник *Стражилова*, у којем се, током студијског боравка у Пешти, оглашавао дописима посвећеним делатностима Кола младих Срба у Пешти, да би од 1892. године у *Стражилову* објављивао и ситније написе о књижевној периодици.

³²³ Тих. Остојић, „Преглед књижевно-белетристичних листова“, *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 359.

садржине лакше нађу претплатника. Они имају на својем стоваришту за свакога по нешто. То вам је како кака мешовита радња.³²⁴), мноштво сарадника и већа слобода у литерарним „пробама пера“, како код писаца почетника, тако и код већ афирмисаних аутора („У ту радњу, рачунајући на неопаженост међуу многима, смелије залази и почетник, куша своју снагу, долази до прилике да чује прву, усмену и пријатељску оцену. И старијем књижевнику је много пута овде једино склониште. Отуда се на нашим књигама тако често јавља формула 'Оштампано из...'“³²⁵), а важан је и закључак који о часописима износи Тихомир Остојић, одређујући их као подесна средства за реконструкцију књижевноисторијског континуитета српске националне литературе „Ако наша књижевност има неког органичног тока, може се он најбоље, или можда и једино, видети на белетристичним листовима.“³²⁶ У истом тексту, Тихомир Остојић показао је завидан степен разумевања улоге и статуса уредника часописа „Уредници су наши, у опће, прави мученици.“³²⁷, књижевне критике „Критика, особито лепе књижевности, знамо сви да је једно слабо, управо болесно место наше књижевности.“³²⁸, као и односа оригиналне и преведене белетристике (чиме се Тихомир Остојић приближава ставовима које ће Богдан Поповић изнети о овој теми, годину дана касније, у студији „Књижевни листови“) „Ако уредник не може успети са домаћом белетристиком, могао би са страном. Ово је једна важна тачка. Како сад стоји наша књижевност, ми смо упућени да још много црпемо из књижевности великих народа. (...) Из страних литература треба пресађивати оно што је заиста велико и класично и у садржини и у облику. Па онда, требало би читаоце марљивије обавештавати о важнијим појавама, покретима, струјама и правцима великих литература.“³²⁹ Уредник периодичних публикација (*Покрет, Летопис Матице српске*), Тихомир Остојић интензивно је читао и проучавао српску књижевну периодику, о чему сведоче како обимније расправе („Почетак периодичне књижевности у Срба“, „Наша журналистика“, „Задатак књижевног листа“, „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, „Приступ новог уредника“, „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“³³⁰), тако и белешке (краћи записи прегледно-информативног типа) у

³²⁴ Исто, стр. 359.

³²⁵ Исто.

³²⁶ Исто.

³²⁷ Исто, стр. 360.

³²⁸ Исто.

³²⁹ Исто, стр. 360-361.

³³⁰ Видети: Тих. Остојић, „Почетак периодичне књижевности у Срба“, *Глас Црногорца*, бр. 3, 1904, стр. 2; Тих. О., „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 9, Нови Сад, четвртак, 1 (14.) марта 1907, стр. 1-3, подлистак, Тих. О., „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 10, Нови Сад, четвртак 8 (21.) марта 1907, стр.1-3, подлистак, Тих. О., „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 11, Нови Сад, четвртак 15 (28.) марта 1907, стр. 1-3, подлистак; Тих. Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово*, год. V, број 1, у Новом Саду 5 јануара 1892, стр. 11-14, Тих. Остојић, „Задатак књижевног листа“, *Стражилово*, год. V, број 3, у Новом Саду 19. јануара 1892, стр. 42-45; Тих. Остојић, „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, *Коло: књижевни и научни лист*, књига IV, свеска 7, 1. октобра 1902, стр. 408-411; Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице*

Стражилову и *Летопису Матице српске*. Тихомир Остојић писао је о периодичним публикацијама различитог типа (о листовима, календарима, алманасима), различите поетичке и идеолошке оријентације, објављиваним на различитим језицима, како о онима на српском језику, тако и на немачком и мађарском језику, или неком од словенских језика, али увек издвајајући текстове значајне за српску књижевност и културу, за српске читаоце, те тако, када пише о будимпештанском часопису „за опћу, нарочито за индоевропску лингвистику“ *Nyelvtudomány (Наука о језику)*, који је уређивао „професор будимпештанскога универзитета д-р Оскар Ажбот“, Тихомир Остојић примећује „Како је уредник славист по струци, без сумње ће часопис обраћати пажњу и на словенске језике. Већ у првој свесци налазимо два прилога који ће интересовати и словенске филологе.“³³¹, као што ће за *Časopis Musea Království Českého* Тихомир Остојић истаћи „Časopis Musea Království Českého“ доноси у првој свесци за ову годину неколико чланака који се и нас тичу.“³³², да би о периодичној публикацији Руске академије наука (*Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности*) Тихомир Остојић записао „...‘Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности’ има увек чланака и реферата, који се тичу или непосредно Срба или Јужних Словена у опће.“³³³, а на сличан начин, приказујући свеску за јун 1900. године часописа *Български прегледъ: списание за наука, литература и общественъ животъ*, Тихомир Остојић скреће пажњу на Цоневљев опис рукописне збирке Рилског манастира „Од 118 наведених рукописа огромна је већина српске редакције, стога је ова збирка важна и за нас. Има у свескама Бѣлг. прегл. много реферата на књиге које се тичу и нас Срба.“³³⁴

Поред указивања на (научне) чланке релевантне за српску књижевност и (културну) историју, што је одраз Остојићеве културне политике и концепције културно-националног програма, белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици карактеристичне су и по томе што представљају грађу за изучавање књижевне и културне историје, а, уједно, ове белешке могу се читати и као прворазредни и експлицитни аутопоетички искази. Тако, у домен књижевне и културне историје спада Остојићево

српске, Нови Сад, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 1-22; Т. Р., „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, број 48, Нови Сад 5. (18.) децембра 1909, стр. 380-381. (подлистак). Т. Р., „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, број 49, Нови Сад 12. (25.) децембра 1909, стр. 388-389. (подлистак).

³³¹ Непотписана белешка, [Часопис *Nyelvtudomány*], *Летопис Матице српске*, год. 75, књ. 238, св. 4, 1906, стр. 125. Ауторство непотписаних бележака Тихомира Остојића разрешио је Божидар Ковачек у библиографији радова Тихомира Остојића. Видети: Божидар Ковачек, „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. XIII, св.1, 1965, стр. 231–252. Непотписане белешке о књижевној периодици у *Летопису Матице српске* Тихомир Остојић потписивао је углавном на исти начин: знаком „=“.

³³² Непотписана белешка, [*Časopis Musea Království Českého*], *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 398.

³³³ Непотписана белешка, [*Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности*], *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 398.

³³⁴ Непотписана белешка, [*Български прегледъ*], *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 204, св. 4, 1900, стр. 377.

обавештавање читалаца о покретању периодичних публикација. Са страшћу књижевног историчара, свешћу културног идеолога и високим естетичким критеријумима, Тихомир Остојић заинтересовано је пратио српску књижевну периодику, читао, вредновао, процењивао и извештавао о новим гласилима, скрећући пажњу читаоцима на оне периодичне публикације које је сматрао вреднима пажње (и претплате), а неретко су ове периодичне публикације и у историји српске књижевности потврђене као релевантни књижевни чиниоци и(ли) агенси књижевног развоја – у *Летопису Матице српске* Тихомир Остојић белешкама је пропратио покретање *Српског књижевног гласника* „Од 1. фебруара о. год. излази у Београду 'Српски Књижевни Гласник', лист за књижевност, науку и уметност. Уредник му је Богдан Поповић, професор Велике Школе, власник Светислав Симић; у уређивачком одбору су осим њих двојице још др. Војислав Вељковић, Јаша Продановић, Љуб. Јовановић и Слободан Јовановић. Лист излази 1. и 16. свакога месеца у свескама од пет табака и стаје до краја децембра 18. 50 круна. Досад су изашла два броја.“³³⁵, али и *Караџића* „'Караџић, лист за српски народни живот, обичаје и предања' почео је излазити прошле године у Алексинцу под уредништвом Тих. Р. Ђорђевића, професора алексиначке учитељске школе. Већ је крајње време том, да се и у нас фолклор почне систематски и на све стране прибирати, и да се оно народнога блага, што га љубитељи овде онде покупе, не потуца од немила до недрага по другим нашим листовима, него да нађе једном своју кућицу. Уредник 'Караџића' је у досадашњих 17 свешчица показао многе добре воље и разумевања својега посла. Могли бисмо му само пожелети више интересовања од српске публике, дакле више сарадника и више претплатника. Са скученим средствима и малим обимом листа, како је сад, не могу се извести онако велики послови, како су предзели људи око 'Караџића' (скупљање музичких, ловачких, технолошких обичаја у целом народу).“³³⁶, *Српског музичког листа* „У почетку ове године покренуто је предузеће које има да попуни једну велику празнину у нас. То предузеће је 'Српски Музички Лист', који издаје и уређује Исидор Бајић, наставник свирања и певања у Срп. Вел. Гимназији Новосадској. Као обавештај публици о смеру листа, стави је уредник на челу 1. броја чланак 'За што је потребан српски музички лист'. Овај чланак показује, да је уредник свој задатак тачно схватио, и ништа друго се не може желети, него да га српски музичари потпомогну морално а свирачи, певачи и пријатељи музике материјално.“³³⁷ и *Српског сокола* „1 децембра 1906 год. је изашао у Карловцима 1 број Српског Сокола, листа за соколске ствари. (...) Власник и уредник је листа *Никола Максимовић*, одговорни уредник *д-р Лаза Поповић*. (...) Пријатељи соколске идеје ће похитати с претплатом, јер без материјалне помоћи нема помоћи.“³³⁸, као што је обавестио

³³⁵ Непотписана белешка, [Покретање *Српског књижевног гласника*], *Летопис Матице српске*, год. 70, књ. 206, св. 2, 1901, стр. 118.

³³⁶ Непотписана белешка, [Покретање *Караџића*], *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 413.

³³⁷ Непотписана белешка, [Покретање *Српског музичког листа*], *Летопис Матице српске*, год. 72, књ. 218, св. 2, 1903, стр. 147.

³³⁸ Непотписана белешка, [Покретање *Српског сокола*], *Летопис Матице српске*, год. 83, књ. 241, св. 1, 1907, стр. 144.

и о поновном покретању *Кола* Данила А. Живаљевића „У исти мх, када се покреће 'Српски Књижевни Гласник', покренуо је Данило А. Живаљевић опет своје 'Коло', књижевни и научни лист. Уредник наговешћује да ће 'Коло' бити по духу и сарадничтву које је и било. Излазиће двапут у месецу, а до краја ове године стоји 12 круна.“³³⁹, док је, с друге стране, Тихомир Остојић писао и о престанку објављивања (обустављању, „гашењу“) периодичних публикација – о „листу за забаву, поуку и књижевност“, *Јавору*, чији је уредник био Илија Огњановић Абуказем, а власник Јован Јовановић Змај, Тихомир Остојић приметио је како лист има и издавача и претплатнике, али како је престао да излази због политичких несугласица између уредника и издавача с једне и власника с друге стране, да би истакао „Бележимо овај догађај без икаква тумачења, само додајемо, да оваки чисто спољни утецај политике на књижевност не може бити од користи књижевности.“³⁴⁰, али чак ни када обавештава о обустављању излажења једног књижевног листа, Тихомир Остојић неће пропустити прилику да истакне његову вредност и значај за развој српске књижевности „Потање проучавање показаће, шта је био Јавор нашој књижевности и изрећи ће свој коначни суд о њему. Али и без тога помни посматрач Јаворова рада не ће му одрећи велик значај за нашу књижевност последње две десетине година, нарочито за одгајивање читалачке публике, што је свагда потребна подлога даљем развијању књижевности.“³⁴¹

С друге стране, у запису Тихомира Остојића о *Босанској вили*, могу се прочитати редови о односу *Јавора* и *Стражилова*, у којима се јављају елементи Остојићеве уредничке аутопоетике и суптилни наговештај будућих Остојићевих активности. Наиме, одговарајући на белешку *Босанске виле* о *Стражилову*, Тихомир Остојић примећује „Сувише је уображена она 'дирнутост' ради тобожње неслоге у књижевности 'браће Војвођана'. Старина 'Јавора', на коју се 'Б. В.' позива, није баш јак правни основ његову живљењу. Зар 'Б. В.' не опажаше, да врсноћа тога листа из године у годину долажаше у обратан одношај са старином својом?“³⁴², да би закључио „А друго, зар је то несрећа, да једно коло књижевника, које се не слаже са правцем њекога листа (би он ма чији) хоће другијем листом да оживотвори своје књижевне идејале? Зар то није баш срећа?“³⁴³, а управо ова запажања указују се као најпрецизнија и најадекватнија одређења делатности „покреташа“, који ће представљати „једно коло књижевника, које се не слаже са правцем њекога листа (био он ма чији)“ (у случају групе књижевника окупљене око часописа *Покрет*, лист са чијим се правцем нису слагали био је *Летопис Матице српске*, као метонимија за неслагање са правцем рада у целој Матици српској), као што ће намера да „другијем листом (...) оживотвори своје књижевне идејале“ бити реализована у часопису

³³⁹ Непотписана белешка, [Поновно покретање *Кола* Данила А. Живаљевића], *Летопис Матице српске*, год. 70, књ. 206, св. 4, 1901, стр. 118.

³⁴⁰ Непотписана белешка, [Гашење *Јавора*], *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. VI, бр. 1, у Новом Саду 3. јануара 1893, стр. 15.

³⁴¹ Исто.

³⁴² Непотписана белешка, [*Босанска вила*], *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. V, бр. 3, у Новом Саду, 19. Јануара 1892, стр. 45.

³⁴³ Исто.

Покрет (1899–1912), док се исто начело препознаје и у делатности Тихомира Остојића као секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, с тим што за „оживотворење својих књижевних идејала“ група окупљена око Тихомира Остојића неће користити (након 1911. године) други лист, него управо *Летопис Матице српске*, од којег ће начинити лист са другачијим културно-идеолошким профилом и поетички, естетички-литерарно другачији лист. Запитаност Тихомира Остојића, настала поводом белешке о *Босанској вили* у којој је тематизован однос *Јавора* и *Стражилова*, имајући у виду потоње часописе које је Тихомир Остојић уређивао (*Покрет* и *Летопис Матице српске*), поприма карактер аутопоетичке антиципације и експлицитног (иако, у тренутку настанка, несвесног) аутопоетичког исказа.

Исто тако, када је преузео уређивање *Летописа Матице српске*, 1912. године, намера Тихомира Остојића била је да за *Летопис* пишу, у највећем броју, писци из Војводине (прву свеску за 1912. годину Тихомир Остојић желео је да попуни прилозима искључиво писаца из Војводине, а разлози су били књижевне природе – Остојић је желео да *Летопис Матице српске* „покаже“ шта Војводина има да понуди, на литерарном плану), а дванаест година пре него што је постао уредник *Летописа Матице српске*, у истом часопису, у белешци посвећеној *Бранковом колу*, Тихомир Остојић истакао је, као неповољну околност, чињеницу да *Бранково коло* нема *домаћих сарадника* „У 'Бранково Коло' је, у првих 15 бројева од ове године, послало песничке прилоге 12 сарадника, од ових су само 2 из карловачке митрополије; има у њему приповедака од 8 приповедача, а само су 2 из наших крајева; има 19. других сарадника, а само су 9 из наших крајева. Значи, да 'Бр. Коло' живи од сарадника са стране, а то је нездраво стање. (...) Прошло је доба када су се могли уређивати листови из даљине.“³⁴⁴, док се у изјави како часопис мора бити *огледало своје средине* „Оно мора бити огледало своје средине у првом реду.“³⁴⁵ препознаје програмско начело Тихомира Остојића и један од критеријума у уређивању часописа којег се Тихомир Остојић доследно придржавао.

У *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића редовно је извештавано о хрватској књижевности, објављивани су есеји о хрватској књижевности и као сарадници јављали су се хрватски писци и научници. Осамдесетих година XIX века, белешкама у *Стражилову*, Тихомир Остојић пропратио је појаве из књижевног и друштвеног живота које је сматрао негативнима – пишући о загребачком *Виенцу*, Тихомир Остојић упутио је замерке уредништву и сарадницима због шовинистичких испада према Србима (ову карактеристику уређивачке политике *Виенца* Тихомир Остојић именовао је као „патолошки појав“³⁴⁶ и „шовинистичку врућницу“³⁴⁷), да би, такође у *Стражилову*, исте, 1892. године, у белешци поново о *Виенцу*, Тихомир Остојић наставио са

³⁴⁴ Тих. Остојић, „Преглед књижевно-белетристичних листова“, *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 363.

³⁴⁵ Исто.

³⁴⁶ Непотписана белешка, [О *Виенцу*], *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год.V, бр. 27, у Новом Саду, 5. јула 1892, стр. 431.

³⁴⁷ Исто.

приговорима због шовинизма, при чему је битно да белешке Тихомира Остојића о *Виенцу* у *Стражилову* кулминирају закључком „Ми ћемо и одселе колико узмогбудемо са љубављу пратити књижевне производе, који нам стижу од хрватскога дела нашега народа. А Ви терајте Ваш ситничарски посао и даље, али кад год се будете трпали у онака питања, за која Ви немате подобности ни по трезвености ни по љубави, свагда ћемо Вас подсетити на дужност.“³⁴⁸ *Летопис Матице српске* Тихомира Остојића реализовао је програм који је Тихомир Остојић назначио у белешци о *Виенцу*, будући да су у *Летопису* „са љубављу праћени књижевни производи који нам стижу од хрватскога дела нашега народа“, док је за белешке Тихомира Остојића карактеристично „подсећање на дужност“ – на задатке књижевног листа и на теме које спадају / не спадају у домен књижевног листа, па чак, Остојићево изнијансирано разумевање литерарне периодике уочљиво је у разликовању књижевног и забавног листа – по Остојићу, у забавном листу доминирају поезија и проза, а мање су заступљени прикази и белешке, док се у књижевном листу могу наћи како поезија и проза, тако и прикази и белешке – ову дистинкцију Остојић је направио поводом *Звезде*, „породичног листа“, који је уређивао Јанко М. Веселиновић и који је Остојић одредио као забавни лист „Ово је прави забавни лист. Садржина су му песме и приповетке, тек изретка се јави који приказ или белешка, али се у том погледу не тежи никако на потпуност.“³⁴⁹

Важна област проучавања и велика тема Тихомира Остојића били су – календари. У дводелној расправи „Календари за год. 1913“, коју је написао са Миланом Грчићем³⁵⁰, Тихомир Остојић, позивајући се на Стојана Новаковића, истакао је значај календарâ као књига које у великом тиражу улазе у готово сваку кућу и утичу на образовање и васпитање народа, те је у таквој ситуацији губитак када се оваква издања трансформишу у средства зараде *нејбездушнијих спекуланта* „Сами најбездушнији спекуланти рукују овом красном снагом. И њихова им спекулација, – на срамоту нашем народу, јер се слабо отима да добро од зла вазда и оштро разликује, – тако добро иде од руке, да се често с коришћу надмећу с ваљаним књижевним предузећима.“³⁵¹, односно „Наша календарска продукција је болно место наше, и онако слабе, популарне књижевности.“³⁵² О Остојићевом схватању задатака и функције календарâ сведочи и запажање изнето поводом *Суботичке Данице* – примећујући како „У приликама у какима је просвета и писменост католика наших у Бачкој, мора се обраћати већа пажња оваким календарима

³⁴⁸ Непотписана белешка, [*Виенцу*; полемичка белешка], *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. V, бр. 37, у Новом Саду, 13. Септембра 1892, стр. 592.

³⁴⁹ Тих. Остојић, „Преглед књижевно-белетристичних листова“, *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 368.

³⁵⁰ Први, уводни, теоријски део текста написао је Тихомир Остојић, а у другом делу текста Милан Грчић приказао је календаре: *Просвјета, Србобран, Рад, Св. Сава, Жена, Мали Србобран, Граничар, Српски соколски календар, Путник, Здрављак и Суботичка Даница*.

³⁵¹ Тих. О. и Милан Грчић, „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 100.

³⁵² Исто.

него што бива другда и код сличних књига ћириловских..³⁵³, Тихомир Остојић, упркос изношењу замерки поводом квалитета појединих прилога у *Суботичкој Даници*, ипак је приметио „Занаго не би било на одмет нашем језику ни просвети, кад бисмо придобили за просветни савез неких 150 хиљ. Буњеваца и Шокаца, који су махом вредан и имућан народ а за њих је тај савез управо животно питање: бити ил' не бити.“³⁵⁴, закључивши „Да то просвећено доба дође, много ће помоћи оваке народне књиге, писане у родољубиву духу, које продиру и до најмањих колиба.“³⁵⁵ Свестан популарности и распрострањености календарâ, њихове разноврсности, занимљивости, профилисаности према (научним) дисциплинама, сферама свакодневног живота и читалачким преференцијама, Тихомир Остојић увиђао је опасност од издавачко-књижарске финансијске злоупотребе календарске продукције, тј. могућност да се календари не користе за просвећивање народа, него за личну зараду издавача и књижара, које је Тихомир Остојић критиковао у белешци посвећеној „породичном листу“ *Звезда* (ур. Јанко М. Веселиновић) „Оваки лист ће добро доћи широј публици која воли да чита забавне ствари. Та је публика доста велика, па ако г. Јанко успе да ту велику публику, жељну забаве, отме из канца спекулативних књижара (који је просто трују којекаким изметом туђих литература) и из власти непромишљених подлистака наших политичких листова – евала му!“³⁵⁶ Запажања која је Тихомир Остојић изнео поводом календарâ у 1913. години и поводом *Звезде* Јанка Веселиновића, када је поменуо „зараду најбездушнијих спекуланата“ и „канце спекулативних књижара“ наликују ставовима Тихомира Остојића о „лубочницима“ и „лубочној“ књижевности. Наиме, у белешци посвећеној *Просветном гласнику*, „службеном листу Министарства просветних и црквених послова Краљевине Србије“, у приказу јануарске свеске за 1892. годину, Тихомир Остојић издвојио је расправу „О народној просвети у Русији III“ Радована Кошутића, да би приметио „(О 'лубочној' књижевности, књигама за прост народ, о садржини, издавању, ширењу тих књига, од којих се многи књижари обогатише али на грдну штету народнога морала'. Можда би се могло писати и у нас о 'лубочницима'.)³⁵⁷ Ипак, када разматра приговоре које Стојан Новаковић упућује народу који не разликује добре од рђавих календара³⁵⁸, Тихомир Остојић исправно закључује „Да народ има укуса и разумевања, он не би новац давао за будалаштине и продукте који стоје изван сваке, и најблажим мером мерене, књижевности. Али зар смемо толико укуса и књижевног разумевања претпоставити у нешколована човека? Не пада ли и ту кривица пре свега на онога који иначе, где је његова

³⁵³ Т. О., „Суботичка Даница“, *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. VI, бр. 2, у Новом Саду, 10. јануара 1893, стр. 30.

³⁵⁴ Исто.

³⁵⁵ Исто.

³⁵⁶ Тих. Остојић, „Преглед књижевно-белетристичких листова“, *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 202-203, св. 2-3, 1900, стр. 368.

³⁵⁷ Т. О., „Просветни Гласник“, *Стражилово: лист за забаву, поуку и уметност*, год. V, бр. 8, у Новом Саду, 23. фебруара 1892, стр. 128.

³⁵⁸ Видети: Тих. О. и Милан Грчић, „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 100.

корист, свагда радо туторише сељака – на интелигенцију?³⁵⁹ Као што је приговор српској интелигенцији, изнет поводом календарâ, у складу са доминантом Остојићевих књижевноисторијских и културолошких студија, тако су и реченице „Буцаклијски 'књижевници' састављају онај олош књижевни, а они горе, који репрезентују народ, који га виде, који примају од тога и сву част и сав – приход, они се не мичу да стану на пут тровању народа којекаквим спекулативним књигама. Устук је олошу књижарском једино агитација против олоша, пропагирање добрих књига и – што је најглавније – просвећивање народа. Будна и свесна интелигенција свакога народа све то и ради, па то мора и наша радити.“³⁶⁰ блиске ставовима Тихомира Остојића о „лубочницима“ и „лубочкој“ књижевности, изнетим у белешци о *Просветном гласнику*, 1892. године.

Свестан степена развоја српске књижевности, (много)бројности књижевних листова и календара а недовољног броја писаца и читалаца („Поуздано се може рећи да имамо много књижевних листова. По листовима се види да је оскудица у радницима, јер добре, оглашене писце вуку све редакције, а које до таквих не могу да дођу, ти се испомажу почетницима. С друге стране је читалачке публике доста мало, јер се сви уредници на то туже.“³⁶¹), Тихомир Остојић увиђао је улогу коју периодичне публикације имају у српској књижевности и култури. Стога, белешкама у књижевним листовима (*Стражилову* и *Летопису Матице српске*) пропратио је како појаву нових периодичних публикација, тако и престанак излажења старих; изнео је суд о књижевној вредности и друштвеној улози ових гласила; издвојио је доминантне теме које су обрађиване у свакој појединачној периодичној публикацији (са посебним акцентом на чланцима који су у вези са српском књижевношћу); оставио је сведочанства о књижевном тренутку (из бележака Тихомира Остојића, на пример, могуће је пропратити полемичку релацију и сукобе старих и младих у хрватској књижевности, оличене у полемици *Виенца*, као представника старих и *Живота*, као представника младих³⁶²), али више од свега, Тихомир Остојић несвесно и ненамерно исписао је експлицитне аутопоетичке редове који могу послужити као кључ за разумевање Остојићевог схватања уредничких дужности, што постаје значајно и за разумевање Остојићевог каснијег уредничког рада у *Покрету* и *Летопису Матице српске*. Белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици, као аутопоетички записи, уједно су и сведочанство о доследности у ставовима, у књижевном и јавном раду Тихомира Остојића, сведочанство о високим естетским и етичким критеријумима које је Остојић постављао, о одговорности којом је приступао сваком (књижевном) послу и о великој енергији да се савремена литерарна продукција испрати (читалачки) и вреднује (књижевнокритички), да се књижевна еволуција донекле (конструктивним коментарима) усмери, да се упуте приговорин друштвено неосвешћеној и књижевно неактивној

³⁵⁹ Исто.

³⁶⁰ Исто.

³⁶¹ Тих. О., „Преглед књижевно-белетристичких зборника у год. 1901.“, *Летопис Матице српске*, год. 71, књ. 211, св. 1, 1902, стр. 130.

³⁶² Видети: Тих. О., „Преглед књижевно-белетристичких листова“, *Летопис Матице српске*, год. 69, књ. 204, св. 4, 1900, стр. 353-354.

интелигенцији и коначно (или превасходно) да се утиче на просвећивање народа, што је био један од важнијих постулата књижевнонаучне и културне делатности Тихомира Остојића, а као подесна средства за испуњење свих побројаних циљева Тихомир Остојић видео је периодичне публикације, о којима је посвећено, предано и зналачки писао, како у обимнијим текстовима, тако и у белешкама у (књижевним) часописима. Белешке Тихомира Остојића о књижевној периодици записи су на граници књижевне историје и аутопоетике, текстови невеликог обима, али незанемарљиве књижевноисторијске и културнодигиторијске вредности, подесни како за интерпретацију ауторске, индивидуалне поетике, естетике и погледа на свет (Тихомир Остојић), тако и за разумевање књижевних својстава и улоге периодике у српској књижевности с краја XIX и почетка XX века.

6. ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И *ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ*: ПРОГРАМСКИ ТЕКСТ, КЊИЖЕВНА КРИТИКА, УРЕДНИЧКИ „АУТОПОРТРЕТ С ПИСАМА“

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ КАО „ПОЛЗОВИТО“ СРЕДСТВО „К ИЗОБРАЖЕЊУ“ НАРОДА: ПРОГРАМСКИ ТЕКСТОВИ ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА, ЈОВАНА ЂОРЂЕВИЋА И ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА И ПИТАЊЕ ПРОСВЕЂИВАЊА НАРОДА

Разматрајући улогу и задатке које би књижевне периодичне публикације требало да имају, у програмском тексту „Књижевни листови“, објављеном у прва два броја *Српског књижевног гласника* 1901. године³⁶³, Богдан Поповић истакао је да су књижевни листови с једне стране регистратори, а с друге регулатори књижевног живота, односно, књижевни листови треба да прате, уочавају, региструју појаве у књижевном животу, да их описују и о њима извештавају, обавештавају читалачку публику, а с друге стране, улога књижевних листова није само пасивна, није и не може бити неутрална, већ књижевни листови треба да утичу на токове развоја једне националне књижевности, да књижевну еволуцију усмеравају, да одређене појаве у књижевном животу које препознају као негативне сузбијају, а да појавама које препознају као позитивне омогуће даљи развој, при чему би се ова улога књижевних регулатора остваривала посредством утицајне књижевне критике. Ипак, поред ове две иманентнокњижевне функције књижевних листова које је издвојио Богдан Поповић, неопходно је указати на још једну улогу коју су књижевни листови имали у XIX веку и почетком XX века. Ова улога могла би се одредити као дидактична, прагматична, утилитаристичка – улога у ширењу знања и просвећивању народа. На који начин је на ову прагматичну функцију књижевног листа покушао да одговори *Летопис Матице српске* сведоче програмски текстови тројице уредника овог часописа (Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића), текстови по много чему слични, али и парадигматични за сагледавање улоге *Летописа Матице српске* у решавању важног друштвеног питања – питања просвећивања народа.

Јаков Игњатовић, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић приближно су исто време провели на позицији уредника *Летописа Матице српске* – Јаков Игњатовић је три године био уредник (од 28. априла 1854. до 12. априла 1856. године), Јован Ђорђевић две године (1858. и 1859. године³⁶⁴), а Тихомир Остојић три године (1912, 1913 и 1914. године). Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић били су и уредници *Летописа Матице српске* и секретари

³⁶³ Видети: Богдан Поповић, „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, год. I, бр. 1, 1. фебруара 1901, стр. 23–36. и Богдан Поповић, Књижевни листови, *Српски књижевни гласник*, год. I, бр. 2, 16. фебруар 1901, 109–122.

³⁶⁴ „Као секретар и уредник Летописа, Ђорђевић је ушао у Матицу Српску 14. (2.) јануара 1858. (...) Само до 26. (14.) маја 1859. остаће Ђорђевић секретар Матице Српске и уредник њена Летописа.“ Наведено према: Васа Стајић, „Јован Ђорђевић“, у: „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 517–518.

Матице српске, док је Јаков Игњатовић конкурисао за место секретара Матице српске, али, како сазнајемо из његових *Мемоара*, он то место није добио, захваљујући интервенцији владике Платона Атанацковића, који је, како Јаков Игњатовић бележи „...свом кандидату пут крчио, а иначе је на Сентандреце бутун мрзио. И то је ишло преко председника Павла Којића, који је био у Пешти alter ego владичин и који на миг владичин обрати више чланова, те тако ја при избору већином гласова пропаднем.“³⁶⁵. Иако се *Летопис Матице српске* у време уређивања Јакова Игњатовића и Јована Ђорђевића с једне, односно Тихомира Остојића с друге стране, разликовао како по називу (у време уређивања Јакова Игњатовића овај часопис имао је назив *Сербскиј Летопис*, у време уређивања Јована Ђорђевића *Србски Летопис*, а у време уређивања Тихомира Остојића *Летопис Матице српске*), тако и по књижевноисторијском и културноисторијском контексту (*Сербскиј Летопис* Јакова Игњатовића штампан је у Пешти, *Србски Летопис* Јована Ђорђевића у Будиму, а *Летопис Матице српске* Тихомира Остојића у Новом Саду, Матица српска у тренутку кад Остојић постаје уредник *Летописа Матице српске* већ пола века је у Новом Саду, од 1864. године), ипак су програмски текстови тројице уредника *Летописа Матице српске* слични у домену разумевања функција и задатака које би најстарији српски књижевни часопис требало да врши у српској књижевности и српском друштву у јужној Угарској. Наиме, уводни, програмски текстови, текстови написани поводом ступања на дужност уредника *Летописа Матице српске*, текстови у којима су образложена програмска начела, концепција часописа, али и уредничково схватање улоге српске књижевности и српске периодичне публикације, текстови „Увод“, „О програму Летописа“, „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“ Јакова Игњатовића (којима треба додати и Игњатовићев текст „Слово говорено учредником приликом главног собранија 24. октовра 1854. о Срб. Летопису и књижевности“³⁶⁶) из

³⁶⁵ Јаков Игњатовић, *Мемоари 2, Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ. XII, приредили Живојин Бошков, Драгиша Живковић, Божидар Ковачек, Живан Милисавац, Бошко Новаковић, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина, 1988, стр. 255-256. Владичин кандидат био је Јован Ђорђевић. О овом кандидату Јаков Игњатовић изнео је изузетно позитивно мишљење, не пропустивши, притом, да истакне, како је овакав исход, будући да је две и по године Игњатовић уређивао *Летопис Матице српске* „Било би сад у реду да ја будем изабрат за секретара, кад сам две године и по са *Летописом* натезао и своје приватне интересе пренебрегавао.“ (нев. према: Јаков Игњатовић, *Мемоари 2, Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ. XII, приредили Живојин Бошков, Драгиша Живковић, Божидар Ковачек, Живан Милисавац, Бошко Новаковић, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина, 1988, стр. 255), доживео као неправду „Изабран буде Јован Ђорђевић, професор новосадске гимназије, студијозан, знанствен човек, ал' тек неправда остаје неправда.“ Видети: Јаков Игњатовић, *Мемоари 2, Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ. XII, приредили Живојин Бошков, Драгиша Живковић, Божидар Ковачек, Живан Милисавац, Бошко Новаковић, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина, 1988, стр. 256.

³⁶⁶ Сви текстови Јакова Игњатовића објављени су у *Летопису Матице српске*: Јаковъ Игњатовићъ, „Уводъ“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, 1854, стр. 1–2; Јаковъ Игњатовићъ, „О програму Лѣтописа“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, 1854, стр. 3–6; Јаковъ Игњатовићъ, „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, 1854, стр. 7–20; Јаковъ Игњатовићъ, „Слово, говорено учреникомъ приликом главногъ собранія 24. октовра 1854. о Срб. Лѣтопису и књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 90, св. 2, 1854, стр. 83–89.

1854. године, „Предговор уредников“ (1858) Јована Ђорђевића³⁶⁷ и „Приступ новог уредника“ (1912) Тихомира Остојића³⁶⁸, показују завидан степен подударности, како у одређењу задатака *Летописа Матице српске*, тако и у разумевању улоге свих чинилаца који пресудно утичу на формирање књижевног (али и друштвеног) профила једне периодичне публикације – улоге уредника, сарадника, претплатника и повереника, читалачке публике, књижевног друштва (Матице српске), али и одређеног друштвеног слоја који је препознат као фактор књижевног и друштвеног развоја – улоге српске интелигенције („србске учене класе“, како је назива Јаков Игњатовић).

Програмски текстови „Предговор уредников“ Јована Ђорђевића и „Приступ новог уредника“ Тихомира Остојића студиозне су научне расправе, са поузданим и детаљним увидом у прошлост (околности настанка и фазе развоја) *Летописа Матице српске*, минуциозне анализе ставова и улоге претходних уредника овог часописа. Управо из помног, дугогодишњег, критичког и конструктивног проучавања историје *Летописа Матице српске* произашла је свест о одговорности задатка који су на себе примили поставши уредници *Летописа Матице српске*, па тако Јован Ђорђевић на почетку свог програмског текста „Предговор уредников“ истиче „Кад сам од славне Матице Србске поверено ми уредништво Србскога Летописа примио, није ми непознато било какву с тим дужност и колику одговорност на себе примама.“³⁶⁹, као што ће и Тихомир Остојић у уводном сегменту свог програмског текста „Приступ новог уредника“ истаћи „Узимајући у своје руке уређивање Летописа и осталих књижевних издања Матице Српске нисам ни за часак у неизвесности о тежини и величини своје нове дужности“³⁷⁰, док је Игњатовићеве ретроспективно изнете јадиковке о неумешности, необавештености о тежини и захтевности нове функције коју је прихватио поставши уредник *Сербскиј Летописа* као позу и донекле накнадно самооправдање демистификовао Радослав Ераковић у тексту „Историја једне уредничке самоће (*Летопис Матице српске* под уредништвом Јакова Игњатовића)“³⁷¹, указавши како на књижевне амбиције које су пресудно утицале на одлуку „сентандрејског Ежена де Растињака“ да прихвати позицију уредника *Летописа Матице српске*, тако и на Игњатовићево уредничко искуство (пре *Летописа Матице српске* Јаков Игњатовић уређивао је сремскокарловачки *Вестник*, 1848. године и београдске *Српске новине* 1849. године³⁷²), што побија аргумент о недовољној

³⁶⁷ У питању је текст: Јован Ђорђевић, „Предговор уредников“, *Србски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, стр. 1–22.

³⁶⁸ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 1–22.

³⁶⁹ Јован Ђорђевић, Предговор уредников, *Србски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, 1858, стр. 1.

³⁷⁰ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 1.

³⁷¹ Видети: Радослав Ераковић, „Историја једне уредничке самоће (*Летопис Матице српске* под уредништвом Јакова Игњатовића)“, у: *Сусрет култура. Седми међународни интердисциплинарни симпозијум*, уредници Ивана Живанчевић Секеруш и Небојша Мајсторовић, Филозофски факултет, Нови Сад, 2014, стр. 128.

³⁷² Пре Радослава Ераковића који је приметио „С обзиром на чињеницу да се само неколико година раније опробао у улози уредника сремскокарловачког *Вестника* (1848) и београдских *Српских новина* (1849), није

стручној спреми и неискуству на пољу српске журналистике. Због чега је програмски текст Тихомира Остојића повезан са текстовима Јакова Игњатовића и Јована Ђорђевића? Постоје ли докази о непосредном утицају програмâ Јакова Игњатовића и Јована Ђорђевића на формулисање идеја изнетих у уводнику „Приступ новог уредника“ Тихомира Остојића? У којој мери се Тихомир Остојић ослањао на захтеве претходника а колико и како је формулисао своје, нове захтеве? У писму које је послао Милутину Јакшићу (РОМС, инв. бр. 15. 407), свом школском другу, једном од ближних пријатеља и сарадника, 11 (23) јула 1899. године, Тихомир Остојић експлицитно наводи да је читао програмски текст Јована Ђорђевића, позитивно оцењује овај уводник и реферише на њега као на текст који и млађим члановима Књижевног одељења Матице српске који су желели да уведу реформе у ову институцију, треба да послужи као узор „Обраћам ти пажњу на 97. Књигу Летописа за 1858. год. У тој књизи је 'Предговор уредника' Ј. Ђорђевића, веома разборит и у многим претеча неких идеја.“ Иако текст Јована Ђорђевића Тихомир Остојић помиње у контексту реформи које су „покреташи“³⁷³ захтевали почетком XX века, ипак, евидентно је да је овај Ђорђевићев текст извршио снажан утицај на Тихомира Остојића и да га се Остојић сетио и 1912. године, када је писао програмски текст за први број *Летописа Матице српске* који је он уредио, такође, у Остојићевом програмском тексту „Приступ новог уредника“, у сегменту посвећеном проучавању историје *Летописа Матице српске*, најдетаљније су анализирани уводници и идеје Јакова Игњатовића и Јована Ђорђевића, тако да је јасно да су ова двојица уредника највише утицали на Тихомира Остојића и његов приступ уредничкој дужности и одређењу програма и правца *Летописа Матице српске*.

Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић радили су као наставници у Српској православној великој гимназији у Новом Саду, потом су изабрани за секретаре Матице

превише убедљиво ни његово позивање на професионално неискуство, нарочито када га истиче као кључни узрок због којег је превише смело закорачио у Аугијеву шталу српске периодике.“ Видети: Радослав Ераковић, „Историја једне уредничке самоће (*Летопис Матице српске* под уредништвом Јакова Игњатовића)“, у: *Сусрет култура. Седми међународни интердисциплинарни симпозијум*, уредници Ивана Живанчевић Секеруш и Небојша Мајсторовић, Филозофски факултет, Нови Сад, 2014, стр. 128, Душан Иванић побројао је часописе које је Игњатовић уређивао (*Вестник*, *Српске новине*, *Летопис Матице српске* и *Недељни лист*) „Српске власти га хапсе за вријеме преговора, изводе пред Војни суд и осуђују на затвор, гдје је остао шест недеља. По изласку из заточеништва те исте власти му повјеравају да уређује званични орган српског покрета (лист *Вестник* у С. Карловцима). Пошто му ускоро онемогућују да пише по свом увјерењу, прелази у Београд и од јануара до јуна 1849. године ради као сауредник и сарадник званичних *Српских новина* у Београду (...) Тек од љета 1853. отвара адвокатску канцеларију у Сентандреји, а од маја 1854. до априла 1856. уређује *Летопис Матице српске*, пунећи га претежно својим прилозима. (...) Пошто је прешао у Нови Сад, уз подршку мађарске владе покреће *Недељни лист* (1879-1882).“ Видети: Душан Иванић, „Јаков Игњатовић“, у: *Књижевна топографија Панчева*, главни и одговорни уредник Миодраг Матицки, Градска библиотека Панчево, Панчево, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2001, стр. 58-59.

³⁷³ „Покреташима“ је називана група млађих интелектуалаца која је у Новом Саду покренула, уређивала и објављивала, у периоду од 1899. до 1912. године, часопис *Покрет*, у којем је расправљано о актуелним друштвеним и културним питањима, а посебна пажња поклоњена је питању реформе и реорганизације рада у Матици српској, као и питању програма и улоге *Летописа Матице српске*. Ову групу чинили су: Тихомир Остојић, Милутин Јакшић, Јован Радонић и Станоје Станојевић.

српске и уреднике *Летописа Матице српске*; на иницијативу Јована Ђорђевића основано је Српско народно позориште у Новом Саду, Јован Ђорђевић био је председник Позоришног одбора и председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, управник, драматург, редитељ³⁷⁴, док је Тихомир Остојић био председник Артистичког одсека Српског народног позоришта, а такође Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић блиски су по „прогресивном духу“ и иновацијама које су тежили да унесу у *Летопис Матице српске*.³⁷⁵

Између програмских текстова Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића могу се повући аналогije на тематско-мотивском и проблемском плану. Прагматична, утилитаристичка функција *Летописа Матице српске* јасно је изражена у програмском тексту Јована Ђорђевића, у којем је истакнуто „Србски Летопис, овај пород одушевљене тежње за напретком народне просвете, не може другога задатка ни имати, но подизање изображености народне свима могућим средствима.“³⁷⁶ „Корист и изображење народа“ издвојени су и као начела и задаци иманентни програмима *Летописа Матице српске* које су формулисали Јован Хацић и Јован Суботић, у тексту „О програму Летописа“ Јакова Игњатовића „Кад су родољубљем знатни и науком важни учредници – за Летопис горепоменутиј програм определили, сигурно пред очима имали су корист и изображеније народа у најпространијем смислу.“³⁷⁷ О труду и раду на „подизању изображености народне свима могућим средствима“, односно о старању о „корист(и) и изображењ(у) народа“ у *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића сведочи и схватање задатака *Летописа Матице српске*, изнето у тексту „Приступ новог уредника“, схватање по којем „Идеал нека нам буде: што чешће залазити у публику, што краће и занимљивије писати, обухватити и друштвени живот, и науку и књижевност, и о свима тим гранама свестрано информисати читаоце, а свагда захватати 'ins volle

³⁷⁴ Видети: Божидар Ковачек, „Ђорђевић, Јован“, у: *Српски биографски речник Д–З*, ур. Злата Бојовић и др књ. 3, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 552.

³⁷⁵ Пишући о Јовану Ђорђевићу, Божидар Ковачек запажа „Нападали су га због правописних новина и прогресивног духа, па је приморан да поднесе оставку и да се врати у Нови Сад.“ Божидар Ковачек, „Ђорђевић, Јован“, у: *Српски биографски речник Д–З*, ур. Злата Бојовић и др књ. 3, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 552. Иако је *Летопис Матице српске* под уредништвом Јована Ђорђевића позитивно оцењен, како од стране тадашње „литерарне критике“ и „читајуће публике“, о чему постоје подаци у „Изводу из записника Главне скупштине Матице српске 27. октобра / 8. новембра 1858. године“ (о овоме је писао: Стојан Трећаков, „Крај службовања Јована Ђорђевића Матици српској“, *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 22, 1982, стр. 127, тако и од стране потоњих историчара српске књижевности (видети: Васа Стајић, „Јован Ђорђевић“, у: „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 518-519; Васо Милинчевић, „Препород Летописа под уредништвом Јована Ђорђевића 1858–1859“, *Летопис Матице српске*, год. 156, књ. 426, св. 1–2 (јул–август), 1980, стр. 202-215; Божидар Ковачек, „Секретар Матице и уредник *Летописа*“, у: *Јован Ђорђевић*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, Тиски цвет, Нови Сад, 2006, стр. 134–167), ипак је Јован Ђорђевић био приморан да поднесе оставку на место секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, а околности које су довеле до ове Ђорђевићеве одлуке архивским материјалом илустровао је Стојан Трећаков (Стојан Трећаков, „Крај службовања Јована Ђорђевића Матици српској“, *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 22, 1982, стр. 125-128).

³⁷⁶ Јован Ђорђевић, „Предговор уредников“, *Србски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, 1858, стр. 1.

³⁷⁷ Јаков Ђигњатовић, „О програму Летописа“, *Србски Летопис*, год. 28, књ. 89, св. 1, стр. 4.

Menschenleben', поклањати пажњу, колико се може, и домаћој и страниј белетристици, критиком здраве клице развијати а кржљаве и наказне искорењивати.³⁷⁸ Идеал Тихомира Остојића био је „што краће и занимљивије писати“, а идеал Јована Ђорђевића био је – писати разумљиво, писати српским, народним језиком – док је по питању правописа Јован Ђорђевић показивао извесну дозу либерализма или попустљивости, схватајући правопис само као „спољашњу одећу језика, а не језик сам“³⁷⁹, дотле је, по питању језика Ђорђевић био изричит и неспреман на компромисе „Другчије стоји ствар с језиком. Овде се не може попуштати ништа; овде се мора ићи на то, да се пише чистим, правим српским језиком, без икаквог навијања на какав год други калуп.“³⁸⁰, али оба захтева (и Ђорђевићев и Остојићев) имала су идентичан циљ – приближавање књижевности ширим друштвеним слојевима и, посредством књижевности, просвећивање народа³⁸¹. Сва тројица уредника *Летописа Матице српске* (Јаков Игњатовић, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић) на исти начин разумели су улогу и задатке уредника *Летописа Матице српске*. По њима, уредник треба да буде стално занимање (посао), да подразумева материјалну обезбеђеност (сталну, утврђену, прописану плату) и стручност (од уредника се захтева специјализација, уже књижевнонаучно образовање)³⁸². Разматрајући ситуацију у којој су често мењање уредника (за тридесет три године од покретања *Летописа Матице српске* промењено је осам уредника) и привременост уредничке позиције (само тројица уредника – Магарашевић, Павловић и Суботић дуже су уређивали *Летопис* – пет, седам и десет

³⁷⁸ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 20.

³⁷⁹ Јован Ђорђевић, Предговор уредников, *Српски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, 1858, стр. 20.

³⁸⁰ Исто, стр. 20. Јован Ђорђевић даје пример. По Ђорђевићу није битно да ли ће се реч „љубав“ писати без јера, са танким или дебелим јером, већ је битно да се не пише „љубов“, јер то већ није српска реч. Исто, стр. 20.

³⁸¹ О начину на који је улогу *Летописа Матице српске* схватао Јован Ђорђевић, Божидар Ковачек записао је „...његову улогу Ђорђевић је схватио утилитаристички – то је орган који обавештава и поучава, - просвећује. (...) Концепција му није нарочито модерна, али је оправдана потребом за једним општим часописом за ширу читалачку публику који би на солидном и озбиљном нивоу ширио националну културу.“ Видети: Божидар Ковачек, „Секретар Матице и уредник *Летописа*“, у: *Јован Ђорђевић*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, Тиски цвет, Нови Сад, 2006, стр. 140.

³⁸² Опис реформи које је Ђорђевић увео у Матицу српску Васа Стајић концизно је побројао „Млад човек, а солидне културе, он је био прегао да од Матице Српске створи књижевни институт који ће регулисати културни живот нације. Преузео је унутрашње реформе: у ред довео и каталогизовао Текелијину и Матичину библиотеку; том приликом нашао Текелијин примерак преписа са Душанова Законика и објавио га у Летопису. Прекинуо је неинтелигентну штедњу у Матици Српској; предложио је и Одбор је прихватио начелно решење: 'да се одсад свака српска књига за Матичину библиотеку, која и онако целу народну литературу што може бити већма подпуно у себи садржавати мора, набави.' Закључено је преко периодичних списа позвати списатеље и издаватеље 'да одсад од сваке српске књиге, која изашла буде, по један екземпляр и без предходивше од стране друштва пренумерације библиотеки Матичиној пошаљу.' (...) Поред тога предлагао је да Матица српска издаје малу дечју библиотеку с илустрацијама; избор најбољих народних песама из Вукове и Милутиновићеве збирке, 'и да се ове у више тисућа екземплара печатане што јефтиније продају...Да се целокупна дела славни песника наши: Симе Милутиновића Сарајлије, Петра Петровића Његоша и Јована Стерије Поповића од садашњи власника откупе и путем пренумерације на свет издаду'. Предлагао је да се сарадња на Летопису хонорише, да се Летопис чешће издаје, да се пожури продаја Матичиних старијих издања.“ Наведено према: Васа Стајић, „Јован Ђорђевић“, у: „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад: Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 518.

година, а остали уредници били су привремени), довели су до изостанка јасно формулисаног и сталног програма *Летописа Матице српске*, Јован Ђорђевић истакао је „Овоме злу само је један лек, а то је сталан уредник, снабдевен с платом, која га у стање поставља, све душевне снаге своје само на постизавање цели Летописове обраћати.“³⁸³. Остојићевој борби против дилетантизма и инсистирању на стручности како уредника, тако и сарадника³⁸⁴, блиски су ставови о уреднику *Летописа Матице српске* из уводника „О програму Летописа“ Јакова Игњатовића „Оваково што од једнога учредника изискивати, значи изискивати, да учредник буде универзалан жени и жива енциклопедија свију – за народ полезни наука. Може бити тко у једној или у више струка вешт и научен, али да буде уједанпут – историограф, биограф, филолог, статистик, стихотворац, и. т. д. једном речи: да учредник испуни Летописа листове по обширном смислу програма, то је изискивати невољно.“³⁸⁵. Објективније сагледавање програма *Летописа Матице српске* и тежња ка сужавању концепције овог часописа приметна је у текстовима Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића – конкретна друштвена питања, актуелни национални и културни проблеми, социјални аспект литературе, већа осетљивост за национални контекст и уже националне проблеме Срба у јужној Угарској постепено су преузели примат над идеалистичким панславистичким Магарашевићевим програмом. Такође, у *Летопису Матице српске* који су уређивали Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић изражено је окретање савременом тренутку науке о књижевности и савременом тренутку у српском друштву – са немерљиво већим бројем сарадника него у време уређивања Јакова Игњатовића, у *Летопису Матице српске* Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића из сваке области есеје, расправе, приказе, белешке, па чак и некрологе пишу стручњаци, људи високообразовани и квалификовани за дисциплину о којој износе суд, тако да је за некрологе у *Летопису Матице српске* Тихомира Остојића Милан Петровић приметио „Сви су ти некролози писани од људи исте струке које су били и покојници, те нису уобичајени посмртни панегирици, него се готово сви могу урачунати у литерарне есеје о раду и значају покојника.“³⁸⁶.

Посебна пажња у *Летопису Матице српске* Тихомира Остојића посвећена је питању просвећивања народа. Као секретар Матице српске и уредник Матичиних издања,

³⁸³ Јован Ђорђевић, „Предговор уредников“, *Србски Летопис*, год. 32, књ. 97, св. 1, 1858, стр. 5.

³⁸⁴ Износећи замерке о нестручности написа у *Летопису Матице српске*, Тихомир Остојић, у тексту „Средина Матице српске“, са подсмехом и негодовањем примећује „Па како су разноврсни Матичини критичари! Један пише критике на ове ствари: драма, географија Црне Горе, комедија, приповетка, медицинска терминологија, оцена старих записа, спев, хигијена; други један: етнографија, драма, филологија, физика, историја, поетика, аграрна кемија; трећи: кемија, физика, драма, теорија комедије, драма, етнографија, народна привреда; четврти: педагогија, физика, зоологија, културна историја, естетика; пети: извори за српску историју, педагогија, културна историја, о надзору школа, фолклор, приповетка, комедија, путопис, географија, трагедија – итд. Ко мени не верује, нека се сам увери. Може се мислити већ а ргог да ове оцене нису добит за нашу науку и књижевност.“ Видети: Тихомир Остојић, „Средина Матице српске“, *Покрет*, св. 1, Нови Сад, 1899, стр. 41.

³⁸⁵ Јаков Игњатовић, „О програму Летописа“, *Србски Летопис*, год. 28, књ. 89, св. 1, стр. 4.

³⁸⁶ Милан Петровић, „Тихомир Остојић као уредник Летописа“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 566, св. 4, стр. 284.

Тихомир Остојић основао је „Збор за друштвено просвећивање и књиге за народ“ и покренуо је едицију „Књиге за народ“ Матице српске. У овим књигама концизно и поједностављено обрађивано је једно питање, из области привреде, економије, књижевности, а исто тако, програм *Летописа Матице српске*, као и највећи број текстова у *Летопису* у време уређивања Тихомира Остојића били су посвећени управо овом питању.³⁸⁷ Од покретања *Летописа Матице српске* постојала је дилема око тога треба ли *Летопис* да буде књижевни или научни часопис. Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић на сличан (готово истоветан) начин разрешили су ово питање, одредивши се за то да *Летопис Матице српске* буде књижевни часопис. Јован Ђорђевић ову одлуку оправдава и објашњава недовољним бројем научника, али и хоризонтом очекивања српске читалачке публике „Кад би Летопис већи круг радиња из свију научни струка, и у тој истој пропорцији јошт и довољно читатеља имао, који би у њему само такове предмете тражили, онда би за цело боље било, да се Летопис научним органом за српске ствари начини. Али за ово чини ми се да јошт није време. Летопис нити толико радињи снага има да може строго научним делом постати, нити ће моћи на саучешће веће публике рачунати, ако се само на науке ограничи.“³⁸⁸, док Тихомир Остојић исти закључак поткрепљује увидом у дијакхронијски аспект (историју, прошлост, етапе развоја) *Летописа Матице српске*, али и у синхронијски аспект (актуелне књижевне и друштвене прилике) – Тихомир Остојић истиче да *Летопис Матице српске* треба да буде народни орган, да обраћа пажњу на појаве и проблеме народног живота и на актуелна друштвена питања „Историја показује, а живот одлучно захтева, да он буде народни орган који тражи чврсту подину у науци и познавању народног живота. Летопис мора стајати у најтешњем загрљају са животом нашега народа и одговарати на питања која му живот задаје. Он мора, дакле, имати опћенародни карактер.“³⁸⁹. У опредељењу Јована Ђорђевића и Тихомира Остојића за то да *Летопис Матице српске* буде књижевни часопис може се препознати с једне стране објективно сагледавање прилика у српској култури и књижевности и прагматизам двојице уредника, односно, настојање да, посредством *Летописа Матице српске*, утичу на ширење знања, на естетско, литерарно (али и шире социолошко, медицинско итд) образовање ширих друштвених слојева, с друге стране, отуда се може разумети изјава Тихомира Остојића, изнета у програмском тексту „Приступ новог уредника“, како *Летопис Матице српске* „...не може бити чисто естетска, још мање снобска ревија, или

³⁸⁷ Довољно је поменути текстове (објављене у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године) Тихомира Остојића „Приступ новог уредника“, „Програм Књига за Народ: реферат секретара М. српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за народ“, „Наша певачка друштва и народно просвећивање“, или неке од уводника Радивоја Врховца „Друштвени рад и култура“, „Друштвено и народно просвећивање“, „Матица и наши књижевници“, да би се увидело у којој је мери тема народног просвећивања била значајна за Тихомира Остојића.

³⁸⁸ Јован Ђорђевић, „Предговор уредников“, *Србски Летописъ*, год. 32, књ. 97, св. 1, 1858, стр. 15.

³⁸⁹ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 19.

орган какве егзотичне књижевне котерије³⁹⁰, већ да овај часопис треба да има „опћенародни карактер“.

Друштвени слој који је препознат као водећи и пресудан за процес просвећивања народа јесте – интелигенција, „србска учена класа“, слој којем и Јаков Игњатовић и Тихомир Остојић упућују приговоре. У тексту „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“ Јаков Игњатовић пореди услове у којима су писци стварали у XVIII и XIX веку. Приметивши знатно побољшање положаја писаца у српском друштву (у XVIII веку писци су, да би објавили неко књижевно дело, морали да пронађу мецену који ће то објављивање финансирати, а у XIX веку писци имају часописе, имају „...готов орган пред очима, па опет ништа“³⁹¹, Јаков Игњатовић упућује замерке писцима због „апатије“, „индиферентизма“, односно због слабе продукције и због неоделавања књижевном позиву „По школама наши синови понајвише били су изредни ученици; младеж наша свагда одликовала се жаром љубави за све, што се књижевности или народном изображењу клони, па поред свега тога колико можемо за ови последњи двадесет година избројати мужева, који би се барем у средњем смислу као представници књижевности сматрати могли? Имамо до душе учени и славни већи и мањи чиновника, адвоката, лекара, инжинира, – за које им буди слава и чест, но имамо ли литератора, и колико?“³⁹². Удео српске интелигенције у просвећивању народа, улога и задаци које на том пољу интелигенција треба да преузме на себе били су значајна тема размишљања и Тихомира Остојића, који је у студији „Средина Матице српске“, указавши на пресељење Матице српске из Пеште у Нови Сад и излажење *Летописа Матице српске* у Новом Саду, приметио како књижевни рад у новој средини ни по квалитету, а посебно по обиму, није одговорио очекивањима и како је било периода да целе године не буде објављена ни једна једина књига *Летописа Матице српске* „Је ли дајбуди рад Матичин био у Н. Саду према очекивању? Од 1864. год. до 1880. изашло је за 16 година свега 12 књига Летописа. Дакле, ни једна књига на годину! Је ли то тај 'већи, снажнији, огромнији рад'? Зар тако у 'отечеству учених Србаља'“³⁹³, док у програмском тексту „Приступ новог уредника“ Тихомир Остојић пише о интелигенцији („умној елити“) као о друштвеном слоју који треба да предводи, иницира промене у књижевности и култури „Разуме се по себи, да Књижевно Одељење мора бити активно. Ако не би била активна умна елита српског друштва – јер она треба да доспе у Књижевно Одељење, – ко би накнадио голему празнину која би услед тога настала у српском друштву? Јер, како може живети и развијати се друштво ако у њему нема рада и нема духовног вођства?“³⁹⁴, а у Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројем М. 5. 936, чува се рукопис „Задаци

³⁹⁰ Исто.

³⁹¹ Јаковъ Игњатовићъ, „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, 1854, стр. 8.

³⁹² Исто, стр. 11.

³⁹³ Тихомир Остојић, „Средина Матице српске“, *Покрет*, св. 1, Нови Сад, 1899, стр. 37.

³⁹⁴ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 17.

српске интелигенције“ Тихомира Остојића, у којем Остојић укратко наводи проблеме који муче српски народ, да би извео закључке о индиферентизму српске интелигенције – уместо да је оваква ситуација подстакне на живљи рад „...видимо на све стране од врха до доле апатију, идилички немар, лажну амбицију, фразерство и све оне особине које карактеризују друштво које је у декаденцији“, са закључком „Шта може бити задатак интелигенције и књижевника. Ми смо сви скупа као колегија васпитача народних. Морамо знати чему хоћемо да народ обучимо, чему треба да га учимо, управо чему га морамо учити према потреби прилика и времена. Ми морамо имати јасан поглед на наш положај и према том цео и потпун план рада.“

Као што је Тихомир Остојић поводом *Летописа Матице српске* приметио да је било периода када није излазила „ни једна књига на годину“, тако је, знатно пре Остојића, на ову негативну тенденцију, указао Јаков Игњатовић, у тексту „Слово говорено учредником приликом главног сбиранија 24. октобра 1854. о Срб. Летопису и књижевности“, приметивши како је због недовољног броја књижевних прилога и недостатка рада у области књижевности (недостатка елана, ентузијазма, посвећености, љубави према књижевности) *Летопис Матице српске* (тадашњи *Сербскиј Летопис*) објављиван ретко „У новије доба, поред свију усиљавања учреднички, Србскиј Летопис није могао докучити, да излази четир пута у години, као што је излазио у пређашњим временима, и то излазио није због недостатка довољног књижевног продукта.“³⁹⁵ Попут Јакова Игњатовића, који, у тексту „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“ у дилетантзму препознаје недостатке и мане српске књижевности, и у превазилажењу дилетантског периода сагледава полазну тачку развоја српске књижевности „Тек онда можемо имати јаку и изкључително књижевности одату класу, када из садашњег дилетантичног периода изиђемо, а то се онда може стати, кад дилетантична та класа деловањем својим отвори пут и развије вкус публикуму за читање и тако знатан читајући публикум створи.“³⁹⁶ и Тихомир Остојић, у великом броју огледа, студија, расправа, чланака указује на штетност дилетантског приступа књижевним питањима, али и на то да историјски развој српске књижевности подразумева превазилажење дилетантизма (који може бити подстицајан у почецима развоја једне националне књижевности, али је бесмислен и превазиђен у каснијим етапама генезе националне књижевности), повећање и броја писаца и читалачке публике. Тако, Тихомир Остојић закључује „Сад је и читалачка публика већа. Много је рађено и на проблему М. Српске и програму њених издања, те су нам они сад и јаснији. Књижевних снага уопће има више, и ако оне још нису економски толико независне, да би се могле само књижевности посветити, као што је Игњатовић желео. Нарочито наш завичај је оскудан у књижевницима. Али, ако сви знаци не варају, у нашем друштву се опажа извесна

³⁹⁵ Јаковъ Игњатовићъ, „Слово, говорено учреникомъ приликом главногъ сбиранија 24. октобра 1854. о Срб. Лѣтопису и књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 90, св. 2, 1854, стр. 83–84.

³⁹⁶ Јаковъ Игњатовићъ, „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, 1854, стр. 16.

регенерација: пробија на све стране тежња да се наш положај у свету правилно схвати и да се из тога положаја изведу потребне конзеквенције за наш народни рад.“³⁹⁷

Јаков Игњатовић, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић, дакле, јасно артикулишу циљеве и програмска начела у уређивању *Летописа Матице српске*, они се одређују како према претходницима, тако и у савременом књижевном тренутку, имају свест о књижевној традицији (битној за најстарији српски књижевни часопис који у континуитету излази), али инсистирају и на иновацијама које ће увести, имају конструктивне предлоге (да уредник *Летописа Матице српске* треба да буде стално занимање са платом, да се сарадницима плаћају текстови), сва тројица реалније сагледавају циљеве и самеравају их према могућностима, према тренутној књижевној и културној ситуацији (одустајање од идеализованог Магарашевићевог програма и његово сужавање на националне, чак регионалне, оквире), да би коначно, сагледавши улогу и задатке *Летописа Матице српске*, његовог уредника, сарадника, претплатника, повереника, књижевног друштва које је покренуло *Летопис Матице српске* и које финансира његово објављивање (Матице српске) и просудивши степен развоја српског друштва и српске књижевности, књижевно знање, укус и број читалаца у средини у којој се објављује *Летопис Матице српске* (у јужној Угарској), Јаков Игњатовић, Јован Ђорђевић и Тихомир Остојић коначно одустали од чисто естетске, литерарне функције *Летописа Матице српске* и посветили се прагматичној, утилитарној функцији овог часописа – функцији ширења знања и просвећивања народа.

³⁹⁷ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 22.

ОЦЕНА И ПРИКАЗ РУБРИКЕ „ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ“ ИЛИ КЊИЖЕВНА КРИТИКА У ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ (1912–1914)

Дајући концизан, али прегледан и детаљан приказ покретања и етапа развоја (књижевне еволуције) *Летописа Матице српске*, уз објективну оцену уређивачког „рукописа“ и концепције свих уредника овог часописа, од Георгија Магарашевића до свог непосредног претходника (Милана Савића), Тихомир Остојић, у уводном, програмском тексту „Приступ новог уредника“ (1912), у којем је изнео властито становиште о начелима, циљевима и функцији уређивања *Летописа Матице српске*, осврнуо се и на програм Георгија Магарашевића, оценивши га као апстрактан, уопштен, „неодређен“, програм којим „...у самој ствари ништа поуздано казано није.“³⁹⁸ Ипак, Магарашевићев пансловенски програм, интегративан и кохезион како на плану националних идентитета тако и на плану научних дисциплина, Тихомир Остојић у целости је навео у свом уводнику „Први уредник, професор Ђорђе Магарашевић, наменио је новом књижевном органу величанствен задатак: 'Све што се год Славенског Народа од Адријатическог до Леденог и от Балтијског до Црног Мора воопште, а особито што се нас Србаља тиче, и то у књижевном призренију – све је то предмет *Српске Летописи*.'“³⁹⁹ (овај део Магарашевићевог уводника, насловљеног „Предисловије“, транскрибован на савремени српски језик, гласи „Све што се год Славенског народа од Адријатског до Леденог, и од Балтијског до Црног мора воопште; а особито што се нас Србаља тиче и то у књижевном призренију; све је то предмет Србске Летописи...“⁴⁰⁰). Иако је, временом, Магарашевићев програм сужен и сведен махом на националне оквире, ипак је интердисциплинарност *Летописа Матице српске* остала његово битно обележје, како у периоду када је овај часопис уређивао Тихомир Остојић, тако и раније, али и касније. Стога, за разлику од многих књижевних часописа, када је у питању *Летопис Матице српске*, не може се говорити о доминацији и претежној заступљености књижевних текстова и текстова из науке о књижевности⁴⁰¹, већ, пре, о корелацији ових чланака са прилозима из других научних дисциплина (историје, педагогије, психологије, социологије итд.) или о интегрисаности чланака из књижевности и науке о књижевности у контекст исте рубрике

³⁹⁸ Тихомир Остојић, „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 12.

³⁹⁹ Исто, стр. 5.

⁴⁰⁰ „Предисловије“, *Србске Летописи* за год 1825, прва частица, стр. V.

⁴⁰¹ Пишући о *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића, Предраг Палавистра истиче (и позитивно вреднује) управо национална, политичка и социјална питања, која односе превагу над књижевним питањима „Он [Тихомир Остојић, прим. М. Ђ.] је странице часописа отворио за актуелна национална, политичка и социјална питања, а затворену научну политику заменио живим ангажовањем листа у културним покретима. Тим отварањем 'Летопис' је у превирањима 1912–1914. помогао да се ток децентрализације модерне српске културе прошири не само ка југу него и на северне крајеве са снажном и устаљеном културном традицијом.“ Видети: Предраг Палавистра, „Војвођански листови“, у: *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892–1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 485.

или часописни контекст, у којем су заступљени ванкњижевни / нелитерарни чланци (есеји, прикази, расправе, полемике, некролози и др.).

Ипак, у периоду од 1912. до 1914. године, када овај часопис уређује Тихомир Остојић, упркос наглашеној интердисциплинарности *Летописа Матице српске*, рубрика „Књижевност“, са подрубрикама „Оцене и прикази“, „Белешке“ и „Гласник“, била је претежно резервисана за књижевну критику, при чему су у (под)рубрици „Оцене и прикази“ објављивани прикази нових песничких / прозних / драмских књига или есеји о њима, а ређе и прикази књига из области науке о језику, или из историје, у (под)рубрици „Белешке“ углавном су објављивани краћи извештаји о друштвеним акцијама и актуелним друштвеним питањима, док је (под)рубрика „Гласник“, као финална подрубрика *Летописа Матице српске*, она којом се сваки број *Летописа* затварао, била резервисана за обележавање годишњица рођења или смрти писаца, за обавештавање о оснивању институција културе, или, пак, за некрологе. Дакле, најлитерарнија подрубрика рубрике „Књижевност“ у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године, подрубрика која књижевнокритичком и књижевноисторијском релевантношћу прилога објављених у њој, промишљеном концепцијом и композицијом, тематском и жанровском доследношћу, у потпуности заслужује да буде издвојена и тумачена као засебна рубрика, засебна а устаљена целина, била је рубрика „Оцене и прикази“. Невеликог обима, ова рубрика имала је незанемарљив значај у литерарном профилисању *Летописа Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића. Састављена од књижевних приказа (ређе и есеја), ова рубрика одражавала је све поетичке, идеолошке и концепцијске напетости и тр(в)ења једног српског књижевног часописа првих деценија XX века.

Иако су књижевни часописи у XIX веку и у првој половини XX века били изузетно значајни (понекад одлучујући) агенси у књижевном пољу и инструменти у борби између опозитних поетичких струјања у српској књижевности (између старог и новог, традиционалног и модерног, националног и космополитског итд.), ипак, за разлику од других књижевних часописа, *Летопис Матице српске* није никада одлучно и без остатка стајао на страну било „старих“ било „нових“, већ је био отворен за представнике свих поетика, свих књижевноуметничких праваца и свих идеолошких опредељења, при чему је, избором сарадника и (књижевних) прилога, на облик и функцију *Летописа Матице српске* највише утицао, редовно, сâм уредник. Објављиван у време балканских ратова и непосредно пре избијања Првог светског рата, *Летопис Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића, као српски књижевни часопис у Јужној Угарској, није могао отворено (и без последица) да заступа одређена политичка становишта, али, ипак, просрпска (и пројугословенска) оријентација ове периодичне публикације назирала се у тематици песама, тематици и поступцима карактеризације јунака објављених приповедака, док је рубрика која је у потпуности била лишена (дневно)политичких и историјских оквира, рубрика претежно посвећена књижевности и науци о књижевности била заправо рубрика „Оцене и прикази“. Избор сарадника и избор приказаних књига у рубрици „Оцене и прикази“ сведочи о отворености *Летописа Матице српске* како за већ

афирмисане научнике, тако и за нове писце, нова књижевноуметничка остварења, за нову естетику и поетику.

Аутори приказа, из области књижевности и науке о књижевности, у овој рубрици *Летописа Матице српске* били су Јован Скерлић, Бранко Лазаревић, Владимир Ћоровић, Светислав Стефановић, Велибор Јонић, Милан Предић, Тихомир Остојић, најчешће су се јављали приказима Васа Стајић и Милан Шевић, док су прилику да пишу приказе за *Летопис Матице српске* добили и млади, тада неафирмисани ствараоци, попут Тодора Манојловића. Међу приказаним књигама, поред антологијâ (*Антологије новије српске лирике* Богдана Поповића и антологије *Serbische Dichter* Ота Хаузера) и приређених издања (*Горског вијенца* или поезије Петра II Петровића Његоша), најзаступљеније су биле нове, тек објављене књиге, актуелна поезија и проза (*Беспуће* Вељка Милићевића, *Сапутници* Исидоре Секулић, *Мјећа* Станислава Винавера, *Пјесме* Алексе Шантића, *Песме* Милутина Бојића, *Беседе под гором* Николаја Велимировића, *Кад руже цветају* Милутина Ускоковића, *Наш Божји* Борисава Станковића, *Идеали* Ђура Трифковића), а покаткад и нове књижевнокритичке или књижевноисторијске монографије (*Импресије из књижевности* и *Позоришни живот* Бранка Лазаревића, односно *Рускосрпска књижевна трговина терезијанског доба* Мите Костића) или периодичне публикације (*Српскохрватски алманах за 1991. годину*, који је уредио Милан Ћурчин). Списак наслова књига и часописа који су приказани у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године сведочи о отворености овог часописа како за књижевнотеоријска и естетичка, тако и за књижевноисторијска питања, као што је могуће извести закључак о поетичкој (када су у питању приказана дела) и генерацијској (када су у питању аутори) разумевању *Летописа Матице српске*, док се, из данашње књижевноисторијске перспективе, може приметити како је у избору приказаних дела уочљив висок уметнички квалитет и неоспорна литерарна вредност, што указује на истанчан укус и завидна књижевнокритичка мерила како сарадника *Летописа Матице српске*, тако и самог уредника. Поред очигледне способности да у актуелној књижевној продукцији препозна уметничка остварења о којима вреди писати и са којима вреди упознати читаоце *Летописа Матице српске*, суптилан наговештај уредничке позиције и уредникове идеолошке оријентације препознаје се у прихватању и објављивању приказа у којима се заговарају одређене литерарне позиције (али и идеолошка становишта и идеолошке позиције) и литерарна гледишта – тако је за једно високоестетизовано књижевнонаучно али и уметничко дело, какво је *Антологија новије српске лирике* Богдана Поповића, у орвним реченицама приказа ована Скерлића истакнуто како је ова антологија резултат културноидеолошког и књижевноисторијског издавачког „пројекта“ који за циљ има међусобно упознавање и књижевно зближење Срба и Хрвата, на чему су радиле Српска књижевна задруга и Матица хрватска „Као што Српска Књижевна Задруга у сваком свом колу доноси по једну хрватску књигу, тако је и Матица Хрватска почела сваке године својим претплатницима давати по једно одабрано дело из српске књижевности. Тај посао Матица Хрватска започела је издавањем *Антологије новије српске лирике* од Г. Богдана

Поповића. Бољи избор предмета није могао бити учињен, нити се посао могао поверити у достојније руке.⁴⁰², као што је у *Летопису Матице српске*, исте, 1912. године, Бранко Лазаревић приказао *Српскохрватски алманах за 1911. годину*, да би, у уводним реченицама приказа, уз нескривене симпатије и искрено одобравање, као идеал којем уредници *Српскохрватског алманаха* теже, а који је био близак и аутору приказа и уреднику *Летописа Матице српске*, било издвојено српско-хрватско књижевно јединство „Започет је један врло користан посао; започет је, и што је у нас врло редак случај, није остао на почетку. Претпрошле године, Г. Г. Јован Дучић, Бранимир Ливадић и Милан Ђурчин, после малих преговора о програму и циљу, под именом *Српско-Хрватског Алманаха* и *Хрватско-Српског Алманаха*, покренули су један књижевни годишњак. Програм и циљ се налазе у цигло ове три речи: српско-хрватско књижевно јединство. Као врло лак, тај је програм приведен одмах у дело. Све присталице тога единства, оне, наравно, чија се књижевна вредност може узети у обзир, – позване су у сарадњу, и друга је година како се на томе раду ради.“⁴⁰³, да би било закључено „Тај српско-хрватски заједнички књижевни рад, неоспорно је една лепа и корисна манифестација.“⁴⁰⁴ Ипак, упркос томе што се из приказа објављених у рубрици „Оцене и прикази“ може реконструисати идеолошка позиција сарадника и уредника *Летописа Матице српске*, главне теме и преокупације Тихомира Остојића (просвећивање народа), писци који су овом историчару књижевности били опсесија (Доситеј Обрадовић, Јован Стерија Поповић, Петар II Петровић Његош), ипак су ови прикази значајни због своје литерарне компоненте, којом су учинили да целокупан *Летопис Матице српске* буде литерарни, савременији, занимљивији и књижевноисторијски релевантнији.

За *Летопис Матице српске*, као што је већ напоменуто, карактеристично је то да овај часопис није отворено подржавао ни старе ни младе, ни традиционалне ни модерне писце, већ је допуштао и неговао (подржавао) поетички и генерацијски плурализам. (Индивидуално)поетичка мноштеност и истовремено коегзистирање различитих књижевних праваца и различитих модуса поетског и прозног израза, као појава која је обележила прве деценије XX века у српској књижевности, одразила се и на избор прилога и тема у рубрици „Оцене и прикази“ *Летописа Матице српске*. Тако, прикази књига објављени у овој рубрици у периоду од 1912. до 1914. године, иако настали као одраз књижевнокритичке процене актуелне литерарне продукције, ипак поседују трајнију вредност, будући да се одликују запажањима која су превазилазила тренутна естетска мерила и тадашњи књижевни укус, те да су, умногоме, блиски данашњем разумевању

⁴⁰² Јован Скерлић, „*Antologija novije srpske lirike*. Sastavio Bogdan Popović profesor uporedne književnosti na Universitetu u Beogradu. Zagreb. Izdanje Matice Hrvatske, 1911“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 87-88.

⁴⁰³ Бранко Лазаревић, „Алманах за 1911. годину [*Хрватско-српски алманах – Srpsko-hrvatski almanah*. 1911. Загреб-Београд. Стр. 1–167.“], *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 287, св. 3, 1912, стр. 72.

⁴⁰⁴ Исто, стр. 72. Не треба занемарити ни чињеницу да је у *Српско-хрватском алманahu за 1911. годину* Тихомир Остојић објавио текст: Тихомир Остојић, „Из старе песмарице (огледи једне заборављене лирике)“; *Српскохрватски алманах за годину 1911*, Београд-Загреб, Штампано у Државној штампарији Београд, стр. 143-153.

одређених књижевних дела и данашњем позиционирању њихових аутора у дијахронијском књижевноисторијском низу. Индикативан је, у том смислу, иако по много чему несвакидашњи, приказ *Сапутника* Исидоре Секулић, који је написао Тодор Манојловић. Објављен у *Летопису Матице српске* 1913. године⁴⁰⁵, приказ *Сапутника* Исидоре Секулић био је први текст Тодора Манојловића на српском језику⁴⁰⁶, али, иако је потицао из пера младог књижевног критичара, у овом приказу Тодор Манојловић истиче тематско-мотивске карактеристике и одлике стила и језика прозе Исидоре Секулић које се и у XXI веку прихватају као обележја уметничког стваралаштва ове књижевнице, а то би биле: сјајна ерудиција, дубока мисаоност, фина уметничка и душевна култура, избрушен језик и стил „Хтео бих само још да обратим пажњу на сјајну ерудицију, на дубоку мисаоност и чудновато фину уметничку и душевну културу песникиње, с којима она скоро усамљена стоји у нашој литератури.“⁴⁰⁷ Манојловићевом приказу сличан по вредности и књижевноисторијској релевантности био би приказ *Мјеће* (1911) Станислава Винавера, који је у *Летопису Матице српске* 1912. године објавио Светислав Стефановић. Издвајањем музике и топоса душе у *музичким визијама* Станислава Винавера „Пре него

⁴⁰⁵ На препоруку Јована Дучића Тодор Манојловић постао је сарадник *Летописа Матице српске*, управо у време када је овај часопис уређивао Тихомир Остојић. Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 79-89, а погледати и поглавље: „'Посланство' *Летописа Матице српске* у Софији и Риму: писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“. Чињеница да је Јован Дучић, уз помоћ тадашњег уредника *Летописа Матице српске* Тихомира Остојића, омогућио Тодору Манојловићу, који чак и 1914. године није имао јасну представу којој литератури припада (у писму које је 31. јануара 1914. године Манојловић послао Остојићу, овај писац експлицитно изражава своју недоумицу „Нисам Вас тачно разумео шта мислите шта [овако је писмо прочитао Радован Поповић, прим. М. Ћ.] 'нашим белетристичним стварима'? Да ли уопште српске, или специјално наше 'пречанске', или ваљда појаве мађарске литературе?“, Радован Поповић, *Грађанин света: живот Тодора Манојловића*, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2002, стр. 26) и који није имао објављен ниједан књижевнокритички текст на српском језику, да објави приказ књиге *Сапутници* Исидоре Секулић занимљив је не само због тога што открива елементе карактера Јована Дучића (спремност да помогне млађим колегама код којих препозна таленат), већ и због чињенице да ће Тодор Манојловић припадати генерацији послератних авангардних уметника који су „рушили“ предратну генерацију (представнике српске модерне), а на ово је указао Миливој Ненин „Дучић је у српску књижевност увео никог другог него једног од најзначајнијих представника генерације која је рушила његову (Дучићеву) – Тодора Манојловића!“ Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 85.

⁴⁰⁶ У биографији Тодора Манојловића *Грађанин света: живот Тодора Манојловића* Радован Поповић бележи да Тодор Манојловић „Објављује и свој први текст на српском језику – у *Летопису Матице српске* 1913. године пише о књизи *Сапутници* Исидоре Секулић, првој књизи списатељице која је изазвала различите коментаре и међу читаоцима, али и критичарима.“ Видети: Радован Поповић, *Грађанин света: живот Тодора Манојловића*, Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2002, стр. 23-24.

⁴⁰⁷ Тодор Манојловић, „Исидора Секулићева, *Сапутници*, Издање С. Б. Цвијановића, Београд 1913, 8° стр. 176.“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 295, св. 5, 1913, стр. 80. Иако *Летопис Матице српске* није одлучно стајао на страну било старих било модерних, уз, дакле, незнатне ограде, могу се, као релативно прецизна и индикативна, узети запажања Предрага Палавестре „У сукобу између младих авангардних писаца и Скерлића, где су Сапутници Исидоре Секулић били само један од повода, 'Летопис Матице српске' стао је на страну младих. Дао је Тодору Манојловићу могућност да ступи у одбрану модерне књижевности и симболистичког односа према уметности. Пркос је био утолико више изазован што се национализму и утилитарном прагматизму супротстављао космополитизам културе новог доба.“ Видети: Предраг Палавестра, „Војвођански листови“, у: *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892–1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 485.

нашој музици, нашој поезији освојен је дух велике светске музике, и велике музике света. Наша поезија иде тако, да буде и сама део те велике музике. Оплођена великом душом света, она ће бити способна да изрази нашу душу, да нашу српску душу узнесе у душу света.⁴⁰⁸ указано је како на индивидуалнопоетичке карактеристике поезије Станислава Винавера, тако и на одлике српске авангардне књижевности у целини. Један од представника српске авангарде, који се нашао, поред Војислава Илића, Лазе Костића и Јована Дучића, у репрезентативном избору српске лирике, у антологији *Serbische Dichter* (1912) Ота Хаузера, био је Светислав Стефановић, аутор приказа *Мјећа* (1911) Станислава Винавера, док је антологију *Serbische Dichter* Ота Хаузера у *Летонису Матице српске*, одмах по објављивању, исте, 1912. године, приказао Велибор Јонић. Задржавши се на стилским карактеристикама превода, на тачности преведених стихова и степену успешности преношења књижевног текста из једног језичког и књижевног контекста у други контекст, дајући податке и примере за сваког од четворице песника понаособ, Велибор Јонић позитивно је оценио антологију Ота Хаузера „Оно што се одмах на први поглед опажа, то је да имамо пред собом вична и даровита преводиоца или, како би се то стручним изразом рекло, преводиоца вишег стила. Захтеви и принципи доброг превођења Хаузеру су познати, он о њима има тачно мишљење, које доследно изводи. Он има фино осећање кад сме нешто да преведе слободније, док исто тако с необичним поштовањем оригинала задржава сваку појединост, скоро сваки епитет, кад само осети да их је писац с намером употребио. Он код већине песама задржава и ритам оригинала.⁴⁰⁹ не пропустивши, притом, да наведе и ситније замерке преводилачким решењима у случају појединачних лексема (ређе стихова) у преводима поезије свих књижевника обухваћених антологијом (Јована Јовановића Змаја, Војислава Илића, Јована Дучића и Светислава Стефановића), при чему се, поред истанчаног језичког осећања и смисла за значењаске нијансе аутора приказа, у Јонићевом тексту уочава велико познавање српског и немачког језика, изнијансрано поимање како стилских средстава тако и ефеката које су овом употребом песници желели да постигну, као што је, у овом приказу, могуће запазити суптилно а прецизно, јасно дефинисано и ондашњем разумевању књижевних превода саображено поимање преводилачке делатности „Из свега овог излагања могло се видети да не замерам преводиоцу кад ради ритма или слика замени коју не много значајну реч синонимом, али увек треба да остану исти смисао и утисак који се добивају од оригинала.“⁴¹⁰ Прецизност, поузданост и књижевноисторијска релевантност вредносних и естетичких судова изнетих у приказима публикованим у *Летонису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године, у рубрици „Оцене и прикази“, потврђује и приказ *Песама* (1914) Милутина Бојића, који је у *Летонису Матице српске* 1914. године објавио Бранко Лазаревић. Поетичке карактеристике, које ће у XXI веку бити препознате као

⁴⁰⁸ Светислав Стефановић, „*Мјећа*, књига стихова Станислава Винавера. Београд, 1911. Цена 2 дин.“, *Летонис Матице српске*, год. 87, књ. 286, св. 2, 1912, стр. 81.

⁴⁰⁹ Велибор Јонић, „Otto Hauser, *Serbische Dichter*, übersetzt und eingeleitet von – – . Weimar MCMXII (Aus fremden Gärten 5) Alexander Duncker Verlag“, *Летонис Матице српске*, год. 87, књ. 289, св. 5, 1912, стр. 79.

⁴¹⁰ Исто, стр. 83.

„...нов сензибилитет, нове вредности и значења...“⁴¹¹, а који су садржани у наглашеном, „нападном“ еротизму, „...нарочито садистичко-мазохистичког и некрофилског типа...“⁴¹², односно, у нечем што би се могло одредити као „Прослава живота дата (...) кроз прославу телесности и чулног уживања...“⁴¹³, тј. у „...незасорн[ом] славље[њу] људске чулности и изазивачк[ој] смелости да први о њој пише отворено, без грађанског снбивања и без сенке метафизичких промишљања.“⁴¹⁴, уочио је, описао и вредновао још Бранко Лазаревић у *Летопису Матице српске*. Тако, Лазаревић примећује како је центар песничког света Милутина Бојића „први принцип“, лирски „принцип ствари“ заправо жена „Жена је, дакле, центар света. То је загонетна осовина око које се све окреће.“⁴¹⁵, али не жена као идеализован или метафором надограђен недостижни, етерични идеал, већ жена као *женка* „...у смислу хотења, жуди и страсти...“⁴¹⁶ По Бранку Лазаревићу, религија Милутина Бојића религија је пута⁴¹⁷, Бојић „...врло често, изражава свој 'неподигнути' нагон.“⁴¹⁸, поезија Милутина Бојића лишена је лажног морала, поштовања грађанских норми и демистификација „...она каже све, апсолутно све и, врло често, нескривено, 'неоденуто'...“⁴¹⁹, Бојић је, према оцени Бранка Лазаревића, „...сав усклик, и поклич, и урлик, и нагон.“⁴²⁰ Ипак, поред одлика поезије Милутина Бојића које је Бранко Лазаревић препознао у шокантном, „неподигнутом“, реторички „неодевенном“, разулареном, отвореном еротизму, овај критичар указао је, уједно, и на језичко-стилске карактеристике Бојићеве поезије, на песничко версификаторско умеће и техничку углађеност Бојићевих песама (поезија Милутина Бојића, према запажањима Бранка Лазаревића,

⁴¹¹ О овоме видети: Слађана Јаћимовић, „Еротски мотиви у поезији Милутина Бојића“, у: *Поетика Милутина Бојића. Зборник радова*, уредници Јован Делић и Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека „Милутин Бојић“, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 288.

⁴¹² Александар Петров, „Еротска поезија Милутина Бојића“, у: *Поетика Милутина Бојића. Зборник радова*, уредници Јован Делић и Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека „Милутин Бојић“, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 277.

⁴¹³ Слађана Јаћимовић, „Еротски мотиви у поезији Милутина Бојића“, у: *Поетика Милутина Бојића. Зборник радова*, уредници Јован Делић и Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека „Милутин Бојић“, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 290.

⁴¹⁴ Исто.

⁴¹⁵ Бранко Лазаревић, „Милутин Бојић, *Песме*. С. Б. Цвијановић – Београд – 1914. Штампарија 'Пијемонт'“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 298, св. 2, 1914, стр. 61.

⁴¹⁶ „Док је Дучић са женом интересантно ћаскао и француски је мазио; Милан Ракић трубадурски уздисао и меланхолично јецао; Пандуровић јој тражио смисао и значење, са Вељком Петровићем и Влад. Петковићем Dis-ом; Светислав Стефановић је медацински и физиолошки посматрао 'у име Вечнога'; Милан Ћурчин се играо по бечкој шуми и мирисном сену, а Владимир Станимировић и читава поворка с њим, брали с њом љубичице, певали псалме и уписивали се у њихове албуме, и тако даље; – док су, дакле, сви ти тако схватили 'краљицу и робињу', Милутин Бојић је узео дарвински и спенсеровски, као женку, у смислу хотења, жуди и страсти, избадујући, наравно, из еволуционистичке теорије 'одржање феле'.“ Исто, стр. 60-61.

⁴¹⁷ „Религија М. Бојића религија је пута. Његова *Химна* то је религиозна химна и дитирамб страсти... (...) То више није поезија. То је чист религиозни занос; то су екстазе светих апостола. 'Сласти, сласти, сласти дубоке, бескрајне', зар то није молитва упућена Богу? Тако нису певали ни персијски песници, они који су свима члановима свога песничког *Вјерују* имали, као главну тачку, само страст.“ Исто, стр. 61.

⁴¹⁸ Исто, стр. 62.

⁴¹⁹ Исто, стр. 63.

⁴²⁰ Исто.

версификацијски и лексички је разноврсна, одликују је богатство и и лепота сликова, лак и правилан ритам; слик је увек резултат психолошке потребе, а као значајну карактеристику поезије Милутина Бојића Бранко Лазаревић издвојио је чињеницу да је Бојић млад песник који је у сроску књижевност унео много нових речи, да би закључио како је у поезији Милутина Бојића могуће открити „...новог, и занимљивог, и даровитог песника.“, чији су „...проблеми (...) манифестације здравог нагона; распусног и завитланог здравог нагона, ако ми допустите парадокс.“⁴²¹ Поред приказа Песам Милутина Бојића, у *Летопису Матице српске* објављен је немали број приказа песничких збирки, између осталих и приказ *Пјесам* (1911) Алексе Шантића, који је написао Васа Стајић. Иако обиман и детаљан, Стајићев приказ изразито је субјективан, пристрасан, тенденциозно, малициозно и ванлитерарним разлозима мотивисано негативан, острашћен приказ којим се одсечно песнику одриче таленат, а његовој поезији уметничка вредност. Васа Стајић, тако, сматра да књижевна критика није могла да учини Алексу Шантића песником, да је овом књижевнику, под утицајем књижевнокритичких судова, имагинација постала избрушенија, углађенија, више артистичка, али не и оригинална „Српска критика није могла учинити Г. Шантића песником; то не би могла учинити никоја критика. Под њеним руководством, још више под утицајем Дучића, Ракића, Вељка Петровића његова инвенција је постала више уметничка, и ако не богата, не оригинална.“⁴²² У истом приказу, Васа Стајић, поред одлике коју је одредио као неоригиналност инспирације, као недостатке песничког израза Алексе Шантића истакао је одсуство „узбудљивости“ и „осетљивости душе“, сиромаштво садржаја и рђав квалитет, одсуство уметничке емоције, лоша, нетачна поређења, рђаву версификацију, ритам који није „гест душе“, прекорачења која кваре стих и речи које често немају другу функцију осим да попуне празнину стиха.⁴²³ Сурово оспоравање уметничке вредности поезије Алексе Шантића у приказу Васе Стајића, како је Стајићевим дневничким записима и одломцима аутобиографије Зорица Хацић илустровала, било је мотивисано ванлитерарним разлозима и полемиком Васе Стајића са Љубомиром Недићем и његовом критиком прве песничке збирке Милете Јакшића⁴²⁴, те стога, не изненађује, у Стајићевом приказу, поређење по супротности и опонирање (по вредности) функције пејзажа у поезији Алексе Шантића и Милете Јакшића „Ту сасвим неуметничку вредност има у овим Пјесмама сав пејзаж, а њега је зако много у њима. Тај пејзаж је просто измишљен, Г. Шантић нема ону 'ситну особину' Г. Милете Јакшића, нема око да у природи опази леп, значајан детај, да у реалистичком потезу осети

⁴²¹ Исто, стр. 66.

⁴²² Васа Стајић, „Алекса Шантић: *Пјесме*. (Српска Књижевна Задруга 135). Београд, 1911. Страна 154.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 96.

⁴²³ Видети: Васа Стајић, „Алекса Шантић: *Пјесме*. (Српска Књижевна Задруга 135). Београд, 1911. Страна 154.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 91-103.

⁴²⁴ Детаљну контекстуализацију критичког приказа *Пјесам* Алексе Шантића који је објавио Васа Стајић у *Летопису Матице српске* 1912. године дала је Зорица Хацић. Видети: Зорица Хацић, „О Алекси Шантићу, Васи Стајићу и Београду који је 'мазио Мостарце'“, у: *Песничке теме и поетички модели Алексе Шантића. Зборник радова*, уредници Јован Делић и Бојан Чолак, Институт за књижевност и уметност, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 483-498.

сав његов символизам, да таквом реалистичком појединошћу 'веже небо и земљу у једну целину': он, сасвим природно, не уме да ствара ни онај чисто лирски, спиритуалан, мисаони пејзаж, који ниче чисто из расположења. Он хоће, додуше, да своја осећања уоквири и декорише у пејзаж друге врсте, али е његово осећање преслабо а да би се могло лепо, уметнички изразити у сликама из природе."⁴²⁵ Васа Стајић један је од важнијих и приказима заступљенијих критичара у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године, драгоцен, агилан сарадник, неко на кога се Тихомир Остојић у великој мери ослањао, неко ко је агитацијом допринео да Тихомир Остојић буде изабран за секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске* „Ја једнако кажем ми. То значи, и Ви сте ту, Госп. Васо! И на Вас пада један део одговорности за то што сте ме изабрали за секретара. Кажем: један део – велик део треба да сам рекао, јер сте Ви били један од најагилнијих агитатора. (...) Ако осећате ту одговорност, Ви ћете према том и радити.“ (РОМС, инв. бр. 9. 629)⁴²⁶ и ко је, стога, представљао Тихомиру Остојићу „...узданицу и подршку...“⁴²⁷ у уређивању *Летописа Матице српске*, али и неко са ким се Тихомир Остојић интензивно саветовао о правцу и смеру уређивања *Летописа Матице српске*, о чему сведочи преписка двојице научника.⁴²⁸ Поред приказа *Пјесама* Алексе Шантића, Васа Стајић објавио је у *Летопису Матице српске* 1913. године приказ *Беспућа* Вељка Милићевића. Роману *Беспуће* Васа Стајић замера неразвијеност карактера јунака, једностраност пишчевог знања о животу и једноличност / монотоност осећања, сензација, утисака; да би цео роман одредио као „...симфониј[у] чамовања, досаде и зловоље.“⁴²⁹ Ипак, у овом роману Васа Стајић приметио је одлике због којих ће *Беспуће* постати једно од канонских дела модерне српске књижевности, а то би били дискретан стил, импресионистички однос према стварности, тон полусветлости, сазнавање стварности кроз чула, односно, примат начина, књижевног поступка, стила, форме, над темом и модусима њене обраде, тј. превага питања *како* над питањем *шта* „Али у тим границама, онде где престаје питање *шта*, где настаје питање *како*, ту је Г. Милићевић, на маленој својој њиви, развио леп један дар, показао одличну способност за радирунг на угасито сребрнастом фону свом, објавио тако солидне, поуздане књижевничке и уметничке моћи, да су оне, код двадесетгодишњег младића, морале изненадити, скоро запрепастити

⁴²⁵ Васа Стајић, „Алекса Шантић: *Пјесме*. (Српска Књижевна Задруга 135). Београд, 1911. Страна 154.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 99.

⁴²⁶ Видети поглавље: „О Вељку Петровићу, Матици српској и *Летопису Матице српске*: писма Тихомира Остојића Васи Стајићу“.

⁴²⁷ „Познаваоцима прилика тога времена у Матици српској јасно је да је Тихомир Остојић узданицу и подршку имао у Васи Стајићу. Овај 'последњи апостол старе Војводине' био је, захваљујући својој неуморној агитацији, једна од главних перјаница приликом борбе за промене у Матици српској, и због тога нимало не изненађује што је Остојић наставио да се ослања на његову помоћ.“ Видети: Зорица Хацић, „О Алексе Шантића, Васи Стајићу и Београду који је 'мазио Мостарце““, у: *Песничке теме и поетички модели Алексе Шантића. Зборник радова*, уредници Јован Делић и Бојан Чолак, Институт за књижевност и уметност, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 486.

⁴²⁸ О овоме више у поглављу: „О Вељку Петровићу, Матици српској и *Летопису Матице српске*: писма Тихомира Остојића Васи Стајићу“.

⁴²⁹ Васа Стајић, „Вељко Милићевић, *Беспуће*. Сарајево, 1912. Стр. 151. Цијена 2 круне.“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 292, св. 2, 1913, стр. 80.

пажљивога посматрача ове појаве.⁴³⁰ С друге стране, Васа Стајић позитивно је оценио *Беседе под гором* Николаја Велимировића, као књигу у којој је аутор приближо веру српској интелигенцији „Она [књига *Беседе под гором* Николаја Велимировића, прим. М. Ћ.] се приказује читаоцу као извесно измирење вере и науке, те као да садржи у себи тајну за приближење вере школованим класама српскога друштва.“⁴³¹, док је најповољнију оцену Стајић изрекао поводом књижевнотеоријских монографија *Импресије из књижевности* (1912) и *Позоришни живот* (1912) Бранка Лазаревића, истакавши како је доминантни метод Бранка Лазаревића индуктивни метод (поводом појединачног уметничког дела Лазаревић покреће велика питања естетике, филозофије, теорије, даље, Лазаревић, по мишљењу Васе Стајића претежно говори о занатским питањима, о проблемима технике), да би закључио да је Бранко Лазаревић „...позван да напише прву српску естетику.“⁴³² И сâм Бранко Лазаревић заступљен је приказима у *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића. Као што је *Беспућу* Вељка Милићевића Васа Стајић замерио једнострано знање о свету и неразвијеност карактера, тако је, пишући о збирци приповедака *Кад руже цветају* (1912) Милутина Ускоковића, Бранко Лазаревић запазио да је за Ускоковићев стил карактеристичан неизнијансиран, психолошки непродубљен, једноличан, обичан, невариран сентиментализам „Отуда цело његово књижевно дело и није ништа друго до један велики низ личности, мало варираних и диференцираних, које знају само за ове варијације сентиментализма: разочарења, промашене љубави, неостварени снови, пропале наде, разбијене илузије... Када се има само та једна жица на приповедачкој лири, и када се само у њу удара, то је мало досадно, нарочито то није много пријатно када се у њу удара увек на исти начин, с истом снагом, и истим тактом.“⁴³³, не пропустивши, притом, да истакне и одлике које је препознао као уметнички квалитет Ускоковићеве збирке приповедака „Што се тиче других особина и мана, за ову збирку се може рећи: да је дефинитивнија по обради; да је стилски углађенија; да се са доста више уметничкога схватања бирали мотиви, ма да му инвенција, у томе погледу, није велика врлина; да има много талента, при вођењу приче, за покрет, за гест, и за инсценирање, ма да све то сувише театрално и декоративно за једно складно и пријатно уметничко дело (...) да, најзад, прича просту, просту причу оних људи чији је унутрашњи живот мали, прост, узак и неинтересантан, и да је прича скоро увек апсолутно без ниансе, без карактеристичке опсервације: као хроничар који уписује дневне догађаје, као деловођа и архивар који уписују бројеве и акта.“⁴³⁴ Ипак, поред Васе Стајића, најагилнији и приказима најзаступљенији аутор у рубрици „Оцене и прикази“ *Летописа*

⁴³⁰ Исто, стр. 80.

⁴³¹ Васа Стајић, „Д-р Н. Велимировић, јеромонах. *Беседе под гором*. Београд, 1912. Издање С. Б. Цвијановића. Стр. 368, цена 3 динара.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 80.

⁴³² Васа Стајић, „Бранко Лазаревић, *Импресије из књижевности* (са предговором Г. Д-р Јована Скерлића). Прва свеска, Београд, издавач: књижара Геце Кона, 1912. Цена 3 динара. Бранко Лазаревић, *Позоришни живот*. Прва свеска. Ibidem, idem.“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 292, св. 2, 1913, стр. 83.

⁴³³ Бранко Лазаревић, „М. М. Ускоковић: *Кад Руже Цветају*. Београд. Издање књижаре Геце Кона. 1912. Стр. 3–275. Цена 3 динара.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 286, св. 2, 1912, стр. 78.

⁴³⁴ Исто, стр. 77.

Матице српске био је Милан Шевић, с том разликом што је Васа Стајић пратио и књижевнокритички процењивао актуелну литерарну продукцију, док је Шевић пажњу посветио приређеним и другим издањима⁴³⁵ књижевних дела класика српске књижевности или новијих аутора. Од других издања, Шевић је писао о књигама „*Лимунација*“ у селу (1912) Стевана Сремца и *Наш Божић* (1912) Борисава Станковића. Одредивши *Наш Божић* Борисава Станковића као „Из наше (...) књижевности (...) једн[у] од најлепших приповедака што треба да уђе и у дечје кругове.“⁴³⁶, Милан Шевић издвојио је, као уметничку вредност, стилске карактеристике целокупног Станковићевог опуса, пре свега, приповедни ритам „Пре свега, онај, њему својствени, ритам, за који нам се чини, као да је њим ухватио и приказао кретање врањскога живота.“⁴³⁷ и специфичан доживљај стварности „Па онда оно необично посматрање. Док остали приповедачи посматрају већином само оком и ухом, Станковић посматра свим чулима, целином душе своје. Станковић посматра и мирис и кус, и притисак и температуру и све оно, што се креће и јавља на нашем телу и у појединим органима његовим.“⁴³⁸, при чему се, као изузетно важне, из савремене перспективе проучавања књижевности за децу али и у контексту разумевања аутопоетике и властитог програмског схватања књижевности за децу Милана Шевића (историчара књижевности, али и педагога), указују тврдње о малом обиму Станковићеве књиге, где Шевић закључује „Књига није играчка, и она не треба да представља ствари у миниатури, као што их представљау дечје играчке. Треба и децу респектовати и не служити их само смањеним предметима, јер ни она нису само смањени људи, као што је ово још Русо рекао.“⁴³⁹ С друге стране, пишући о „*Лимунацији*“ у селу Стевана Сремца, Милан Шевић пажњу је посветио Сремчевом поступку изградње препознатљивог, типског књижевног јунака (лика учитеља, познатог још из приповетке „Ессе homo!“), устаљеном поступку моделовања фабуле (низању догађаја око једне, средишње анегдоте), при чему Шевић не пропушта прилику да изнесе и примедбу слабој композицији која одликује и друга Сремчева дела „Толико пак стоји, да је композиција *Лимунације у селу* слабија но у било које друге приповетке Сремчеве (а у томе Сремац уопште није никада ни био мајстор) и да је у њој више претеривања но у којој било другој приповетки његовој.“⁴⁴⁰, али и да укаже на потребу издавања сабраних дела Стевана Сремца „Али је потреба ту и за издањем целокупних дела Сремчевих, и ваљада ће одбор за издавање Сремчевих списа ускоро и испунити дужност коју је сам на себе примио.“⁴⁴¹

⁴³⁵ Другим не у смислу „осталим“ него оним која нису прва, „друга“ као редни број и ознака за редослед издања.

⁴³⁶ М. Ш., „Борисав Станковић, *Наш Божић*. Друго издање. Београд 1912. Нова штампарија 'Давидовић', Дечанска 14. Стр. 31 на 16°. Цена 0.40 дин. на продају у књижарници С. Б. Цвијановића.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 78.

⁴³⁷ Исто, стр. 78.

⁴³⁸ Исто.

⁴³⁹ Исто, стр. 79.

⁴⁴⁰ М. Ш., „Стеван Сремац, *'Лимунација' у селу*. Друго издање. [Модерна библиотека 2] Београд 1912. Издање књижаре С. Б. Цвијановића 12°, стр. 206. Цена 2 дин.“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 289, св. 5, 1912, стр. 79.

⁴⁴¹ Исто, стр. 79.

Поред издања *Четири српске народне песме* (1913), које је „естетско-психолошки објаснио“ Светомир Ристић, а о којем је Милан Шевић писао у *Летопису Матице српске* 1914. године, истакавши како књига, иако није намењена употреби у школи, ипак може у ту сврху да се користи „...јер ће помоћи наставницима, да се удубе у садржине и у облике народних песама, да многа места јаче осете и боље разумеју, те ће тако и својим ученицима моћи пре дати онаку интерпретацију, која је најпогоднија да се једна песма као што треба прочувствује.“⁴⁴², у *Летопису Матице српске* 1913. године Милан Шевић објавио је много значајнији приказ, посвећен књизи *Мање пјесме владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша*, коју је приредио Милан Решетар, а објавила београдска Штампариија „Доситије Обрадовић“ 1912. године. Једна од доминантних тема научног истраживања Милана Шевића, писац о којем је Шевић две деценије (од 1901. до 1922. године) објављивао есеје и приказе, у мостарској *Зори*, *Летопису Матице српске*, *Vedi*, *Делу* и *Времену*⁴⁴³ био је Петар II Петровић Његош, чије је *Мање пјесме* за Остојићев *Летопис* Шевић подробно приказао. У овом приказу, наима, до изражаја долазе све врлине књижевноисторијског и текстолошког приступа књижевности Милана Шевића: тако, Милан Шевић позитивно оцењује издање Његошеве поезије које је приредио Милан Решетар, дајући му предност над издањем *Пустињак цетински, скупљене пјесме владике Петра II Петровића Његоша* (1885) које је приредио Ђорђе Поповић Даничар⁴⁴⁴, даље, Милан Шевић показује изразиту проицљивост у оцени опрезности, савесности, научности и критичности у процесу атрибуције, тј. утврђивању ауторства Његошевих песничких творевина које је Милан Решетар применио приликом приређивања Његошеве поезије (наима, Милан Решетар изоставио је сва дела за која није поуздано могао да утврди да су Његошева, односно био је „.....веома опрезан у своме старању, да у своју збирку не унесе ниједну песму која не би била владичина. Његова је главна тежња била, да да све *Његошево*, па ма и не дао *све* Његошево. Не можемо рећи да овај ригоризам није у месту у књижевности, у којој се много што-шта тако олако узима, – али не можемо рећи ни то да Решетар, чистећи тако од Његоша, што није његово, није очистио од њега, и што је његово.“⁴⁴⁵), исто тако, Милан Шевић примећује и како је Решетар водио рачуна о аутентичности Његошевог текста „Друго је питање, питање текста. Ми мало имамо рукописа Његошева, и не можемо се надати, да ћемо моћи, спремити автентично издање његових дела. Већином смо упућени на друге изворе, на књиге и листове, који су махом штампани далеко од песника и без контроле његове. Ја сам уверен, да многе тешкоће у

⁴⁴² М. Ш., „Четири Српске Народне Песме, естетско-психолошки објаснио Dr. phil. Светомир Ристић. Београд. Издање књижаре Раковића и Ђуковића. 1913. Осмина, стр. 55, цена 0.80 дин.“, *Летопис Матице српске*, год. 89, књ. 297, св. 1, 1914, стр. 106.

⁴⁴³ О Шевићевом посвећеном проучавању стваралаштва Петра II Петровића Његоша, уз анализу сваког појединачног текста, дала је Зорица Хацић. Видети: Зорица Хацић, „О Његошу“, у књизи: *О Милану Шевићу*, Академска књига, Нови Сад, 2017, стр. 95-112.

⁴⁴⁴ Видети: М. Ш., „Мање пјесме владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша. Издао Милан Решетар. Биоград. Штампариија 'Доситије Обрадовић' 1912. 12°, страна XXVI и 221+1, цена необележена [Српска Књижевна Задруга, књига 141].“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 293, св. 3, 1913, стр. 92.

⁴⁴⁵ Исто, стр. 94.

разумевању Његошева текста потичу отуда, што немамо оригинални текст. То се осећа нарочито у овим песмама, и Решетар је у њима већ отпочео с емендацијом.⁴⁴⁶, а уједно, Шевић се представио и као помни читалац Петра II Петровића Његоша, указавши, том приликом, на порекло мистификације о песми насловљеној „Полет духа у бесконачност“, песми која је, заправо, сегмент *Луче микрокозма*, да би у Јовану Суботићу и Суботићевој *Србској читанци за гимназије* (1855) Милан Шевић препознао извор мистификације и(ли) погрешног разумевања овог сегмента Његошове поезије.⁴⁴⁷ Будући да је 1913. године навршено стотину година од рођења Петра II Петровића Његоша, у *Летопису Матице српске*, у рубрици „Оцене и прикази“, поред Милана Шевића, који је писао о *Мањим пјесмама владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша*, и Владимир Ћоровић приказао је *Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша* (1912), издање које је, такође, приредио Милан Решетар. Владимир Ћоровић истакао је вредност овог издања, у којем је Његошева биографија „...најпотпунија (...) и најпречишћенија...“⁴⁴⁸, у којем је дат „... врло брижљив и добар коментар...“⁴⁴⁹, да би, уз неколико прецизирања на језичко-стилском плану и уз неколико допуна и исправки значења речи у „Речнику“, Владимир Ћоровић закључио „Жељети би било да Г. Решетар, који с много преданости проучава Његошево стварање и који је осим овог коментарисаног издања *Горског Вијенца* дао и све његове мање пјесме, прикупљене у једну збирку, даде издање и осталих дјела његових. Јер доиста је срамота, да ми још увијек немамо солидне едиције дјела једног од највећих наших писаца у опште и да натежемо с издањима која немају ничег заједничког с науком.“⁴⁵⁰

Дакле, у рубрици „Оцене и прикази“, најлитерарнијој рубрици *Летописа Матице српске* који је уређивао Тихомир Остојић од 1912. до 1914. године, одражавала се концепција целокупног часописа Матице српске. Наиме, цео *Летопис Матице српске* (па тако и рубрика „Оцене и прикази“) био је отворен за све поетичке оријентације, за књижевнотеоријски али и књижевноисторијски приступ литерарним делима, у *Летопису Матице српске* (па тако и у рубрици „Оцене и прикази“) јављали су се прилозима како већ афирмисани писци и научници, тако и почетници, *Летопис Матице српске* пажњу је посвећивао актуелним друштвеним, културним и књижевним питањима, али и књижевноисторијским и културноисторијским темама. Ипак, начело интердисциплинарности, као обележје карактеристично за композицију и поетички (об)лик *Летописа Матице српске*, слабије је заступљено у рубрици „Оцене и прикази“, која је све време Остојићевог уређивања задржала превасходно литерарни карактер. У рубрици „Оцене и прикази“ негована је књижевна критика, расправљано је о новим (ауторским и приређеним) књижевним делима (о првим али и другим издањима),

⁴⁴⁶ Исто.

⁴⁴⁷ Исто, стр. 96-97.

⁴⁴⁸ Владимир Ћоровић, „*Горски Вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Шесто издање с коментарима Милана Решетара. У Београду 1912. Издање С. Б. Цвиановића.“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 291, св. 1, 1913, стр. 89.

⁴⁴⁹ Исто, стр. 89.

⁴⁵⁰ Исто, стр. 92.

истицане су врлине књижевних дела, али су изношене и замерке, аргументовано су изрицани било позитивни било негативни судови о актуелној литерарној продукцији, помно је праћено и вредновано уметничко стваралаштво (поезија, проза и драма) али и резултати на пољу историје књижевности, тако да је рубрика „Оцене и прикази“, као књижевни врхунац *Летописа Матице српске* који је уређивао Тихомир Остојић заправо показатељ како Остојићеве уређивачке позиције (избора сарадника, тема, метода и оријентације), тако и показатељ правца у којем би се *Летопис Матице српске* даље развијао (под уредништвом Тихомира Остојића), да га историјске околности (Први светски рат и уредникова интернација) нису у томе омели. Иако невелика по обиму, рубрика „Оцене и прикази“ *Летописа Матице српске*, из годинâ 1912–1914, издваја се из часописног контекста, својим значајем и литерарном вредношћу (многи књижевни прикази објављени управо у овој рубрици били су изузетно релевантни и утицајни на књижевни живот и развој српске књижевности), како у синхронијској перспективи (у тренутку настанка), тако и из дијахронијске перспективе (из угла данашње науке о књижевности и из данашње перспективе проучавања периода).

О ВЕЉКУ ПЕТРОВИЋУ, МАТИЦИ СРПСКОЈ И ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ: ПИСМА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА ВАСИ СТАЈИЋУ

Преписка Тихомира Остојића (1865 – 1921), професора Српске православне велике гимназије у Новом Саду, секретара Матице српске (1911 – 1914), уредника *Летописа Матице српске* (1912 – 1914), редовног професора и првог декана скопског Филозофског факултета, једним делом је већ објављена. Ипак, писма која је Тихомир Остојић упутио Васи Стајићу, уреднику *Новог Србина* (1912), *Српске просвете* (1913) и *Нове Војводине* (1922), секретару (1920) и председнику (1935; 1945 – 1947) Матице српске чувају се у Рукописном одељењу Матице српске и нису до сада објављена.

У временском распону од једне деценије, тј. од 19. децембра 1910 (1. јануара 1911) године до 20. септембра 1921. године, Тихомир Остојић послао је Васи Стајићу петнаест писама и пет дописница, махом из Новог Сада, али и из Брестовца, Скопља и Загреба.

Највећи број писама и дописница Тихомир Остојић послао је Васи Стајићу у периоду од 1911. до 1913. године, тј. у време када се Остојић (из)борио за место секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*. О страначким и институционалним превирањима која су пратила избор Тихомира Остојића за секретара Матице српске Тихомир Остојић известио је Васу Стајића, подробно, у писму од 22. септембра (5. октобра) 1911. године (ово писмо у потпуности кореспондира са писмом које је Тихомир Остојић послао Милутину Јакшићу 21. септембра / 4. октобра 1911. године, РОМС, инв. бр. 15. 384, у којем је такође известио Јакшића о преговорима са либералима и радикалима око избора за секретара Матице српске).

Из писама Тихомира Остојића Васи Стајићу може се закључити у којој мери је Остојића заокупљала брига о Матици српској и њеној реорганизацији. Значајно питање о којем Тихомир Остојић извештава Стајића јесу „Правила о организацији стручних зборова у Матци српској“, о чијем је нацрту Остојић затражио мишљење Васе Стајића, у писму од 28. априла (11. маја) 1912. године „Шаљем Вам у прилогу Правила о организацији стручних зборова у Матици. (...) Ако имате још нарочитих каквих примедба, напишите их.“ О томе које је одборе Тихомир Остојић планирао да оснује у склопу Матице српске, Остојић је известио Стајића, у писму од 30. новембра (13. децембра) 1911. године „Друга је важна ствар ово. Ја сам изнео нацрт о установљењу стручних одбора у Књижевном Одељењу на основу чл. 6 Устава (последња алинеја). На основу тога параграфа ћемо установити прво Одбор за народно просвећивање и Књиге за народ, затим Историјски одбор, после ће следовати: уметнички одбор, етнографско-етнолошки одбор и одбор за Српски Језик. (Ако нам пође за руком све, после ћемо: социолошки, привредни и педагошки одбор).“

Ипак, тема која је за Тихомира Остојића била најзначајнија, којој је посветио највише времена и енергије и о којој је најчешће писао Васи Стајићу, био је, свакако, *Летопис Матице српске*. У време када је, са Јованом Радонићем, Станојем Станојевићем

и Милутином Јакшићем, дошао на идеју о нужности реорганизације рада у Матици српској, Тихомир Остојић, у име групе „покреташа“ (како су називани ови интелектуалци окупљени око часописа *Покрет*, који су уређивали од 1899. до 1912. године) објавио је, у *Раду и именику Матице српске*, 1899. и 1900. године, програм и предлоге реформе Матице српске. На ове захтеве и предлоге Тихомир Остојић вратиће се, нужно, у тренутку када је постао секретар Матице српске, 1911. године „Изrekli смо начело да стојимо на реформама од 1900 год. које смо ми сами и створили, само ћемо их ревидирати и евентуално исправити и попунити. О томе можете читати у *Раду и именику* за год 1899 и 1900 (у Извештају Књижевног Одељења). Прочитајте, молим Вас, све то па пишете о том у *Српски Глас*.“ Ипак, тренутак када је Тихомир Остојић постао секретар Матице српске није био подесан за реализацију већих културних и издавачких пројеката. Наиме, након афере и проневере велике количине новца, смењена је стара управа Матице српске. Нова управа није имала на располагању знатна финансијска средства, већ је радила у оскудним материјалним приликама и под непрестаном претњом укидања чак и саме Матице српске⁴⁵¹. Стога је и судбина (могућност објављивања) свих издања (часописа и књига) Матице српске била неизвесна и под знаком питања. Оваква ситуација морала се одразити и на *Летопис Матице српске*, о чему је Тихомир Остојић писао Васи Стајићу, у писму од 30. новембра (13. децембра) 1911. године „Имали смо прошлога петка Редакциону Седницу. Говорили смо о начелним питањима, јер о програму за 1912 не могасмо говорити – немамо још буџета (идуће недеље ће се и о њему решити).“ *Летопис Матице српске* Тихомир Остојић помињао је у писмима Васи Стајићу и када је Стајића извештавао о сарадницима овог часописа и њиховим прилозима „Био сам прекјуче у Београду с великим друштвом. (Дучић, Митриновић и тд.) Митриновић ће написати реферат о југосл. изложби слика и о Стефановићевим песмама. Дучић је веома одушевљен за наш *Летопис*. Већ у овој књизи изићи ће његов есеј о Кочићу, а обећао је још. Добио сам од Исидоре Сек. чланак о скандинавској књижевности.“ (писмо од 17 (30) јула 1912. године), али и када је, с правом, изражавао незадовољство због изневерених очекивања у вези са сарадњом књижевника из Војводине у *Летопису Матице српске*, нпр. у писму од 26. децембра 1911. (8 јануара) 1912. године.

Писац чије је име Тихомир Остојић најчешће помињао у писмима Васи Стајићу јесте Вељко Петровић. Васа Стајић и Вељко Петровић били су пријатељи, пуних четрдесет година. Њихов однос, додуше, није био непомућен „Преко четрдесет година

⁴⁵¹ Према речима Милана Петровића, „Месеца аугуста 1911 год. откривена је у Матици огромна проневера коју су извршили тадашњи књиговођа и благајник. Запрепашћење и узрујаност снажно су потресле све родољубе: страховали су за даљи опстанак најстарије просветне и књижевне установе своје и због финансијског слома, јер проневерена свота износила је више од 440. 000 златних круна, и због вероватне интервенције мађарске владе од које се страховало највише. Проневеру су истина извршили чиновници, али је и кривица старе управе била јасно доказана. Управни одбор примио је пријаву да у благајници није све у реду. Спроведена истрага нашла је све у реду! Међутим, проневера је, омогућена нехатом управе, вршена годинама! На годишњој скупштини вихор негодовања однео је и претседника и секретара и целу управу. То је била генерална смена генерација. Млађи, с Тихомиром Остојићем на челу, освојили су и Матицу и *Летопис*.“ Видети: Милан Петровић, „Тихомир Остојић као уредник *Летописа*“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 366, св. 4, 1950, стр. 275-276.

траје наше пријатељство. Разуме се, оно није могло тако дуго бити 'небо без облачка'.⁴⁵², већ је варирао, од ситнијих несугласица до тежих разилажења, од младалачке заљубљености у исту девојку, Милану Шајковић⁴⁵³, преко приповетке „Аурел Ђурковић“ Вељка Петровића, објављене у Стајићевом *Новом Србину*, због које је Васа Стајић био пола године у затвору⁴⁵⁴, све до новосадског *Јединства* и оптужби Богољуба Преша, који је Васу Стајића кривио за одлазак Вељка Петровића из Новог Сада, оптужби које Вељко Петровић није негирао, што је Стајића повредило, али преко чега је он прешао, у складу са начелом „Поред све Вељкове ђудљивости, ја сам ситне неспоразуме изравнавао попустљивошћу.“⁴⁵⁵

Васа Стајић и Вељко Петровић били су, дакле, блиски пријатељи. На ово пријатељство рачунао је Тихомир Остојић када се, као уредник *Летописа Матице српске*, надао да ће му Васа Стајић помоћи и убедити Вељка Петровића да буде агилни сарадник *Летописа Матице српске*. Због тога се Остојић и љутио и негодовао код Васе Стајића, када је увидео да на сарадњу Вељка Петровића не може рачунати на начин на који је планирао „Ма шта је с тим Вељком? Ја сам мислио да ће он бити стуб Летописа, а он ни ретка!“ У писмима Тихомира Остојића Васи Стајићу, као рефрен, понављају се искази незадовољства због изостанка прилогâ Вељка Петровића у *Летопису Матице српске* „Зашто ми Вељко ништа не одговара? Ја сад само на њега чекам па да дам у штампу Летопис.“ (писмо од 16 (29) дец. 1911. године), „Где је Вељко? Обећао ми је некролог Осману Ђикићу за недељу дана, а ево сад већ четири недеље!“ (писмо од 28 апр. (11 маја) 1912. године), „Ако можете, утицати на Вељка, нека пошље некролог о Ђикићу. Волео бих да изради приповетку за 1 св. идуће године. Приповетку о нама, с нашим погледом на наш живот. То би нам требало.“ (писмо од 5 (18) септ. 1912. године) и „Спомињете ми Вељкову новелу. Ја је нисам добио. Да ли је спрема? Сад би ми нарочито требала.“ (писмо од 21 марта (4 апр.) 1913. године). Стиче се утисак да је Васа Стајић био у неку руку посредник између Тихомира Остојића, као уредника *Летописа Матице српске*, и Вељка Петровића, као сарадника овог часописа, књижевника на чијим је прилозима Тихомир Остојић инсистирао и чијој се сарадњи радовао и надао. Занимљив је податак да је, одређујући особу која ће приказати збирку песама Алексе Шантића, Тихомир Остојић изјавио „Хоћете ли Ви писати или Вељко о Шантићевим песмама мени је свеједно.“ Са овим Остојићевим речима донекле се разилазе Стајићеве реминисценције изнете у аутобиографији „Кад је Тихомир Остојић преузео *Летопис*, стао је наваљивати на мене да пишем. Ја сам му одговорио, да бих могао приказати Шантићеве *Песме* које је издала

⁴⁵² Васа Стајић, *Прилози за аутобиографију*, приредила Зорица Хацић, Матица српска, Нови Сад, 2017, стр. 100.

⁴⁵³ Исто, стр. 95.

⁴⁵⁴ Приповетка „Аурел Ђурковић“ објављена је у *Новом Србину* 1912. године. Видети: Вељко Петровић, „Аурел Ђурковић“, *Нови Србин*, број 3. и 4, свеска за новембар и децембар 1912, стр. 87-96. У Рукописном одељењу Матице српске може се прегледати Стајићев лични примерак часописа *Нови Србин*, под инвентарским бројем М. 8. 755.

⁴⁵⁵ Васа Стајић, *Прилози за аутобиографију*, приредила Зорица Хацић, Матица српска, Нови Сад, 2017, стр. 100.

Књижевна задруга, али да приказ не може бити повољан. Тихомир ми одговори да ни он не мисли повољно о Шантићу, те је примио мој приказ. Била је то прилична бомба.⁴⁵⁶ За разлику од Алексе Шантића, о чијој поезији постоје различити подаци у аутобиографији Васа Стајића и писму Тихомира Остојића, када је реч о Вељку Петровићу, ови извори су у сагласности. Наиме, као што је Васа Стајић рачунао на сарадњу Вељка Петровића у *Новом Србину* када је ставио одредницу „Уређује Одбор“ (мислећи тиме првенствено на Вељка Петровића и себе) „Међутим, он није за први број ништа дао, нити је иначе помагао.“⁴⁵⁷, тако је и Тихомир Остојић, разочаран због равнодушности и одсуства прилогâ Вељка Петровића у *Летопису Матице српске*, изјавио, у писму од 26. децембра 1911. (8. јануара 1912. године) „Та ми ни немамо више песника с ове стране Дунава и Саве од Вељка и Милете, и срећом (само не знам за кога?) су они и добри песници. Њихова би дужност била да сад нарочито удесе лиру и да ударе у најлепше тонове што умеју, и да запевају лепшу песму него што су игде певали! Ја сам обојици писао и покушао сам да им објасним значајни моменат у којем се сад налазимо. А они и један и други ћуте.“

Писма Тихомира Остојића Васи Стајићу сведоче и о Остојићевим покушајима да дође до Петровићевог некролога Осману Ђикићу. Први пут поменут у писму од 28. априла (11. маја) 1912. године, некролог који је Вељко Петровић требало да напише о Осману Ђикићу сведочи о Петровићевом непоштовању уговорених датума „Где је Вељко? Обећао ми је некролог Осману Ђикићу за недељу дана, а ево сад већ четири недеље!“, други пут овај некролог помиње се у писму од 17 (30) јула 1912. године, у којем Тихомир Остојић изражава чуђење и забринутост због чињенице да Вељко Петровић још није послао обећани текст „Ма шта је с тим Вељком? (...) На моје писмо не одговара. Обећао некролог о Осману, а сад ни некролога ни књига које сам послао ради тога. Просто белај с човеком!“, а трећи пут, сада већ у другој половини 1912. године (у писму од 5 (18) септембра 1912. године), некролог је поменут узгред, Тихомир Остојић замолио је Васу Стајића да утиче на Вељка Петровића да пошаље некролог „Ако можете, утицати на Вељка, нека пошаље некролог о Ђикићу.“ Коначно, овај дуго и стрпљиво чекани некролог објављен је у другој свесци *Летописа Матице српске* за 1913. годину⁴⁵⁸. Невеликог обима (свега две странице) и пригодног карактера, некролог који је Вељко Петровић написао о Осману Ђикићу карактеристичан је по томе што у њему није анализирано уметничко стваралаштво Османа Ђикића (осим штурих напомена да је поезију писао под утицајем Јована Јовановића Змаја и Војислава Илића⁴⁵⁹), већ је Ђикић приказан као културни радник и истакнут је примат моралне вредности његовог дела над његовим књижевним значајем, односно указано је на Ђикића као просрпски оријентисаног муслиманског

⁴⁵⁶ Исто, стр. 94. Може бити да су поједина писма Тихомира Остојића Васи Стајићу несачувана, а можда се ради и о непрецизности сећања и непоузданости говора о давно минулим догађајима.

⁴⁵⁷ Исто, стр. 99.

⁴⁵⁸ Видети: Вељко Петровић, „Осман Ђикић“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 292, св. 2, 1913, стр. 107-109.

⁴⁵⁹ Исто, стр. 108.

интелектуалца (чија је супруга, Зора Михајловић, била Српкиња⁴⁶⁰) и перспективног политичара и јавног радника, којег је смрт омела у започетом племенитом раду.

Писма Тихомира Остојића Васи Стајићу сведоче о Остојићевом труду да дође до сарадника и квалитетних прилога за *Летопис Матице српске*, она садрже, уједно, Остојићеве исказе из домена експлицитне поетике, те намере и ставове о начинима на које је Остојић замишљао да треба да буде уређиван књижевни лист Срба у јужној Угарској (какав је био *Летопис Матице српске*), а уједно, Остојићева писма откривају у којој је мери овог научника заокупљала идеја реорганизације рада у Матици српској и будућности Матице српске, са изузетно напредним и креативним идејама оснивања одбора унутар Матице српске који би били задужени за развијање научног рада у појединим дисциплинама, идејама које ће се реализовати знатно касније, у виду покретања *Зборника Матице српске* за: књижевност и језик; за славистику; за историју; природне науке; ликовне уметности; филологију и лингвистику; друштвене науке; сценске уметности и музику. Писма Тихомира Остојића Васи Стајићу откривају доминантне теме књижевнонаучног рада Тихомира Остојића, главне мисаоне и научноистраживачке преокупације овог уредника *Летописа Матице српске*, не скривајући, притом, ни човека који је знао да буде љут, незадовољан (услед изневерених очекивања о сарадњи писца из Војводине), али и пожртвован и несебичан (у писму које је послао 9. августа 1919. године из Брестовца у којем се лечио, Тихомир Остојић, иако у лошем здравственом стању, размишља о библиотеци Матице српске и организовању културног живота у ослобођеном Новом Саду).

1.

19 дец. 1910 (1. јан. 1911)⁴⁶¹

Нови Сад

Драги Господине,

Ја сам и ове године добио позив од Вашег Девојачког Кола да држим предавање. Како су се сад у многим измениле прилике, те је политичка ситуација у Сомбору у многим друкчија него што је била кад сам први пут предавао у Дев. Колу, нећу да управим Кола дајем никаквога обећања, пре него што се ориентујем. У начелу сам за то да свако од нас треба да се на такве позиве одазове. То је нека врста малога нар. рада.

⁴⁶⁰ „Био је ожењен Зором Михајловић, глумицом из Смедерева. Сестра му Хатица била је песникиња.“ Видети: Ракић, Т., „Ђикић, Осман“, у: *Српски биографски речник*, главни уредник Чедомир Попов, уредници струка Злата Бојовић и др., књ. 3, Д-3, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 495.

⁴⁶¹ Сва писма донета су онако како су написана, без исправљања грешака у правопису и интерпункцији. Очигледне словне грешке такође нису исправљане. Сва подвлачења у писмима су Остојићева.

Сад немам у Сомбору никога другога, осим Вас, на кога би се с пуним поверењем могао обратити у овакој ствари. Стога Вас молим да ми што пре пишете, шта Ви мислите, има ли смисла да идем у Сомбор да предајем. Како Ви речете, ја ћу тако учинити.

О позоришној скупштини био је овде Пера Коњовић, па ми је нешто натукнуо, да ми нешто манишете. Чини се, да нисте сасвим задовољни с мојим држањем. У чему? На среду! Отворено говорите, као што вазда чините. Ја сам у свако доба готов да Вама одговарам. Каква је [нечитка реч], ако културна опозиција наша буде и несложна, онда чему се надате? Ја мислим да се нисам променио ни у чем.

С пажњом читам Ваш обрачун с Матичиним књижевницима. Само, како љутито замахујете буздованом чисто се покашто бојим да мало и мене не дохватите. То што Ви чините веома је назахвалан посао, али веома користан за књижевност. Ми смо изгубили свако мерило за јаван рад. А све то петљање није ништа друго него очигледан доказ ниског нивоа наше културе. Ми хоћемо да будемо народ и, управо, морамо то да будемо, а не разумемо како се бива народ. Наше незнање и залутаност, и лакомсиленост, и површност који истичу из незнања узрок и извор су свега нашега зла и све збрке која влада у јавном животу.

Видесте ли тога лудака како се цапа у Трговачким Новинама? Ја, као што видите, већ од летос не радим на Трг. Нов. (осим што сам у једном од последњих бројева анимирао, по наруџбини, Новосађане на соколство). Не радим, једно стога што немам времена, а друго што ми се у новије доба много што шта не свиди у њима. Али бих био спремио за времена чланак Б. П. у 48 и 49 броју, да сам стајао у ближој вези с уредником. Толико сам учинио, да сам га оштро напао, кад је изашао први део чланка. Али скоро да је боље што је пустио тај чланак, који треба да докаже, да Ви имате баш до ижице право. Јер то је прави галиматијас! Ја сам се од срца насмејао, ма да ми је срамота да мој колега тако пише, а жао ми је да је таки човек воспитател наше омладине. Да не види човек потпис, рекао би да је чланак писао књижевник калибра Негована Божитовића. И таки алармира српско друштво због „личног терора“!

Хтео сам да од нове године издајем Покрет у месечним свескама и, разуме се, рачунао сам на Вас. Сондирао сам терен у финансијском и литерарном погледу и видео да је и један и други још слаб, те нисам смео да се одлучим. Т. ј. ја засад немам ни времена ни новаца да сам издајем таки лист. Стога Вам нисам писао.

Молим Вас да ми на прво питање што пре одговорите и да будете уверени о пријатељским осећањима Вашег

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 620; писмо]

2.

22 септ. (5 окт.) 1911

Нови Сад

Драги Господине Васо,

Јуче сам одговорио опширно Милутину о ситуацији у Н. Саду. Он ми је писао да и Вама јавим о томе. Ја ћу то сад укратко и учинити.

Ми смо држали поводом Милутинова писма три конференције. Прва је била најдужа, и у њој су били: Бокшан, Л. Марковић, Лотић, Ђ. Михајловић, Миливој Поповић, Шпирта. На другој су учествовали и људи око Српства преко Свињарева и Глише Мирковића, а био је и Миливој Матић, инжињер, који је радикал, али одлучан присталица моје кандидације за секретара. Разговарали смо се о кандидатима, сондирали питање председника (највише су за Дра Ђ. Деру) и Упр. Одбора. Кад је дошло питање о конфер. у Бечеју, изјавили су неки да би требало прво испипати пулс Новосађанима, односно организовати се овде, па онда тражити додир даље. Прекјуче у вече смо близу три сата већали. Позвато је у ту ширу конференцију њих 40 чланова, дошло их је само 25. Осим наших људи учествовали су у конференцији људи од Српства и неки либерали. Конференција није ишла глатко. Опажа се нека дисхармонија између разних група. Али, као обично, не излази се отворено с фарбом, него се силом оклизује о којекакве ситнице (шта људи од Српства желе, гледаћемо да испитамо, а либерали ће данас или сутра држати своју страначку конференцију о Матичиној ствари). Свршило се на том да се позову у суботу сви чланови Матичини из Н. Сада, осим радикала, на конференцију. Надамо се да ће се онда ситуација разбистрити. У начелу су били сви да треба тражити додир с члановима из провинције, али неки мисле да та заједничка конференција треба да буде у Н. Саду, јер ту има највише чланова. У Т. Бечеју влада колера.

На основу свега овога ја сам Милутину јавио као мишљење наших демократа ово: ми треба да држимо у идући четвртак или најдаље у другу недељу конференцију. Ако желимо да дођемо до утицаја на идућој скупштини и до таког угледа да друге групе с нама морају рачунати, треба да дођемо на скупштину с добро организованом војском. Не ради се у овом случају само о секретару, него о избору свих чиновника, па онда председника и Упр. Одбора. Ако све то не буде сретно изабрано, не може ни секретар ништа учинити, ма био геније. Ако на скупштини не буде јаке већине, биће изненађења и препада, те ће поједине странке и котерије спровести најлуђе ствари. А сад је моменат да се што паметно учини с Матицом. Морало је доћи до слома да се свету отворе очи и да се онемогуће досадашњи експлоататори. Ако се овај моменат пропусти, наша генерација већ неће никад доћи до сарадње у Матици. Дакле треба се организовати. Ако се могу Слогаша предобити за заједничку акцију, добро би било. Ваљда тек у Матичину питању можемо заједно ако не можемо у државној политици!

Заједничка конференција, дакле, треба да буде и за њу треба све заинтересовати, који се у опће дају обавестити. Ми ћемо одавде доћи, само треба Кикинђани да одреде место (ако се у Бечеј не узмогне). Ја сам Милутину послао неки проглас који смо ми

саставили и у који смо унели неки наш програм у погледу Матице. Милутин ће проглас поправити, евентуално попунити, штампати и разаслати члановима. Проглас ће послати и нама да га разашљемо нашим људма.

Радикали ми поручују да ће гласати за мене. Али они траже рекомпензацију у једном чиновничком месту, и то у II секретару. Они желе на то место свога човека: Миту Алексијевића, сарадника Заставе. За Бајића (фискал) се ни они не кидају мало.

Шаљем Вам данас 1 примерак треће књиге Одабраних дела за школу (Б. Поповић: О књижевности) с молбом да то дело препоручите Вашим ученицима.

Примите стисак руке Вашег
Тих. Остојића

[РОМС, инв. бр. 9. 628; писмо]

3.

6 (19) нов. 1911.
Нови Сад

Драги Госп. Васо,

Ово Вам пишем из Матице. Мица је „очистио чувства“. Јуче сам већ цео дан ја седио у Матици, отаљавао текуће послове, дивио се забатаљености и нереду који овде влада, али и размишљао: шта ћу ја сад, односно шта ћемо ми сад? Мислим једнако: шта ће о нама рећи наши наследници?

Да тима наследницима одузмемо сваки основ и разлог да о нама мисле оно што ми мислимо о нашим преходницима, морамо већ сад, и то одма на почетку, мислити што ћемо. Ја једнако кажем ми. То значи, и Ви сте ту, Госп. Васо! И на Вас пада један део одговорности за то што сте ме изабрали за секретара. Кажем: један део – велик део треба да сам рекао, јер сте Ви били један од најагилнијих агитатора. Али не само на Вас, него и на све млађе, на цело наше коло (може се говорити о неком „нашем“ колу, то је потврдила и скупштина), нарочито на демократе уз које ја искрено пристајем.

Ако осећате ту одговорност, Ви ћете према том и радити. Можда цео овај увод није потребан Вама. Али ја сам га ипак написао. Написао сам га више себе ради него Вас ради. Хоћу да видите колико ја озбиљно узимам ствар, колико осећам сав терет који се навалио на мене. Ви и наши другови морате примити свој део терета, и помоћи не само сарадњом, него и саветом. Сви морате студирати проблем Матичин и, кад затреба, осветлити га (кад дође прилика за то). Ја ћу Вам дати за то прилику. За нас је престало доба критиковања. Наша критика је донела плод који смо желели: ми смо постали господари Матице. Али сад! Сад треба делима да докажемо да нисмо само пуцали на аларм.

Сад Вас молим ово. Напишите реферат на ма коју књигу Срп. Књиж. Задруге од ове године. Можете и на две. Избор остављам Вама. Само ми одма јавите које сте изабрали, да бих могао даљи распоред чинити.

Желео бих да прва свеска под мојом редакцијом буде написана од књижевника с ове стране Дунава и Саве. То неће да буде ексклузивност. Ви знате да сам ја Србин до Скадра и Солуна. Него хоћу да покажем шта ми сами можемо. Така прва свеска ће охрабрити наше друштво. Писао сам и Вељку. Молим Вас да га подсетите. Ја га и овом приликом, преко Вас, молим.

Одговорите одма, јер треба учинити потребан распоред за I свеску, а времена нема много.

Будите здраво и весело Вашем искреном
Тих. Остојићу

[РОМС, инв. бр. 9. 629; писмо]

4.

Нови Сад, 30 нов. (13 дец.) 1911

Драги Г. Васо,

Допуштам да „и искључиви рушиоци имају права грађанства“. Није лако ни рушити. За то треба, ако ништа друго, бар храбрости и снаге. Само, узмите овако ствар (кад говорите о рушењу, слободно је употребити слику). Град који нас брани (рецимо „народни град“) је застарео и неспособан за одбрану. Ми смо споља, и доказујемо онима унутри (то су, знате, команданти наше народне ствари) да је тај град трошан и неспособан за одбрану; али се они унутри не мичу. Ми ударамо на град и гледамо да га гдешто порушимо, не бисмо ли оне унутри нагнали да га оправком занове. Они се ни сад не мичу. Ми најзад уђемо кроз дере унутра, разјуримо старе лењивце и – шта ћемо сад? Свакојакo ћемо старо порушити. Али место њега треба начинити нешто ново, онако како смо говорили и како смо замишљали. Јер, кад порушимо све, шта ћемо још рушити. Или се, зар, у нама развила страст рушења? Не, не, Г. Васо, сад треба и да што зидамо. Зидањем новогa постаће старо излишно и смешно, па ће се само срушити. У друштвеном раду је стварање новогa и бољегa најбољи начин да се старо поруши. Досада нисмо могли да стварамо, јер нисмо имали ни све згоде, ни средстава. Сад смо дошли до свега тога. Смешно би било да и сад певамо стару песму. Или ће и на нама да се испуни стара политичка истина, да је лакше бити у опозицији него на влади, и да је неспособну странку најлакше упропастити ако је пустиш на владу.

Али ово је скоро сувишно што Вам пишем. Ви сте у свом последњем писму пристали да пишете и радите. Онда престаје даље [нечитка реч]. Што да трошим речи?

Био је јуче овде Пера Коњовић и донео ми пријатну вест да се Ви и Вељко оружате. [Нечитка реч], Боже! Вељко ми није ништа одговорио, те сам почео очајавати. Пера ме је ослободио. Дела, дела, нека запева гласовито, како никад није, нека буде абердар (ал' не „Абердар“!) новог живота. Хоћете ли Ви писати или Вељко о Шантићевим песмама мени је свеједно. Ви, дакле, стојите за Напуљске шетње и Доситејеву Споменицу. Право да Вам кажем, волео бих да Вељко напише и оцену.

Писао сам и Милети онда кад и Вељку, али се не одзива. Је ли мој глас био глас „вапијущаго в пустињи“? Или он спрема нешто крупно, па се притајао? Ако учините прилику, подсетите га.

На Г. Симоновића мислим ја. Ах, на све вас мислим ја! (Не само по дужности!). Само мислите и ви на мене.

Имали смо прошлога петка Редакциону Седницу. Говорили смо о начелним питањима, јер о програму за 1912 не могасмо говорити – немамо још буџета (идуће недеље ће се и о њему решити). Изрекли смо начело да стојимо на реформама од 1900 год. које смо ми сами и створили, само ћемо их ревидирати и евентуално исправити и попунити. О томе можете читати у Раду и именику за год 1899 и 1900 (у Извештају Књижевног Одељења). Прочитајте, молим Вас, све то па пишите о том у Српски Глас.

Друга је важна ствар ово. Ја сам изнео нацрт о установљењу стручних одбора у Књижевном Одељењу на основу чл.⁴⁶² 6 Устава (последња алинеја). На основу тога параграфа ћемо установити прво Одбор за народно просвећивање и Књиге за народ, затим Историјски одбор, после ће следовати: уметнички одбор, етнографско-етнолошки одбор и одбор за Српски Језик. (Ако нам пође за руком све, после ћемо: социолошки, привредни и педагошки одбор). Одборе ћемо попунити и члановима Матичиним који засад нису у Одељењу. Наравно; ја не желим да се само играмо одбора, него и да нешто створимо. Кад све сазре, послаћу Вам цео пројекат, пак ћете имати и Ви своју да кажете.

Треће је о чему смо говорили: организација повереника и растуривање књига на велико.

Поздравите Г. Вељка и будите уверени о искреним осећањима Вашег
Тих. Остојића

[РОМС, инв. бр. 9. 630; писмо]

5.

16 (29) дец. 1911
Нови Сад

Драги Г. Васо,

⁴⁶² На овом месту написан је симбол за члан Устава, али како у ворд документу нема тог симбола, у тексту га пишемо словима.

Зашто ми Вељко ништа не одговара? Ја сад само на њега чекам па да дам у штампу Летопис. Ви сте ми нагостили његову приповетку и ја сам њој за љубав зауставио штампање. Молим Вас да видите шта је и да ми одма одговорите хоће ли послати приповетку (и кад) или неће. Јер ја морам дати у штампу рукопис и без ње, и ако ми је жао. Исто тако нека ми пошље песме, јер и оне ми требају. На Ваше реферате такођер чекам.

На Ваше питање одговарам, да ће Матичина библиотека набављати ствари које желе Матичини сарадници, али само таке које иду у програм библиотеке. Изволите ми свагда јавити наслове књига, пак ћу ја одговорити можемо ли узети или не можемо.

За идућу свеску имам чланак М. Јакшића о духовном судству у нашој аутономији и Ђ. Грујића о нар. просвећивању. Ако Вељко и Ви пошљете, биће добра свеска. Стога не закашњавајте!

Срдачно Вас поздравља Ваш
Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 631; дописница]

6.

26 дец. 1911 (8 јан. 1912)
Нови Сад

Драги Госп. Васо,

Ја сам сад љут и једак због Летописа. Као што знате, људи у таким приликама или боље, у таком стању траже некога да искале љутњу на њему. У овом случају ја не знам на кога бих се с више права могао окомити од Вас. Из Вашег писма, или боље, Ваших писама ја сам добио утисак, да Ви све можете код Вељка. Радовао сам се унапред, што ће у првој свесци Летописа под мојом редакцијом изићи једна „програмаична“ приповетка и што ћу доћи до песама наших, војвођанских песника. Какво уживање за једног благонадежног редактора! Међутим, изгледа да ће нада омахнути. Па како је то могуће, драги Господине? Ја чекам, не дајем у штампу рукопис, нећу да пустим у лист Ловрића и Јовкића, надајући се чему бољем. Па ето сад!

Молим Вас да ми објасните овај случај и да ми кажете, може ли се извести оно што сам ја смерао, што су Покреташи већ давно нагостили и што и Ви заступате у Српском Гласу (у божићњем броју)? Зар већ на првом кораку да се спотакнемо? Та ми ни немамо више песника с ове стране Дунава и Саве од Вељка и Милете, и срећом (само не знам за кога?) су они и добри песници. Њихова би дужност била да сад нарочито удесе лиру и да

ударе у најлепше тонове што умеју, и да запевају лепшу песму него што су игде певали! Ја сам обојици писао и покушао сам да им објасним значајни моменат у којем се сад налазимо. А они и један и други ћуте. Је ли Летопис одвећ мали форум за такве величине? Или сам ја недостојан редактор? Свакојако се види да они нису осетили да је сад моменат. И ако је то одиста, онда је за нас жалосна перспектива за будућност. За мене нарочито.

Пишите ми, молим Вас, па ми објасните шта је у ствари. Ја морам сутра дати рукопис у штампу, ма с песмама Живојновићевим. Све остало је комплетно, само нема онога што треба да даде арому – нема песама и приповетке.

Надам се да ме Ви нећете изневерити с обећаним рукописом.

Не замерите што се љутим. Ја сам ипак Ваш добар пријатељ и као таком желим Вам сретну нову годину.

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 632; писмо]

7.

21 / III (3 / IV) 1912

Нови Сад

Драги Госп. Васо,

На Вашу козерију коју сте ми недавно послали без датума одговарам Вам да ми је право, зовите се „културни радник“ (а не „књижевник“) само пишете. У осталом, ја имам намеру да дођем други дан Ускрса у Сомбор ради организације повереника, и у тој ствари сам писао Д-ру Лалошевићу.

Молим и Вас као „културног радника“ Летописа да ову ствар прихватите и пропагирате. Нарочито Вас молим да одушевите Ваше колеге да дођу на збор. У опће, што већи збор тим већи успех (то је старо начело свих агитатора, а ево сад сам се и ја ишчаурио као таки). Треба позвати и оне који нису још чланови а треба да буду и могу бити.

О свему осталом ћемо се усмено разговарати (јер имамо доста!), стога сад могу завршити, шаљући Вам срдачне поздраве.

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 633; писмо]

8.

28 апр. (11 маја) 1912
Нови Сад

Драги Госп. Васо,

Примио сам Вашу карту без датума.

Шаљем Вам у прилогу Правила о организацији стручних зборова у Матици. Проучите све што пре па ми напишите на [нечитка реч] своје напомене и најдаље до Духова вратите. Ако имате још нарочитих каквих примедба, напишите их. Ово је засад одређено само за чланове Књ. Одбора, али ја шаљем и Вама да сте о свему информисани. Јавно не треба о том писати док се не појави у Раду и именику.

Сад још о Вашој последњој бездатумној карти.

Ви иштете књига за к 50. Како Ви то тражите? У комисију? Ми смо, знате, људи од рачуна, па треба то да знамо. Упутите формалну молбу Управном Одбору и иштите 39 % попушта с тим да ћете чисту добит уступити каквој опћој народној цели. Тако Живојновић добива књиге наше и продаје их у корист Слоге.

Ваш чланак Песништво и родољубље чекам.

Где је Вељко? Обећао ми је некролог Осману Ђикићу за недељу дана, а ево сад већ четири недеље! Што је најгоре, ја сам му послао Османове збирке песама из наше библиотеке па сад не може нико ни овде да напише. Молим Вас, реците му, нека шаље или некролог, или ако га у опће не мисли писати нека врати књиге. Књиге морам ја накнадити библиотеци ако их не врати.

Срдачно Вас поздравља Ваш

Тих. Остојић

P. S. Вас ћу уврстити међу Матичине поверенике.

[РОМС, инв. бр. 9. 634; писмо]⁴⁶³

9.

4 (17) јуна 1912
Нови Сад

Драги Г. Васо, што се Ви једнако правдате да не пишете и нећете да пишете за новац? Сваки радник заслужује своју награду. Због закерања којекких завиднка и пакосника не треба се женирати.

Шаљем Вам признаницу. Само је потпишите, штемпл ће се овде метнути.

⁴⁶³ На полеђини последње стране писма написано је, на врху странице, у једном реду „Bibliothèque“, а у реду испод „De philosophie Contemporaine“.

Ваш чланак о родољубивој лирици изаћи ће у идућој свесци. Књиге ће Вам се послати.

С поздравом Ваш
Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 621; дописница]

10.

17 (30) јула 1912
Нови Сад

Драги Госп. Васо, како видим да немате много посла, кад сте већ на то спали да се швотате с бедним уредником Летописа, шаљем Вам коректуру Вашег приказа Школа и живот. Ваш чланак Родољубље и поезија већ је штампан. За недељу дана ће Летопис бити готов.

Дакле тако, „на тај начин, ви ћете заслужити Андриће и [нечитка реч]...“ велите Ви. Како лако ломите палицу нада мном! Доста је било да Вам онај броћасти шумар са Хвара рече нешто. Па шта би он хтео? Да му паднем око врата, што ми је послао приповетку? Њега је размазио Мица. Био је овде пре неки дан па прича, како му Мица одма пише писмо кад му што пошље и кади га смирном и тамјаном. Како ли се наш шумар изненадио, кад је сад видео очи у очи с Мицом којег је он досад конструисао према његовим сладуњавим фразама! – Ја сам причу искао и добио. Кад сам га видео, рекао сам: хвала! Шта ће више?

Био сам прекјуче у Београду с великим друштвом. (Дучић, Митриновић и тд.) Митриновић ће написати реферат о југосл. изложби слика и о Стефановићевим песмама. Дучић је веома одушевљен за наш Летопис. Већ у овој књизи изићи ће његов есеј о Кочићу, а обећао је још. Добио сам од Исидоре Сек. чланак о скандинавској књижевности.

Ма шта је с тим Вељком? Ја сам мислио да ће он бити стуб Летописа, а он ни ретка! Сви се чуде. На моје писмо не одговара. Обећао некролог о Осману, а сад ни некролога ни књига које сам послао ради тога. Просто белај с човеком!

Иначе сам наредио да се одма почну. Шаљем Вам поправљено издање Правила о стручним зборовима.

Да сте здраво и весело Вашем
Тих. О.

[РОМС, инв. бр. 9. 622; дописница]

11.

31 јула (13 авг.) 1912

Нови Сад

Драги Г. Васо,

1. Nove Zvuke нисмо добили. Кад дођу, послаћу их Вама а Ви напишите. –

2. За хонорар ћу учинити по жељи. Само морате се за ову недељу стрпити. Седница У. О биће у суботу. Онда ће се одобрити новчане ствари, и ја ћу одма упутити на исплату. – 3. Стип. питање ћу Вам послати у Сомбор. – 4. Зашто да не! Питање популарне књиж. је за нас једно од најважнијих. Само напишите. – 5. Књиге Вам је наш експедитор послао у Сомбор. Ја сам се уздао у његову проицавост, јер на Вашем писму стајаше адреса. Али сам се преварио. Неће, ваљда, бити од тога штете. – 6. Ваш приказ није могао да стане у ову књигу, него остаје за идућу. – 7. Пиља је био код мене. Учинићу што могу. – Вељко ми је писао да ће доћи у суботу – и ето рекавши, не дође. Ваша ми је активност врло драга. Не морате ни помислити да се ја бојим таквих сарадника. Баш напротив! Само напред!

Будите здраво и весело Вашем увек

истом

Тих. О.

[РОМС, инв. бр. 9. 623; дописница]⁴⁶⁴

12.

5 (18) септ. 1912

Нови Сад

Драги Г. Васо, примио сам Ваш реферат на Велимир. беседе. – С Миланом Марјановићем сам ја говорио у Београду и свршио све што треба. Не треба да се бојите да ћете претоварити Летопис Вашим радњама. Само пишете. Па напишите реф. и о Марјановићевој књизи (Književne Studije).

Стипендијско питање долази (10 ком.).

Чланак о популарној књижевности радите. (Неће шкодити ни за 1 св. идуће године).

Ако можете, утицати на Вељка, нека пошље некролог о Ђикићу. Волео бих да изради приповетку за 1 св. идуће године. Приповетку о нама, с нашим погледом на наш живот. То би нам требало. Нека се покашто чује који тон и из других крајева, али основни тон треба да је наш. А ако он неће у приповетци дати тај тон Летопису, да ко ће? Храбрите

⁴⁶⁴ На левој маргини дописнице написана је једна реченица (од дна ка врху странице) „Онај позив на учитеље у Срп. Гласу врло је уместан.“

га, не дајте му да буде малодушан. Ја знам да Ви то чините и да Ви можете то најбоље код њега. Предочите му да ми имамо једну мисију, велику мисију да извршимо. Сваки ће добити своју улогу у тој мисији, а његова је понајлепша и понајвећа. Он не сме нас оставити.

Здраво!

Ваш ваздашњи

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 624; дописница]

13.

14 (27) фебр. 1913

Нови Сад

Драги Г. Васо,

Не замерите што Вам нисам одма одговорио. Чекао сам све да прво прочитам Ваш чланак о популарној књижевности, па да Вам онда пишем. Али знате ли да просто нисам доспео. Редакција и коректура ме толико забаве (сад се штампа и приповетка Ћоровићева Јарани), да ми не остаје ни на што друго времена, а очи ми грдно страдају.

Ваш чланак је добар. Ја се радујем што сте га написали. Тема о популарној књижевности је за нас врло важна – мислим, и за нас Србе и за Матицу. С Вашим решавањем питања ја се врло слажем. Што сам дуже на овом месту, све више видим да би ми просвећивање морало почети од горе, од „највиших“ слојева (да не мислите да сам нескроман, ја бих од себе почео). Конфузија у нашем народу је отуда што су они „горе“ (т. зв. интелигенција) збркани. Сто питања [нечитка реч] на нас а ми не умемо да их решимо, или их решавамо којекако. Тако је и питање Књига за народ. Ми ове године свакојако морамо почети издавати књиге за народ. За ову годину ћемо издати оно што имамо и што за сад можемо добити. Али за даље морамо у Збору за нар. просвећивање претрести ствар одредити шта да узмемо у програм и наћи и човека који ће имати и доста времена да спреми што треба, јер ћемо му дати за израду годину две дана.

Кад смо већ код Књига за народ не бисте ли Ви хтели што спремити за њих. Ви се тужите да би Вам требало зараде, а мени је мило да Ви код нас заслужите.

Ја ћу гледати да Ваш чланак уђе већ у ову књигу (II за ову год. јер је I готова), баш због тога што је питање популарне књижевности за нас важно, па да Г. Г. чланови Књ. Одељења мало о њему чују коју паметну и да о свему промисле.

Само једна напомена. Чини ми се књигу Паје Поповића сте мало прехвалили. Кад ко једнога књижевника рашчережи па о његовим радовима говори на 3-4 места, међу појединим врстама књижевним, то није баш „популарно“ у добром, Вашем, смислу.

„Популарно“ је у историји књижевности говорити о књижевним врстама, јер је то нешто конкретно. Место о књижевним милостима, говорити о књижевним врстама, то је нешто апстрактно, аналитично. У вези с тим, морам Вам рећи, да је веома незгодно што сте, као пример рђаво популарне књиге, узели књигу Ј. Живојновића. Немам ништа против Вашег мишљења о њој него мислим само, ако се може наћи други пример (а има их има!), нека се овај изостави. Замислите само, он је члан Редакционог Одбора. Он треба да узме на знање Ваш чланак. Он је, осим тога, пословођа Збора за Нар. просвећивање. Не знате Ви моје јаде. Напоследку Ви сте већ видели да сам ја њега одбио од критике и таквих деликатних послова.

Пера Коњовић ми пише да је Вељко озбиљно оболео. Вељко ми је пре једно месец дана обећао нешто, али до сад није дао.

Не пишете ми о себи ништа. Волео бих да знам.

3 и 4 св. Новог Србина Матица није добила. Је ли изишло још што даље?

Срдачно Вас поздравља Ваш

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 625; писмо]

14.

4 (17) марта 1913

Нови Сад

Драги Г. Васо, на Ваше писмо од 15/III ево мога одговора.

Ми са загребачком универзитетском и пештанском музејском књижицом стојимо у вези. Т. ј. оне су од нас тражиле књига у зајам, и ја сам се тој тражњи врло радо одазвао, само да их обавежем на враћање зајма. Ево сад прилика да од њих за Вас иштемo књига. Од универитета и Академије у Пешти нисмо досад имали никакве порудбине, али мислим да нам не би ни ове књижице одрекле, ако бисмо од њих што тражили. Ви ми јавите што желите пак ћемо покушати.

Ви велите: „ако може благајница да поднесе.“ Нема ту благајница ништа посла. Библиотека има свој годишњи буџет који је скупштина одобрила. На њему грицкамо док га не потрошимо. Ја стојим на гледишту да је право да њиме потпомажемо наше сараднике, кад друго што не можемо учинити. На што боље засад овај новац не можемо утрошити. У осталом, стварање све нових и нових веза за измену издања и последњом одлуком Скупштине да се позову издавачи и уредници да шаљу нашој библиотеци своја издања бесплатно, ја сам толико привредио библиотеци да она може сасвим лако почети жртвовати сарадницима. Стога ћете и Ви, као један од најревноснијих, добити што желите.

Пристајем на то да Ви наручите књиге код Rolland-а у Паризу (и она два часописа на по године). Нека књижар пошље књиге с рачуном Матици и ми ћемо одма исплатити. Чим књиге библиотекар спроведе у наш каталог послаће Вам их. Је ли тако добро?

Ваша напомена да се спремате да запливате у једно „море без приморја“ буди у мени чудно осећање. Ви сте уверени да мени Ваша судбина лежи на срцу, и то много. Ви имате веома лепо и захвално поље у учитељској школи (Мени је жао што сам морао оставити школу!). Ако мислите да још преко тога треба жртава, идите куд Вас Ваш бхриóвиоv зове. Кад се тиче туђе коже, немам права да Вам саветујем. У осталом, то би код Вас било и непотребно. Ако бисте морали оставити Сомбор (што, нек се не испуни!) најбоље је да дођете у Нови Сад. Још кад би онда и Милутин хтео доћи овамо (њему је и онако свеједно), па да се Српски Глас пренесе овамо и овде отпочне нешто у већем стилу.

Најлепше поздраве шаље Вам Ваш

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 9. 626; писмо]

15.

21 марта (4 апр.) 1913

Нови Сад

Драги Г. Васо, добио сам коректуру. На Ваше писмо од 2 апр. одговарам ово. Нека књижар Aguand истави рачун на Матицу Српску, пак ћемо књиге откупити од Вас кад нам их пошљете.

Ваше обе оцене су сложене. Данас ћу их Вам послати.

Што се тиче Naugena, Сведруга и др., наша библиотека би свакојачо требало да има такве ствари и у границама нашег доста бедног буџета ја бих набавио све што желите, нарочито, ако се тиче писања за Летопис.

Спомињете ми Вељкову новелу. Ја је нисам добио. Да ли је спрема? Сад би ми нарочито требала.

Да сте здраво и весело Вашем искреном

Тих. Остојићу

[РОМС, инв. бр. 9. 627; писмо]

16.

26 марта (8 апр.) 1913

Нови Сад

Драги Г. Васо, одговарам Вам на писмо од 4 / IV ово:

На 1) При издавању књижице Милетићевих чланака радо ћу Вам помоћи. Само ми јавите у чем.

На 2) Чим буду табаци Летописа готови, послаћу Вам. Засад су преломљена тек два табака 292 књ.

На 3) Сад ће се преломити Ваш чланак и чим буде готово послаћу Вам новац.

Мени је жао што Вељкове приповетке не издаје Матица. Ми не бисмо могли ништа боље издати од његових приповедака. Али нам тешки апарат, који је гломазан и уз то и мало зарђао, па онда наша моментална новчана криза сметају томе. Треба од Матице да начинимо модеран институт. Само, Боже здравља! Одједаред се не може.

Да сте здраво Вашем

Тих. Остојићу

[РОМС, инв. бр. 9. 636; писмо]

17.

19 (28) јан. 1914

Нови Сад

Драги Васо, хитам да Ти одговорим на писмо од 25 / I.

Јуче сам добио од Тебе поруку а данас сам већ сазвао састанак у Матицу. Дошли су сви, осим једнога, њих 8. Овај час су отишли, и ја хоћу да Ти одговорим на позив. Сви су у начело [!] за Твој лист и обећали су сарадњу. За 14 дана се састајемо опет, да видимо шта је ко урадио. Ко не буде пре што послао директно Теби, тај ће онда донети мени да Ти ја пошљем. Претресали смо и о том шта би Ти ко од нас могао писати. За 14 дана ћемо видети шта ће ко урадити.

Даље је решено да сви агитују овде за лист. Душан Ружић, учитељ овдашњи, примио се за администратора листа овде. Он ће скупљати, односно њему ће се давати скупљена претплата. Одма је још овде у Матици скупио новац од 5 претплатника.

Оволико на брзу руку, да знаш да смо с тобом и да хоћемо да Ти помажемо.

Госпођи и Теби одличан поздрав од мојих

и од Твог

Тихомира

[РОМС, инв. бр. 9. 635; писмо]

18.

9 авг. 1919

Брестовац

Драги Васо,

Читао сам ових дана у Јединству Твој чланак поводом течајева за учитеље и чланак о јединству, па ми је жао што нисам тамо код вас. Овде, међу овим бледим испијеним људима који цео дан у куту кашљу, није ми ни мало лако бити. Особито кад својој невољи не видиш крај, а дно кеси већ видиш.

Из Јединства, које овде добивам и читам, не види се потпуно еволуција Новог Сада; а она мора да тече сад у убрзаном ритму. Чини ми се да се ни у једној вароши Југославије неће догодити такве промене као у њему. И то све за доста кратко време. Жао ми је што ја не учествујем у том. Матица је требало давно да се кренула. Али ја немам снаге, и Бог зна хоћу ли кад имати. То ме овде и мучи: Матица стоји, а ја још фигурирам као њен мотор. Да знам само што би!?

Ја сам се, као што знаш, кренуо другамо, а ево сам запео за слеме као Ноје за Арарат. Кажу да је ово место врло добро за оваке болеснике. Ја сам видео својим очима људе здраве, крепке, чиле, а кажу да су их донели овамо на носилима. Видећемо шта ће са мном бити. За потпуно оздрављење треба много времена. Ја сам за време рата много продангубио, а сад је време [нечитка реч]. А сем тога у овој болести је здравље – новац.

Шта Ти радиш? Јеси ли се одлучио нешто коначно? Хоћеш ли остати у Н. Саду?

Ти ми поручујеш за оне динаре у Београду, али ја не знам има ли смисла да их уопће узимам. Мени треба држава да поврати здравље а не да ми даје милостињу. Незгодно је да се баш ја с државом о том расправљам. Зар ја треба да дођем већ у шкарт?

Читао сам у Јединству да је Јова Радонић дошао у Н. Сад. Да ли на краће или на дуже? Ако је на дуже, нека ми се јави.

Је ли Вељко још у Н. Саду?

Екица је – ваљда знаш – у Загребу и долази покашто овамо. Писала ми је да се нашла с братом Гђе Милице.

Јесте ли нашли кога за библиотекара у Матици? Милета је отказао. Зар се не би могао наћи ко у Београду од млађих људи?

Је ли Вам се вратила Даница из Париза?

Пиши ми и извести ме до које се тачке кренуо дух Н. Сада. Знаш да би ме то разонодило овде.

Прими с Госпођом срдачан поздрав

од Твог

Тихомира

Адреса:

Zagreb. Preradovićeva ul. 44.

Lečilište Brestovac

[РОМС, инв. бр. 9. 638; писмо]⁴⁶⁵

19.

2 јан. 1921

Скопље⁴⁶⁶

Драги Васо, примио сам рукопис што си ми га послао. Хвала!

Како видим из писма Радојчићева које сам данас примио да Летопис још није довршен, шаљем Ти још овај мој говор који свакојако иде у кронику новог доба у Војводини. Он је био већ намењен Летопису, па сам га узео натраг, кад је Мица дао оставку на уређивању јубиларне свеске. Добро би било да се напише мало коментара уз овај говор, ма најкраћи, и то од онога који је и сам био учесник оне узбудљиве вечери. Та представа је била једна од првих културних манифестација у новој ери.

Пратио сам за ово два месеца, откад смо се растали, твој живот и проживео сва узбуђења кроз која си прошао. Између нас двојице је, у погледу ствари о којој је реч (ми се разумемо!), та разлика, што сам ја предвидео шта ће бити и био сам тврдо уверен да ће твоје извесне пасије шкодити нашој ствари. Ја Те видим где и сам вртиш главом над дефицитом који Ти се, ове зиме, сручио у крило. Дошао ми је један број Заставе до руке који ме је бацио у очајање. Хтео сам тога тренутка да Ти пишем, али боље што сам се уздржао.

Ми смо ушли већ у посао. Ја имам велик аудиторијум.

Већ хватам везе и с овдашњим људима. Пре неки дан ми је проф. Елезовић говорио о једној народној ствари. Разговарао сам се с командантом армије (који долази редовно на моја предавања!) о просвећивању Касарне. Њему се веома допадају предавања с пројцираним сликама. Питао је и пошто је један апарат. (Ако дође до чега, тражићу од тебе обавештаја). Проблеми народног просвећивања се овде сами нуде. Планава већ сад има триста!

Поздрави Гђу Милицу, Даницу а Милету од нас обоје.

Здраво!

Твој

Тих.

⁴⁶⁵ На полеђини последње странице писма, дрвеном бојицом плаве боје, написано је, једно испод другог „73245 Буњ, 19 000 Мађ, 9755 остали?, (Срба 2684), 40 Срба Буњ, 120 Несрба, треба обратно“. Цело писмо написано је обичном оловком и слова су прилично избледела.

⁴⁶⁶ Датум слања писма и место из којег је писмо послато написани су на крају писма, у доњем левом углу странице, али ми их доносимо на почетку, како бисмо датирање ускладили са осталим писмима и дописницама.

[РОМС, инв. бр. 9. 637; писмо]

20.

20 септ. 1921

Загреб, Босанска ул. 25

Драги Васо,

Ево Ти наручена два чланчића. Немој сувише строго да [нечитка реч]: написани су онако како ја сад могу да напишем. Јави ми, молим Те, на карти кад примиш овај рукопис, да не водим и о њему бригу.

Рекао сам нашем секретару Г. П. Сланкаменцу да иште од Тебе оне моје брошуре што су остале у Матици. Не знам је ли Те нашао, и није ли заборавио моју поруку, и да ли си му дао. Ако он није понео, а Ти, молим Те, спакуј брошуре: Једно мађарско село, Програм Књига за народ, Новосадске књижнице и др. па пошљи у Скопље. Јави ми колики је трошак да Ти накнадим.

Пази да не буде штампарских грешака, јер ја сам у том баксуз – кад сам не водим коректуру – те се увек провуче по који несмисао.

Поздрави Милету

Здраво!

Твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 9. 639; писмо]

ЗАДАЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ И ЛЕТОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ: ПИСМА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА МИЛУТИНУ ЈАКШИЋУ

Милутин Јакшић (1863 – 1937), књижевник, историчар, теолог и политичар, синовац Ђуре Јакшића, био је дугогодишњи и један од ближих пријатеља Тихомира Остојића. Остојићево и Јакшићево пријатељство зачело се у Српској православној великој гимназији у Новом Саду, осамдесетих година XIX века. У то време Остојић и Јакшић живели су у кући професора Јована Грчића, који је умногоме утицао на њихово васпитање и интелектуално формирање. Након завршене гимназије, као питомци Текелијанума, Милутин Јакшић и Тихомир Остојић студирали су у Пешти (Милутин Јакшић права, а Тихомир Остојић српски и немачки језик и књижевност), где су били активни чланови ђачког удружења „Кола младих Срба“ (Милутин Јакшић био је једно време и потпредседник овог удружења). Године 1899, у Новом Саду, окупљени око идеје о нужности реорганизације друштвеног и културног живота у „Српској Атини“, а посебно подстакнути свешћу о важности увођења реформи у Матицу српску, Милутин Јакшић и Тихомир Остојић почели су да објављују часопис *Покрет*, желећи да конструктивном критиком и указивањем на недостатке у организацији друштвених институција (Српског народног позоришта и Матице српске), али и покретањем расправе о значајним питањима културног живота (попут стипендијског питања и питања физичког васпитања српске омладине) утичу на промене у друштву којем су припадали, са посебним усмерењем на задобијање управе над Матицом српском и уплива на одређење уређивачке политике и програма *Летописа Матице српске*. Часопис *Покрет* излазио је повремено, веома ретко и нередовно, у периоду од 1899. до 1912. године. Ипак, „покреташи“ (како је називана група интелектуалаца окупљена око часописа *Покрет*) нису успели, у периоду док је објављиван часопис *Покрет*, да преузму управу над Матицом српском. Тек након велике проневере и финансијског краха, 1911. године, смењена је стара управа и за новог секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске* постављен је Тихомир Остојић.

Највећи број писама Тихомира Остојића Милутину Јакшићу, која се чувају у Рукописном одељењу Матице српске, послат је 1899, односно 1911–1913. године, дакле, у време када Тихомир Остојић уређује *Покрет*, односно *Летопис Матице српске*. Из писама Тихомира Остојића могу се извести закључци о степену блискости и поверења између двојице пријатеља, сарадника и (политичких) истомишљеника. Тихомир Остојић своје планове о управљању Матицом српском, о уређивању *Летописа Матице српске*, о агитацији и прикупљању како повереника тако и претплатника за *Летопис Матице српске*, отворено, без устезања и прећуткивања, директно и детаљно, саопштава Милутину Јакшићу. Свом драгом пријатељу Остојић ће писати не само о јавним пословима, него и о бригама, нерасположењу и апатији која га је повремено (не задуго) обузимала.

Писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу највећим делом посвећена су Матици српској и замислима о уређивачкој концепцији и програму *Летописа Матице српске*. Тако, из Остојићевих писама могу се добити подаци о томе како је Тихомир Остојић замислио први број *Летописа* који ће он уредити „Ја бих желео да у I свесци будемо што већма заступљени ми овострани. Пустићу једног или двојицу са стране, да нам се не би могао пребацити сепаратизам и да не би ко експлоатисао то против Летописа код београдских књижевника. Мислим да би така I свеска учинила на наше друштво добар утисак, да не кажем да би га охрабрило, а то је веома потребно.“ (8/21. децембар 1911. године). Свој став о улози *Летописа Матице српске* и дилему око тога треба ли *Летопис* да буде научни или популарни часопис Тихомир Остојић саопштио је, такође, у писму Милутину Јакшићу „Ја тако и замишљам улогу Летописа у нашем друштву, да он даје научне истине у лако схватљивој форми.“ (22. октобар / 4. новембар 1911. године), као што је и замисао о серији сталних прилога у *Летопису Матице српске* који је уређивао Тихомир Остојић (серији приказа актуелне српске периодике) Остојић поверио управо Милутину Јакшићу, у писму од 31. децембра 1911. године „У Летопису ћемо стално пратити нашу журналистику.“ Проблеме са којима се готово сваки уредник српског часописа у јужној Угарској суочавао, а посебно уредници часописа који су излазили крајем XIX и почетком XX века (када долази до појаве нових књижевних и културних центара и до пораста броја периодичних публикација, односно, до диверсификације и децентрализације књижевног живота) Тихомир Остојић поверио је Милутину Јакшићу. Жалећи се, у писмима Милутину Јакшићу, на недовољан број сарадника, на њихову слабу писменост и неодговарајући квалитет њихових прилога, Тихомир Остојић посредно је писао и о разлици између замисли и могућности остварења програма *Летописа Матице српске* „Шта све ја не бих донео у Летопису да има ко да ми напише! Али нема ко! А јесам ли ја крив за то? И што ми се пошље добро по ствари, често је тако неписмено да бих морао прерађивати, и фактично има случајева где то и чиним. У опће наша наука траљаво стоји, али још траљавије наша писменост. Учинићемо све да се и једно и друго дигне.“ (16 / 29. марта 1912. године). У писму, пак, од 14 (27) новембра 1911. године Тихомир Остојић разјаснио је какву би улогу у култури и друштву требало да има Матица српска „Тако ћемо увући у Матичин рад све што код нас може радити и од Матице ћемо начинити културан, књижеван и научан центар.“

Писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу сведоче и о току агитације око избора Тихомира Остојића за секретара Матице српске, али и о организацији повереника *Летописа Матице српске* у Банату „Молим те сад ово. Јави ми што пре (јер ми треба) ко ће се примити повереништва у Кикинди. Треба најмање два за Кикинду: један који не рефлектује на награду за скупљање чланова и чланарине, други за растуривање Књига за народ и осталих издања којем ћемо дати извештај перценат од продатих књига. Молим те договорите се одма па ми јави имена повереника.“ (9 / 22. фебруар 1912. године). Остојићева писма поуздано су сведочанство о путовањима која је као секретар Матице српске предузимао како би дошао до што већег броја повереника и претплатника на

Летопис Матице српске – тако, на пример, писмо од 23. јануара (5. фебруара) 1912. године пружа податке о Остојићевом путу у Бечкерек и Велику Кикинду, док писмо од 16 (19) марта 1912. године пружа податке о Остојићевом путу у Стари Бечеј, Земун и Панчево. Исто тако, ова писма откривају предузмиљивост и искрено залагање Тихомира Остојића да се у Матицу српску уведу новине, пре свега у домену периодике „Од нове године ће Рад и Именик излазити у периодичним свескама, као додатак Летописа, у истом формату као Л. али на лошијој хартији и са засебном пагинацијом. Рад и Именик ће бити службени орган Матичин.“ (8 / 21. децембар 1911. године). Такође, Милутин Јакшић, Васа Јакшић и Милета Јакшић покренули су, у Великој Кикинди, 1907. године, „лист независних Срба“ *Српски глас*, тако да се један део Остојићевих писама односи и на ову периодичну публикацију, на њено слање Матици српској (уз претплату или у замену за издања Матице српске), на њено описивање у *Летопису Матице српске* „Овогодишњи Српски Глас нам свакојако одма треба (ја нисам све бројеве сачувао), јер хоћу нешто из наших (овостраних) новина да региструјем у I св. Летописа. Ту годину нам свакојако одма пошљите.“ (8 / 21. децембар 1911. године), или пак на забринутост због могућности „гашења“ овог листа „Чим смо читали у последњем броју Српског Гласа да лист престаје, ја сам сазвао јуче све наше људе на конференцију. Одлучено је да ти јавим да ми сматрамо као велик удар за нашу демократију престајање листа. Сви су за то да се лист не прекида него што пре даље настави. Сви су готови да лист и материјално и морално потпомогну.“ (12 / 25. март 1913. године).

Један од важнијих података из писама Тихомира Остојића Милутину Јакшићу јесте и помињање (у писму од 11 / 23. јула 1899. године) „Предговора уредника“, тј. програмског текста Јована Ђорђевића, објављеног у *Летопису Матице српске* (ондашњем *Србском Летопису*) 1858. године, који је умногоме послужио Тихомиру Остојићу као „предложак“ / узор при састављању властитог програмског текста – „Приступа новог уредника“ из 1912. године. Иако је текст Јована Ђорђевића поменут у контексту реформи које су „покреташи“ захтевали почетком XX века, ипак, евидентно је да је овај Ђорђевићев текст извршио снажан утицај на Тихомира Остојића и да га се Остојић сетио и 1912. године, када је писао програмски текст за први број *Летописа Матице српске* који је уредио.

На основу писама која је Тихомир Остојић послао Милутину Јакшићу, може се закључити о блискости и поверењу између двојице дугогодишњих пријатеља (али и о повременим неспоразумима и размирицама које су избијале између њих), али пре свега (и више од свега), о њиховој бризи о јавним проблемима и питањима друштвеног живота, каква су питање организације рада у Матици српској и питање уређивачке концепције, програма, сарадника, повереника и претплатника *Летописа Матице српске*.

11 (23). јули 1899.
Н. Сад⁴⁶⁷

Драги Милутине!

Обраћам ти пажњу на 97. Књигу Летописа за 1858 год. У тој књизи је „Предговор уредника“ Ј. Ђорђевића⁴⁶⁸, веома разборит и у многим претеча неких идеја. Добро је да ми такве ствари знамо. Али ја теби ово јављам нарочито због тога, што у том „предговору“ има за чудо паметних мисли о библиотеци „М. С.“ – још 1858 године! Можда ће ти добро доћи за твоју тему која треба да уђе у нашу брошуру о Матици⁴⁶⁹.

Јова и Коревлевъ су тек данас отишли, први у Мол, други у Беч и у Немачку. Јуче су били цело после подне код мене и разговарали смо се о веома интересним стварима. Међу осталим за нашу акцију у „Матици“ ово је важно. Јова се разговарао са Јоксимовићем о кандидовању Јове и Станоја у „Матици“. По свему се чини да том приликом Јоксимовић није говорио као прост глас из публике него као представник Новосађана и противник странке. Мора да се о том свугде већ говори. Дакле Јоксимовић вели, да Станоје не може бити никако изабран, сви су Новосађани противни. Између редова се чита, да ће они и својим угледом и странком радити против нас. Него Јоксимовић предлаже нешто друго. Он вели да би боље било да Станоје тражи место Саве Петровића. Сава је и онако већ у 30-ој зрео за пензију, њега би лакше прегорели него „болесног“ човека, који можда и онако „неће више служити од 2-3 године“, па онда секретарско место само ће нам пасти у крило као зрела јабука.

Ово што Јоксимовић говори неће бити да је из његове главе. Можда је то миг од садашњих власника Матичиних. (Да, још је Јоксимовић рекао, да је у том случају избор Станојев сигуран!) Ако је тако, онда би о том вредно било промислити. Не треба баш ни ми да трошимо барут у лудо. Ми не треба да се с њима мразимо по што по то – нарочито, онде где не можемо успети. Ако је јасно да Мицино место не можемо добити, онда је јасно и шта нам чинити ваља.

Добро би било да дођеш ти овамо (ја не могу још да излазим) па да мало рекогносцираш терен. Ако су они вољни на компромис и тај компромис није стидан за нас, него можда чак и пробитачан, зашто не бисмо освајали миром ако не можемо ратом. Ти би могао „случајно“ се састати с новим људима и „случајно“ повести реч о том, пак бисмо брзо видели на чему смо.

Ја радим своју тему о Матици, и Јова се оружа, гледај и ти. И ако се ми с њима нагодимо, то још није сувишно. Наше оружје треба да је разлог, дубоко проницање у

⁴⁶⁷ Сва писма донета су онако како су написана, без исправљања грешака у правопису и интерпункцији. Очигледне словне грешке такође нису исправљане. Сва подвлачења у писмима су Остојићева.

⁴⁶⁸ У питању је текст: Јован Ђорђевић, „Предговор уредниковъ“, *Србски Летописъ*, година XXXII, књига 97, свеска прва, 1858, стр. 1-22.

⁴⁶⁹ У првом броју часописа *Покрет*, 1899. године, Милутин Јакшић објавио је текст о библиотеци и библиотекару Матице српске. Видети: Милутин Јакшић, „О књијници и књијничару Матице српске“, *Покрет*, Штампарија Српске књијжаре браће М. Поповића, Нови Сад, 1899, стр. 19-26.

ствар, свестрана студија прилика и ствари, али то оружје не треба да сакривамо под гуњем, него га заденимо за појас, нека га свако види и нека стече респекта од њега. Кад се наше оружје засја, шта ће они са њиховим шклоцама и рђама. Можда смо погрешили што давно нисмо то оружје повадили. Можда бисмо сад другојачије стајали.

Поздрави све твоје и буди здраво и весело

ТВОМ

Тих. О.

[РОМС, инв. бр. 15. 407; писмо]

2.

5 (18.) јула 1901.

Нови Сад

Драги Милутине,

Ти си обећао да ћеш написати кратко објашњење за сељаке шта је то аутономија и како је она уређена. Ти мора да си заборавио на то. Молим те свакојачко да то урадиш и то што пре јер је већ крајње време да почнемо штампати Календар. Осим тога напиши преглед историје Срба у Угарској, али сасвим кратко, само главнија факта више хронолошки поређај; неколико речи о сеоби па онда митрополите, године им владања и кроничарски прибележи шта се за којег знаменитије догодило. То за тебе није тежак посао.⁴⁷⁰

Одшетај до фирме Augerer&Goschl. Кажи им нека нам пошљу списак и каталог својих клишеја, нека има у њему слика аустр. наследника и његове жене, слике из бурског и кинеског рата. Нека уз то пошље прорачун за клишеје: портрета у величини $3\frac{1}{2}$ cm. и ландм 5/7 cm. Што пре!

Ти си се последњи пут у Карловцима према нама сасвим чудно, управо нама неразумљиво владао. Зашто је то, шта то значи нама је сасвим загонетно. Једно сам заборавио онда да ти кажем. Ти си рекао да смо те при судару са Савићем оставили, нисмо те бранили, и тиме нас највише теретиш, (те ће то ваљда бити и разлог што си охладио). Ја те подсећам на ово (онда сам то сметнуо с ума): После те седнице нисмо ли ти и ја и Јова рекли, да ћемо обојица дати оставке на редакционом одбору и на књиж. одбору, јер ти ниси добио сатисфакцију. Ти си био онај који си казао: „Не, то не треба чинити! Ја ћу

⁴⁷⁰ У *Календару Матице српске* за 1902. годину Милутин Јакшић објавио је текстове „Владачки дом“, „Земаљска управа“, „Кратка историја Митрополије Карловачке. Како је уређена црквено-школска аутономија. Власти наше црквено-школске аутономије“. Видети: *Календар Матице српске за годину 1902. која је проста, има 365 дана*, Издање Матице српске, Нови Сад, 1901, стр. 59-69.

изићи и не ћу долазити у одбор, али ви останите па радите. Како ти сад у тој ствари можеш нас кривити?!

Твој

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 15. 381; писмо]

3.

11 (24.) јула 1901

Нови Сад

Милутине,

У Карловцима си говорио, да се стога срдеш на мене, што те нисмо у одбору бранили. Сад си мало спустио, те си нашао блажију формулу: „нисмо те довољно енергично потпомагали“. А главан ти је разлог „неискреност“ и „завааравање“, нарочито моје, у Грчићевој ствари. – Ја заиста долазим до уверења, да ти тражиш разлог, јер оно прво ни овако ублажено не стоји, а не стоји богме ни ово друго.

Ја сам за ових мојих десетак година, од кад сам у Н Саду, стекао оговарала, можда и непријатеља. То су све људи интересовани, с којима ја дођем у судар стога, што тражим у јавним пословима и опћим институцијама: ред, солидност, идеализам, разлог. Ти моји противници су ми замерали највише да сам: неумерен, претеран, сувише велик идеалиста, али ми нико није још рекао да сам „неискрен“ и да „заваарам“. То треба да ми каже мој од детињства „најбољи пријатељ“.

Ти си био и правник и богослов⁴⁷¹, али си ипак неправедан судија: ти слушаш само једну странку, ону која је изгубила парницу и која је у алијанцији већ годинама, и то у отвореној алијансији, са претпоставком онога система, против којег ја војујем и ми сви морамо војевати, зацело си му и ти у себи противан, а индиректно војујеш против њега на другој страни. Ја таквом судији, као што си ти овде, не налазим за потребно да се браним. Али једно ће учинити твоје писмо: то је, да ћу потражити начин да једном станем на пут сплеткарењу, које се већ годинама око мене плете.

Што се тиче твог потписа, не бој се ништа! Онај акат не веже до гроба. У осталом ја и Јока и сад још увек стојимо на становишту онога нашега програма, који је обележен у том акту. Ми консеквентно тај програм изводимо, излажемо се и непријатностима,

⁴⁷¹ Милутин Јакшић основну школу завршио је у Српској Црњи, гимназију у Новом Саду (1875–1883), богословију је завршио у Сремским Карловцима, потом, као питомац Текелијанума, завршио је Правни факултет у Пешти 1890. године. Од јануара 1890. радио је као катихета у Новосадској гимназији, децембра 1890. године прелази у Сремске Карловце, у Богословију, где предаје историју Српске цркве, све до пензионисања (због болести) 1905. године. Подаци су наведени према: Ч. Попов, „Јакшић, Милутин“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И-Ка, Матица српска, Нови Сад, 2004, стр.247-248. Речи Тихомира Остојића „Ти си био и правник и богослов, али си ипак неправедан судија...“ односе се на школовање Милутина Јакшића, у карловачкој Богословији и на Правном факултету у Пешти.

подвргавамо се и свима мучним дужностима које истичу из њега. Тога друштва, дакле, ти не треба да се стидиш!

Клишеји ми не требају, а за чланак гледај што пре јер се Календар већ штампа.

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 382; писмо]

4.

21 септ. (4 окт.) 1911

Нови Сад

Драги Милутине,

На твоје писмо од 25 септ. по н. к могу ти тек сад одговорити.

Ми смо поводом твога писма у Матичиној ствари држали три конференције: најужу, ширу и синоћ најширу. На првој је био Бокшан, Л. Марковић, Лотић, Миливој Поповић, Шпирта, Ђока Михајловић; то су све наши људи. Звао сам и Симу Ћирића који показује воље да с нама ради, али он није дошао. Сви ови су били за то да се у Бечеју држи заједничка конференција с осталим Бачванима и Банаћанима. Начинили смо и нацрт за програм те конференције. При већању пала је мисао да се дође у додир с другим групама у Н. Саду. Како су они око Српства у приватном разговору показали склоност да с нама конферишу, позвали смо за други дан и њих. Дошао је Свињарев, а из Карловаца смо звали телефоном проф. Радојчића. На почетку конференције одједном уђе Миливој Матић, инжењер, који је иначе радикал, али је одлучно за мене и жели с нама да ради у Матичиној ствари. Ми га нисмо звали, али је он од некога чуо и дошао. Сима Ћирић и опет није дошао. Резултат заједничког саветовања је Позив члановима Мат. Српске који ти уз ово писмо прилажем. Свињарев се изјаснио за моју кандидацију; иначе, вели, они око Српства немају других својих кандидата. Миливој Матић је говорио за Лазу Бајића али не одвећ енергично. Бокшан га је брзо ућуткао, рекавши му, да је Бајић врло слаб јурист и да је опасно таквом човеку поверити Матицу. Заборавио сам рећи, да је на овој конференцији био и поп-Вемић, који је предложио да се сазове већа конференција, да би се на њој информисали и остали чланови о свему. Он мисли да би на њу дошли и многи либерали. Из те конференције би се изаслала депутација на конференцију у Бечеј. Томе се није могао нико противити.

Та трећа конференција је била синоћ. Позив су потписали: Вемић, Бокшан, Л. Марковић, Свињарев, Ђ. Михајловић, Глиша Мирковић (и овај је од Српства). Позвали смо око 40 чланова Матичиних, и то све такве за које смо мислили да ће хтети с нама. У опће наши ближи људи: Л. Марковић, Бокшан узимају за лозинку: с нама је онај ко је за моју кандидатуру за секретара. Они мисле да од попуњења секрет. места све зависи. – На конф. је дошло 25 позваних. Био је и Сима Ћирић, од Српства, Тапавица, поп-Милић (Свињарев није дошао) и још неки паори. Саветовање је ишло веома незгодно. Од 6 с. у

вече до 9 се говорило и говорило, али се није дошло до онога што смо ми очекивали. Види се да они од Српства и либерали нису искрено с нама. Они признају и отворено изјављују да (према радикалима) ми морамо заједно, али непрестано нешто замерају и затежу. Особито је Тапавица много говорио и сметао. Рекао је да је наш програм (овде у прилогу) празан, да нема ништа конкретно али он сам ништа од тога није рекао. У опће је он сасвим друкчије говорио него Свињарев на пређашњој конференцији. Свињарев је био у свему сагласан и попустљив, док је овај свугде задирао. Кад се почело говорити о кандидатима, Тапавица је рекао, да он неће да улази у „лична питања“. О „личном питању“ је говорио с неком иронијом. Код питања о конференцији с члановима из Бачке и Баната у начелу су сви били за, само су мали рекли, да ту конференцију треба сазвати у Н. Саду, јер овде има највише чланова. Речено је и то да је у Бечеју колера, те већ и због тога је место незгодно. Највише је питање о конференцији у Бечеју омео навод, да ми из ове конференције не можемо слати делегате, јер смо ми тек мален део новосадских чланова. Треба, дакле, сазвати на конференцију све Новосађане нерадикале и онда на њој решити и питање о широј конференцији с вама. То се није могло одбити. Изабран је, дакле, акциони одбор који ће за суботу сазвати све новосадске чланове нерадикале. Мисли се да ће то убрзати и одлуку либералне странке у ствари Матичиној, те ће се у суботу коначно рашчистити ситуација.

Из целога се види ово. У мојој кандидацији су врло многи сложни (чак и међу радикалима). За Грчића се ради нешто у Сентомашу, али он се ни сам не нада ничем, и био би задовољан с другим секретарским местом (али и у том има и велику опозицију, и сасвим одлучних противника који изјављују да он не може добити ниједно место у Матици). За Ивачковића раде његови рођаци (Јојкићи), али њега не форсирају ни сами људи око Српства с којима је он најближи. За Ивића агитује његов брудер Бошко Петровић. У осталим кандидатима за чиновничка места се разне групе много разилазе. Либерали хоће Малешевића пошто по то. Да Малеш и његови моју кандидацију не гледе радо, то је јасно. (Ми смо се већ у позоришту разишли). Либерали у опће иду за тим да се Тона што мање компромитује, евентуално да се и на ново изабере (чему је, наравно, огромна већина чланова противна), и да Упр. Одбор из дефраудационе афере што лакше прође. Али они, ако виде да Малеша не могу без нас протурити, пристаће на све, па и на мене. Радикали траже II секретарско место за Миту Алексијевића. За Бајића као да се не кидају много, али тим више он сам кортешује за се. „Подрепаша“ изјављују да они не траже за се ниједно место, али шта они управо хоће не види се, јер се крију. Али да они нешто хоће, у то ми не сумњамо. Неки нагађају да би они хтели да протуре њихова патрона Пајицу Јанковића за председника, само виде да би то тешко ишло, те стога засад ћуте.

У овако мутној ситуацији ми новосадски демократи мислимо да је најпотребнија ствар: организовати се и задобити што већи број чланова за се. Ако ми будемо имали велику и добро организовану војску, ми ћемо бити господари ситуације и с нама ће свако тражити савез.

Стога Вам ми препоручујемо ово. Сазовите ви за другу недељу 2 (15) окт. конференцију Бачвана и Банаћана. Место ће се морати друго одабрати, јер је у Бечеју колера. Ми ћемо доћи на ту конференцију. Овај позив (у прилогу) прегледајте и евентуално поправите или допуните и штампајте. Под њега можете потписати од наших: Бокшана, Л. Марковића, Шпирту, Лалића, Ђ. Михајловића, Миливоја Поповића, Лотића. Могла би се конференција сазвати и раније, на пр. у четвртак 29 септ. (12 окт.). Ви о том промислите и учините како најбоље знате. Штампаних позива пошљите и нама пак ћемо и ми одавде разаслати. Дотле ће бити и конференција новосадских чланова пак ће ситуација бити још јаснија. Свакојако ухватите везу и са Сомборцима (преко Васе Стајића) и с Панчевцима, с којима Ви и онако стојите у вези.

Што буде на овој конференцији јавићемо Вам. О председништву и члановима У. О. сондирамо терен. Исто тако и о Књиж. Одбору. Засад се највише говори о Дери. Бар његова кандидатура за председника не наилази на озбиљан отпор. Али Дера је још у винограду. Многи се боје да се он неће хтети примити против Тоне. За потпредседника искочио је на површину Душан Матић. Он се разуме у рачунским стварима и у књиговодству, а скоро ће ићи у пензију, те би се могао посветити Матичиним пословима. Преглед садашњих рачуна и састав извештаја његово је дело. Кандидација часника у опће тешко иде. Немамо људи! То је десператан факат!

Надам се да сам те о свему опширно обавестио.

Ако желиш још каке информације ти ћеш ми писати. Свакојако ми ма укратко одговори на ово писмо и јави шта сте научили.

Поздрави осталу браћу и буди здраво и весело

ТВОМ

Тихомиру

[РОМС, инв. бр. 15. 384; писмо]

5.

13 (26) окт. 1911

Нови Сад

Драги Милутине,

Међу нама влада неспоразум. Теби су одавде писали из акционог одбора. Ти, међутим, одговараш мени. Ја нисам ни члан тога одбора. Из начела нећу да се мешам у агитацију. Хоћу да ствар иде сасвим чисто и без мојега утицаја. Ну оставимо то на страну. Ја одбору свагда доставим твоје писмо, и то одма чим га добијем. Шта они после раде даље, ја не знам, или чујем тек погдешто. Сад си ми опет пре три дана писао. Ја сам, случајно, баш тај дан отишао у Београд, и данас сам после подне дошао. Стога ти тек сад

могу одговорити на њ, наравно, пошто сам се распитао, како стоји ствар. Ако си морао и сад и пре чекати, то је било само из неспоразумљења.

Овај час сам разабрао, како стоји ствар, и журим се да ти одговорим.

Акциони Одбор је покушао све да дође до споразума с осталим странкама. Без успеха! Интереси (фактички и фиктивни) тако су изукрштани, мржња је толико јача него љубав, да се нису могли сложити. Моје је мишљење то да овде игра улогу мало и глупост, па, богме, и неваљалство и подивљалост. Декадентски типови дрмају још нашим друштвом, а таки типови су увек збуњени, нигда не знају шта је главно шта није, шта је важно, шта је прече итд.

Стога су наши, кад су видели да споразума не може бити, оставили целу ствар, очекујући да ће на конференцији доћи памет, и бојећи се да што не покваре. Провинција има да каже своју. Ако је она још здрава, онда се може још очекивати да ће памет победити.

Конференција Матичиних чланова који нису везани неком страначком одлуком биће у уторак у вече у 8 сати код Јелисавете. Сала је већ капарисана. Конференцију сазива наш акциони одбор. Потписаће позив њих 20 одавде. Сутра ће се на пошти разаслати позиви на све стране, тако да ће до недеље бити позив у рукама свих чланова.

Ето то су ми рекли да ти пишем. Они мисле да је учињено све што се могло и да није ништа пропуштено. Остаје још конференција да каже своју.

Ја ћу ти одма наручити собу, и за тебе и за Васу и Милету.

Тебе и сву осталу браћу поздравља

твој

Тихомир

P. S. До уторника ја ћу ти јавити за собу.

[РОМС, инв. бр. 15. 386; писмо]

6.

22 окт (4 нов.) 1911

Нови Сад

Драги Милутине,

Жао ми је што ниси остао у Н. Саду, да се још о којечем разговоримо. Моменат је веома важан и за мене, и за вас који сте ме изабрали, а у првом реду за Матицу. Оно што смо ми пре 12 година започели ево сад је дошло да се испуни. Сад су, ваљда, и прилике повољније. Ја осећам сву тежину ситуације. Али ја себе сматрам само за експонента садашњег нараштаја. Не мислим да сам могу што, него само у заједници с вама. Свак нека стане на своје место и сви нека чине своју дужност. То мора бити логична консеквенција наше акције, наше победе и мојега избора.

Уверен сам да си о свему том и ти исто тако свестан као и ја. Има се наставити наша акција у оном духу у којем се почела у Покрету. С тим је све речено. И ја ти не морам о том даље ништа говорити. Чим се узмогне, покренућемо Календар и организоваћемо поверенике. Ја те овим молим да Матици не одречеш твоју помоћ. Молим те, јер ми је то дужност, и ако знам да ћеш ти и сам чинити све што можеш и где узмогнеш.

Летопис треба да буде пунији, многостранији и ближи животу нашем. Мислећи о Летопису паде ми на ум једна тема за тебе. Питање које је сад на дневном реду: сукоб између Синода и народног представништва требало би историјски осветлити. Ти би то питање најбоље могао обрадити. Своје субјективно осећање ти си исказао у Српском Гласу и јамачно ћеш се још који пут вратити на ту ствар. У Летопису требало би да напишеш чланак у којем би факти говорили, тако да све наше друштво и журналистика одатле стече ориентацију у том питању. Ја тако и замишљам улогу Летописа у нашем друштву, да он даје научне истине у лако схватљивој форми. Тај чланак кад би могао израдити за јануарску свеску, врло би добро било. Треба да отворимо увертуру баш ми Покреташи.

Јави ми, молим те, шта мислиш о овом предлогу.

Погледај, молим те, у администрацију Српског Гласа шта треба да платим, па од оних новаца плати.

Илији сам данас дао твој испит да ти понесе у Кикинду. Само да не заборави уз пут.

Прими с осталом браћом срдачан поздрав од твог
Тихомира

[РОМС, инв. бр. 15. 387; писмо]

7.

14 (27) нов. 1911

Нови Сад

Драги Милутине,

Шаљем Ти овај извештај за Српски Глас.

Ако је сад време да пишеш онај чланак за Летопис о Синодском статуту, јави ми које ти књиге требају, па ћу Ти их послати. Није потребно, ваљда, да ти кажем, да чланак не треба да буде полемичан него да историјски осветли ово важно питање.

Твоје писмо у којем говориш о нашим задатцима у Матици примио сам. Наставићемо, дакле, тамо где смо стали с реформама – наравно, узевши у обзир све нове прилике које су од тада настале, и допунивши оним што је потребно.

Одржали смо седницу Књиж. Одбора и изабрали Редакциони Одбор (Зеремски, Будисављевић, Радојчић, Живојновић, а долазиће и потпредседник Рада Врховац). Узели смо оно што је било најбоље. Живојновић, истина, није особита аквизиција, али другога из Н. Сада немамо. Он нам неће бити сметња јер су Карловчани у већини. Ове недеље ћемо се састати у прву седницу да удесимо програм књижевног рада за идућу годину.

Него изгледи су нам веома слаби. Буџета за 1912 немамо. Управни Одбор је веома агилан и ригорозан. Они хоће да приме све имање Матичино, да га инвентирају и онда, док виде шта се има, да створе реалан буџет. Али тај посао не иде лако. Стари одбор је веома индолентан. Тешко се скупљају на седнице за предавање. Због тога што не знам колико ћемо имати новаца, не могу да знам ни како ће излазити Летопис и остала издања, те је све још у неизвесности.

Међутим, ми ћемо у Ред. Одб. предузети све што треба да дођемо до потребне јасноће и оријентације. Удесићемо које листове да држимо за редакцију, које књиге да набавимо; разговорићемо се о правцу и облику Летописа, о сарадницима, о књигама за народ, о осталим издањима Матичиним. Ја мислим да од нашег рада у Матици не може бити успеха ако се не створе домаће силе или се бар не организују оне које сад имамо. Стога сам ја ово наумио. Устав нам у чл.⁴⁷² 6 даје право да у Књ. Одељењу организујемо нарочите секције. Ја ћу покренути да се у Одељењу (од чланова Одељења и осталих Матичиних чланова) установи Одбор за народно просвећивање и „Књиге за народ“. У њ ћемо позвати све оне наше људе који су се бавили тим питањем или који, живећи у народу, познају добро прилике у народу те нам својим саветима могу бити од користи. Ја ћу том одбору изнети извесна питања на дискусију, упутићу их на савремену литературу и рад у тој ствари на Западу. Ја мислим да тако мора из тога одбора изаћи нешто добро за Матицу и за наш народ. Тако ћемо доћи до чврстих програмских тачака у питању „Књига за народ“, те ћемо имати директиву у том раду. Кад дођемо до нових тема, онда мислим да треба на оно што сви нађемо да је важно и потребно расписати конкурс с примереном наградом. Тако ћемо изазвати све наше снаге на живљи рад.

Исто тако ћемо организовати у Одељењу једну историјску комисију, која ће на исти начин претрести питање о издавању извора за историју Карл. Митрополије. Из већања свих наших људи који се баве историјом и архивским радом мора нешто добро изаћи.

Та два одбора ћемо саставити што се пре може, чим се овде уреде колико толико ствари. После ћемо саставити једну етнографијско-етнолошку секцију, можда и привредну, социолошку и уметничку. Од успеха прве две зависиће даљи рад. Тако ћемо увући у Матичин рад све што код нас може радити и од Матице ћемо начинити културан, књижеван и научан центар. Пиши ми о овом што мислиш.

Ја сам већ више од недељу дана у Матици. Мица је отишао коначно у Беч.

Прими са свом осталом браћом срдачан поздрав од

ТВОГ

⁴⁷² На овом месту Тихомир Остојић пише симбол за члан Устава, али како тог симбола нема у ворд тастатури, ми га доносимо написаног словима, у облику „чл.“.

Тихомира

[РОМС, инв. бр. 15. 388; писмо]

8.

Нови Сад 8 (21) дец. 1911

Драги Милутине,

Књигу Луја Пипита сам јамачно добио, јер сам ти је одма послао, кад си је затражио.

Ниси ми ништа одговорио за чланак о Синоду. Ја треба већ да дам у штампу рукопис за I св. Летописа. Стога те молим да ми одма јавиш можеш ли чланак спремити за I свеску. Ако не можеш, да не чекам. Не заборави на објективност при писању. У Карловцима се буне против тебе, и то не само мантијаши него и неки капуташ. Сети се и тога да је у Редакционом Одбору *Mery del Val* – Зеремски. Осим њега су у Ред. Одб. већином Карловачни, и то све професори гимназије којој је *Mery del Val* патрон. То су све чињенице с којима морамо рачунати. Наравно, ја сам тим круговима већ истакнуо да се наш стручњак у Летопису не мора слагати са становиштем синода. Није то једино становиште. И, они су морали тако схватање одобрити, наравно, ако се оно објективно заступа и брани.

Молим те сад ово. Ми у библиотеци немамо Српскога Гласа. Ја бих желео да приберемо све новине које излазе на територију Карловачке Митрополије. Изради нам да досадашње године С. Г. добијемо на дар, а од нове године ћемо се или претплатити или слати наша издања редакцији у замену (како хоће редакција). Молим те, дакле, да ми одма одговориш на ова питања: 1) хоће ли нам редакција поклонити (и одма послати) пређашње год. Српског Гласа, 2) пристаје ли да од нове год. шаље лист у замену или уз претплату.

Овогодишњи Српски Глас нам свакојачко одма треба (ја нисам све бројеве сачувао), јер хоћу нешто из наших (овостраних) новина да региструјем у I св. Летописа. Ту годину нам свакојачко одма пошљите.

Ја спремам пројекат о стручним секцијама у Књижевном Одељењу, све у договору с нашим овдашњим и карловачким људима. Кад буде готово (а ја се журим) послаћу и теби препис да кажеш своје опаске.

Од нове године ће Рад и Именик излазити у периодичним свескама, као додатак Летописа, у истом формату као Л. али на лошијој хартији и са засебном пагинацијом. Рад и Именик ће бити службени орган Матичин. За организацију повереника, ради што живљег контакта с члановима и публиком, тако ће бити много боље, а биће куд и камо јефтиније, јер ће и Преглед стања свих фондова и многе друге тисканице ући у Рад и Именик.

Милети сам писао да ми пошље што за I св. То је било већ доста давно, али ми се не одзива. Ја бих желео да у I свесци будемо што већма заступљени ми ово страни. Пустићу једног или двојицу са стране, да нам се не би могао пребацити сепаратизам и да не би ко експлоатисао то против Летописа код београдских књижевника. Мислим да би така I свеска учинила на наше друштво добар утисак, да не кажем да би га охрабрило, а то је веома потребно. Молим Те, пиши и Ти Милети. Ја безусловно желим да се бар то неколико наших песника јави одма у I свесци.

Наш Управни Одбор је веома агилан. Хоће реда и чисти Аугијеву шталу. Све се инвентарише од најситнијега до најкрупнијега. Мало који дан није нека седница, кашто два три пододбора раде у исти мах. Изнео сам пред Упр. Одбор питање организације повереника. Разуме се да је примљено. Вратићемо се и у том на наше првобитне реформе од 1900 год.

Прими са свом осталом браћом срдачан поздрав од твог старог

Тих. Остојића

[РОМС, инв. бр. 15. 389; писмо]

9.

Нови Сад 15 (28) дец 1911

Драги Милутине,

Примио сам рукопис о суђењу. Хвала ти. Оваким чланцима мислим да ће се задовољити она жеља и наша и многих чланова Матичиних, да се у Летопису претресају актуелна питања. Из чланка се, наравно, види сасвим јасно које становиште заступа писац, али је ствар објективно приказана.

Само бих ти једно предложио. Ти си ми послао на једном листићу преглед садржине, и то је добро. Али би боље било да си читаву расправу заиста рашчланио на одељке и да си им метнуо нарочите поднасловe – оне које си на листићу написао. То можеш оставити, најзад, и мени. Али ако баш желиш ти сам да учиниш ја бих ти послао рукопис, наравно највише на осам дана. После осам дана да ми зацело вратиш, јер мора ићи у штампу. Јави ми одма шта мислиш о том.

На Срп. Гласу хвала уреднику а од 1. јан. ћемо слати претплату.

Милета⁴⁷³ ми још ништа није послао. Не знам што се тај човек лењи. Добро је што си му писао, да ако га пробудимо из дремежа.

⁴⁷³ Милета Јакшић (1869 – 1935), песник, приповедач, драмски писац, богослов. Школовао се у Новосадској гимназији (1880 – 1889). Понављао је осми разред због математике и матурирао у Краљевској великој гимназији у Осијеку. Студирао богословију у Сремским Карловцима (1889 – 1893), где је основао књижевно друштво „Слога“, чији је био први председник и један од најактивнијих чланова. По завршетку карловачке богословије, кратко је био студент Филозофског факултета у Бечу. Од 1893. до 1899. био професор Монашке

Него треба мислити и на даље. Молим те да мислиш, о чему би требало од актуелних питања, чисто наших војвођанских питања писати и ко би могао писати, па да ми јавиш. Мени је сад јасно, да смо ми једна мизерија. Наша т. зв. интелигенција је мртва маса, која мисли само о себи, а лаже кад каже да мисли о јавним и друштвеним потребама. Уз то је грдно зло што је образовање наше господе до смешности плитко. Већина наших професора, адвоката, лекара, учитеља, попова и т. д. зна само свој занат (ако и то зна!), а нема никакве дубље ни шире ерудиције; о каквом философском и научном образовању нема ни говора. И онда није чудо што се наша опћа јавна питања тако збуњено и лудо расправљају и решавају. Није чудо што Летопис не може да дође до литерарно написаних расправа о актуелним питањима. Мени све више долази да је Матица на воденици коју су шијаци саградили прво, па онда се стали освртати за водом.

Тема за Летопис нека буде један од главних предмета разговора нашега Круга тамо. Па што измислите, јавите ми.

Тебе и све остале срдечно поздравља твој стари

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 390; писмо]

10.

Нови Сад, 16 (29) XII 1911

Драги Милутине,

Данас ће ти благајница послати хонорар за другу половину чланка. Питао сам у штампарији, треба ли да се накнади оно што је из слога уништено. Одговор је: не треба. Тако ти онда шаљем цео хонорар.

О Арсенију Радивојевићу има чланак Ђ. Рајковића (а не Руварца) у Летопису књ. 127. Д. Руварац је писао о Арсенију у Српском Сиону за 1903 (стр. 59). Понешто има о њему у мојој књизи Доситеј у Хопову (в. регистар).

Радослављев чланак ће изаћи у 286 књизи Летописа цео. Причекај док књигу разашљемо, пак онда штампај. Радослав је дао начинити 250 отисака посебних.

Добили смо данас за Матицу Јасијеву нову књигу *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiség kérdése*. Писац је сам послао на дар. Капитално дело! Требало би га у Летопису приказати, само не знам ко ће. Наши овдашњи букачи знају само викати, а за најмању помоћ су неспособни. Како би било да то дело Васа прикаже? Питај га, молим те. Нека на 2-3 стране Летописа истакне значај дела. Или ако он не би хтео, можда ти хоћеш. Свакојако ми што пре јави, да бих се знао равнати.

школе у манастиру Хопово, потом је од 1901. до 1903. радио као подбележник у епархијској конзисторији у Темишвару, да би 1904. постао администратор парохије и свештеник у Црњи, потом управитељ основне школе, а од 1920. године библиотекар Матице српске, професор новосадске Мушке гимназије и коначно службеник Министарства социјалне политике и архивар Српске краљевске академије. Видети: М. Ненин, „Јакшић, Милета“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И-Ка, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 245-246.

Не пишеш ми, да ли ти мој рукопис Историје Срп. Књижевности користи што.
Здраво.

Твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 391; писмо]

11.

31. дец. 1911

Нови Сад

Драги Милутине,

Шаљем Ти чланак за божићни број. Буди задовољан с тим. У великом сам послу, а на брзу руку се не може бог зна шта срочити.

Твоје сам писмо примио. Ја могу рашчланити твоју расправу и сам, али сам хтео прво да тебе питам. Ти јеси истакао шлагворте, али лакше се чита и прегледније је кад је разуђено на мање одељке. Треба таким средствима свагда обезбедити успех чланка. Свет данас воли кратко и прегледно, јер има мало да се чита. Ја судим по себи.

Примио сам послати пакет са Српским Гласом и Мапги-јем. Васи нека је велика хвала. Од нове године ћемо се претплатити. У Летопису ћемо стално пратити нашу журналистику.

Све вас срдечно поздравља ваш

Тих. Остојић

P. S. Милета још ништа не посла, а само на то чекамо. Остало је све у редакцији.

[РОМС, инв. бр. 15. 392; писмо]

12.

Нови Сад, 23. јан. (5 фебр.) 1912

Драги Милутине,

Шаљем ти данас коректуру твога чланка. Све је сложено, али ће као што ми у штампарији кажу изнети скоро три табака, и ако сам ја, као што ћеш видети понешто скратио, а неке ствари спустио у напомену. Стога не може све ући у једну свеску, јер би, онда, ово само ухватило половину свеске, него морамо негде прекинути. Ти одреди где да се прекине. Молим те одма поправи па ми коректуру врати.

Ја ћу 4 (17) фебр. ићи у Бечкерек да суделујем на забави Женске Задруге. Ићи ћу преко Кикинде и желим и да сврнем, да се о неким стварима разговорим с тобом и с осталом браћом. Ја и у Бечкерек не идем забаве ради, а право да ти кажем ни Женске Задруге ради, него Матице ради. Ставио сам Бечкеречанима као услов да се сутра дан скупе сви чланови Матичини на договор и да приберу и оне који би могли бити чланови Матичини а још нису, да се о Матици договоримо.

Исто то ја желим и у Кикинди учинити. За мене је zgodније да сврнем у Кикинду кад пођем онамо. У четвртак 2 (15) је Сретеније. Ја бих тај дан могао доћи из Н. Сада. Ви удесите тамо један збор Матичиних чланова а попишите и оне који би могли бити чланови и требало да буду, па евентуално позовите и њих. Ја бих на том збору рекао шта треба да је задатак Матице Српске и шта ми хоћемо, па да чујемо и од наших чланова шта они желе и мисле о Матици. Наравно, главна је ствар да се питање Матичино покрене, да се људи заинтересују и да се што више уписују у чланове. Важно ће бити и то да се за Кикинду нађе добар повереник, преко кога ћемо радити. Сондирајте терен у том погледу. И не само за Кикинду, него ви познајете и околину, па ћете ми овом приликом дати и имена особа из околине који би били zgodни за поверенике.

Молим те настој да се ова ствар што боље сврши, јер се мени друкчије и не исплаћује да идем на пут, ако не буде лепог успеха.

Пиши ми, молим те и то, кад је најбоље да пођем одавде за Кикинду и где да одседнем.

Ја бих онда имао још нарочито с тобом и неколицином твојих ближих и интелегентнијих људи о организацији рада у Матици, нарочито о организацији стручних одбора. Донећу и израђен и написан план и мотивацију. Ово, дакле, треба да се претресе у ужем кругу.

Послао сам ти ових дана 1 свезак Рада и Именика да видиш како изгледа. Живљу агитацију за организацију повереника и скупљање чланова започећемо кад изађе I свеска Летописа и Рада и Именика, јер из њих ће се већ моћи видети шта ми хоћемо, па ће се на тој тачци моћи даље радити.

Да, мало не заборавих. Твој чланак је читао Радојчић и забележио неке своје опаске које ти овде у прилогу шаљем. Ја и он смо били код Зеремскога да се, као с чланом Ред. Одбора споразумемо о твом чланку. Он је био веома [нечитка реч]. Није чланак читао, него је рекао: „Ја мислим да Милутин у научном чланку неће износити оно што не стоји“, и није рекао ништа „вопреки“ да се штампа. Додао је, истина: „Ако његово схватање не буде ко делио, лако се може на другом месту исправити или побити“. Ја сам онда радосно прихватио (јер, морам ти рећи, да сам имао малу трему, да не запне гдегод): „Па да, треба питање свестрано да се вентилира. Тако ће се доћи до чисте истине.“

Ти ћеш видети да сам ја скратио оно што не иде строго на ствар. У опће не би шкодило да је чланак краћи. Али, кад није друкчије, сад нек стоји.

Чекам брз одговор на моја питања.

Срдачно те поздравља твој

Тих. О.

[РОМС, инв. бр. 15. 393; писмо]

13.

28. Јан. (10. фебр) 1912

Нови Сад

Драги Милутине,

Ја бих те свакојако молио да ми нађеш стан у хотелу, јер сам ја много комотнији тамо.

Ја ћу се одваде кренути на Сретеније брзим возом, као што ми саветујеш и стићи ћу, ако све буде ишло по реду у $\frac{1}{2}$ 5 у Кикинду. Ви спремите чланове Матичине и друге људе који би требало да буду чланови. Ја ћу им изнети шта се хоће у Матици, какав је наш програм, и подсетићу их да сви треба да потпомогну ову опћу ствар. Врло ће добро бити ако и од вас когод рекне коју. Ја Вас молим да нађете неколико згодних чланова Матичиних па да они с табаком позову људе на састанак и да се у табаку напомене да ћу ја доћи у Матичиној ствари. Нека ствар има своју пуну и озбиљну форму.

До виђења! Срдачно те поздравља твој

Тих. Ост.

[РОМС, инв. бр. 15. 394; писмо]

14.

9 (22) фебр. 1912

Нови Сад

Драги Милутине,

Пре свега хвала и теби и свој осталој браћи који су ми били на руци у агитацији за Матицу. Овим, наравно није ствар готова. Ја ћу молити и даље Вашу помоћ. Без учешћа нашега друштва не може Матица извршити свој задатак, ма се ми овде колико млатили. Ја рачунам нарочито на Вашу помоћ, јер Ви већ сад јесте кристализациона тачка за Српство у горњем Банату. Ако тежите да будете центар за оне крајеве, онда вам је свакојако потребна и наша помоћ. Ми ћемо издавати књиге а ви се њима користите као средством за агитацију и просвећивање.

Молим те сад ово. Јави ми што пре (јер ми треба) ко ће се примити повереништва у Кикинди. Треба најмање два за Кикинду: један који не рефлектује на награду за скупљање чланова и чланарине, други за растуривање Књига за народ и осталих издања којем ћемо дати извештај перцент од продатих књига. Молим те договорите се одма па ми јави имена повереника.

Још нешто. Ви нам можете и из околине препоручити људе за поверенике у појединим местима. Ви те људе боље познајете.

Овде је мој успех у Кикинди и Бечкерек учинио пријатан утисак.

Ево Ти у прилогу моје предавање. Требало је да сам ти га одма послао, али сам се збунио пословима.

Све вас поздравља ваш
Тих. Остојић

P. S. Одговори за поверенике одма!

[РОМС, инв. бр. 15. 395; писмо]

15.

16 (29) марта 1912
Нови Сад

Драги Милутине,

Додаћу твоју примедбу на крају чланка. Него број стране у твојој примедби није читак. Је ли то стр. 60, 61 или 67? Молим те да ми јавиш на карти.

Васа Стајић нека не буде баш одвећ искрен. Има нас ко грдити не мора још и он. У осталом, не бојим се ја никакве критике на свету. Кад ја дам оно што у датим приликама и са средствима која ми стоје на расположењу могу дати, онда је моја савест мирна. Нити ми користе похвале у Бранику нити ми сметају грдње у Застави, нити ме буне увијања у Српству. Добар савет би ми много вредио, и ја бих га са захвалношћу примио; али би ми још више вредила стварна помоћ. Имамо ми сви доста идеја (данас није тешко доћи до идеја) него нема ко да изводи идеје. Шта све ја не бих донео у Летопису да има ко да ми напише! Али нема ко! А јесам ли ја крив за то? И што ми се пошље добро по ствари, често је тако неписмено да бих морао прерађивати, и фактично има случајева где то и чиним. У опће наша наука траљаво стоји, али још траљавије наша писменост. Учинићемо све да се и једно и друго дигне. Ваљда ћемо за неколико година рада створити што. Засад ћемо како можемо.

Да су наши људи озбиљни и поштени, ја не бих марио да изађе Васина критика; али код нас се све узима фишкалски, тражи се где ће се ухватити, чачка се, чепрка се да се

нађе ма што, чак се изврће, оперише софизмима и нелојално се подваљује и подмеће. У таким приликама била би лудост сам дати оружје да нас бију. С каквом би насладом донела Застава или Српство, да, ето, ни њини људи, ни Српски Глас се не слаже. Није ово доба за искреност те врсте. Код нас треба имати тврдо срце, оштар језик и велику песницу. То помаже.

Радослављев чланак се слаже и одма ћу ти послати слокове чим се сложи. Мој прилог ћу ти ових дана послати. Мораћу, ваљда, ноћу радити.

Сутра у вече идем у Земун на збор Матичара, у недељу у Панчево. Прошле недеље сам био у Ст. Бечеју. Повереништва су се примили Др. Милан Поповић и Др. Душан Јојкић. Уписао сам 14 нових чланова.

Здраво!

Твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 396; писмо]

16.

20 марта (2 априла) 1912

Нови Сад

Драги Милутине,

погледај две последње реченице у приложеној коректури; оне нису довршене или нису добро састављене. Нешто им фали. Поправи их, молим те и одма ми врати да не запиње у штампарији. Послао сам ти један отисак Радослављева чланка. То не треба да ми враћаш. Радослав мало тешко и неспретно пише, али боље што немамо.

Здраво!

Тих. Остојић

P. S. Овде је читава бура. Незадовољници око Српства, увређене величине И. Бајић и Ђ. Трифковић алармирају Управни Одбор против мене. Наравно да ће Милан Аз из Књиж. Одбора пружити руку помоћи и својски подупрети њихове племените тежње.

У суботу на вече био сам у Земуну због организације повереника и учинио сам све што је требало с успехом.

Тих. Ост.

[РОМС, инв. бр. 15. 397; дописница]

17.

Нови Сад
11 (24) апр. 1912.

Драги Милутине,

Извештај о Срп. Нар. Позоришту си јамачно већ добио. Ево ти сад одговор на остала питања у писму ти од 20 апр. о. год.

У прилогу сам ти исписао шта Вранчић вели о Штиљановићу. Свакојак оће ово бити Штиљановић, јер то мисли, позивајући се на ова места, и Márki и Szentklárai а по овом последњем и Витковић.

Поредио сам оно што Витковић говори о Штиљановићу с оним што о њему говори Сентклараи. Витковићево казивање почива сасвим на Szentklárai-ју, и он га је добро опленио. Szentklárai се позива на ова места из Вранчића и на Márki-а. Све што је важно у Szentklárai-ју навео је Витковић, стога ти нисам ништа исписивао.

Веома ми је жао што вам нисам могао ништа помоћи. Али баш нисам могао! Не само да сам оптерећен свакојаким пословима, него нисам ни диспониран ни за што. Ја сам упао у врзино коло. Шта ја све морам да трпим и гутам! Да ми нису пред очима неки већи циљеви које ћу ја извести, ма пуцало, веруј, да бих био дао оставку. Ово је једно ужасно друштво! Ту се бушкара, сплеткари, копка се да се нађе што, да би се могао начинити скандал. И у друштву и у новинама се мути и буни свет. Најбоље намере изврну, подмећу најгладније смерове. А међутим, да се може што урадити, тако има мало услова и помоћи! Не могу ти сад све описати, али кад дођеш о Духовима, знаћеш све.

Него ево ти шаљем данас рукопис моје Историје Књижевности. Може бити да ћеш у њој наћи што. Кајем се што ти нисам давно послао.

Све вас срдечно поздравља ваш
Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 15. 398; писмо]

18.

28 апр. (11 мај) 1912
Нови Сад

Драги Милутине,

Примио сам твоје писмо у којем ме тешиш (од 29/IV). То су све совјети здравога разума. Тако и ја мислим, кад сам савим одморан, кад могу сам себе да психички савладам. Али долазе слаби моменти (на жалост, доста често), јер је и навала велика, суровост живота неиздржљива и онда ме спопадне очајање. А овде у Н. Саду и у близини мало има оних који би ме морално охрабрили (Лаза Марковић и Радојчић – воть и все!).

Твоје писмо ме такођер храбри, а и помисао да има још вас који мислите на наше заједничко дело и који нећете допустити да надјача олош. Две природе се буде у мени (велим и ја с песником). Ја свом моралном снагом радим да надјача она боља. Могу те умирити да ја свој посао радим.

Ево ти шаљем коначну обраду правила о стручним зборовима и мотивацију. Ово је засад намењено члановима Књ. Одбора, али ја сам ипак и теби послао да проучиш и да до Духова кажеш своје примедбе. Послаћу један примерак и Васи Стајићу.

Шта ће бити с Јасијевом књигом? Ништа ми не одговараш.

Све вас поздравља Ваш и твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 399; писмо]

19.

17 (30) јан. 1913

Нови Сад

Драги Милутине,

Примио сам твоје писмо од 26/1 о. год.

О књизи Д. Јакшића ми је јуче говорио Д-р Н. Радојчић да је с методичке стране веома лоша. Изгледа да тај господин хоће неким тобожњим научним апаратом да збуни Русе и да себе прикаже као врло учена човека. Израда књиге се не покрива с насловом. О том што се у наслову обећава има веома мало, а има у књизи много којечега што и не иде на тему. Русофилска тенденција одвећ стрши. Некритичност се види и по томе што се у старијој историји Срба у Угарској ослања на Стојачковића (Черте). Нових архивских података нема ту много. Радојчић је баш бележио и нашао тек неколико нових ствари. Радојчић је написао у том смислу оцену за Богосл. Гласник (изићи ће у идућој свесци). Ја сам књигу само летимично прегледао и не могу на основу тога имати никакав суд. Али ми је чудо да се Вас двојица, ти и Радојчић толико разилазите у суду. Ово што ми је Радојчић рекао говорим ти само стога да будеш опрезнији.

Ако ти налазиш да би се могло из ове књиге нешто извести у облику чланка, или, још боље, поводом ње што написати, свакојако напиши. Питање историје Срба у Угарској и питање наше аутономије ми никад не треба да губимо из вида. У том случају би доста било засад да напишеш само белешку о књизи и да ми је пошљеш за 8 дана, да бих је могао штампати у 1 свесци Летописа. Ако си ти добио од Д. Јакшића примерак, пошљи Матичин.

И ја сам давно био за то да почнемо издавати Књиге за народ. Редакциони Одбор се некако затеже и мисли да о тој ствари још треба промислити. Једно је и мени јасно, а то је, да се с Књигама за народ не може озбиљно почети све дотле док се не организују повереници на све стране. Али сад су таке прилике да се на то не може ни мислити. А ко

ће нам растуривати књиге, ако немамо повереника? Ја бих свакојако желео да за јан спремимо Календар и 5-6 књига. Колико до мене стоји, ја ћу радити на том. А од прилике ће зависити, да ли ће се моћи то и извести.

Ми смо организовали у Књиж. Одељењу секцију за нар. просвећивање и за историју, али и то је све стало. Од председништва сам добио усмено упутство да избегавам све што би могло обраћати пажњу јавности на Матицу, па, дакле, и рад секција да се одгоди до бољих времена. Чим се узмогне секција за нар. просвећивање и Књиге за народ састати, ја ћу изнети пред њу питање програма Књига за народ. Ми овде већ нешто радимо на том (Рада Врховац, Живојновић и ја). Ја сам набавио доста књига о том питању.

Молим те да ми на све ове ставке, ма и најкраће одговориш, да знам што мислиш.

Поздравља те срдечно мати, Ека и

твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 400; писмо]

20.

12 (25) марта 1913

Нови Сад

Драги Милутине,

Ово ти пишем у име нашег Демократског Кола.

Чим смо читали у последњем броју Српског Гласа⁴⁷⁴ да лист престаје, ја сам сазвао јуче све наше људе на конференцију. Одлучено је да ти јавим да ми сматрамо као велик удар за нашу демократију престајање листа. Сви су за то да се лист не прекида него што пре даље настави. Сви су готови да лист и материјално и морално потпомогну. Због тога те молим да нас опширно известиш, како ти мислиш о овој ствари, односно да предложиш шта треба чинити да се лист даље може издавати. Ако ти је могуће, најбоље би било да дођеш сам да се о свему поразговоримо. Добро би било да се све наше групе састану ради листа и да се тако материјална страна листа потпуно обезбеди. Ето то су жеље и одлуке збора који је мени поверио да ти их јавим и замолим да нас што пре известиш о твојим намерама и жељама.

⁴⁷⁴ „Лист независних Срба“, *Српски глас*, покренули су, у Великој Кикинди, 1907. године, Милутин Јакшић, Васа Јакшић и Милета Јакшић. „Позната под именом кикиндских демократа, та група интелектуалаца, незадовољна дотадашњом српском политиком, хтела је да мења њен правац, да изађе из оквира ограничене борбе на пољу народно-црквене аутономије, да више ради на материјалном унапређивању, националном обједињавању и снажењу народа, као и да ради на демократизацији Угарске...“ Видети: В. Ђ. Крестић, „Јакшић, Васа“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И-Ка, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 231.

Ми смо одлучили да у име наше дође на погреб Васин Д-р Милан Петровић и да се у име наше опрости. Сутра дан чујемо да се Петровић напрасно разболео, те није могао отићи а у име наше је послао телеграм. Првобитно су мене нудили, и мени је врло жао што су ме нагомилани послови у Матици а и болест материна спречили.

Ја сам Г-ђи Дани телеграфски изјавио саучешће још на дан у очи погребља, али у Срп. Гласу се то не спомиње. Да ли Г-ђа Дана, можда, мој телеграм није добила? То би ми жао било.

Можеш мислити да је вест о смрти Васиной поразила и матер и мене. Кад и такве грађе тако брзо подлежу, што ћемо онда ми?

Стојану кажи, молим те, да сам његово опширно писмо добио и да му врло лепо захваљујем што толико пажње поклања нашем послу. Надам се да ћеш доћи трећи дан Ускрса.

Све твоје љубазно поздрављива.

Жели ти да у здрављу проведеш празнике и шаље ти много поздрава

твој

Тихомир

P. S. Шаљем ти позив на наш састанак да видиш који су позвани.

[РОМС, инв. бр. 15. 401; писмо]

21.

11 (24) маја 1913

Нови Сад

Драги Милутине,

Примио сам твоје писмо од 17/V. Добра је идеја да се за Књиге за народ (овогодишње коло) издају косовске песме. Дело Срете Стојковића је скоро самостално дело, али би могло поднети, само је велико за наше Књиге за народ. Најзад, могле би се штампати и народне песме (праве).

И ја сам не знам шта ћемо с ркп. Ј. Јовановића. Славонци. То је, у опће, слаба страна оваких књиж. друштава као што је Матица што има много мерила при оцењивању ркписа, те се тако примају и дела која стоје изван нашег програма.

Долазим ти сад с једним предлогом и молбом. Ове године свакојако треба да уведемо нових људи у Књиж. Одељење. Како сад имамо још мало наших људи, често дођемо у зависност у извесним питањима од људи као што је М. А. Ј. и др. Те зависности

треба да се ослободимо. Кандидација се мора обавити до 18 (31) маја, стога се морамо журити.

Ја сам се с Карловчанима договорио и ми смо сложни у овим кандидатима:

Милета Јакшић
Вељко Петровић
Васа Стајић
Павао Аршинов
Радослав Марковић
Др. Милан Петровић
Др. Жарко Миладиновић
Др. Никола Ђурђевић.

О овој последњој двојци треба да Ти кажем неколико речи. Ми радикале морамо привући Матици, нарочито сад кад хоћемо да радимо на велико с Књигама за народ. Странка која има корена у најширим слојевима народним мора се заинтересовати за нашу акцију око нар. просвећивања, а она је досад, као што знаш, стајала сасвим пасивно према нама. Ја сам био у редакцији Заставе и разговарао се с Д. Клициним. Рекао сам му да ми који сад водимо послове Матичине немамо предрасуда у погледу странака. Нама је добро дошао свако ко хоће и може да нам помогне. Ако Рад. Стр. мисли да је досад запостављана у Матици, ми смо вољни да то поправимо. Клицин је ово врло лепо примио и рекао је да би они били сасвим задовољни да изберемо Миладиновића и Ђурђевића у Одељење. За Миладиновића је и Врховац и Радојчић. О Ђурђевићу сам говорио с поп-Јоцом Јовановићем. Он вели да је Ђ. Много читао и да има књижевног знања и амбиција књижевних, али је далеко од књиж. центара. Али би он сматрао за велико одликовање наш избор и без сумње би се показао достојан тога избора. Ја сам за то да бирамо и Ђурђевића. Кад може бити члан Књ. Одељ. П. Јанковић, Ст. Малешевић, П. Пушибрк, може још више Ђурђевић. На ово су пристали и Врховац и Радојчић. Ова двојица мисле да је најзгодније да Ж. М. и Н. Ђ. ти препоручиш.

Шаљем Ти у прилогу списак радова обојице (које су ми послали). Молим те напиши за свакога од њих посебно на табаку предлог за избор, а ми ћемо их потписати. У правилима за избор се каже да предлог треба мотивисати „радовима, положајем и личним особинама кандидата“. Ово учини одма и пошљи с овим прилозима заједно. Радове им немој исписивати у предлогу, него се само позови на њих, и ја ћу их прикључити предлогу.

Ово молим те учини одма, да се не бисмо закаснили. Остале ћемо ми кандидовати.

Прими срдачан поздрав од матере, Екице и твог старог

Тих. Остојић

[РОМС, инв. бр. 15. 403; писмо]

7 (20) маја 1913 год.

Господину Милутину Јакшићу
Члану Књижевног Одељења Матице Српске
у В. Кикинди

Књижевно Одељење Матице Српске у седници својој од 25 априла (9 маја) о. год. одлучило је да се позову сви чланови Књижевног Одељења да поднесу Матици Српској опис свога живота и извештај о своме јавном раду, нарочито на просветном и књижевном пољу. То је учињено зато што се у Матици често јави потреба да се знају тачни податци о животу и јавном, нарочито књижевном раду чланова Књижевног Одељења.

Стога Вас учтиво молимо да тражене податке што пре пошљете секретаријату Матице Српске.

У новом Саду 7 (20) маја 1913 год.

Др. Тих. Остојић
секретар

[РОМС, инв. бр. 15. 402; службени допис]

23.

8 (21) јула 1913

Нови Сад

Драги Милутине, да ти не бих морао писати шта ми је одговорио Срета Стојковић о Лазарици, шиљем ти његово писмо. Молим те одма ми га врати, чим га прочиташ. Ја сам у недоумјенију шта да радим. Мени је жао да изостављамо и препричавамо. Трбало би одиста цело штампати, као што жели и писац. Али онда ћемо морати све остало оставити, и календар и друге књиге, и издати само Лазарицу за ову годину, јер ћемо ми овога моћи дати једва 18 табака, колико износи сама Лазарица. Али и да скратимо, изићи ће према твом писму и пишчеву предлогу око 9-10 табака. Уз то можемо онда издати само Календар још. Као што видиш, има разлог да човек буде у „недоумјенију“. Веома сам радознао како ћеш ти овде наћи.

Примио сам рачун за векслу и упутио благајнику да ти пошље новац. Збиља, ти си платио кола која су нас донела с гробља. Јеси ли ти ту круну урачунао у овај рачун? (Ја сам заборавио после да ти ту круну вратим.) Одговори ми на ово.

Здраво!

Твој
Тих.

[РОМС, инв. бр. 15. 404; дописница]

24.

4 августа 1913
Нови Сад

Драги Милутине,

Данашњом поштом послао сам Миленковићу рукопис Лазарице. Прилажем ти овде писмо које сам му писао, да знаш и ти чега се има он држати. Закашњење је за неколико дана било стога што сам морао ићи у Београд због ове ствари. Одлучио сам се да Лазарицу штампам у целини. Ипак, у споразуму с писцем, с којим сам се састао у Београду, изоставићемо неколико песама које имају епизодски карактер, а место њих сам ја у прози препричао што је главно да се веза између појединих песама разуме. Тако ћемо заштедети ово 3-4 табака (близу 4000 стихова) без икакве штете за само дело. У Београду сам израдио, да ће нам М. Просв. откупити књига за 2000 дин. Па и то је лепо!

Молим те да одма одеш у штампарију и да надгледаш како ће тамо започети овај посао.

И иначе бих те молио да се навратиш кадгод Миленковићу, те да надгледаш посао како би што пре био готов и био добро израђен. Дајући Миленковићу оволико књига, ја сам се нарочито уздао у твој надзор.

Све твоје и тебе срдечно поздравља твој
Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 405; писмо]

25.

8 (22) авг. 1913
Нови Сад

Драги Милутине,

Нисмо се разумели. Али свеједно, није велик малер. Ја сам, истина, поделио Лазарицу на „две књиге“, али нисам био означио свеске. Кад ме је штампар питао за бројеве свезака, видео сам да је 7-8 табака (толико ће зацело бити у свакој „књизи“) мало за једну свеску, те сам „првој књизи“ у коректури дао број „145 и 146 свеске“; друга би

књига Лазарице била „147 и 148 свеска“. Тако би, додуше, ове године изишло 7 свезака а не 5, али то су, најзад, само игре бројева, празне форме. Хтео сам да с формалне стране буде неке доследности, јер досад су се свеске Књига за народ које су имале више од 4 табака сматране за двоструке. Овако ће сад прва књига Лазарице бити 145 свеска а друга 146. Ја сам мислио да је ово била штампарска немарност, те сам га опоменуо. Сад видим да је неспоразум. Али није ништа велико.

Онај твој предлог да се на корицама метне „свеска 145 и 146“, те да тако унутри стоји нешто друго а напољу друго, мислим, неће бити згодан. Нека стоји сад овако.

Твој чланак о [нечитка реч] ја ћу свакојачко [нечитка реч]. Али треба да имаш на уму да је наш календар ове године малога формата и с мало табака. Рачунај црвени табак и слике – шта остаје за остало! Ако желимо иоле потпуности и округлине у садржини, морамо све кратко и језгровито.

Трећи сам табак послао штампарији.

Молим те да питаш г. Миленковића хоће ли моћи он још једну (трећу) књигу од 2 табака израдити на време. Рукопис је готов. Ако он не може, даћемо га овде да се штампа. Само ако може на време свршити, нека се прими. Молим те да ми на ово одговориш било ти, било он што пре.

Здраво!

Твој

Тих. Ост.

[РОМС, инв. бр. 15. 406; писмо]

26.

7 (20) септ. 1913

Нови Сад

Драги Милутине,

Штампар Миленковић иште К 1000 а conto. Ја сам му јавио да ћемо му дати, ако ти на признаници (или рачуну) потврдиш да је посао његов већ толико одмакао, да му се толико може дати.

У исти мах сам замолио Г. Миленковића да ми пошље обрачун за цео његов рад. Сад се то може учинити приближно тачно. Св. 145 износи 7 таб. Св. 146 ће имати опет толико ваљда (он сад може сумирати и ако није сложено), Св. 147 износи 2 таб. Нека он, на основу његова оферта сумира шта ће сав његов штампарски рад коштати. То, дабогме, не може бити нешто коначно, нити то треба да има службену форму. Мени сад већ треба да знам шта ће Матицу стати 1 примерак сваке свеске да бисмо могли одредити цену Просвјети. Од Просвјете ћемо добити новаца за књиге (5000 примерака сваке свеске, осим

Календара), па ми стога треба већ сад да знам шта ће свака свеска нас стати. Молим те поради код Г. М. да ми и то одма пошље. У пуној форми ће он обрачун послати, разуме се, тек пошто све сврши.

Пожури га да и II део Лазарице што пре сложи. Сад већ немамо [нечитка реч] да чекамо. Календар и остало се овде већ у велико ради.

За корице I и II књ. Лазарице ја сам послао Г. Миленковићу да сложи списак свих Књига за Народ по годинама излагања и све свеске по реду. Тај списак нам је потребан и за трговину те ће га морати и за себе оштампати у једно 500 примерака. То још није сложено, али ти јављам већ унапред да знаш.

Све вас срдачно поздравља твој

Тихомир

[РОМС, инв. бр. 15. 380; писмо]

27.

16 авг. 1921. Rogaška Slatina, Strosmajerov dom, br. 32

Драги Милутине, ево нас већ 10 дана у „Рожлу“. Наравно да сам се сетио нашег боравка овде пре више од 40 год., кад смо конверзирали француски. Али је „Рожл“ сад сасвим пословењен и посрбљен.⁴⁷⁵ – Били смо у Љубљани 10 дана (универзитетска комисија). Одавде идемо у Загреб на неко време.⁴⁷⁶ У Скопље ћемо тек крајем септембра. – Прими са сестрама усрдан поздрав од нас обоје.

Тих. О.

[РОМС, инв. бр. 15. 408; разгледница]⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, Јован Грчић, код којег су становали Милутин Јакшић и Тихомир Остојић водио је Остојића и Јакшића у Рогашку Слатину. Занимљиво је да је последње писмо које је Тихомир Остојић упутио Јовану Грчићу, такође послато из Рогашке Слатине, из Штросмајеровог дома, 30. јула 1921. године. Остојић је Грчића детаљније известио о Љубљани него Јакшића, а утисак о промени која је у Рогашкој Слатини наступила за четрдесет година, у писму Грчићу, Остојић је формулисао на следећи начин „Стари 'Роич' се – бар на главном месту, где је парк – чини ми се, није много променио. Али је унутри промена огромна. Немачки се сад једва чује, и то од понекога госта; у службеном и јавном саобраћају нема му ни трага. А ово је била некад кула немштине, из које су се они трудили да све овде понемче. Сад се свуда чује само словеначки и српски. Срба има баш доста, од Скопља и Призрена, из Бачке и Баната, па даље редом. Нарочито има много Србијанаца из старих граница (до год. 1912.).“ Видети: „Тихомир Остојић“, у: Јован Грчић, *Портрети с писама II*, Издање књижаре З. и В. Васића, Загреб, 1924, стр. 155.

⁴⁷⁶ Тихомир Остојић је, са супругом Јеленом, остао у Загребу и околини Загреба „у једном летниковцу у стану рођаке им Бојане Караматинице...“ („Тихомир Остојић“, у: Јован Грчић, *Портрети с писама II*, Издање књижаре З. и В. Васића, Загреб, 1924, стр. 156) до краја септембра, када је отишао у Беч, на консултације код лекара специјалисте, надајући се потпуном оздрављењу. Међутим, у Бечу, 13. октобра 1921. године, Тихомир Остојић је преминуо.

⁴⁷⁷ На предњој страни разгледнице налази се слика Рогашке Слатине и Штросмајеровог дома.

„ПОСЛАНСТВО“ ЛЕТОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ У СОФИЈИ И РИМУ: ПИСМА ЈОВАНА ДУЧИЋА ТИХОМИРУ ОСТОЈИЋУ

Српски песник, прозни писац, есејиста, путописац, један од покретача (1896), а потом члан редакцијског одбора (1898) и уредник (1899) мостарског књижевног часописа *Зора*, сарадник, потом уредник културне хронике (1908) у *Политици*, дописни (1924), затим и редовни (1931) члан Српске краљевске академије (данашње Српске академије наука и уметности)⁴⁷⁸, Јован Дучић остварио је богату дипломатску каријеру. Како запажа приређивач *Дипломатских списа* Јована Дучића, Миладин Милошевић „Јован Дучић био је у дипломатији 31 годину, 1910–1941. (...) Службовао је у девет држава у којима је био у тринаест мисија. Био је шеф мисије у шест држава. (...) Први је у историји југословенске дипломатије именован у звање амбасадора, чиме му је указано поверење и част и као великом писцу и као успешном дипломати. Целокупна његова дипломатска каријера везана је за рад у мисијама у иностранству.“⁴⁷⁹ Своју дипломатску каријеру, која је подразумевала рад у „...Софији, Риму, Атини, Мадриду, поново Атини, Женеви, Каиру, Будимпешти, поново у Риму, Букурешту на крају опет у Мадриду...“⁴⁸⁰, односно напредовање у звањима „...од писара посланства преко секретара, саветника, генералног конзула, отправника послова, посланика до амбасадора, првог са тим звањем у Краљевини Југославији.“⁴⁸¹, Јован Дучић започео је, краљевским указом од 10. маја 1910. године, „...као писар прве класе (прескочивши звање писара III и II класе) Српског краљевског посланства у Софији.“⁴⁸² Након боравка и рада у главном граду Бугарске, Јован Дучић „...краљевским указом од 29. јуна 1912. унапређен [је] у звање секретара V класе Посланства КС у Риму.“⁴⁸³, при чему „У Рим је стигао почетком августа 1912. године у предвечерје Првог балканског рата и одмах се ангажује на задобијању италијанске јавности да прихвати чињеницу да је рат против Турске једини излаз из кризе. Тај његов рад нарочито се манифестовао писањем у италијанском листу 'Трибуна', о чему је октобра 1912. известио свог пријатеља Ј. Јовановића, начелника МИД-а.“⁴⁸⁴

⁴⁷⁸ Како наводи Иван Негришорац, Јован Дучић „За дописног члана СКА изабран је 18. фебруара 1924, а тих дана га је лондонски ПЕН изабрао за почасног члана за Србију. (...) За редовног члана СКА изабран је 16. фебруара 1931.“ Видети: И. Негришорац, „Дучић, Јован“, у: *Српски биографски речник*, књ. 3, Д-3, главни уредник Чедомир Попов, уредници Злата Бојовић и др., Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 462-463.

⁴⁷⁹ Миладин Милошевић, „Српски писци у дипломатији Краљевине Србије и Краљевине Југославије“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, ур. Чедомир Попов, Драгољуб Р. Живојиновић и Слободан Г. Марковић, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015, стр. 198-199.

⁴⁸⁰ Миладин Милошевић, [Предговор], у: Јован Дучић, *Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1991, стр. 26.

⁴⁸¹ Исто.

⁴⁸² Исто, стр. 9.

⁴⁸³ Исто, стр. 10.

⁴⁸⁴ Исто. Иван Негришорац, у *Српском биографском речнику*, у свега неколико реченица прецизно резимира разгранату дипломатску активност Јована Дучића у Софији и Риму „Краљевим указом од 10. маја 1910, као писар прве класе (прескочивши звање писара треће и друге класе) и после кратког рада у Цариграду, постављен је у српско посланство у Софији. Из Софије се, премда ниског звања, а по сугестији посланика Светислава Симића, јавио писмом министру Миловану Миловановићу са подробном анализом карактера и

У Рукописном одељењу Матице српске налази се шест писама и шест дописница које је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу, у периоду од 1903. до 1914. године, из Швајцарске, Италије, Грчке и Бугарске. Са изузетком првог писма, из 1903. године, које је било интимне природе, сачувана писма и дописнице Јована Дучића махом су везана за период у којем је Јован Дучић обављао функцију писара Српског краљевског посланства у Софији, односно секретара посланства Краљевине Југославије у Риму, а Тихомир Остојић функцију секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, дакле за период од 1912. до 1914. године, а у свим овим писмима и дописницама средишња и најважнија тема пријатељског дописивања је *Летопис Матице српске*. По обиму и броју невелика, писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу изузетно су драгоцене, са неколико аспеката: књижевноисторијског (ова писма сведоче у којој је мери и на који начин Јован Дучић био везан за *Летопис Матице српске*, чиме је, уједно, пружена могућност да се исправе или прецизирају неке од раније изнетих тврдњи, о сарадњи Јована Дучића у *Летопису Матице српске*, у време када је овај часопис уређивао Тихомир Остојић), аутопоетичког (у писмима се могу наћи изјаве Јована Дучића о његовом односу према препевима и преводима, или о начину на који је овај књижевник писао), као и са аспекта разумевања карактера Јована Дучића (из ових писама и дописница могу се реконструисати контуре портрета Јована Дучића као пријатеља, али и као сарадника часописа).

И поред редовног писања и слања месечних извештаја Министарству иностраних дела Краљевине Србије, Јован Дучић, током боравка у Софији и Риму, не запоставља ни књижевност. Тако, како сазнајемо из сачуваних писама и дописница упућених Тихомиру Остојићу, Јован Дучић указује се као неко ко редовно чита српске часописе (конкретно, *Летопис Матице српске*), неко ко коментарише уметничку вредност објављених прилога, неко ко предлаже сараднике или се чуди због заступљености писаца које не сматра талентованима „Зашто у овој свесци нема Вељка Петровића и Васе Стајића? Прока Јовкић није за Летопис. Обрати се Ћипику (Београд).“ (РОМС, инв. бр. 4. 916), односно неко ко уверава српске писце са колико се посвећености, одговорности и љубави према српској књижевности Тихомир Остојић прихватио места уредника *Летописа Матице српске* „Ја сам ономад у Београду говорио с многим млађим добрим пријатељима да треба да Летопис сматрају својом ствари јер знам колико његов уредник ставља у њега амбиције, патриотизма и сујете.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919), или „Ја сам решен да ти будем од користи на Летопису. Надам се да ћу неке пријатеље задобити да узму Летопис као своје лично питање и обавезу.“ (РОМС, инв. бр. 4. 912), чиме је Јован Дучић, према запажањима Миливоја Ненина, заузео готово позицију спољног члана редакције *Летописа Матице српске* „Он је готово члан редакције (истина, спољни!); он агитује, организује, прикупља

политичких ставова бугарског краља Фердинанда. Краљевим указом од 29. јуна 1912. постављен је за секретара пете класе Српског краљевског посланства у Риму, где је у то време отправник послова, а касније и посланик био Љубомир Михаиловић. Дучић је развио јаку пропагандну активност, објављујући текстове и дајући интервјуе у италијанској штампи, а све са циљем да се јавности објасни неопходност рата са Турском.“ Видети: И. Негришорац, „Дучић, Јован“, у: *Српски биографски речник*, књ. 3, Д-3, главни уредник Чедомир Попов, уредници Злата Бојовић и др., Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 462.

сараднике. Тражи од писаца да шаљу прилоге Тихомиру Остојићу – уверавајући их са колико је енергије и Остојић приступио том уредничком послу.⁴⁸⁵ За разлику од Проке Јовкића, којег Јован Дучић није ценио и о чијем је стваралаштву изрекао недвосмислено негативан и изразито суров суд, одређујући Јовкића као писца коме уопште није место у *Летопису Матице српске*, дотле је, с друге стране, Јован Дучић заслужан за увођење Тодора Манојловића у српску књижевност – препознавши књижевнокритички дар Тодора Манојловића, Дучић је препоручио овог аутора Тихомиру Остојићу, сâм је Манојловићу исплатио хонорар (тек касније узевши новац од Тихомира Остојића), пропративши и објављивање Манојловићевог текста у *Летопису Матице српске* „Јован Дучић је био тај који је наручио текстове од Тодора Манојловића, иако овај пре тога није имао објављен ниједан критички текст на српском језику! Уистину се понашао као спољни члан редакције, али и много више од тога. Не само што је Манојловићеве текстове испратио; већ је посао уредника довео до краја. Наиме, из свог џепа (све то знамо из ових писама!) дао је хонорар Тодору Манојловићу – овај је путовао у Напуљ и био му је важан сваки динар. (Тек после је Дучић од Тихомира Остојића добио свој новац). Умало да заборавим да кажем – Дучић је Манојловићев текст и опремио за штампу.“⁴⁸⁶, као што је, исто тако, Јован Дучић умео да похвали свог покојног колегу песника Пенча Славејкова и да изрекне више него афирмативан суд о његовој поезији, коју је чак, за *Летопис Матице српске*, превео и опремио биографским и есејистичким *Post scriptum*-ом „Сутра ћу ти послати и серију песама Пенча Славејкова у елегантної прози (...) Послаћу ти и биографију с оценом његове поезије. Тај чланчић би изишао ситнијим словима као *Post scriptum* тих превода. (...) Послаћу ти десет песама најлепших и најкарактеристичнијих за његов лепи таленат.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919). Поред тражења сарадника за *Летопис Матице српске* Тихомира Остојића, Јован Дучић јавио се у *Летопису* и као аутор, објавивши обиман есеј о Петру Кочићу „За два три дана – чим будем све преписао начисто – добићеш мој рукопис. Шаљем ти један свој есеј (40 страна рукописа) о Петру Кочићу из књиге есеја који ће изићи до јесени. Надам се да ћеш бити задовољан.“ (РОМС, инв. бр. 4. 912)⁴⁸⁷. Ипак, иако је у *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића Јован Дучић објавио један једини текст – „књижевни есеј“ о Петру Кочићу – Дучић је Остојићу непрекидно обећавао да ће му послати радове „Драги мој Остојићу, ево мој први рад за твој Летопис. Надам се да ћеш бити задовољан и уверен колико желим напретка твом листу.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919), „Драги Тихомире, сутра ћеш добити један пакет рукописа за Летопис.“ (РОМС, инв. бр. 4. 918), „Извини што ти још ништа не шаљем. Ја сам сâм. Али ћу стићи, надам се, за број који је на реду.“ (РОМС, инв. бр. 4. 908), „Спремам ти један рад за Летопис, али ти нећу одмах моћи свршити јер сам овде у грдном послу (позван сам из Рима депешом).“ (РОМС, инв. бр. 4. 913) и „Мили Тихомире, ако је Летопис с мојим

⁴⁸⁵ Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 83.

⁴⁸⁶ Исто, стр. 85.

⁴⁸⁷ Овај есеј објављен је у *Летопису Матице српске* 1912. године. Видети: Јован Дучић, „Петар Кочић: књижевни есеј“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 288, св. 4, 1912, стр. 70-88.

есејом већ изишао, молим те пошаљи га у Рим, куда одлазим данас. Прво што напишем биће опет за тебе.“ (РОМС, инв. бр. 4. 914). Дучићев труд око прикупљања квалитетних сарадника за *Летопис Матице српске*, слање својих текстова и непрестана уверавања о текстовима које пише и које ће тек послати Остојићу, сведоче о савесности, брижљивости и пожртвованости, о великој енергији и вољи коју је Јован Дучић уложио у *Летопис Матице српске* у време када овај часопис уређује Тихомир Остојић. Дучићева писма лепо су и искрено сведочанство о неизмерном труду и једном великом старању Јована Дучића око квалитета књижевних прилога *Летописа Матице српске*, а уједно, у овим писмима може се наћи и доказ о бризи префињеног естетe (какав је био Дучић) о спољашњој опреми часописа – тако, у писму од 10. априла 1912. године Јован Дучић обавештава Тихомира Остојића како је наручио једну свеску неке књижевне ревије „...чија је опрема угледна и вредна да се узме за образац.“ (РОМС, инв. бр. 4. 915) и како би радо обавестио Остојића о опреми дотичне ревије, која би могла да послужи као узор за техничко уређење *Летописа Матице српске*. С друге стране, о Дучићевом перфекционизму, вођењу рачуна о детаљима и бризи о појединостима сведоче и услови под којима је Дучић сарађивао у *Летопису Матице српске*, а које је овај писац отворено саопштио Тихомиру Остојићу – наиме, Дучић захтева да он сâм води коректуру својих текстова и да му радови буду објављени на месту које заслужује он као писац и његови радови као квалитетна уметничка остварења „Само, драги Тихомире, два мала услова: 1) да не изиђе рад на неугледном месту, и 2) да ја водим коректуру.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919), односно, да уредно добија *Летопис Матице српске* „Али ако желиш да не сметнем с ума, и да поверујем да држиш до моје сарадње, шаљи ми Летопис. Нас нема много који пишемо и који треба да буду заједно у Летопису, и зато лист мора чинити ту жртву – можда не и без свог интереса.“ (РОМС, инв. бр. 4. 915). Имајући у виду залагање Јована Дучића око *Летописа Матице српске*, његов рад на придобијању сарадника, старање и о техничкој опреми овог часописа, не изненађује Дучићева изјава, изнета у дописници, 4. децембра 1913. године, како „Пашић не би разумео да смо ми овде и посланство нашег Летописа.“ (РОМС, инв. бр. 4. 908).

С друге стране, писма и дописнице које је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу пружају прилику за прецизније сагледавање улоге Јована Дучића у *Летопису Матице српске*, као и за кориговање тврдњи изнетих поводом Дучићеве сарадње у Остојићевом *Летопису*. Наиме, Иванка Удовички, у раду „Традиционализам и модернизам у Остојићевом *Летопису*“⁴⁸⁸ истакла је како се у време када Тихомир Остојић уређује *Летопис Матице српске* из овог часописа повлаче књижевни критичари, историчари књижевности и писци који су раније (у *Летопису* Милана Савића) били стални сарадници. Међу писцима који су смањили обим сарадње у *Летопису Матице српске* Иванка Удовички навела је Јована Дучића „Неки су се сарадници повукли, а неки сасвим сузили

⁴⁸⁸ Иванка Удовички, „Традиционализам и модернизам у Остојићевом *Летопису*“, у: *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895–1914), зборник радова, уреднице Слободанка Пековић и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 37-39.*

своју сарадњу. Дучић у овом часопису поезију више не објављује, али је дао још леп есеј о Петру Кочићу (књ. 288).⁴⁸⁹ Упркос томе што је тврдња коју је Иванка Удовички изнела поводом Дучићеве сарадње у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године тачна, она није у потпуности прецизна, будући да је смањење сарадње Јована Дучића у *Летопису Матице српске* највероватније последица недостатка времена, а не намерна жеља да се обим сарадње смањи. Напротив, као што се јасно види из писама и дописница које је послао Тихомиру Остојићу, Јован Дучић уложио је много времена, енергије и труда у *Летопис Матице српске*, како као спољни члан редакције, тако и као сарадник овог часописа (упркос томе што је у наведеном периоду објавио један једини прилог у *Летопису Матице српске*, Јован Дучић обећавао је уреднику да ће послати још текстова, планирао је да пише за *Летопис Матице српске*, наручивао је и прикупљао текстове од сарадника које је сматрао добрим писцима). Закључак о смањењу сарадње Јована Дучића у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године није нетачан, али писма која је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу дају могућност да се овај закључак коригује и да се обим Дучићеве сарадње у Остојићевом *Летопису* прецизније сагледа и да се суд о овој сарадњи донекле ревидира.

Поред података о старању Јована Дучића за *Летопис Матице српске*, у овим писмима и дописницама садржани су и аутопоетички искази Јована Дучића о природи властитог стваралачког поступка, као и о односу према преводима и препевима поезије на српски језик. Тако, у писму послатом Остојићу 1912. године из Софије, поводом свог превода поезије Пенча Славејкова, Јован Дучић истиче да је поезију овог аутора превео „...у елегантној прози (јер ја сам против препевавања које увек убије оригинал својим врлинама или својим манама), а тако превод и Енглези и Французи.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919). С друге стране, у истом писму, шаљући свој први текст за Остојићев *Летопис Матице српске*, Јован Дучић оставио је драгоценост сведочанство о начину на који он сам пише „Опрости што овај есеј не послах пре. Ти не знаш каква сам цепидлака у писању и колико се порађам кад пишем само да се после не бих покајао за оно што кажем и како кажем.“ (РОМС, инв. бр. 4. 919).

Коначно, Дучићева писма и дописнице сведочанство су блискости, поверења и дугогодишњег лепог пријатељства између Јована Дучића и Тихомира Остојића. О степену поверења између ове двојице књижевника, о разговорима како о књижевним тако и о интимним плановима, о блискости и разумевању које је било снажно и непомућено, у великој мери говори и Дучићево писмо из 1903. године (РОМС, инв. бр. 4. 909), у којем је реч о питању интимне природе и услузи коју је од Остојића затражио Јован Дучић. О блискости између Јована Дучића и Тихомира Остојића, поред молбе интимне природе, сведочи и Дучићево отворено, искрено и експлицитно изношење вредносних судова о прилозима објављеним у *Летопису Матице српске*, а уједно и начин на који се Дучић у писмима обраћао Тихомиру Остојићу – Јован Дучић ословљавао је Остојића на следеће начине: „Мили мој Тихомире“, „Драги мој Тихомире“, „Мили Тихомире“, „Драги

⁴⁸⁹ Исто, стр. 37.

Тихомире“, „Драги мој Остојићу“, као што је писма и дописнице најчешће завршавао на идентичан начин, речима – „срдечно твој увек“. Поред доказа о искреном пријатељству и непрекинутој, ничим помућеној, срдечној и лепој књижевној сарадњи између Јована Дучића и Тихомира Остојића, Дучићева писма и дописнице упућене Тихомиру Остојићу садрже и доказе о Дучићевом залагању за младе колеге код којих је препознао књижевни таленат (срдачна препорука и залагање за Тодора Манојловића), о похвалном говору и комплиментима које је без имало сујете умео да изрекне о нечијој поезији (о поезији Пенча Славејкова), али и доказе о приоритетима Јована Дучића – неко ко је свој тестамент из 1941. године завршио својим аутопортретом, оставивши слику себе као „...патриоте, којем је и у задњем часу лебдио пред очима тешки положај Српства у збрци појмова и противуречних идеја у којима се оно налази овог момента.“⁴⁹⁰, Јован Дучић је, радећи као писар посланства Краљевине Србије у Софији и секретар пете класе Српског краљевског посланства у Риму, као властити приоритет посматрао своју сарадњу у *Летопису Матице српске*, али и прибављање квалитетних литерарних прилога и придобијање талентованих писаца за сарадњу у овом часопису. Није занемарљив ни значај Дучићевих писама као докумената који омогућавају прецизније временско ситуирање догађаја из живота Јована Дучића – приређивач *Дипломатских списа* Јована Дучића, Миладин Милошевић изнео је тврдњу како је Дучић „У Рим (...) стигао почетком августа 1912. године...“⁴⁹¹, док у дописници коју је послао Тихомиру Остојићу 30. августа 1912. године, Дучић експлицитно наводи „Мили Тихомире, ако је Летопис с мојим есејом већ изишао, молим те пошаљи га у Рим, куда одлазим данас.“ (РОМС, инв. бр. 4. 914), тако да се Дучићев одлазак у Рим може, на основу ових писама, померити са почетка на крај августа 1912. године.

Дакле, писма и дописнице које је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу, у периоду од 1903. до 1914. године, из Швајцарске, Бугарске, Грчке и Италије сведоче о искреном и дугогодишњем пријатељству Јована Дучића и Тихомира Остојића; о лепој, продуктивној и непрекидној литерарној сарадњи двојице књижевника; ова писма и дописнице, уједно, садрже и Дучићеве аутопоетичке исказе; а као можда најважније од свега – писма и дописнице Јована Дучића пружају доказе о значају који преписка има у разумевању књижевних чињеница из (ближе и даље) прошлости, али и у процесу разумевања целокупне књижевне историје. Наиме, писма и дописнице Јована Дучића омогућили су прецизније и тачније разумевање начина на који је Јован Дучић био везан за *Летопис Матице српске* – иако је у овом часопису у време уређивања Тихомира Остојића Јован Дучић објавио један једини текст, Дучић је био готово спољни члан редакције *Летописа Матице српске*, неко ко коментарише уметничку вредност објављених прилога, неко ко се труди да пронађе сараднике, али и да мотивише писце да објављују прилоге у Остојићевом *Летопису*, неко ко брине о техничкој страни часописа, али и аутор који је

⁴⁹⁰ Наведено према: Радован Поповић, „Први поклисар – Јован Дучић“, у: *Жудња за фраком: српски писци у дипломатији*, Алтера, Београд, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац, 2011, стр. 65.

⁴⁹¹ Миладин Милошевић, [Предговор], у: Јован Дучић, *Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1991, стр. 10.

уреднику (Тихомиру Остојићу) обећавао да ће послати још текстова, што, међутим, није стигао да учини. Ипак, писма и дописнице које је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу расветљавају обим сарадње Јована Дучића у *Летопису Матице српске* у време уређивања Тихомира Остојића, она показују у којој је мери Дучић био везан за Остојићев *Летопис*, са колико је енергије и воље бринуо о „форми и стилу“ *Летописа Матице српске* (а форма и стил елементи су који су били важни за Јована Дучића и као писца и као дипломату⁴⁹²), ова писма и дописнице, даље, доприносе изнијансиранијем и прецизнијем разумевању значаја који је Дучић придавао *Летопису Матице српске* (видећи себе као „посланство“ *Летописа Матице српске* у Софији) и коначно, Дучићева писма и дописнице речито су сведочанство важности ишчитавања и познавања преписке српских писаца, као књижевноисторијског документа који омогућава тачније, продубљеније и свестраније разумевање историје српске књижевности (као и историје српске књижевне периодике).

1.⁴⁹³

Schnittweyer, den 11. Септ 1903 п. н.

Мили мој Тихомире,

Да ти се пријатељски јавим после пуне две године, али само са неколико речи. Хоћу само да те замолим да ми јавиш: јеси ли у Н. Саду и хоћеш ли бити вољан да ми даднеш нека објашњења, нека упуства, која се тичу само мене. У томе случају ја бих ти се јавио, одавде још, опширно, и изложио ти потанко у чему је ствар. Имао бих само једну изричну и пријатељску молбу: да о свему томе нико за сада не треба ништа да зна. Ствар је сама по себи врло наивне природе, али је у моме интересу да остане за сада позната само теби у чију дискретност и добру вољу према мени имам неограничено поверење.

Молим те јави ми се. Оно неколико сати проведених у друштву твоме и Радоњићевом, за ме су врло мила и свежа успомена, и то ми је дало повода да верујем да ћеш ми се и овом приликом јавити исто онако пун предусретљивости и љубазности.

⁴⁹² Јован Дучић је записао „Форма и стил чине књижевника, а то је потребно и дипломати да у страниј држави задобије за своју домовину симпатије. Не могу државе које постављају књижевнике у дипломатску службу ништа тиме изгубити, него само добити.“ Ове Дучићеве реченице за мото „Предговора“ *Дипломатским списима* Јована Дучића изабрао је Миладин Милошевић. Видети: Миладин Милошевић, [Предговор], у: Јован Дучић, *Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1991, стр. 7.

⁴⁹³ Сва писма донета су онако како су написана, без исправљања грешака у правопису и интерпункцији. Очигледне словне грешке такође нису исправљане. Сегмент писма Јована Дучића од 22. новембра 1911. године (РОМС, инв. бр. 4. 917), који делује као засебна дописница, услед немогућности прецизног утврђивања датума и статуса тог сегмента писма, приређен је према инвентарском броју који му је додељен, а не према закључцима који се намећу из садржаја писма, о чему су читаоци ових писама обавештени из фусноте написане уз поменуто писмо.

Ја ћу овде у Алпима остати још коју недељу да завршим своју тромесечну куру и одавде враћам се поново за „ville-lumiere“, за Париз, на моју повољну (можда) годину на страни.

Пошто је ово писмо под дискрецијом, не шиљем овом приликом поздраве тамошњим пријатељима, него само теби и то топло и срдечно са пријатељским поштовањем

твој

Ј. Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 909; писмо]⁴⁹⁴

2.⁴⁹⁵

22. нов. 1911

Софија

Драги мој Тихомире,

Имам једну пријатељску молбу.

Наш књижевник др Л. кнез Војновић који се својим несрећним стицајем прилика налази овде већ четири године, послао је Матици (Варађанин – Савић) један свој рукопису о земљотресу који је у 17-ом веку био уништио наш лепо Дубровник. Рукопис треба да се штампа у јануару.

Али како се дубровачком писцу јавила болест у кући која га огромно кошта, он је у овом тренутку у великој материјалној оскудици. Зато, знајући да сам пријатељ с новим секретаром Матице, молио ме да ти пишем и да те и у своје име замолим, ако икако можеш⁴⁹⁶, да му пошаљеш а conto 100 дин. то би га спасло од једне велике невоље.

Ја те молим да то учиниш. Он ће се одужити Матици за ту љубав. А и ја ћу се сматрати обвезаним. Ако можеш без седнице да то учиниш и да ми одмах телеграфираш да је ствар свршена, ја ћу за ту услугу да се, ако хоћеш, одужим Летопису прилогом чим ми то затражиш.

⁴⁹⁴ На завршетку писма, у левом углу, Јован Дучић написао је „Адреса: J. Douthitch, Schnittwegerbad bei Thün (Suisse) Schwitz“.

⁴⁹⁵ Део овог писма који почиње речима „Мили Тихомире“, а завршава се речима „Остајем овде до краја јула“, приређивачу ових писама делује као да није саставни део овог писма, већ пре као засебна дописница, чије би логичније датирање било јул 1912. године (после дописнице од 2. јула 1912. године. РОМС, инв. бр. 4. 911), након смрти Пенча Славјекова, којег Јован Дучић и помиње у писму и чије песме припрема заједно са опширним писмом. Ипак, иако се такав начин закључивања намеће као логичан, не могу се са сигурношћу утврдити ни датум ни статус (засебна дописница / саставни део писма) овог сегмента Дучићевог писма, стога се он приређује у затеченом стању, према библиотечком инвентарском броју који му је додељен, а не према садржају писма и информацијама садржаним у писму.

⁴⁹⁶ Речи „ако икако можеш“ Јован Дучић је подвукао.

Дакле видиш колико правим апел на твоје пријатељство. Ово остаје међу нама, наравно.

Срдачно твој увек

Ј. Дучић⁴⁹⁷

Мили Тихомире,

Молим те пошаљи ми још два отиска оваква. Требају ми за отштампавање у засебну књигу.

Песме Славејкова спремам заједно с опширним писмом.

Молим те да слагач добро пази.

Срдачно твој

Ј. Дучић

P. S.

Остајем овде до краја јула.

[РОМС, инв. бр. 4. 917; писмо]⁴⁹⁸

3.

10. IV. 912.

[Софија]⁴⁹⁹

Драги мој Тихомире,

нисам те заборавио, али на моје велико сажаљење нисам стигао да се ичим јавим твом Летопису. Али ако желиш да не сметнем с ума, и да поверујем да држиш до моје сарадње, шаљи ми Летопис. Нас нема много који пишемо и који треба да буду заједно у Летопису, и зато лист мора чинити ту жртву – можда не и без свог интереса. Пошаљи ми свеске које су твоје.

Хтео сам да ти учиним један предлог о спољној страни. Стога сам поручио у [нечитка реч] једну свеску неке ревије чија је опрема угледна и вредна да се узме за образац. Некадашњи Летопис био је можда скуп али без укуса, и налик на све ценовнике

⁴⁹⁷ На завршетку писма, у доњем левом углу Јован Дучић записао је адресу: „Адреса J. Douthitch Attaché à la Légation de Serbie Sofia“, а ред испод ове реченице Дучић је написао „Телеграм: Douthitch Légation Serbe Sofia“.

⁴⁹⁸ На полеђини писма Тихомир Остојић обичном оловком је записао „послао 6 дец. К 100 71 Л. Војновић“ и „писао Дучићу 13 дец.“.

⁴⁹⁹ Јован Дучић не пише одакле шаље дописницу, али то се може закључити по поштанском жигу на којем пише „SOPHIA“. Такође, иако није наведена адреса, Јован Дучић је руком написао „Exp. J. D. Attaché à la Légation de Serbie s.“

семења, кољача, намештаја. Хоћеш да ти пишем о томе. Пошаљи свеске. Пријатељски увек твој

Ј. Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 915; писмо]⁵⁰⁰

4.

25. V 1912

[Софија]⁵⁰¹

Драги мој Тихомире,

За два три дана – чим будем све преписао начисто – добићеш мој рукопис. Шаљем ти један свој есеј (40 страна рукописа) о Петру Кочићу из књиге есеја који ће изићи до јесени. Надам се да ћеш бити задовољан.

Ја сам решен да ти будем од користи на Летопису. Надам се да ћу неке пријатеље задобити да узму Летопис као своје лично питање и обавезу. Одговори кад може изићи мој есеј. Могу ли стићи за ову свеску? Срдачно твој Ј. Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 912; дописница]⁵⁰²

5.

2 / VI. 1912

[Софија]⁵⁰³

Драги Тихомире,

Завршујем мој рад. Зашто ми не одговориш с две речи хоће ли стићи за прву наредну свеску.

Умро је Пенчо Славејков. Ја бих ти послао преводе (циклус) његових песама и некролог. Али треба да знам докле је дошла свеска која је у штампи и хоћу ли стићи за њу.

⁵⁰⁰ Дрвеном бојицом плаве боје, на врху писма, Тихомир Остојић записао је датум када је на писмо одговорио „одг. 20/IV 3/V“.

⁵⁰¹ Јован Дучић не пише одакле шаље дописницу, али то се може закључити по поштанском жигу на којем пише „SOPHIA“.

⁵⁰² У горњем левом углу дописнице написано је „Примих Летопис. Хвала.“ Дрвеном бојицом плаве боје Тихомир Остојић записао је када је одговорио „одгов 14 / VI“.

⁵⁰³ Јован Дучић није забележио одакле је дописница послата, али на полеђини дописнице налази се поштански жиг на којем пише „SOPHIA“.

Одговарај, драги Тихомире.

Признаница нашег пријатеља одавна је у мене затурена у хартијама. Послаћу ти је заједно с рукописима. Али одговарај молим те. Срдачно твој увек

Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 911; дописница]

6.

[1912]⁵⁰⁴

Драги мој Остојићу,

ево мој први рад за твој Летопис. Надам се да ћеш бити задовољан и уверен колико желим напретка твом листу. Ја сам ономад у Београду говорио с многим млађим добрим пријатељима да треба да Летопис сматрају својом ствари јер знам колико његов уредник ставља у њега амбиције, патриотизма и сујете.

Само, драги Тихомире, два мала услова:

1) да не изиђе рад на неугледном месту, и 2) да ја водим коректуру.

Осим тога молим те да ми, чим примиш рукопис пошаљеш хонорар.

Ја сам у овом тренутку заплетен у један неподвижен трошак и морам створити што погоднију ситуацију за ове дане кад се знојимо и без тога. Скоро бих те молио да ми пошаљеш брзојавно ако не прелази 5 дин. трошка. Не треба да ти речем да ми пошаљеш цео хонорар, јер је питање о сваком динару. Сутра ћу ти послати и серију песама Пенча Славејкова у елегантној прози (јер ја сам против препевавања које увек убије оригинал својим врлинама или својим манама), а тако преводе и Енглези и Французи. Послаћу ти и биографију с оценом његове поезије. Тај чланчић би изишао ситнијим словима као *Post scriptum* тих превода.

Према томе одмери хонорар. Послаћу ти десет песама најлепших и најкарактеристичнијих за његов лепи таленат.

Опрости што овај есеј не послах пре. Ти не знаш каква сам цепидлака у писању и колико се порађам кад пишем само да се после не бих покајао за оно што кажем и како кажем.

А сад: *à toi la parole*.⁵⁰⁵

Срдачно твој увек

Ј. Дучић

⁵⁰⁴ Ово писмо Јована Дучића није датирано. Закључак о години када је послато може се извести из одговора Тихомира Остојића. Дрвеном бојицом плаве боје Тихомир Остојић написао је „одгов 6 (19) јули 1912“. У каталожном листићу у Рукописном одељењу Матице српске за ово писмо Јована Дучића пише „Софија, јуни, 1912.“

⁵⁰⁵ Речи „*à toi la parole*“ Јован Дучић је подвукао.

[РОМС, инв. бр. 4. 919; писмо]

7.

30. VIII. 1912

[Венеција]⁵⁰⁶

Мили Тихомире,

ако је Летопис с мојим есејом већ изишао, молим те пошаљи га у Рим, куда одлазим данас. Прво што напишем биће опет за тебе. Срдачно твој, Ј. Дучић⁵⁰⁷

[РОМС, инв. бр. 4. 914; дописница]

8.

4. IX 1913.

[Рим]⁵⁰⁸

Драги Тихомире,
сутра ћеш добити један пакет рукописа за Летопис. Овим те молим само да ми одмах пошаљеш један број оног Летописа у којем је изишао лане мој есеј о Кочићу.

Срдачно твој увек
Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 918; дописница]

9.

10 септ. 1913

Драги Тихомире,

⁵⁰⁶ Јован Дучић не пише из којег места шаље ову дописницу, али да је у питању Венеција може се закључити по поштанском жигу на којем пише „VENEZIA“, као и на основу предње стране дописнице на којој се налази фотографија венецијанске лође и натпис „VENEZIA – La Loggetta“.

⁵⁰⁷ На крају дописнице Јован Дучић написао је своју адресу у Риму: „Secrétaire à la Légation de Serbie Rome“.

⁵⁰⁸ Јован Дучић не пише одакле шаље ову дописницу, али то се може закључити на основу поштанског жига на којем пише „ROMA“, као и на основу фотографије сатира са предње стране дописнице и натписа „SATIRO – Prassitele M. Capit. Roma“.

ево обећана рукописа. Писац је један млад Војвођанин с пуно књижевног смисла и књижевних способности. Ја сам га упутио да пише и надам се да ће скорим бити познат у нашој публици која тражи да се обнови наша критика у којој се октроишу принципи који би одвели натраг у детињство и неписменост. Из ове критике о гђци Исидори, која је писац првог реда, а која је наишла на једну заверу неинтелигентних, видећеш колико овај земљак уме да види и да каже.

Он докторира у [нечитка реч], а сад студира овде уметност по галеријама. Синовац је гђе А. Крсмановић, а родом из В. Бечкерека. Ја бих желио да он постане твој што редовнији сарадник. Писаће и друге ствари осим критике.

Мени је жао што нисам могао да ти пошаљем и неке своје ствари које сам ти наменуо. Овде сам сâм отправник послова и једини представник Дарданије-Мезије-Илирије и Македоније код Цезара на Палатину. Али чим стигнем послаћу.

Нашем Манојловићу ако ти је икако могуће пошаљи 100 дин. на име хонорара за ове радове. Он спрема за другу свеску нове ствари. Овај чланак о маџарској лирици веома ће се свидети свима нашим писцима; веома су добри преводи песама Адијевих.

Пошаљи новац преко мене. Или брзојави ми па ћу му ја издати 100 динара. Он жели да крене за Напуљ и треба да му помогнемо.

Срдачно твој, драги Тихомире,
Ј. Дучић

P. S. Ја сам рукописе спремио за штампу.

[РОМС, инв. бр. 4. 910; писмо]⁵⁰⁹

10.

4. дец. 1913

Драги Тихомире,

Примио сам „Летопис“ у којем са сажаљењем видим стихове скандалозног В. Илића Млађег и лепо приказ нашег Манојловића. Молим те лепо пошаљи ми онај хонорар који сам у твоје име дао Манојловићу чију сам ти признаницу послао. При крају смо године, кад закључујемо књиге. Пашић не би разумео да смо ми овде и посланство нашег Летописа. Извини што ти још ништа не шаљем. Ја сам сâм. Али ћу стићи, надам се, за број који је на реду. Твој Ј. Д.

[РОМС, инв. бр. 4. 908; дописница]

⁵⁰⁹ На трећој страни писма, у горњем углу, хемијском оловком црвене боје, Тихомир Остојић одговорио је „Телеграфисао 27 / IX да Манојловићу да 100 дин.“

11.

Athènes le 12 Јуни 1914.

Драги Тихомире,

Сада ти мене да аконтираш за 100 динара. Спремам ти један рад за Летопис, али ти нећу одмах моћи свршити јер сам овде у грдном послу (позван сам из Рима депешом). Морао сам да направим многе изванредне трошкове који су ме бацили у кризу, и сад сам остао без новаца. Молим те пошаљи ми одмах телеграмом⁵¹⁰, и тиме ћеш ме неизмерно обвезати.

Чекам те, драги Тихомире, на белези

и срдечно поздрављам

твој Ј. Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 913; писмо]

12.

[1914]⁵¹¹

[Софија]⁵¹²

Хвала, драги Тихомире, на брзом и лепом одговору. Идуће недеље послаћу ти обећано, и још рукопис једног пријатеља. – Зашто у овој свесци нема Вељка Петровића и Васе Стајића? Прока Јовкић није за Летопис. Обрати се Ћипику (Београд). Срдечно твој, Ј. Дучић

[РОМС, инв. бр. 4. 916; дописница]⁵¹³

⁵¹⁰ Речи „одмах телеграмом“ Јован Дучић је подвукао.

⁵¹¹ На дописници не пише датум када је послата. Из одговора Тихомира Остојића може се извршити приближно датирање. Наиме, дрвеном бојицом плаве боје Тихомир Остојић записао је „одгов 6 (19) / VII 1914“, тако да се са сигурношћу може утврдити да је Јован Дучић ову дописницу послао 1914. године, док се тачан датум не може одредити, иако се може претпоставити да је послата неколико дана или недељу дана пре одговора Тихомира Остојића.

⁵¹² На дописници не пише из којег је места послата, али да је послата из Софије може се закључити по поштанском жигу на којем пише „СОФИЈА“.

⁵¹³ На предњој страни дописнице налазе се момак и девојка у бугарској народној ношњи, у горњем делу дописнице налази се натпис „Софийска селска носња“ и одмах испод њега „Costume des paysannes près de Sophia“.

ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА УРЕДНИЧКИ „АУТОПОРТРЕТ С ПИСАМА“

У периоду од 1912. до 1914. године Тихомир Остојић уређивао је *Летопис Матице српске*. Изборивши се за место секретара Матице српске 1911. године, Тихомир Остојић постао је и уредник Матичиног књижевног гласила, будући да су ове две функције (секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске*) у ранијој историји овог часописа биле повезане, те је, тако, особа која би била изабрана за секретара Матице српске аутоматски почињала да обавља и функцију уредника *Летописа Матице српске*. Од прве свеске за 1912. годину (књ. 285) до треће свеске за 1914. годину (књ. 299), Тихомир Остојић уредио је укупно петнаест свезака *Летописа Матице српске*. У периоду од три године, колико је уређивао *Летопис Матице српске*, Тихомир Остојић био је у живој преписци са свим тадашњим истакнутим писцима, историчарима књижевности, теоретичарима књижевности, али и историчарима, социолозима, ликовним и музичким уметницима, представницима друштвених институција, тј. јавним радницима и културним посленицима различитих научних и уметничких профила, заступницима различитих поетика и представницима различитих установа и удружења. О обиму преписке Тихомира Остојића сведоче и подаци да се у Рукописном одељењу Матице српске чувају две стотине четрдесет и три писма која је Тихомир Остојић послао многим реципијентима, односно две хиљаде седам стотина и осам писама која је Тихомир Остојић примио, при чему треба имати у виду да су у питању писма која су сачувана и(ли) доступна / позната, а постоји могућност да је Остојићева преписка и обимнија.

Највећи број писама и дописница Тихомир Остојић примио је и послао управо у периоду када је био уредник *Летописа Матице српске*. Поред импозантног броја писама (који сведочи о труду, времену и енергији које је Тихомир Остојић уложио у уређивање *Летописа Матице српске*), преписка Тихомира Остојића значајна је и као прворазредни аутопоетички чинилац. Наиме, писма Тихомира Остојића садрже аутопоетичке исказе о *Летопису Матице српске* (о уређивачкој концепцији, ангажману око прикупљања повереника и претплатника, труду и раду на задобијању књижевника и долажењу до квалитетних књижевних прилога, договорима са сарадницима итд.), односно исказе о намерама и плановима реформе Матице српске које је Тихомир Остојић желео да реализује. Поред тога, писма Тихомира Остојића пружају аргументе за кориговање судова које су досадашњи проучаваоци историје *Летописа Матице српске* изнели поводом овог часописа. Пишући о *Летопису Матице српске*, у време када је Тихомир Остојић уређивао овај часопис, Иванка Удовички, у чланку „Традиционализам и модернизам у Остојићевом Летопису“ изнела је тврдњу како су у периоду од 1912. до 1914. године многи писци и научници престали да сарађују у *Летопису Матице српске*, да би сарадњу са *Летописом* обновили у међуратном периоду. Тако, Иванка Удовички тврди „Повлаче се и научници, књижевни историчари из београдског круга, мада се зна да је Остојић са неким био у доброј пријатељској вези. Тако *Летопису* своје радове више не шаљу: Павле Поповић,

Алекса Ивић, Александар Белић, Станоје Станојевић и Јован Скерлић.⁵¹⁴ Није неопходно прегледати Остојићеву преписку, довољно је прочитати *Летопис Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године и приметити како је већ у првој свесци *Летописа* коју је уредио Тихомир Остојић, Јован Скерлић објавио приказ *Антологије новије српске лирике* Богдана Поповића⁵¹⁵ док из студије „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“ Миливоја Ненина⁵¹⁶ сазнајемо у којој мери је Јован Скерлић ценио Тихомира Остојића и имао поверења у његово знање и књижевни укус, будући да, у писмима, Јован Скерлић неретко Остојића моли да му укратко преприча садржај књиге коју није стигао да прочита⁵¹⁷, или од Остојића тражи да му пронађе податке о одређеним писцима, часописима и књижевним појавама (за које је грађа недоступна у Београду), да посредује приликом тражења преписке писаца који су занимали Скерлића или, пак, да помогне око продаје Скерлићевих књига⁵¹⁸. С друге стране, тврдња Иванке Удовички како „Неки су се сарадници повукли, а неки сасвим сузили своју сарадњу.“⁵¹⁹, те запажање како је Јован Дучић у *Летопису Матице српске* за време уређивања Тихомира Остојића објавио само есеј о Петру Кочићу⁵²⁰, може се допунити, прецизирати и донекле кориговати, реченицом из дописнице коју је Тихомир Остојић послао Васи Стајићу 17 (30) јула 1912. године „Био сам прекјуче у Београду с великим друштвом (Дучић, Митриновић и тд.). Митриновић ће написати реферат о југосл. изложби слика и о Стефановићевим песмама. Дучић је веома одушевљен за наш Летопис. Већ у овој књизи изаћи ће његов есеј о Кочићу, а обећао је још.“ (РОМС, инв. бр. 9. 622). Дакле, из дописнице коју је Тихомир Остојић упутио Васи Стајићу јасно је да је Јован Дучић био изузетно заинтересован за сарадњу у *Летопису Матице српске*, као и да је обећао да ће написати још текстова за овај часопис (што, међутим, није стигао да испуни), а можда у знатно већој мери, из писама која је Јован Дучић послао Тихомиру Остојићу, а у којима је доминантна тема управо *Летопис Матице српске*, може се доћи до података о томе да је Јован Дучић био готово спољни члан редакције *Летописа Матице српске*⁵²¹ (тако, Дучић је вредновао стваралаштво сарадника

⁵¹⁴ Иванка Удовички, „Традиционализам и модернизам у Остојићевом *Летопису*“, у: *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895–1914), зборник радова*, уреднице Слободанка Пековић и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 37.

⁵¹⁵ Видети: Ј. Скерлић, „Антологија новије српске лирике. Саставио Богдан Поповић професор упоредне књижевности на Университету у Београду. Загреб. Издање Матице Хрватске, 1911“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 87-91.

⁵¹⁶ Видети: Миливој Ненин, „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“, у *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 53-78.

⁵¹⁷ Пишући о односу Јована Скерлића и Тихомира Остојића, Миливој Ненин указује на „...велику присност и Скерлићево неограничено поверење у Остојића.“, које је чак ишло и „...дотле да Скерлић тражи да му Остојић опише – у десетак речи – књигу, коју, у хитњи, није имао у рукама.“ Исто, стр. 69.

⁵¹⁸ Исто.

⁵¹⁹ Иванка Удовички, „Традиционализам и модернизам у Остојићевом *Летопису*“, у: *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895–1914), зборник радова*, уреднице Слободанка Пековић и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 37.

⁵²⁰ „Дучић у овом часопису поезију више не објављује, али је дао још леп есеј о Петру Кочићу (књ. 288).“ Исто, стр. 37.

⁵²¹ У тексту „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“ Миливој Ненин запажа „Но, има једна друга ствар које се Дучић прихватио када је *Летопис Матице српске* Тихомира Остојића у питању. Он је готово члан

Летописа Матице српске, износећи замерке, примедбе, предлоге „Оштро ће проговорити о присуству Војислава Илића Млађег у *Летопису*: рећи ће да Прока Јовкић није за *Летопис*.... Али, поред тога што замера на присуству неких писаца, он ће Остојића питати и због чега у *Летопису* нема Вељка Петровића или пак Васе Стајића... Упутиће га да тражи прилоге од Ђипика...“⁵²²) и неко ко је у *Летопис Матице српске* (и у српску књижевност у целини) увео, први пут, Тодора Манојловића, о чему је детаљно писао Миливој Ненин у студији „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“.⁵²³ С друге стране, разлози за изостанак прилога Алексе Шантића и Светозара Ђоровића више су него јасни, будући да је 1912. године Васа Стајић у *Летопису Матице српске* објавио негативан приказ збирке песама Алексе Шантића.⁵²⁴

Ипак, поред могућности за кориговање судова које су изнели ранији проучаваоци историје *Летописа Матице српске*, као и поред могућности за прецизнију културноисторијску контекстуализацију књижевне и научне продукције објављене у *Летопису Матице српске* у периоду од 1912. до 1914. године, писма Тихомира Остојића подесна су и за сагледавање аутопоетичких ставова Тихомира Остојића, као и за самеравање и дубље разумевање културне идеологије и уређивачке концепције које је заговарао овај историчар српске књижевности.

Као што је у књижевноисторијским студијама, есејима, чланцима и расправама Тихомира Остојића једна од доминантних тема проучавање српске књижевности на тлу Карловачке митрополије, тј. српске књижевности која је настала у јужној Угарској након Велике сеобе 1690. године, тако је, као уредник *Летописа Матице српске*, Тихомир Остојић прву свеску која ће изаћи под његовим уредничким потписом желео да испуни прилозима књижевника из Војводине, тј. Јужне Угарске „Ја бих желео да у I свесци будемо што већма заступљени ми овој страни. Пустићу једног или двојицу са стране, да нам се не би могао пребацити сепаратизам и да не би ко експлоатисао то против Летописа код београдских књижевника. Мислим да би така I свеска учинила на наше друштво добар утисак, да не кажем да би га охрабрило, а то је веома потребно.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу, од 8 (21) децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 15. 389). Међутим, погрешно би било овакав програм и овакво фаворизовање писаца из Јужне Угарске схватити као израз Остојићевог шовинизма, искључивости или сепаратизма, на шта упућују ставови Тихомира Остојића изнети у писму Васи Стајићу од 6 (19) новембра

редакције (истина, спољни!); он агитује, организује, прикупља сараднике. Тражи од писаца да шаљу прилоге Тихомиру Остојићу – уверавајући их са колико је енергије и Остојић приступио том уредничком послу. Сам на једном месту каже да Пашић не би схватио да су они тамо, у Софији, и посланство *Летописа*!“ Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 83.

⁵²² Исто, стр. 83.

⁵²³ Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 79-89. Прочитати, такође, у овом контексту, поглавље „Посланство' *Летописа Матице српске* у Софији и Риму: писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“.

⁵²⁴ Видети: Васа Стајић, „Алекса Шантић: Пјесме“, *Летопис Матице српске*, год. 87, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 91—103.

1911. године (РОМС, инв. бр. 9. 629) „Желео бих да прва свеска под мојом редакцијом буде написана од књижевника с ове стране Дунава и Саве. То неће да буде ексклузивност. Ви знате да сам ја Србин до Скадра и Солуна. Него хоћу да покажем шта ми сами можемо. Така прва свеска ће охрабрити наше друштво.“⁵²⁵ Намера Тихомира Остојића била је, дакле, да у првој свесци *Летописа Матице српске* коју ће он уредити покаже шта Војводина (у овом случају као метонимија за српске писце из Војводине, тј. ондашње Јужне Угарске) може да понуди на литерарном плану, које су то књижевне вредности доминантне и репрезентативне у оновременом „овостраном српству“. Занимљиво је, међутим, да ову намеру Тихомир Остојић није успео да оствари, иако му је она била интимно важна и иако је на њој инсистирао, будући да су се у првој свесци *Летописа Матице српске* за 1912. годину нашли и чланци Јована Скерлића, Милана Будисављевића и Ђура Шурмина.

Такође, у писмима пријатељу и блиском сараднику Милутину Јакшићу, Тихомир Остојић изнео је и ставове о улози, статусу и намени *Летописа Матице српске*, разрешивши дилему око тога треба ли *Летопис* да буде научни или популарни часопис „Ја тако и замишљај улогу *Летописа* у нашем друштву, да он даје научне истине у лако схватљивој форми.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу од 22. октобра / 4. новембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 15. 387), као што је, поново у писму Милутину Јакшићу, Тихомир Остојић прецизирао замисао о програму *Летописа Матице српске* и идеје о рубрикама које би могле да буду уведене у часопис „У *Летопису* ћемо стално пратити нашу журналистику.“ (писмо од 31. децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 15. 392)⁵²⁶

Висок вредносни критеријум свакако јесте био заступљен приликом одабира текстова за *Летопис Матице српске*⁵²⁷, али Тихомир Остојић уједно је био свестан и степена развоја српске књижевности, као и разлике у очекиваном и добијеном квалитету, како прилогâ за *Летопис Матице српске* „Шта све ја не бих донео у *Летопису* да има ко да ми напише! Али нема ко! А јесам ли ја крив за то? И што ми се пошље добро по ствари,

⁵²⁵ Остало је забележено, како је у писму Тихомиру Остојићу од 31. јануара 1914. године Тодор Манојловић питао Остојића шта подразумева под тим *наше белетристичке ствари*, тј. мисли ли Остојић на „...српске писце, пречане или мађарске писце.“ Видети: Миливој Ненин, „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 80. Нажалост, одговор Тихомира Остојића на ово Манојловићево писмо није сачуван, а наша је претпоставка да је Тихомир Остојић вероватно мислио на, како је Тодор Манојловић дефинисао, „пречане“, будући да се Манојловићу Тихомир Остојић обратио као уредник *Летописа Матице српске*, са више него јасном уређивачком концепцијом и начином на који је бирао прилоге, али и водио рачуна и о избору аутора прилогâ за овај часопис.

⁵²⁶ За разлику од идеје о чисто „војвођанској“, „пречанској“ првој свесци *Летописа Матице српске* за 1912. годину коју Остојић није реализовао, идеју о рубрици у којој ће *Летопис Матице српске* „пратити нашу журналистику“, Тихомир Остојић заиста је реализовао, будући да су у свакој свесци *Летописа*, у рубрици „Књижевност“ и подрубрици „Белешке“, доношени краћи написи о новим бројевима (са укратко препричаним садржајем) српских часописа и календара, те је, на овај начин, *Летопис Матице српске* постао важан извор за проучавање српске културне и књижевне историје.

⁵²⁷ „Значи, при оцењивању шта ће штампати, Остојић је у духу свог програма примењивао строг критериј; више је волео Летопис с мањим бројем бољих, него с већим бројем слабијих ствари.“ Милан Петровић, „Тихомир Остојић као уредник Летописа“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 566, св. 4, 1950, стр. 278.

често је тако неписмено да бих морао прерађивати, и фактично има случајева где то и чиним. У опће наша наука траљаво стоји, али још траљавије наша писменост. Учинићемо све да се и једно и друго дигне.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу од 16 (29) марта 1912. године, РОМС, инв. бр. 15. 396), тако и монографија за едицију „Књиге за народ“ Матице српске „Ми ове године свакојако морамо почети издавати књиге за народ. За ову годину ћемо издати оно што имамо и што за сад можемо добити. Али за даље морамо у Збору за нар. просвећивање претрести ствар одредити шта да узмемо у програм и наћи и човека који ће имати и доста времена да спреми што треба, јер ћемо му дати за израду годину две дана.“ (писмо Тихомира Остојића Васи Стајићу од 14 (27) фебруара 1913. године, РОМС, инв. бр. 9. 625).

Поред уређивачке концепције и композиције (распореда рубрика) часописа, преписка Тихомира Остојића открива и податке о програмским начелима која је Остојић желео да уведе у *Летопис Матице српске*. Главно програмско начело и идеја око које је организован како рад у Матици српској у периоду од 1911. до 1914. године, тако и садржај и избор текстова у *Летопису Матице српске* који је уредио Тихомир Остојић, била је идеја рада на просвећивању народа. Уводни чланци у Остојићевом *Летопису* неретко су теоријски обрађивали управо ову тему, за сараднике *Летописа Матице српске* бирани су људи који би могли да се укључе у рад на просвећивању народа и аутори који су се просвећивањем народа бавили било теоријски или практично (учитељи, свештеници и др.), док преписка Тихомира Остојића пружа додатне информације о степену заинтересованости Тихомира Остојића за питања народног просвећивања и Остојићевој истинској привржености овој теми, како са педагошког, тако и са књижевног и научног становишта. Писма Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу, аутору књиге *О друштвеном просвећивању: чланци и белешке* (1912), откривају планове Тихомира Остојића у вези са народним просвећивањем и улогом коју би у том друштвеном процесу требало да имају како Матица српска „Ја желим да начиним од Матице централу за нар. просвећивање у Угарској, а у неким стварима и за сву Карловачку Митрополију.“ (писмо Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу од 3 децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 18. 244), тако и *Летопис Матице српске* „Ви велите у писму да ћете бацити на папир Ваше мисли о нар. просвећивању за 1. I 1913. год. то је доцкан, Господине драги! Ако можете за год. 1912. што. А немојте баш чекати 1. I, јер Летопис треба да се штампа већ, а ја сам рад да већ у првој свесци за 1912. изађе чланак о нар. просвећивању. То треба да буде програмна тачка.“ (писмо Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу од 2 (15) децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 18. 242).

Окретање „савременим конкретним задацима“⁵²⁸ у време уређивања Тихомира Остојића, огледа се како у публикавању текстова посвећених народном просвећивању (овде су битни, пре свега, чланци Ђорђа Грујића „Друштвено просвећивање“ и „Из

⁵²⁸ „У уређивачком програму новог уредника савремени конкретни задаци избили су на прво место, и то конкретни задаци ове околине, овдашњег српства.“ Милан Петровић, „Тихомир Остојић као уредник Летописа“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 566, св. 4, 1950, стр. 280.

литературе о друштвеном просвећивању“, али и Тихомира Остојића „Програм Књига за Народ: реферат секретара Матице српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено Просвећивање и Књиге за Народ“ и Васе Стајића „Белешке о популарној књижевности“⁵²⁹, тако и у проширењу концепције народног просвећивања, где би овај процес, по мишљењу Тихомира Остојића, почео од просвећивања српске интелигенције (виших друштвених слојева, ангажованих у култури, књижевности и науци), а „интелигенција“ би, даље, утицала на просвећивање ширих народних слојева, у чему би незанемарљиву улогу требало да има *Летопис Матице српске* „Слажем се с Вама о оном што велите за пропаганду наших идеја преко новина. Ја мислим да ће Летопис са својим чланцима повољно утицати на нашу интелигенцију у том правцу.“ (писмо Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу од 13 (26) децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 18. 244), односно „У Летопису ће се одсад много обраћати пажња народном просвећивању, стога ми можете слати белешке о важнијим појавама на нар. просвећивању (удесићу у Лет. нарочиту рубрику за то), краће реферате о важним књигама и листовима. Ако бисте већ за први број Лет. за идућу год. могли што послати, било би ми веома мило. Ако можете расправу, коју спремате, довршити брзо ја бих и њу штампао у првој књизи Лет. што ће изићи под мојом редакцијом, те би тако Ваш чланак добио програматички карактер за нов режим у Матици.“ (писмо Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу од 3. децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 18. 243).⁵³⁰

Преписка Тихомира Остојића открива степен личне заинтересованости, ангажмана и труда Тихомира Остојића, као секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, како око прикупљања повереника и претплатника на *Летопис Матице српске* „Сутра у вече идем у Земун на збор Матичара, у недељу у Панчево. Прошле недеље сам био у Ст. Бечеју. Повереништва су се примили Др. Милан Поповић и Др. Душан Јојкић. Уписао сам 14 нових чланова.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу од 16 (29) марта 1912. године, РОМС, инв. бр. 15. 396) или „Молим те сад ово. Јави ми што пре (јер ми треба) ко ће се примити повереништва у Кикинди. Треба најмање два за Кикинду: један који не рефлектује на награду за скупљање чланова и чланарине, други за растуривање Књига за народ и осталих издања којем ћемо дати изванредан перцент од продатих књига. Молим те договорите се одма па ми јави имена повереника.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу од 9 (22) фебруара 1912. године, РОМС, инв. бр.

⁵²⁹ У писму које је послао Васи Стајићу 14 (27) фебруара 1913. године (РОМС, инв. бр. 9. 625) Тихомир Остојић истакао је с једне стране значај популарне књижевности за Матицу српску и *Летопис Матице српске*, али и улогу коју би српска интелигенција требало да има у том процесу „Ваш чланак је добар. Ја се радујем што сте га написали. Тема о популарној књижевности је за нас врло важна – мислим, и за нас Србе и за Матицу. С Вашим решавањем питања ја се врло слажем. Што сам дуже на овом месту, све више видим да би ми просвећивање морало почети од горе, од „највиших“ слојева (да не мислите да сам несক্রоман, ја бих од себе почео). Конфузија у нашем народу је отуда што су они „горе“ (т. зв. интелигенција) збркани.“

⁵³⁰ Посебна рубрика у којој би, у *Летопису Матице српске*, били објављивани текстови посвећени народном просвећивању није уведена, али по броју текстова, учесталости њиховог објављивања и позицији коју су заузимали у часопису (неретко су то били уводни чланци) може се закључити у којој је мери Тихомиру Остојићу била значајна ова тема и колико је труда уложио у њено пропагирање, посредством *Летописа Матице српске*.

15. 389), тако и око прикупљања повереника за *Календар Матице српске* „Чим се узмогне, покренућемо Календар и организоваћемо поверенике.“ (писмо Тихомира Остојића Милутину Јакшићу од 22. октобра / 4. новембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 15. 387), али и око покретања едиције „Књиге за народ“ Матице српске и оснивања (при Матици српској) Одбора за народно просвећивање и Књиге за народ „У одбор ћемо позвати и чланове Матичине који нису чланови Књ. одељења, позваћемо све наше људе који су се иколико бавили тим питањем, било практично, било теоретски.“ (писмо Тихомира Остојића Ђорђу Грујићу од 3. децембра 1911. године, РОМС, инв. бр. 18. 243).

Дакле, из писама која је Тихомир Остојић послао у периоду од 1911. до 1914. године (у време када је био секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске*) могу се добити подаци о уређивачкој концепцији и замислима о композицији *Летописа Матице српске* које је Остојић желео да реализује; из ових писама, такође, сазнајемо која су била програмска начела и актуелна (књижевна и културна) питања на којима је Остојић инсистирао, ова писма доказ су труда и залагања Тихомира Остојића око техничко-организационих послова у редакцији *Летописа Матице српске* и *Календара Матице српске* (прикупљање повереника и претплатника, уређивање часописа и старање о едицији „Књиге за народ“ Матице српске), а преписка Тихомира Остојића поуздан је извор и за реконструкцију како Остојићевог уређивачког „аутопортрета с писама“ (сведочанство о Остојићевој уређивачкој концепцији, труду и залагању око формулисања друштвене улоге и књижевног профила периодичних публикација), тако и као поуздано сведочанство о програму и циљевима уређивања часописа на којима је овај уредник *Летописа Матице српске* инсистирао. Писма Тихомира Остојића откривају одговорног и савесног уредника *Летописа Матице српске* и секретара Матице српске, уредника који је инсистирао на шире конципираном друштвеном и културном програму – програму просвећивања народа, посредством популарно писаних књига за народ, али и уредника са високим естетским критеријумима и са разумевањем друштвене и културне улоге коју би српска периодична публикација у Јужној Угарској требало да преузме – улоге просвећивања (друштвеног, културног, естетичког) народа и улоге васпитања и културног образовања српске интелигенције, као водећег друштвеног staleжа у процесу просвећивања ширих друштвених слојева. Стога, преписка Тихомира Остојића значајно је сведочанство о ангажману Тихомира Остојића на плану просвећивања народа, из ове преписке, такође, сазнајемо и које је схватање улоге периодичних публикација имао Тихомир Остојић (улоге агенаса друштвеног, културног и књижевног просвећивања народа), какве је планове организације Матице српске и уређивања *Летописа Матице српске* Тихомир Остојић желео да спроведе, односно који је културни програм Тихомир Остојић заговарао, тако да је преписка Тихомира Остојића, нарочито она посвећена *Летопису Матице српске* (писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу, Васи Стајићу, делом и Ђорђу Грујићу) значајан извор за проучавање схватања периодичних публикација као агенаса књижевног и културног развоја и као битних чинилаца како у васпитању укуса читалачке публике,

тако и у процесу просвећивања народа – естетском, књижевном, културном и друштвеном просвећивању ширих читалачких слојева.

7. ОД НЕВЕНА ДО ДЕЧИЈИХ НОВИНА: ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ, КАО СЕГМЕНТ ОСТОЈИЋЕВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ПРОСВЕЂИВАЊА НАРОДА

НА ТРАГУ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА ЗМАЈА: ЗОРКА ЛАЗИЋ, ТИХОМИР ОСТОЈИЋ И НОВОСАДСКЕ *ДЕЧИЈЕ НОВИНЕ* (1918 – 1919)

Први број педагошко-забавног листа *Дечије новине* објављен је 1. септембра 1918. године у Новом Саду.⁵³¹ *Дечије новине* излазиле су прилично дуго, пуних дванаест година, од 1. септембра 1918. године до 1. јуна 1930. године. (Овом приликом се, пак, анализира само прво годиште, 1918/1919. година, када у *Дечијим новинама* сарађује Тихомир Остојић). *Дечије новине* објављиване су једном месечно, сваког првог у месецу, на двадесет и четири стране, а годишта су се рачунала према школској, не према грађанској години, па су тако *Дечије новине* излазиле од септембра до јуна, док у јулу и августу, за време школског распуста, овај лист није објављиван. Уредница *Дечијих новина* била је књижевница Зорка Лазич (синовица Светозара Милетића, супруга Симе Лукиног Лазича, глумца Српског народног позоришта и угледног публицисте), односно, како је у *Дечијим новинама* писало, Зорка Симе Лазича, рођена 1878/1880. године у Нештину⁵³², умрла 1948.

⁵³¹ О тиражу и дистрибуцији *Дечијих новина* Душан Попов је забележио „Први број листа штампан је у 3.000 примерака, а растуран је по Војводини, Србији, Босни и Херцеговини, Косову, Хрватској. Лист је имао своје поверенике, углавном учитеље, у Сомбору, Приједору, Бјеловару, Косовској Митровици, Кореници, Сарајеву, Горњем Милановцу, Петрињи и многим другим местима.“ Видети: Душан Попов, „Српска штампа у Угарској у време Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 26, 1982, стр. 166.

⁵³² Док за године рођења и смрти Симе Лукиног Лазича не постоје недоумице (овај књижевник и новинар рођен је 1863, а умро 1904. године), дотле подаци о години рођења Зорке Лазич варирају – с једне стране, у лексикону *Ко је ко у Југославији* (Аноним, „Лазич, Зорка С. (рођ. Милетић)“. *Ко је ко у Југославији*, Издање „Југословенског годишњака“, Београд, Нова Европа, Загреб, 1928. 79), у *Лексикону писаца Југославије* (Бошко Новаковић, „Лазич, Зорка С.“, *Лексикон писаца Југославије*, III, К-Љ, ур. Радован Ждрале. Нови Сад: Матица српска, Нови Сад, 1987, стр. 621), у тексту „Прича о тетка-Зорки“ Иванке Неофитовић-Грубјешкић (Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 37), у *Енциклопедији Новог Сада* (Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Лазич С. Зорка“, *Енциклопедија Новог Сада*, књига 12, КОС-ЛЕР, ур. др Душан Попов, Новосадски клуб-Прометеј, Нови Сад, 1999, стр. 239-239), као и у *Српском биографском речнику* (Добрила Мартинов, „Лазич, Зорка“, *Српски биографски речник*, ур. Чедомир Попов и др, Матица српска, Нови Сад, 2011. 523) може се прочитати да је Зорка Лазич рођена 1878. године, а с друге стране, Даринка Буља у *Српкињи* (Даринка Буља, „Зорка Симе Л. Лазича“, *Српкиња: њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до данас*, ур. Српске књижевнице, Добротворна задруга Српкиња, Ириг, 1913, стр. 39) и Гордана Стојаковић, у књизи *Знамените жене Новог Сада* (Гордана Стојаковић, „Зорка Лазич (1880–1948)“, *Знамените жене Новог Сада I*, ур. Гордана Стојаковић, Свенка Савић и Мирјана Мајкић, Футура публикације, Нови Сад, 2001, стр. 178), као годину рођења Зорке Лазич наводе 1880. годину (податак о 1880. години као години рођења Зорке Лазич налази се и у бази података сајта *Књиженство*: <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/zorka-lazic>, приступљено: 22. 6. 2018), док је место рођења Нештин неупитно – у тексту Даринке Буље „Нештин“ (Даринка Буља, „Зорка Симе Л. Лазича“, *Српкиња: њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до*

године у Новом Саду, где је и сахрањена, на Успенском гробљу. Након мужевљеве смрти, 1904. године, Зорка Лазић наставила је да уређује хумористичко-сатирични лист *Врач погађач*⁵³³, који је 1896. године у Загребу покренуо и уређивао Сима Лукин Лазић, лист који је, према речима ауторке студије „Прича о тетка-Зорки“, Иванке Неофитовић-Грубјешајић „стекао [...] велику популарност, јер је заступао интересе српског народа под туђинском влашћу.“⁵³⁴ и лист према којем је уредница и добила надимак Зорка Врачевица⁵³⁵. Дакле, пре покретања *Дечијих новина*, Зорка Лазић уређивала је десет година (од 1904. до 1914. године) лист *Врач погађач*, а издавала је и илустровани шаљиви календар *Врач погађач* (1906. и 1907. године), што сведочи о незанемарљивом уредничком искуству (чија су последица солидност концепције и квалитет одабраних прилога у *Дечијим новинама*), али и о изузетној одлучности, храбрости и пожртвованости ове књижевнице – упркос финансијским проблемима које је Зорка Лазић имала због претплатника *Врача погађача* који нису измиривали своје обавезе⁵³⁶, уредница *Врача погађача*, оставши сама са четворо деце, покренула је лист *Дечије новине*, који је са великим успехом (опет, и не малим проблемима) уређивала пуних дванаест година.

Мање је познато, међутим, да су 1919. године Зорка Лазић и Васа Стајић „преговарали“ око могућности да Васа Стајић постане коуредник *Дечијих новина*, што се може сазнати из писма које је Зорка Лазић послала Васи Стајићу 7. августа 1919. године (а

данас, ур. Српске књижевнице, Добротворна задруга Српкиња, Ириг, 1913, стр. 39) очигледна је штампарска грешка.

⁵³³ О *Врачу погађачу* писао је Жарко Рошуљ, у књигама *Час описа часописа III* и *Лексикон српске шаљиве периодике (1830 – 1918)*. Видети: Жарко Рошуљ. „Врач погађач (Загреб, 1896 – 1902; Нови Сад 1902 – 1914)“, у: *Час описа часописа III*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2004, стр. 234-239. и Жарко Рошуљ. „Врач погађач“, у: *Лексикон српске шаљиве периодике (1830–1918)*, Матица српска, Нови Сад, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2017, стр. 54-57.

⁵³⁴ Иванка Неофитовић-Грубјешајић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 38.

⁵³⁵ За живота Симе Лукиног Лазића Зорка Лазић упознала се са одређеним пословима везаним за издаваштво „После удаје, две године је Лазићева радила у администрацији 'Врача'.“ (Богољуб Рајковић, „Галерија учених Војвођанки. Врачевица“, *Дневник*, Нови Сад, 13. 5. 1979, стр. 24), да би, након мужевљеве смрти, постала уредница и власница *Врача погађача*.

⁵³⁶ Неодговорност, несавесност и немар претплатника и повереника *Врача погађача* нагнали су Зорку Лазић, након осам и по година уређивања листа, у тренутку када је вересија достигла своту од 15 000 круна, да се јавности обрати отвореним писмом, насловљеним „Доста ми је!“ (видети: Даринка Буља, „Зорка Симе Л. Лазића“, Српкиња: њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до данас, ур. Српске књижевнице, Добротворна задруга Српкиња, Ириг, 1913, стр. 39), у којем је детаљно изнела све проблеме са којима се као уредница и власница листа суочавала, све непријатности које је доживљавала и све муке које је зарад наставка излажења листа храбро и достојанствено подносила „Ево чега ми је доста: оног натезања због кога морам да црвеним и пред једним шегртом, кад немогу да исплатим рачун; због кога морам гледати, да ми један Чивут пљени српске слике и српске књиге, у које сам гледала као у светињу; да чекам једна да ми 'Врач' стоји 2 дана сложен у штампарији, а да се не штампа, јер немогу да нађем јамце за меницу и тек тада, кад сам ту меницу оставила, да чујем како се штампарским радницима каже: 'Сад можете – наставити!' итд. итд.“ (нав. према: Даринка Буља, „Зорка Симе Л. Лазића“, Српкиња: њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до данас, ур. Српске књижевнице, Добротворна задруга Српкиња, Ириг, 1913, стр. 39). Ово отворено писмо имало је ефекта, већи део дуга је измирен, а лист је наставио да излази, све до јула 1914. године, када је „Зорка Лазић закључала врата редакције решењем аустроугарских власти о заплени листа.“ (Богољуб Рајковић, „Галерија учених Војвођанки. Врачевица“, *Дневник*, Нови Сад, 13. 5. 1979, стр. 24).

које се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројем 8360)⁵³⁷. Зорка Лазић, упркос бојазни због ограничавања самосталности, потенцијалног задирања у уређивачку концепцију, а понајвише због републиканског опредељења Васе Стајића, ипак је била спремна да на *Дечијим новинама* сарађује са Васом Стајићем као коуредником „Ја Вам, ето, рекох све искрено чега се бојим (за своју самосталност, републиканство и у опће мењања правца листу), па ако том мом страху нема места, онда би се врло радовала да и ви учествујете у уређивању, јер сам уверена да би лист бољи био, и да би Ви више књижевника окупили око њега. [Речи исписане курзивом, Зорка Лазић је у писму подвукла, прим. М. Ћ.]“ Васа Стајић није постао коуредник *Дечијих новина*, али занимљив је пост скриптум овог писма, у којем Зорка Лазић запажа „Ви сте, чини ми се, тог уверења да је неко утицао на правац мог листа. Не. Ја сам га сама завела, по свом уверењу.“ Какав је био „правац“ *Дечијих новина*? На правац овог педагошко-забавног листа утицали су, пре свега, идеолошка оријентација уреднице и њено разумевање функције књижевности за децу, као и улоге коју би периодичне публикације намењене деци требало да имају. Поред привржености династији Карађорђевић и непрекидног величања принца Павла Карађорђевића у *Дечијим новинама* (отуда и отпор тзв. републиканству Васе Стајића), Зорка Лазић била је чланица Групе југословенских демократа, која је основана 15 (28) децембра 1918. године у Новом Саду, а чији су чланови били, између осталих, Васа Стајић и Тихомир Остојић.⁵³⁸ Ангажман Зорке Лазић у Групи југословенских демократа

⁵³⁷ Позивајући се на текст Васе Стајића из *Књижевног севера*, пишући о Стајићу и *Дечијим новинама*, Душан Попов наводи „Васа Стајић, познати национални борац, из Турчанског Светог Мартина послао је прилог за *Дечије новине*, али га Зорка Лазић због слободоумних идеја у њему није смела да објави. Стајић јој је тада предлагао да га ипак штампа и тако провоцира забрану листа, сматрајући да то може да буде само повољно по Србе у Војводини пред мировне разговоре.“ (Душан Попов, „Српска штампа у Угарској у време Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 26, 1982, стр. 166) Душан Попов није навео наслов текста Васе Стајића на који се позвао, већ је само изнео податак да је текст објављен у *Књижевног севера*, у бројевима јануар-април за 1926. годину. Међутим, библиографски податак који је навео Душан Попов је нетачан, будући да је текст Васе Стајића „1914 – 1918. Мало успомена“ објављен у троброју *Књижевног севера*, јул-август-септембар 1925. године. У овом тексту, Стајић пише „Из Париза поручује Вељко Петровић да треба демонстровати да је Банат српски. (...) Из Т. Св. Мартина сам сличну демонстрацију саветовао и гђи Зорки С. Лазића. Под крај рата она је покренула своје Дечије Новине и искала мој прилог. Кад га је добила, писала ми да га не сме штампати. Ја сам јој предлагао да га штампа, да провоцира забрану листа. Она је била другог мишљења.“ (Васа Стајић, „1914 – 1918. Мало успомена“. *Књижевни север*, год. 1, бр. 4-5-6, 1925, стр. 215). Овај необјављени текст Васе Стајића прокоментарисла је супруга Тихомира Остојића, Јелена Остојић, у пост скриптуму писма које је упутила супрузи Васе Стајића, Милицы Стајић, из манастира Шишатовац, 17. августа 1918. године „Читала сам чланак Г. Стајића за 'Дечије Новине'. Штета што га *онаквог* не могаде штампати. Уопште је кубура са цензуром. [Реч написану курзивом Јелена Остојић је подвукла, прим. М. Ћ.]“ (РОМС, инв. бр. 9. 642)

⁵³⁸ „Позив“ на оснивачки састанак Групе југословенских демократа објављен је у *Српском листу: органу Српског народног одбора* 14 (27) децембра 1918. године. Оснивачки састанак заказан је за четири сата поподне 28. децембра 1918. године у новосадској магистратској дворани, а као потписници „Позива“ (и будући чланови Групе југословенских демократа) наведени су др Сима Алексић, др Људевит Ауер, др Милорад Влашкалин, проф. Радивој Врховац, др Владан Јојкић, Милан Кашанин, Димитрије Кириловић, Петар Коњовић, Зорка С. Лазића, др Петар Летић, др Лаза Марковић, др Јован Ненадовић, др Тихомир Остојић, Јелена Остојић, др Игњат Павлас, др Радивој Павловић, др Јован Петровић, проф. Богољуб Прешаћ, др Никола Радојчић, др Милан Секулић, др Стеван Симеонович Чокић, проф. Васа Стајић, Милица Стајић, др Мојсије Стојков, Паја Татић, Душан Тушановић, проф. Димитрије Шилић, проф. Александар

вероватно је и допринео томе да су у *Јединству*, „органу Демократске странке“, који је излазио такође у Новом Саду, у 104. и 151. броју, 31. августа и 15. новембра 1919. године, објављени огласи, у којима су саопштени ритам излажења, цена и адреса на коју се могу послати прилози за *Дечије новине*, и у којима су читалачкој публици *Јединства* препоручене *Дечије новине* „Овај добро уређивани лист препоручујемо нашој омладини.“ („Дечје Новине“, *Јединство*, Књижевност. 'Дечје Новине', *Јединство*, у суботу 15. новембра 1919, год. 1, бр. 151, стр. 2), а није неважан ни податак да је овај часопис имао и препоруке Министарства просвете за коришћење у настави „Дечје Новине су препоручене школама од Министарства Просвете ОБР. 8567., па се уредништво нада, да ће Г. Г. наставници-це ове године поклонити више пажње овом дечјем листу.“ („Књижевност“, *Јединство*, у недељу 31. августа 1919, год. 1, бр. 104, стр. 3)⁵³⁹. У прогласу о покретању *Дечијих новина*, који је Зорка Лазић 1918. године упутила „Поштов. родитељима и дечјим пријатељима“ (а који се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројем М. 11. 229)⁵⁴⁰, Зорка Лазић образложила је програм листа, као и разлоге његовог

Замуровић. (видети: „Позив“, *Српски лист: орган Српског народног одбора*, Нови Сад, петак 14 (27) децембра 1918, год. 1, бр. 41, стр. 3).

⁵³⁹ Тврдњу Иванке Неофитовић-Грубјешкић како је Зорка Лазић „Срећом наилазила и на велику подршку. Било је људи у министарству који су испословали да се упуту препорука школама да претплате ђаке на њене новине.“ (Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 39.) требало би сагледати из још једног угла. Наиме, Зорка Лазић јесте добила подршку Министарства просвете и *Дечије новине* јесу препоручене за коришћење у настави, али оне нису одмах по доношењу одлуке заиста и ушле у наставу нити је Министарство просвете одмах откупило бројеве *Дечијих новина* које је обећало да ће откупити. О овоме сведочи писмо које је Зорка Лазић упутила 14. августа 1919. године и у којем уредница отворено пише „После онога писма, у ком сам Вам изнела верно моје матер. стање, не би требала више ни речи да додам. (...) Не знам да ли сам се преварила, али ето већ је нека 3 месеца откада сам Вам донела писмено решење Мин. Просв., па у *Војводини* још није ни препоручено школама, а камо ли да ми је пружена обећана помоћ од Просв. Одс. у откупу преосталих примерака (Ви сте ме уверавали: чим примите писмено решење, одмах ће све у реду бити.) [Речи написане курзивом Зорка Лазић је у писму подвукла, прим. М. Ђ.]“ (РОМС 8. 361) Тон којим је Зорка Лазић у овом писму изнела тешкоће са којима се суочавала, исповест о томе да већ три месеца живи „на кредит“, да њена деца која су „у добу развијања (...) оскудевају и у најпречој храни“ (и то деца човека који „...се отворено – као ни један Војвођанин – борио за династију Карађорђевиће, док деца шпијуна и досадашњих одрода уживају (...) све благодати“) засигурно побијају тврдњу Иванке Неофитовић-Грубјешкић о „великој помоћи“ коју је Зорка Лазић имала. Зато је и значајна белешка, објављена у *Јединству* 31. августа 1919. године, у којој је наставницима скренута пажња на *Дечије новине* („Књижевност“, *Јединство*, у недељу 31. августа 1919, год. 1, бр. 104, стр. 3). Писмо Зорке Лазић од 14. августа 1919. године у Рукописном одељењу Матице српске означено је као писмо упућено Васи Стајићу, док се као вероватнији адресат ауторки овог текста чини Милан Петровић.

⁵⁴⁰ Иванка Неофитовић-Грубјешкић забележила је о *Дечијим новинама* „Примерци листа разаслати су на адресе школа и учитеља и наишли су на много места на добар пријем. А било је и таквих који су пошиљку вратили, као што је учинио учитељски збор у Зачретју у крапинском котару, уз заједљиву напомену 'Не разумјемо, јер смо Хрвати'.“ (Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 39). Примерак прогласа „Поштов. родитељима и дечјим пријатељима“ који се чува у Рукописном одељењу Матице српске под инвентарским бројем М.11.229, управо је овај примерак који је поменула ауторка текста „Прича о тетка-Зорки“, тј. примерак који је учитељски збор из Хрватске вратио, са примедбом „Ne razumijemo, jer smo Hrvati“ (проглас је штампан ћирилицом). Примедба је написана плавом оловком, латиницом, на врху прве стране прогласа. Ова порука учитељског збора у дубоком је нескладу са културном идеологијом која је у *Дечијим новинама* пропагирана, идеологијом заједништва, љубави и поштовања људи свих националности и вероисповести, односно у нескладу са

покретања. Овај лист, који „ће доносити песме, приповетке, белешке и чланке из науке, расправице о здрављу и чланчиће, како да се деца владају и понашају у животу.“ (РОМС, инв. бр. М. 11. 229) и који ће, према речима Зорке Лазић, бити „Уређен [...] за мању и већу децу, а надам се да ће и старији наћи подстрека у њему.“ (РОМС, инв. бр. М. 11. 229) Зорка Лазић покренула је како би деци, чија је душа током четворогодишњег рата „највећма страдала“, пружила квалитетне књижевне прилоге, забаву и поуку, како би децу васпитала и припремила за живот у новој држави⁵⁴¹. Захтеви новог времена, „нове мисли и нови путеви“ који се помињу у прогласу о покретању *Дечијих новина* („Не покрећем, дакле, ове новине тек да их имамо. Оне су истакле себи озбиљан правац. Ново време, што се надвило над нама и што ће да наступи, захтева да га дочекамо са разумевањем. Захтева удвојени напредак; тражи нових мисли и нових путева.“) наликују (и претходе) циљевима које је Група југословенских демократа формулисала у већ поменутом *Позиву* „У ослобођеном, са свим осталим југославенским областима уједињеном, завичају нашем има се целокупни наш народни живот поставити на сасвим нове, на начелне основе.“ („Позив“, *Српски лист: орган Српског народног одбора*, Нови Сад, петак 14 (27) децембра 1918, год. 1, бр. 41, стр. 3)⁵⁴²

Ипак, неупоредиво више од идеолошке оријентације уреднице, на концепцију *Дечијих новина* утицала су књижевна мерила и књижевни укус Зорке Лазић, а пре свега и више од свега модел листа за децу који је *Дечијим новинама* претходио. Покренуте у Новом Саду, граду који је Тихомир Остојић одредио као средиште српске књижевности и журналистике у јужној Угарској⁵⁴³, *Дечије новине* директно су се надовезивале на новосадску традицију српске периодике за децу, која је своје највеће домете остварила у „чика-Јовином“ листу *Невен*. Сличности између *Невена* и *Дечијих новина* уочљиве су у композицији (распореду и начину именовања рубрика), васпитној функцији (инсистирању на значају познавања српског језика и граматике, васпитању укуса и упућивању младих читалаца на уметнички вредна остварења и квалитетну периодику), идејној (и идеолошкој) равни – јачању свести о националном идентитету (родољубље), у видовима кореспонденције између књижевних и ликовних прилога (у оба листа често се може прочитати поезија за децу написана „на слику“, односно поезија којој је одређени цртеж

југословенством за које се Зорка Лазић залагала и које је као позитивну вредност и позитивно опредељење пропагирала у *Дечијим новинама*.

⁵⁴¹ О циљевима покретања *Дечијих новина*, као и о идеалима које је Зорка Лазић желела да у *Дечијим новинама* негује сведочи и посвета коју је уредница написала на примерку првог броја листа који се чува у породичној архиви „У руком писаној посвети своје сину Дејану, на првом броју листа који се чува у породичној збирци, Зорка је рекла да жели да се и њеној деци душа оплемени, да буду постојани у својим идеалима, да буду разборити и да сачувају тело и душу, свој образ и честито име.“ (нав. према: Иванка Неофитовић-Грубјешић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 39).

⁵⁴² *Дечије новине* покренуте су пре ослобођења, док је „Позив“ Групе југословенских демократа објављен по ослобођењу. О приликама у којима су *Дечије новине* покренуте Душан Попов забележио је „Кад су *Дечије новине* покренуте још је трајао рат. Требало је имати и личне храбрости и носити се с властима у време кад се ратна ситуација окренула у корист Србије и њених савезника.“ Видети: Душан Попов, „Српска штампа у Угарској у време Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 26, 1982, стр. 166.

⁵⁴³ О овоме видети: Остојић, Тихомир. „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“. *Коло: књижевни и научни лист*, књига IV, свеса 7, 1. октобра 1902, стр. 408-411.

послужио као ликовни предложак), као и у начину именовања самих уредника (чика Јова / тетка Зорка), те у породичној трагедији Јована Јовановића Змаја и Зорке Лазић (губитку деце⁵⁴⁴, као и супружника – Руже Личанин / Симе Лукиног Лазића), која је довела до њиховог окретања књижевности и периодици за децу. У *Дечијим новинама* поједине рубрике имаће исте наслове и позицију у листу као у Змајевом *Невену* – тако ће се, након поезије и прозе, у епилошком сегменту сваког броја *Дечијих новина*, наћи рубрике „Даштања“ и „Разнолије“ (рубрике идентичног наслова као у „чика-Јовином“ листу *Невен*)⁵⁴⁵, док ће рубрика преписке са читаоцима (која је у *Невену* носила називе „Чика Јовина пошта“, потом „Наша поштица“ и коначно „Одговори и поруке“⁵⁴⁶) бити насловљена „Тетка Зоркине поруке и одговори“. Рубрике „Чика Јовина пошта“ (односно „Одговори и поруке“) и „Тетка Зоркине поруке и одговори“ повезује фамилијарни тон којим су се уредницима ових гласила обраћали њихови читаоци, али и дидактична намена савета и по(р)ука упућених кроз одговоре у овој рубрици, односно захтев уредника оба листа да им деца пишу „својом руком“ и „из своје главе“ (тј. без помоћи родитеља), отворено и искрено. Као што је у рубрици „Чика Јовина пошта“ („Одговори и поруке“), у Змајевом *Невену*, уредник неретко износио властите ставове и расуђивања о књижевности, језику, стилу „Са друге стране, осим Змајевих духовитих одговора младом нараштају, занимљивост преписке је и у чињеници да су Змајеви одговори углавном преплетени са његовом биографијом, као и да доносе непосредна, огољена размишљања о књижевности, правописним, естетским, моралним, уопште вредносним критеријумима који би требало да управљају књижевним стваралаштвом.“⁵⁴⁷, тако је и рубрика „Тетка Зоркине поруке и одговори“, у *Дечијим новинама*, карактеристична по томе што се у њој могу наћи

⁵⁴⁴ Јовану Јовановићу Змају умрла су деца Мирко, Тијана, Јован (Сава), Смиљана и Југ, док су Зорки Лазић умрли синови Милош и Радиша „Милош је у шестој години 1908. пао са прозора и од последица повреда је 1912. преминуо. Његова смрт је тако тешко погодила брата Радишу, да се разболео и после шест недеља умро.“ (Неофитовић-Грубјешкић 1999: 240). Терку Зорке Лазић, сарадницу *Дечијих новина* и професорку Женске гимназије, Милицу-Симку „убили су мађарски окупатори априла 1941. године, без икакве кривице, као српског родољуба.“ (Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Лазић С. Зорка“, Енциклопедија Новог Сада, књига 12, КОС-ЛЕР, ур. др Душан Попов, Новосадски клуб-Прометеј, Нови Сад, 1999, стр. 241). Зорку Лазић надживео је само син Дејан, „публициста и здравствени статистичар“. (Мартинов 2011: 523), технички уредник *Медицинског прегледа*, чија се ћерка Светлана удала за песника Мирослава Антића и са њим имала четворо деце. (видети: Иванка Неофитовић-Грубјешкић, „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 37).

⁵⁴⁵ У рукопису насловљеном „Успомене на Змаја“ Трије Милитара (РОМС, инв. бр. М. 9. 582), насталом поводом педесетогодишњице смрти Јована Јовановића Змаја, Милитар, присећајући се излета у каменички парк 1903. године и упознавања са Змајем, поменуће и Змајев лист *Невен* и издвојиће, притом, рубрику „Даштања“, као изузетно занимљиву за тадашње новосадске ђаке „...цитирали смо понеке чика-Јовине стихове, говорили смо о његовом дејем листу *Невену* у којем смо свагда уз живо интересовање пратили како песмице и приче са осталом научном прозом, тако и рубрику Даштање са ребусима и коњичким скоком.“

⁵⁴⁶ Одговоре читаоцима Јована Јовановића Змаја из рубрике „Чика Јовина пошта“ („Наша поштица“ / „Одговори и поруке“) приредила је Зорица Хаџић, у књизи *Отворена писма Јована Јовановића Змаја (Невен 1880 – 1904)* Видети: Зорица Хаџић, „Отворена писма Јована Јовановића Змаја“ (предговор), у: Јован Јовановић Змај, *Отворена писма Јована Јовановића Змаја (Невен 1880 – 1904)*. Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2009. 5–13.

⁵⁴⁷ Зорица Хаџић, „Отворена писма Јована Јовановића Змаја“ (предговор), у: *Отворена писма Јована Јовановића Змаја (Невен 1880 – 1904)*, Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2009, стр. 8.

експлицитни аутопоетички ставови уреднице о намени и циљу покретања *Дечијих новина*, који су садржани у жељи да посредством овог педагошко-забавног листа младим читаоцима пружи „добре и здраве душевне хране“ (*Дечије новине* 1, 2 / 1918: 47), да их поучи заједништву, љубави, толеранцији „Дакле, ето, то хоћу овим новинама у првом реду: да вас окупим, ујединим, да се међусобно волите као права браћа и сестре, као једно. А то значи: да не волите само ону децу, која су у вашем месту, вашем крају, него и ону, која су далеко од вас... и ону, која су друге вере, али истог племена...“ (*Дечије новине* 1, 2 / 1918: 47), слози, једнакости, правди „...трудите се још из малена да цвета љубав, слога, једнакост и правда у нашој драгој домовини, и све што чините, чините заједнички, братски, сестрински.“ (*Дечије новине* 1, 5 / 1919: 119), да их упути на то да су слобода и равноправност позитивне вредности за које би требало да се залажу „У нашој држави је потпуна слобода и равноправност за све народе без разлике.“ (*Дечије новине* 1, 5 / 1919: 118), односно да истакне, у једном од ретких обраћања одраслима, у обраћању „Неколицини наставника“, демократизацију друштва и равноправност свих друштвених staleжа као основни постулат друштвеног развоја:

„Дечје Новине нису 'уређене за градску и господску децу'. Време је већ, да нам се сва деца – и господска и сељачка – једнако васпитају, јер ма у ком положају доцније била, једно исто ће бити: деца свог народа и чланови човечанства. А ја желим да им овим новинама покажем стазу, по којој треба да иду, а да би и свом народу и човечанству од користи били.“ (*Дечије новине* 1, 5 / 1919: 118).

У *Дечијим новинама* брижљиво је негован култ Јована Јовановића Змаја⁵⁴⁸ и истрајно чувана успомена на овог књижевника, како посредством прештампавања његових дела – Зорка Лазић увела је сталну рубрику „Змај Јовине песме“, касније преименовану у „Чика-Јовине песме“ и „Песме Чика-Јове Змаја“ (само је наслов рубрике варирао, али је концепција рубрике остајала иста), у којој је, у сваком броју, доносила две до три песме Јована Јовановића Змаја (у избору песама уочљиво је високо уметничко мерило), тако и објављивањем студија и литерарних прилога о Јовану Јовановићу Змају, међу којима се по вредности истичу „О чика-Јови и чика-Јовину листу. Прве и последње песме Чика-Јовине“ Милана Шевића (*Дечије новине* 1, 10 / 1919: 219-224), „Апотеоза. Змај-Јовану Јовановићу“ Алексе Шантића (*Дечије новине* 2, 3 / 1919: 49-53) и „Моје прво и последње виђење са чика-Јовом“ Зорке Лазић (*Дечије новине* 1, 10 / 1919: 233-235). У аутопоетичком тексту „Моје прво и последње виђење са чика-Јовом“, објављеном у десетом броју *Дечијих новина*, 15. јула 1919. године, Зорка Лазић изнела је сећање на свој први сусрет са Змајем, на дан свог венчања у Загребу када је стигла у мужевљевоу кућу

⁵⁴⁸ Као што је у огласу за илустровани шаљиви календар *Врач погађач* за 1907. годину, који је уредио Стеван Бешевић Петров и који је објавила Зорка Лазић, наведено „Један део чиста прихода намењен је ове године подизању споменика неумрлом ЗМАЈУ ЈОВАНУ ЈОВАНОВИЋУ.“ (видети: Жарко Рошуљ, „Врач погађач“, у: *Лексикон српске шаљиве периодике (1830 – 1918)*, Матица српска, Нови Сад, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2017, стр. 57), тако је у јунском броју *Дечијих новина* за 1919. годину (дакле, у броју који је објављен петнаест година након смрти Јована Јовановића Змаја) објављен микротемат (блок текстова) о Јовану Јовановићу Змају, који је Зорка Лазић отворила индикативним насловом „Неумрли чика-Јово слава ти и хвала!“ (*Дечије новине* 1, 10 / 1919: 219).

(Сима Лукин Лазић живео је у истој кући – Сима на трећем спрату, Змај у приземљу, „у палати грофа Буратија на Зрињевцу“ у Загребу), као и сећање на свој последњи сусрет са Јованом Јовановићем Змајем у Сремској Каменици, неколико дана пред пишчеву смрт, када га је посетила са децом, при чему је, у свој текст, Зорка Лазић укључила песму Симе Лукиног Лазића „Неуки и нејаки“ посвећену Змају, чији су стихови „Ти си у наш живот сеј'о само цвеће, / И та сетва твоја – погинути неће! / А да овај завет не остане бајком, / Кунемо се на то – и оцем и мајком!“ (*Дечије новине* 10, 1 / 1919: 234-235), као својеврсно образложење за неговање култа⁵⁴⁹ Јована Јовановића Змаја у *Дечијим новинама*, које је проистекло како из пијетета према Змају тако и као вид чувања успомене на супруга, који је преминуо убрзо након Јована Јовановића Змаја и чији је завет Змају Зорка Лазић настојала да испуни „После 3 дана био је и он [Сима Лукин Лазић, прим. М.Ћ.] мртав... И пошто сам ја мојој деци остала 'и отац и мајка', трудила сам се да завет који је њихов тата у име њих оставио, не остане бајком. И трудим се, и трудићу се, да то не остане ни код остале деце, јер тај завет је положен над чика Јовиним гробом у име све српске деце....“ (*Дечије новине* 10, 1 / 1919: 235)⁵⁵⁰

У *Дечијим новинама* сарађивали су многи истакнути писци и књижевни историчари: Алекса Шантић, Светозар Ђоровић, Вељко Петровић, Иво Војновић, Милица Јанковић, Јосип Милаковић, Јован Храниловић, Стеван В. Поповић (чика Степа), Милан Шевић, Тихомир Остојић, Васа Стајић итд. Изузетно је важно истаћи да је велики број сарадника *Невена* касније сарађивао и у *Дечијим новинама*: Алекса Шантић, Стеван В. Поповић, Милан Шевић, Тихомир Остојић и други (а у Рукописном одељењу Матице српске чува се дописна карта, под инвентарским бројем 10. 916, којом је Зорка Лазић на сарадњу у *Дечијим новинама* позвала Милету Јакшића⁵⁵¹, такође сарадника *Невена*).

⁵⁴⁹ Петнаест година након смрти Јована Јовановића Змаја, у априлском броју *Дечијих новина* 1919. године, у тексту „Чика Јовин дан“, Зорка Лазић изнеће предлог о установљењу „Чика-Јовиног дана“ и „Чика-Јовиног фонда“. У обраћању деци, Зорка Лазић образлаже ову идеју „Сваке године на чика Јовин дан да купите прилоге по целом нашем Краљевству. И то тако, да свако дете (и мало и велико) мора скупити 1 круну прилога, што би предало свом г. учитељу, који би послао у Деци фонд, или чика Јовин деци фонд.“ (*Дечије новине* 1, 8 / 1919: 183). Наредне, 1920. године, у *Дечијим новинама*, у тексту „Чика Јова-Змај“, Зорка Лазић подсетиће на свој предлог о установљењу *Чика-Јовиног дана* (а то би био 14. јун, дан Змајеве смрти) „...те да се деца на његовом гробу скупљају сваке године и 'загрљена слогом братском', свију му најлепши венац, а својим делом – кроз неколико година – саграде највећи и најтрајнији споменик (чика Јовин фонд)...“ (*Дечије новине*, 3, 10 / 1920: 218).

⁵⁵⁰ Из преписке Зорке Лазић са Миланом Шевићем, која се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројевима 24. 474, 24. 475, 24. 476, види се да је Зорка Лазић чувала писма која јој је Јован Јовановић Змај слао и да их је позајмила Милану Шевићу, аутору биографије *Млади Змај Кишијановић (1833–1860)*, великом поштоваоцу Јована Јовановића Змаја, скупљачу и приређивачу Змајеве преписке, али и да је ту преписку (око четрдесет писама) затражила натраг, како би је продала „Поштовани господине, Молим Вас да ми *одмах* вратите (рекомандирано) преписку Змајеву, коју сам Вам позајмила. У великој сам новчаној неприлици те ћу морати ту преписку продати, да бих некако избегла зло које ми иде у сусрет. *Хитно је*, и пошаљите ми *одмах*. Рекомандирајте пошљуку ради сигурности. С поштовањем Зорка Симе Лазића. [Речи написане курзивом, Зорка Лазић је подвукла, прим. М.Ћ.]“ (РОМС, инв. бр. 24. 475).

⁵⁵¹ У дописној карти коју је Зорка Лазић послала Милети Јакшићу, уредница је написала „Поштовани господине! Хтела бих, да око овога листа окупим све наше најбоље снаге, како би своју замисао посве остварила, па молим и Вас, да ме својом сарадњом помогнете. Хонорар као и код др. листова. Надам се, да

Улазак Тихомира Остојића у српску књижевност везан је, пре свега, за „чика-Јовин лист“ *Невен*, у којем је Остојић, у периоду од 1882. до 1884. године објављивао поезију, прозу и одломке из свог ђачког дневника. Тако је у 19. броју *Невена* за 1882. годину Тихомир Остојић објавио одломак из дневника, насловљен „Из мога дневника“ (*Невен*, 19, 3 / 1882: 596-604), у којем је описао излет у каменичку башту и лепоту природе Сремске Каменице⁵⁵², потом је у 5. и 18. броју *Невена* за 1883. годину објавио три прилога – ауторске приповетке „Паметнији попушта“ (*Невен*, 5, 4 / 1883: 132-135) и „Дуга“ (*Невен*, 18, 4 / 1883: 567-574)⁵⁵³, као и запис народне бајке „Курјак гвоздене главе“ (*Невен*, 18, 4 / 1883: 563-567), док је у 2. броју *Невена* за 1884. годину Тихомир Остојић објавио песму „Пето и псето“ (*Невен* 2, 5 / 1884: 20), у шест катрена и у маниру Змајеве поезије за децу⁵⁵⁴. Готово четири деценије након сарадње у *Невену* и првих литерарних покушаја, Тихомир Остојић, сада већ афирмисани научник, објавио је неколико прилога у педагошко-забавном листу *Дечије новине*.

Тихомир Остојић у *Дечијим новинама* писао је о Доситеју Обрадовићу, Вуку Стефановићу Караџићу, Петру II Петровићу Његошу, али и о поетичким карактеристикама појединих жанрова српске народне књижевности, као што су пословице и епске песме. У сталној рубрици „Народне умотворине“, у првом и осмом броју *Дечијих новина*, 1. септембра 1918. године и 1. априла 1919. године, Тихомир Остојић у краћим чланцима „Народне јуначке песме“ и „Пословица“, дао је дефиницију ових књижевних врста, предочио њихове основне стилске одлике и поетичка својства, да би текстове о овим творевинама народног духа завршио навођењем примера јуначких песама (Тихомир Остојић изабрао је песму „Диоба Јакшића“) и примерима пословица (које је Остојић груписао тематски, у скупине насловљене „Бог“, „Отаџбина и дом“, „Својта“, „Пријатељство“, „Здравље“, „Знање“, „Пијанство“, „Памет и присебност“, „Честитост и доброта“, „Истина и лаж“, „Правда“ и „Рад“)⁵⁵⁵.

Тихомир Остојић (Мали Семиклуш, 1865 – Беч, 1921) био је књижевни историчар, секретар Матице српске, уредник *Летописа Матице српске*, двадесет и две године радио

ћете се одазвати те Вам унапред захваљујем. Циркулар Вам послах, но шаљем поново, да не морам много писати. У послу сам великом, но, извините! Пошгује Вас З. С. Лазића“ (РОМС, инв. бр. 10. 916).

⁵⁵² О утиску који је на новосадске ђаке оставила посета каменичком парку 1903. године, о узбуђењу због путовања до Сремске Каменице, о уређености и лепоти овог парка, као и о значају доживљаја који је за ђаке имао одлазак у каменички парк писао је Трива Милитар, у рукопису *Успомене на Змаја* „За оно време, пре пола столећа, и при тадањим приликама излет у Каменички парк није била ни мала ни обична ствар за нас мале гимназисте.“ (РОМС, инв. бр. М. 9. 582).

⁵⁵³ У Рукописном одељењу Матице српске, под инвентарским бројем М. 5. 906, чува се рукопис приповетке „Дуга“ коју је Тихомир Остојић, под псеудонимом „Теша“, објавио у *Невену*, са примедбом Јована Јовановића Змаја. Наиме, Змај је обележио два пасуса ове приповетке (од реченице која почиње „Скинути дугу доле...“ до реченице „Славка опет одсекла...“) и са стране је написао коментар „Ово је класично. Овако што не избади се сваки дан. Браво Тешо! Браца Јова“ („Дуга. Прича. Рукопис аутора са примедбом чика Јове“, РОМС, инв. бр. М. 5. 906).

⁵⁵⁴ Дневничке белешке, ауторске приповетке и запис народне приповетке Тихомир Остојић објавио је, у *Невену*, под псеудонимом „Теша“, док је песму „Пето и псето“ објавио под иницијалом „О“.

⁵⁵⁵ Аутограф целог чланка о пословицама, са идентично груписаним и истоветним примерима, налази се у Рукописном одељењу Матице српске, у фасцикли насловљеној „Разни ситни чланци и ситне белешке, списи у вези са историјом српске књижевности“, која се чува под инвентарским бројем М. 1. 905.

је као професор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, а био је и наставник вечерње школе новосадске трговачке и занатлијске омладине, члан Читалачког девојачког друштва (претече Девојачког кола и Српског омладинског кола) и предавач на састанцима овог удружења⁵⁵⁶, предавач у Колу напредног женскиња у Новом Саду (ово Коло основала је управо Зорка Лазих и била такође његова чланица), тако да је за Тихомира Остојића карактеристично да је умео да своја јавна излагања и(ли) књижевноисторијске прилоге прилагоди публици различитог нивоа образовања и различитих интересовања. Најчешћи метод који је у конципирању јавних предавања и беседа држаних у вечерњој школи новосадске занатлијске и трговачке омладине Тихомир Остојић примењивао било је навођење примера, односно поступак илустрације изнетих тврдњи или дефиниција великим бројем појединачних примера из области која се у тексту анализира. Идентичан поступак Тихомир Остојић применио је и у својим чланцима у *Дечијим новинама*, како у оним објављеним у рубрици „Народне умотворине“, где су у готово речничке одреднице о епским народним песмама и пословицама инкорпорирани примери књижевних дела чија се поетика разматра, тако и у чланцима објављеним у рубрици „Наши књижевници“. Рубрика „Наши књижевници“ специфична је по томе што се у њој одражава уређивачка концепција целокупног листа – у првом броју *Дечијих новина*, објављеном 1. септембра 1918. године, у рубрици „Наши књижевници“ у којој су доношени концизни портрети (биографски и књижевноисторијски) српских писаца, налази се текст „О Чика-Јови“, дакле рубрика „Наши књижевници“ није била замишљена по хронолошком принципу, где би се о књижевницима писало редом, према години рођења и смрти, већ је избор књижевника био одраз процене њиховог значаја, те је, тако, као први портрет у овој рубрици, дат портрет Јована Јовановића Змаја. Други портрет у рубрици „Наши књижевници“ јесте онај који је у трећем и петом броју *Дечијих новина*, 1. новембра 1918. и 1. јануара 1919. године, дао Тихомир Остојић. Аутор монографија *Српска књижевност од Велике сеобе до Доситеја Обрадовића* (1905) и *Доситеј Обрадовић у Хопову* (1907), Тихомир Остојић, који је 1907. године на Универзитету у Бечу одбранио докторску дисертацију о Доситеју Обрадовићу „*Dositheus Obradović's Klosterjahre: ein Beitrag zur serbischen Literaturgeschichte des XVIII Jahrhunderts*“ (а која је објављена у *Архиву за словенску филологију – Archiv für slavische Philologie* 1908. године, да би на српски језик била преведена 1965. године у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* под насловом „Манастирске године Доситеја Обрадовића“), у *Дечијим новинама*, у рубрици „Наши књижевници“, у трећем броју 1918. године и петом броју 1919. године, писао је о Доситеју Обрадовићу. У складу са позитивистичким и филолошким методама проучавања српске књижевне и културне прошлости, које су доминирале у књижевноисторијском раду Тихомира Остојића, у чланку „Доситеј Обрадовић“, објављеном у два наставка у *Дечијим новинама*, велика пажња посвећена је разматрању културноисторијског контекста који је изнедрио опус Доситеја Обрадовића, анализи услова и претпоставки генезе Доситејеве

⁵⁵⁶ Тих. Остојић, „Омладински покрети у новије доба у Новом Саду“, *Омладински гласник: лист српске омладине*, год. прва, свеска за јануар, 1904, стр. 18-29.

филозофске мисли, етичких гледишта и поетичких начела, као што је, уједно, у овом тексту, детаљно анализирано стање српског друштва, српске привреде, културе и здравствено-хигијенских услова у време када је Доситеј живео и стварао. Попут „Програма Књига за народ“ Матице српске, који је Тихомир Остојић објавио у наставцима у *Летопису Матице српске* 1913. године⁵⁵⁷ и у којем је расправљао о потреби просвећивања српског народа и његовог упућивања у савременије и ефикасније методе чувања здравља, лечења, одржавања хигијене, што је за циљ имало смањење стопе смртности српског народа у јужној Угарској (а чему би допринеле популарно писане Књиге за народ Матице српске), тако се и у чланку о Доситеју Обрадовићу у *Дечијим новинама* препознају рефлексии овог Остојићевог просветитељско-педагошког рада. Тихомир Остојић, тако, предочавајући услове у којима је Доситеј Обрадовић живео и пишући о средини из које је овај српски књижевник потекао, запазио је да је српски народ у Доситејево време био непросвећен и закључио „У чем се видела највише његова непросвећеност? Ево у чем: прво, живео је у беди и сиротињи, јер је био лен, није разумевао ратарски посао као данас, а трошио много на свадбе, даће и свечаре; друго, боловао је и умирао много, јер је мало знао и није пазио на чистоћу, а више је веровао у бапске враџбине и чарања, него лекарима; био је затуцан, па је мислио да све то мора бити тако, и да не може бити друкчије....Данас и наш сељак зна да свет иде напред, и мора ићи напред, само ако људи о свему добро промозгају, па кад нађу шта је добро, а они засучу рукаве па се јуначки лате посла.“ („Доситеј Обрадовић“, *Дечије новине* 1. 3 / 1918: 58). Поред изразите дидактичности (као одраза рационалистичке тежње за просвећивањем народа, по којој се Тихомир Остојић указује као следбеник Доситеја Обрадовића) и начина писања прилагођеног узрасту и познавању историје српске књижевности читалаца *Дечијих новина*, текст „Доситеј Обрадовић“ Тихомира Остојића карактеристичан је по томе што након детаљног приказа биографије и књижевног рада Доситеја Обрадовића доноси уједно две Доситејеве басне („Мишић и мишица“ и „Лисица и вук“ [„Доситеј Обрадовић“, *Дечије новине*, 1. 3 / 1918: 60]), као илустрацију Доситејевог књижевног поступка, чиме се по индуктивности (неколико књижевних дела као метонимија ауторове поетике) и репрезентативности, текст „Доситеј Обрадовић“ Тихомира Остојића приближава Остојићевим чланцима о епској народној поезији и пословицама из рубрике „Народне умотворине“. Попут чланка „Доситеј Обрадовић“, текст „Петар Петровић Његош“ (*Дечије новине* 1. 6 / 1919: 129-132) Тихомира Остојића такође је заснован на тумачењу културноисторијских прилика у којима је Његош живео, при чему се као књижевноуметнички највредније Његошево дело издваја *Горски вијенац*, да би читаоцима *Дечијих новина* на завршетку текста о Његошу било дато „Неколико одломака из Горског Вијенца“. У тексту „Вук Стефановић Караџић“ (*Дечије новине* 1, 2 / 1918: 29-30),

⁵⁵⁷ Видети: Тихомир Остојић, „Програм Књига за Народ (I), реферат секретара Матице Српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за Народ“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 113-128. и Тихомир Остојић, „Програм Књига за Народ (II), реферат секретара Матице Српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за Народ“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 295, св. 5, 1913, стр. 95-118.

објављеном стотину година након појаве *Српског рјечника* Вука Стефановића Караџића, Тихомир Остојић указао је на значај Вуковог рада у области реформе српског језика и правописа, као и на културноисторијску и књижевноисторијску важност труда овог књижевника на плану прикупљања и објављивања народних умотворина. Увек свестан нивоа образовања и разумевања света реципијената својих текстова, Тихомир Остојић, након изношења биографског податка о Вуку као самоуком али вредном културном посленику, као искусни педагог, читаоцима *Дечијих новина* објашњава „Али зато не треба нико да мисли, ако је Вук могао постати славан без школе, да школе не требају. Само ванредни умови могу и сами; обичним људима је потребна школа.“ (*Дечије новине* 1, 2 / 1918: 30). Према томе, о писцима који су Тихомиру Остојићу били трајна инспирација и о којима је у бројним периодичним публикацијама (као што су *Српски књижевни гласник*, *Летопис Матице српске*, *Србобран*, *Нови Србобран*, *Позориште*, *Трговачке новине*, *Соко* итд.) објављивао како мање чланке тако и обимније студије, Остојић је писао и у *Дечијим новинама*, имајући увек на уму потребу васпитања и образовања читалаца овог листа.

Тихомир Остојић није писао поезију и прозу за децу, као књижевни историчар није се бавио књижевношћу за децу (нити је у своје уџбенике историје српске књижевности укључивао преглед књижевности за децу), његови текстови у периодици за децу, невелики су и по броју и по вредности, али они представљају свакако саставни део Остојићеве културне идеологије и један од видова Остојићевог рада на просвећивању народа. Такође, у прилозима Тихомира Остојића у *Дечијим новинама* могуће је уочити доследност у примени позитивистичког приступа књижевним делима, али и у методу навођења одломака из књижевних дела која се анализирају, у циљу илустрације изнетих тврдњи и закључака. Занимљива је и чињеница да је улазак Тихомира Остојића у српску књижевност везан за периоду за децу (Тихомир Остојић своје прве литерарне покушаје објавио је у „чика-Јовином“ листу *Невен*), као што је и једна од последњих периодичних публикација у којима је Остојић објављивао књижевне прилоге (сада већ тешко болестан – Тихомир Остојић боловао је од туберкулозе која се погоршала за време његове интернације у Првом светском рату) био управо педагошко-забавни лист *Дечије новине*. Сарадња Тихомира Остојића у *Дечијим новинама* условљена је како Остојићевим педагошким радом, тако и књижевним сензибилитетом, али и идеолошком блискошћу и сагласношћу са програмом који је заступала Зорка Лазић. Зорка Лазић и Тихомир Остојић били су, као што је поменуто, чланови Групе југословенских демократа, чланови Кола напредног женскиња у Новом Саду, али и ватрени заговорници идеје југословенства и људи чији је јавни рад и књижевни ангажман директно био усмерен на пропагирање и (о)чување дубоко хуманистичких вредности као што су слободно и сложено живљење људи различите националности и вероисповести у истој државној и културној заједници, вредности за које се залагао и Јован Јовановић Змај, чији је лист *Невен* пресудно утицао на формирање књижевног укуса Зорке Лазић и Тихомира Остојића, идеолошких истомишљеника и сарадника на педагошко-забавном листу *Дечије новине*.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

РУКОПИСНИ ИЗВОРИ

Преписка⁵⁵⁸

1. Писма Тихомира Остојића Васи Стајићу

1. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Књижевно питање*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 620 (писмо); 19. дец. 1910. (1. јан.) 1911.
2. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Обнова управе и чиновништва Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 628 (писмо); 22. септ. (5. окт) 1911.
3. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Мишљења и предлози за рад Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 629 (писмо); 6 (19) нов. 1911.
4. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Предлози за реформисање Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 630 (писмо); 30. нов. (13. дец.) 1911.
5. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Питање уређивања Летописа*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 631 (дописница); 16 (29) дец. 1911.
6. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Оскудица сарадње песника на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.632 (писмо); 26. дец. 1911 (8. јан. 1912).
7. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Питање пропаганде за Матицу српску*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.633 (писмо); 21 / III (3 / IV) 1912.
8. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Жалба на неуредне сараднике*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.634 (писмо); 28 апр. (11 маја) 1912
9. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу [Без библиотечког наслова]*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.621 (дописница); 4 (17) јуна 1912
10. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Обавештење о сарадњи на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.622 (дописница); 17 (30) јула 1912.

⁵⁵⁸ У списак извора није укључена сва преписка Тихомира Остојића коју је ауторка дисертације прегледала (или приредила), већ само она писма, дописнице, разгледнице и службени дописи који су у дисертацији приређени и цитирани. (прим. М. Ћ.).

11. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Питање сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.623 (дописница); 30. јула (13. августа) 1912.
12. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.624 (дописница); 5 (18) септембар 1912.
13. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Уређивање, Летопис и књиге за народ*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.625 (писмо); 14 (27) фебр. 1913.
14. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Питање делатности адресата*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.626 (писмо); 4 (17) марта 1913.
15. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Попуњавање библиотеке Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.627 (писмо); 21. марта (4. априла) 1913.
16. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Питање сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.636 (писмо); 26. марта (8. апр.) 1913.
17. Остојић 1914: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Потпомагање адресатова листа*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.635 (писмо); 19 (28) јан. 1914.
18. Остојић 1919: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Лечење и бриге адресанта*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.638 (писмо); 9. авг. 1919.
19. Остојић 1921: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Обавештење о својој делатности*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.637 (писмо); 2. јан. 1921.
20. Остојић 1921: Остојић, Тихомир. *Васи Стајићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9.639 (писмо); 20. септ. 1921.

2. Писма Тихомира Остојића Милутину Јакшићу

1. Остојић 1899: Остојић Тихомир. *Милутину Јакшићу. О плановима своје групе пријатеља у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.407 (писмо); 11 (23) јули 1899.
2. Остојић 1901: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О несугласицама у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.381 (писмо); 5 (18) јула 1901.
3. Остојић 1901: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О несугласицама својим са адресатом*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.382 (писмо); 11 (24) јула 1901.

4. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 384 (писмо); 21. септ. (4. окт) 1911.
5. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О превирању међу члановима Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.386 (писмо); 13 (26) окт. 1911.
6. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О програму нове управе и новог рада у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.387 (писмо); 22 окт. (4. нов.) 1911.
7. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О програму рада у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.388 (писмо); 14 (27) нов. 1911.
8. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О раду у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.389 (писмо); 8 (21) дец. 1911.
9. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. Негативно мишљење о војвођанској интелигенцији*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 390 (писмо); 15 (28) дец. 1911.
10. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. Историографска питања*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.391 (писмо); 16 (29) XII 1911.
11. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О уређивању Летописа*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.392 (писмо); 31. дец. 1911.
12. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О агитацији за Матицу српску*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 393 (писмо); 23 јан. (5. феб.) 1912.
13. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О агитацији за Матицу српску*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 394 (писмо); 28. јан. (10. феб.) 1912.
14. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О агитацији за Матицу српску*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 395 (писмо); 9 (22) феб. 1912.
15. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О раду за Матицу и Летопис*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 396 (писмо); 16 (29) марта 1912.
16. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О агитацији за Матицу и незадовољницима*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 397 (дописница); 20. марта (2. априла) 1912.
17. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О неприликама са своом околином*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.398 (писмо); 11 (24) април 1912.

18. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О свом душевном расположењу*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.399 (писмо); 28. април (11. мај) 1912.
19. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О раду у Матици и Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 400 (писмо); 17 (30) јан. 1913.
20. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О питању опстанка 'Српског гласа'*.⁵⁵⁹ Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.401 (писмо); 12 (25) марта 1913.
21. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О попуњавању књижевног одељења у Матици српској*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15.403 (писмо); 11 (24) маја 1913.
22. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. Позив о саставу аутобиографије*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 402 (службени допис); 7 (20) маја 1913.
23. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. Научно-литерарно питање*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 404 (дописница); 8 (21) јула 1913.
24. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О штампању Матичиних издања*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 405 (писмо); 4. августа 1913.
25. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О издањима Матице српске*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 406 (писмо); 8 (22) август 1913.
26. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О штампању Матичиних издања*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 380 (писмо); 7 (20) септ. 1913.
27. Остојић 1921: Остојић, Тихомир. *Милутину Јакшићу. О своме опорављању*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 15. 408 (разгледница); 16. авг. 1921.

3. Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу

1. Дучић 1903: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Дискретна услуга за адресата*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 909 (писмо); 11. септ. 1903.

⁵⁵⁹ Библиотечки наслов за ово писмо гласи *Милутину Јакшићу. О питању постанка 'Српског гласа'*, али из садржаја писма јасно је да је у питању грешка у куцању и да наслов треба да гласи: *Милутину Јакшићу. О питању опстанка 'Српског гласа'*.

2. Дучић 1911: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Занимање за Луја Војновића*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 917 (писмо); 22. нов. 1911.
3. Дучић 1912: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Питање сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 915 (писмо); 10. IV 1912.
4. Дучић 1912: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Питање сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 912 (дописница); 25. V 1912.
5. Дучић 1912: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 911 (дописница); 2. VI 1912.
6. Дучић 1912: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Питање сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 919 (писмо); 1912.
7. Дучић 1912: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 914 (дописница); 30. VIII 1912.
8. Дучић 1913: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 918 (дописница); 4. IX 1913.
9. Дучић 1913: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Препорука за радове Тодора Манојловића*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 910 (писмо); 10. септ. 1913.
10. Дучић 1913: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Питање своје сарадње на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 908 (дописница); 4. дец. 1913.
11. Дучић 1914: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Питање позајмице*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 913. (писмо); 12. јуни 1914.
12. Дучић 1914: Дучић, Јован. *Тихомиру Остојићу. Сарадња на Летопису*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 4. 916 (дописница); 1914.

4. Писмо Јелене Остојић Милици Стајић

1. Остојић 1918: Остојић, Јелена (Екица). *Милици Стајић. Стање здравља Тих. Остојића*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 9. 642 (писмо); 17. VIII 1918.

5. Писма Зорке Лазић Васи Стајићу, Милану Шевићу и Милети Јакшићу

1. Лазић 1919: Лазић, Зорка. *Васи Стајићу. Питање правца и циља „Дечјих новина“*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 8360 (писмо); 7. 8. 1919.
2. Лазић 1919: Лазић, Зорка. *Васи Стајићу. Питање помоћи „Дечјим новинама“*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 8. 361 (писмо); 14. 8. 1919.
3. Лазић 1931: Лазић, Зорка. *Милану Шевићу. О враћању Змајевих писама*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 24. 475 (дописница); 30. 5. 1931.

4. Лазић 1918: Лазић, Зорка. *Милети Јакшићу. Позив на сарадњу у „Дечијим новинама“*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. 10. 916 (дописница); 23. 8. 1918.

Рукописи

1. Лазић 1918: Лазић, Зорка. *Поштов. родитељима и дечјим пријатељима*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 11. 229; 1918.
2. Милитар 1954: Милитар, Трива. *Успомене на Змаја*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 9. 582; 1954.
3. Остојић 1883: Остојић, Тихомир. *Дуга. Прича. Рукопис аутора са примедбом чика Јове*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 5. 906; 1883.
4. Остојић, Радонић, Станојевић 1898: Остојић, Тихомир; Радонић, Јован; Станојевић, Станоје. *Записник нашег заједничког састанка и братског договора 17 (29.) септ. 1898. год. у стану Тих. Остојића (у Срп. Учит. Конвикту)*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 8. 507.
5. Остојић, Тихомир. *Разни ситни чланци и ситне белешке, списи у вези са историјом српске књижевности*.⁵⁶⁰ Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 905 (недатиран рукопис).
6. Остојић, Тихомир. *Новија драма*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 547.
7. Остојић, Тихомир. *Мој књижевни рад за време рата*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 5. 951.
8. Остојић, Тихомир. *Доситеј Обрадовић*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 510.
9. Остојић, Тихомир. *Доситејево доба*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 511.
10. Остојић, Тихомир. *Доситеј Обрадовић у Хопову*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 517.
11. Остојић, Тихомир. *Dositheus Obradović's Klosterjahre*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 508.
12. Остојић, Тихомир. *Прилози манастиру Хопову*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 4. 918.
13. Остојић, Тихомир. *Грађа из хоповских протокола*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 4211.
14. Остојић, Тихомир. *Ириг*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 4.000.

⁵⁶⁰ Библиотечки наслов овог рукописа Тихомира Остојића гласи *Разни ситни чланци и ситне белешке, списи у вези са историјом српске књижевности*, док је на самој фасцикли као наслов забележено: *Краћи написи и прибелешке о разним питањима из историје српске књижевности*.

15. Остојић, Тихомир. *Нацрт за уређење Календара „Матице Српске“*, Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 1. 801.
16. Остојић, Тихомир. *Задаци српске интелигенције*, Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 5. 936.
17. Стајић, Васа. *Нови Србин [Стајићев лични примерак часописа]*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 8. 755.
18. Шевић, Милан. *Доситејеви проблеми*. Нови Сад: Рукописно одељење Матице српске, инв. бр. М. 10. 901.

Извори (појединачни, важнији чланци)

1. Ђорђевић 1858: Ђорђевић, Јован. (Јованъ Ђорђевићъ). „Предговоръ уредниковъ“, *Србски Лѣтописъ*, год. 32, књ. 97, св. 1, стр. 1–22.
2. Ђорђевић 1859: Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 54, у Новоме Саду, у недељу, 12. јулија 1859, стр. 118; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 55, у Новоме Саду, у четвртак, 16. јулија 1859, стр. 120–121; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 56, у Новоме Саду, у недељу, 19. јулија 1859, стр. 122; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 57, у Новоме Саду, у четвртак, 23. јулија 1859, стр. 124–125; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 58, у Новоме Саду, у недељу, 26. јулија 1859, стр. 126–127; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 59, у Новоме Саду, у четвртак, 30. јулија 1859, стр. 128–129; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 60, у Новоме Саду, у недељу, 2. августа 1859, стр. 130–131; Ђорђевић, Јован. „Матица србска“, *Србски дневник*, год. VIII, бр. 61, у Новоме Саду, у четвртак, 6. августа 1859, стр. 132–133.
3. Игњатовић 1854: Игњатовић, Јаков (Јаковъ Игњатовићъ). „Уводъ“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, стр. 1–2.
4. Игњатовић 1854: Игњатовић Јаков (Јаковъ Игњатовићъ). „О програму Лѣтописа“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, стр. 3–6.
5. Игњатовић 1854: Игњатовић Јаков (Јаковъ Игњатовићъ). „О индиферентизму србске учене класе прама србске књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 89, св. 1, стр. 7–20.
6. Игњатовић 1854: Игњатовић Јаков (Јаковъ Игњатовићъ). „Слово, говорено учреникомъ приликом главногъ собранія 24. октовра 1854. о Срб. Лѣтопису и књижевности“, *Сербскій Лѣтописъ*, год. 28, књ. 90, св. 2, стр. 83–89.
7. Натошевић 1875: Натошевић, Ђорђе. „Неколико бележака за наш напредак“, *Србија: календар за просту годину 1875*, стр. 346–375.

8. Новаковић 1870: Новаковић, Стојан. „Наши календари за 1870. годину“, *Млада Србадија: лист Уједињене омладине српске за књижевност и науку*, год I, бр. 5, у Новоме Саду 15. августа 1870, стр. 232–234.
9. Новаковић 1871: Новаковић, Стојан. „Забавници и разни годишњи часописи и зборници“, у: *Историја српске књижевности*, Издање државне штампарије, Београд, 1871, стр. 258–263.
10. Остојић 1892: Остојић, Тихомир. „Задатак књижевног листа“, *Стражилово*, год. V, број 1, у Новом Саду 5 јануара 1892, стр. 11–14, Остојић, Тихомир. „Задатак књижевног листа“, *Стражилово*, год. V, број 3, у Новом Саду 19. јануара 1892, стр. 42–45.
11. Остојић 1893: Остојић, Тихомир. „Вук Стефановић Караџић“, *Соко: илустровани календар за годину 1893. која је проста, те има 365 дана*, уредник проф. Јован Грчић, год. I, у Новоме Саду, Издање књижаре Луке Јоџића, стр. 58–83.
12. Остојић 1896: Остојић, Тихомир. „Препорођај наше књижевности“, *Летопис Матице српске*, год. LXV, књ. 187, св. 3, 1896, стр. 144–157.
13. Остојић 1899: Остојић, Тихомир. „Средина Матице српске“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 1, 1899, стр. 27–43.
14. Остојић 1900: Остојић, Тихомир. „О постанку Бранкових кола у Ђачком растанку“, *Бранково коло*, год. VI, бр. I, у Ср. Карловцима 6. (18.) јануара 1900, стр. 18–28.
15. Остојић 1900: Остојић, Тихомир. „Анд. Гавриловић, Доситије Обрадовић. Књижевне расправе, нови прилози, мисли и белешке. Београд, 1900. 8° стр. 226.“, *Летопис Матице српске*, год. 70, књ. 205, св. 1, 1901, стр. 89–98.
16. Остојић 1902: Остојић, Тихомир. „Има ли Нови Сад услова да остане средиште оностраног српства“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 2, 1902, стр. 7–30.
17. Остојић 1902: Остојић, Тихомир. „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, *Трговачке новине: лист Српског трговачког удружења*, година I, број 4, Нови Сад, у среду 5. фебруара 1902, стр. 28–29, Остојић, Тихомир. „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, *Трговачке новине: лист Српског трговачког удружења*, година I, број 5, Нови Сад, у среду 12. фебруара (30. јануара) 1902, стр. 38–39, Остојић, Тихомир. „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, *Трговачке новине: лист Српског трговачког удружења*, година I, број 6, Нови Сад, у среду 6. (19.) фебруара 1902, стр. 46–47, Остојић, Тихомир. „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, *Трговачке новине: лист Српског трговачког удружења*, година I, број 7, Нови Сад, у среду 13. (26.) фебруара 1902, стр. 54–55, Остојић, Тихомир. „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, *Трговачке новине: лист Српског трговачког удружења*, година I, број 8, Нови Сад, у среду 20. фебр. (5. марта) 1902, стр. 62–63. (подлистак)
18. Остојић 1902: Остојић, Тихомир. „О Горском вијенцу“, *Позориште*, год. XXVII, број 14, у Новоме Саду у суботу 26. јануара 1902, стр. 56–59.

19. Остојић 1902: Остојић, Тихомир. „Књижевност и новинарство у Новоме Саду“, *Коло: књижевни и научни лист*, књига IV, свеска 7, 1. октобра 1902, стр. 408–411.
20. Остојић 1903: Остојић, Тихомир. „О Змајевој седамдесетогодишњој прослави“, *Нови Србобран: гласник Српске самосталне странке*, год. I, бр. 278, Загреб, понедељак, 15. (28.) децембра 1903, стр. 1-2, *Нови Србобран: гласник Српске самосталне странке*, год. I, бр. 279, Загреб, уторак 16. (29.) децембра 1903, стр. 1-2, *Нови Србобран: гласник Српске самосталне странке*, год. I, бр. 282, Загреб, субота 20. децембра 1903. (2. јануара 1904), стр. 1. и *Нови Србобран: гласник Српске самосталне странке*, год. I, бр. 283, Загреб, понедељак 22. децембра 1903. (4. јануара 1904), стр. 1. (подлистак)
21. Остојић 1904: Остојић, Тихомир. „Писмо Змајево Абуказему“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, год. XX, бр. 153, у Новом Саду, у среду 7. (20.) јула, 1904. (ненумерисане стране, подлистак).
22. Остојић 1904: Остојић, Тихомир. „Змај и Абуказем“, *Браник: орган Српске народне слободоумне странке*, год. XX, бр. 147, у Новом Саду, у уторак 29. јуна (12. јула) 1904. (ненумерисане стране, подлистак).
23. Остојић 1904: Остојић, Тихомир. „Почетак периодичне књижевности у Срба“, *Глас Црногорца*, бр. 3, 1904, стр. 2.
24. Остојић 1904: Остојић, Тихомир. „Омладински покрети у новије доба у Новом Саду“, *Омладински гласник: лист српске омладине*, год. прва, свеска за јануар, 1904, стр. 18–29.
25. Остојић 1906: Остојић, Тихомир. „Milosch Perovits, *Die pädagogischen Ansichten des Dositheus Obradović. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärungspädagogik* (Докторска дисертација поднесена Филозофском факултету циришког универзитета), Belgrad, 1906, стр. 72 на 8°.“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXII, књ. 241, св. 1, 1907, стр. 137–138.
26. Остојић 1907: Остојић, Тихомир. „Од чега болује Матица српска“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 4, 1907, стр. 3–55.
27. Остојић 1907: Остојић, Тихомир. „О Јовану Ст. Поповићу“, *Летопис Матице српске*, година LXXXII, књига 241, свеска 1, 1907, стр. 1–22.
28. Остојић 1907: Остојић, Тихомир. „Прилог биографији Ј. Ст. Поповића. Стерија кандидат за директора новосадске гимназије“, *Бранково коло*, год. XIII, бр. 44, у Ср. Карловцима 25. октобра (7. новембра) 1907, стр. 1361–1362.
29. Остојић 1907: Остојић, Тихомир. „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 9, Нови Сад, четвртак, 1 (14.) марта 1907, стр. 1–3. Подлистак; Остојић, Тихомир. „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, година VI, број 10, Нови Сад, четвртак 8 (21.) марта 1907, стр. 1–3, подлистак; Остојић, Тихомир. „Наша журналистика“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило*

- српске трговачке омладине*, година VI, број 11, Нови Сад, четвртак 15 (28.) марта 1907, стр. 1–3, подлистак.
30. Остојић 1907: Остојић, Тихомир. „Стојан Новаковић, Јован Стеријин Поповић 1806–1856, књижевно-историјска студија – – Напосе штампано из LXXIV 'Гласа', Београд, 1907. Стр. 121. вел. 8°.“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXIII, књ. 244, св. 4, 1907, стр. 128–130.
 31. Остојић 1908: Остојић, Тихомир. „Прилог историји Матице српске. Писмо Ђорђа Магарашевића Јовану Хаџићу“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXIV, књ. 250, св. 4, 1908, стр. 67–73.
 32. Остојић 1908: Остојић, Тихомир. „Змај Јован Јовановић и Ђорђе Рајковић на основу писама и других извора“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXIV, књ. 251, св. 5, 1908, стр. 48-80. и *Летопис Матице српске*, год. LXXXIV, књ. 252, св. 6, 1908, стр. 1–44.
 33. Остојић 1908: Остојић, Тихомир. „Наши борци за гимнастику (I Д-р Ђорђе Натошевић, II Ђорђе Рајковић, III Змај Јован Јовановић)“, *Српски соко*, Сремски Карловци, бр. 2, 1908, стр. 19-20. и *Српски соко*, бр. 3, 1908, стр. 35–38.
 34. Остојић 1908: Остојић, Тихомир. „О аутору и узору Славено-сербског магазина од 1768. год.“, у: *Зборник у славу Ватрослава Јагића*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1908, стр. 681–691.
 35. Остојић 1909: Остојић, Тихомир. „Новосадске библиотеке: прилог народном просвећивању“, *Трговачке новине: орган српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, бр. 50. и 51, Нови Сад, 25. децембар 1909. (7. јан. 1910.), стр. 403–405. (подлистак)
 36. Остојић 1909: Остојић, Тихомир. „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, број 48, Нови Сад 5. (18.) децембра 1909, стр. 380–381. (подлистак). Остојић, Тихомир. „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитог броја му“, *Трговачке новине: орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине*, год. VIII, број 49, Нови Сад 12. (25.) децембра 1909, стр. 388–389. (подлистак).
 37. Остојић 1910: Остојић, Тихомир. „Шта смета развијању нашега позоришта“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 5, 1910, стр. 11–27.
 38. Остојић 1910: Остојић, Тихомир. „Оснивање Новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXVI, књ. 265, св. 5, 1910, стр. 48–79.
 39. Остојић 1910: Остојић, Тихомир. „У лету кроз периоде наше књижевности“, *Србобран: гласник Српске народне самосталне странке*, год. XXVI, бр. 279, Загреб, сриједа, 23. децембра 1909. (5. јануара 1910), *I божјињи прилог Србобрану* бр. 279, нумерисане стране.
 40. Остојић 1910: Остојић, Тихомир. „Улога Војводине у нашој култури и књижевности“, *Босанска вила*, год. XXV, број 7-8, Сарајево, април 1910, стр. 97–99.

41. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Значај деветнаестог века у нашој књижевности“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 9, Ср. Карловци, 3. марта 1911, стр. 129–130.
42. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Из старе песмарице (огледи једне заборављене лирике)“, *Српскохрватски алманах за годину 1911*, Београд-Загреб, Штампано у Државној штампарији Београд, стр. 143–153.
43. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији“, у: *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ, Београд, 1911, стр. 150–167.
44. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „На догледу Доситејевог прославе“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 1, Ср. Карловци, 6. јануара 1911, стр. 1–2.
45. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Извор Доситејевог Христоитије“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 12. и 13, Ср. Карловци, 24. марта 1911, стр. 187–189.
46. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Узор наравоученија у баснама“, *Бранково коло*, год. XVII, бр. 12. и 13, Ср. Карловци, 24. марта 1911, стр. 202–203.
47. Остојић 1911: Остојић, Тихомир. „Доситејеви стихови“, *Српски књижевни гласник*, књига XXVI, број 6, 16. март 1911, стр. 467–476.
48. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. „Стогодишња прослава Д. Обрадовића“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 39–49.
49. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. „Наше стипендије с гледишта народне користи“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 6, 1912, стр. 45–48.
50. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. „Српске стипендије“, *Покрет*, Нови Сад, свеска 6, 1912, стр. 49–53.
51. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. „Календари“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVII, књ. 290, св. 6, 1912, стр. 99–101.
52. Остојић 1912: Остојић, Тихомир. „Приступ новог уредника“, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, год. LXXXVII, књ. 285, св. 1, 1912, стр. 1–22.
53. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. „Календари за год. 1913“, *Летопис Матице српске*, год. LXXXVIII, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 99–105.
54. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. „Програм Књига за Народ (I), реферат секретара Матице Српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за Народ“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 294, св. 4, 1913, стр. 113–128.
55. Остојић 1913: Остојић, Тихомир. „Програм Књига за Народ (II), реферат секретара Матице Српске Д-ра Тих. Остојића у V седници Збора за Друштвено просвећивање и Књиге за Народ“, *Летопис Матице српске*, год. 88, књ. 295, св. 5, 1913, стр. 95–118.
56. Остојић 1915: Остојић, Тихомир. „Рукописи Бранка Радичевића“, *Савременик: мјесечник Друштва хрватских књижевника*, година X, број XI и XII, просинац, 1915, стр. 478.

57. Остојић 1916: Остојић, Тихомир. „Пјесник и позив. Цртица из биографије Бранка Радичевића, илустрована једном пјесмом му, непознатом досад“, *Савременик: мјесечник Друштва хрватских књижевника*, година XI, бројеви III и IV, ожујак-травањ 1916, стр. 153.
58. Остојић 1921: Остојић, Тихомир. „Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине“, *Летопис Матице српске*, год. ХСVI, књ. 300, за године 1914–1921, стр. 34–59.
59. Остојић 1921: Остојић, Тихомир. „Стихослов од год. 1717“, *Јужнословенски филолог*, књига II, св. 1-2, 1921, стр. 126–130.
60. Остојић 1965: Остојић, Тихомир. „Манастирске године Доситеја Обрадовића“, с немачког превео Страхиња К. Костић, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 7–52.
61. Поповић 1901: Поповић, Богдан. „Књижевни листови“, *Српски књижевни гласник*, год. I, бр. 1, 1. фебруара 1901, стр. 23–36. и Поповић, Богдан. Књижевни листови, *Српски књижевни гласник*, год. I, бр. 2, 16. фебруар 1901, 109–122.

Литература

1. Аноним 1928: Anonim, „Lazić, Zorka S. (rodj. Miletić)“, у: *Ko је ко и Југославији*, Izdanje „Jugoslovenskog godišnjaka“, Beograd, Nova Evropa, Zagreb, 1928. str. 79.
2. Аноним 1965: „Сећања Остојићевих ђака из Новосадске гимназије“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 109–119.
3. Аноним (online): „Зорка Лазих“, *Књиженство: теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*. Без пагинације. Web. <<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/st/authors/zorka-lazic>> приступљено: 22. 6. 2018.
4. Бајић 1965: Бајић, Ђорђе. „Тихомир Остојић као писац уџбеника историје српске књижевности“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 155–167.
5. Бекић 2004: Бекић, Томислав. „Писма Милана Ђурчина Тихомиру Остојићу“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. LI, св. 1, 2004, стр. 169–209.
6. Буља 1913: Буља, Даринка. „Зорка Симе Л. Лазиха“. *Српкиња: њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна уметност до данас*, ур. Српске књижевнице. Добротворна задруга Српкиња, Ириг, 1913. стр. 39–43.
7. Витошевић 1990: Витошевић, Драгиша. „Програм, идеје, опредељења“, у: *Српски књижевни гласник 1901–1914*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Вук Караџић, Београд, Матица српска, Нови Сад, стр. 51–63.
8. Витошевић 2012: Витошевић, Драгиша. *Непотписани Скерлић*, прир. Невена Витошевић Ђеклић, Службени гласник, Београд, 2012.
9. Вуксановић 2003: Вуксановић, Миро. „'Просвјета' и Матица српска“, у: *Српска проза данас. Сто година Просвјете и њених знаменитих личности. Ђоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи. Научни скуп историчара у Гаџку 19-23.*

- септембра 2002, Просвјета, Билећа-Гацко, 2003, стр. 482–500. (У склопу овог текста приређена су „Писма Владимира Ћоровића Тихомиру Остојићу“, стр. 492–500).
10. Грчић 1924: Грчић, Јован. „Тихомир Остојић“, у: *Портрети с писама II*, Издање књижаре В. И В. Васића, Загреб, 1924, стр. 27–157.
 11. Димитријевић 1975: Димитријевић, Радмило (прир.). „Писма Стојана Новаковића Тихомиру Остојићу“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 41, св. 3-4, 1975, стр. 235–251.
 12. Ераковић 2014: Ераковић, Радослав. „Историја једне уредничке самоће (*Летопис Матице српске* под уредништвом Јакова Игњатовића)“, у: *Сусрет култура. Седми међународни интердисциплинарни симпозијум*, уредници Ивана Живанчевић Секеруш и Небојша Мајсторовић, Филозофски факултет, Нови Сад, 2014, стр. 127–136.
 13. Игњатовић 1989: Игњатовић, Јаков. *Мемоари 2, Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ. XII, ур. Ж. Бошков и др., Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина.
 14. Иванић 2001: Иванић, Душан. „Јаков Игњатовић“, у: *Књижевна топографија Панчева*, главни и одговорни уредник Миодраг Матицки, Градска библиотека Панчево, Панчево, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2001, стр. 58–60.
 15. Иванић 2016: Иванић, Душан. „Тихомир Остојић пред класицима српске књижевности“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 2016, стр. 205–210.
 16. Јакшић 2005: Јакшић, Милета. „Преписка са Тихомиром Остојићем“, у: *Судару Милете Јакшића*, прир. Миљивој Ненин и Зорица Хаџић, Матица српска, Нови Сад, 2005, стр. 76–85.
 17. Јаћимовић 2017: Јаћимовић, Слађана. „Еротски мотиви у поезији Милутина Бојића“, у: *Поетика Милутина Бојића, зборник радова*, уредници Јован Делић и Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека „Милутин Бојић“, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 287–302.
 18. Клеут 1974: Клеут, Марија (прир.). „Писма Ватрослава Јагића Тихомиру Остојићу“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 22, св. 1, 1974, стр. 149–168.
 19. Клеут 1991: Клеут, Марија. „О рукописним песмарицама карловачких ђака“, у: *Песмарица карловачких ђака*, избор, предговор и белешке Марија Клеут, Библиотека Љубав, Сремски Карловци, 1991, стр. 5–13.
 20. Клеут 1991: Клеут, Марија. „Тихомир Остојић и изучавање 'грађанског песништва'“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 35–43.
 21. Ковачек 1965: Ковачек, Божидар. „Библиографија радова Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 231–252.

22. Ковачек 1971: Ковачек, Божидар. „Одушевљени просветитељ. Уз педесету годишњицу смрти Тихомира Остојића“, *Дневник*, недеља, 21. фебруар 1971, стр. 12.
23. Ковачек 1991: Ковачек, Божидар. „Тихомир Остојић–професор, просветитељ“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 7–11.
24. Ковачек 2006: Ковачек, Божидар. „Секретар Матице и уредник *Летописа*“, у: *Јован Борђевић*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, Тиски цвет, Нови Сад, 2006, стр. 134–167.
25. Ковачек 2007: Ковачек, Божидар. „Борђевић, Јован“, у: *Српски биографски речник Д–З*, ур. Злата Бојовић и др., књ. 3, Матица српска, Матица српска, 2007, стр. 551–553.
26. Коњовић 1983: Коњовић, Петар. „Писма Тихомиру Остојићу и Васи Стајићу“, прир. Милена Бикички, *Домети*, год. X, бр. 34, јесен 1983, стр. 88–95.
27. Крестић 2009: Крестић, В. Ђ., „Јакшић, Васа“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И–Ка, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 230–231.
28. Лесковац 1934: Лесковац, Младен. „Два податка о Доситејевој популарности“, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, свеска 17, 18, 19, књига VII, св. 1–3, Нови Сад, 1934, стр. 336.
29. Лесковац 1936: Лесковац, Младен. „Васа Стајић, Два досад необјављена писма Доситејева. Летопис 345, св. 3, за мај–јуни 1936, 318–323.“, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, књ. IX, св. 4, 1936, стр. 472.
30. Лесковац 1948: Лесковац, Младен. „Једно непознато писмо Доситеја Обрадовића из године 1786“, *Летопис Матице српске*, год. 122, књ. 362, св. 3, 1948, стр. 164–169.
31. Лесковац 1953: Лесковац, Младен. „Предговор“, у: *Антологија старије српске поезије*, саставио Младен Лесковац, Матица српска, Нови Сад, 1953, стр. VII–XXXII.
32. Лесковац 1959: Лесковац, Младен. „За критичка издања новијих српских писаца“, *Летопис Матице српске*, год. 135, књ. 383, св. 3, март 1959, стр. 215–223.
33. Лесковац 1965: Лесковац, Младен. „Скерлићева 'Српска књижевност у XVIII веку'“, *Летопис Матице српске*, год. 141, књ. 395, св. 4, април 1965, стр. 291–299.
34. Лесковац 2010: Лесковац, Младен. „Пред Доситејем“, у: *Доситеј Обрадовић*, приредила Мирјана Д. Стефановић, Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010, стр. 445–448.
35. Малетин 1965: Малетин, Марко. „Тихомир Остојић, узор новосадских ђака пре Првог светског рата“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 121–154.
36. Марић-Ајнштајн 2011: Марић-Ајнштајн, Милева. „Два писма Милоша Марића млађег Тихомиру Остојићу“, у: *Драги моји кумови: писма Сидонији и Ђоки Гајин 1935–1941*, прир. Драго Његован, Прометеј, Нови Сад, 2011, стр. 143–148.

37. Мартинов 2011: Мартинов, Добрила. „Лазић, Зорка“. *Српски биографски речник*, ур. Чедомир Попов и др., Матица српска, Нови Сад, 2011. 523–524.
38. Матицки 1969: Матицки, Миодраг. „Календари“, *Књижевна историја*, год. I, бр. 4, 1969, стр. 715–743.
39. Матицки 1991: Матицки, Миодраг. „Тихомир Остојић и народна песма“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 28–34.
40. Матицки 1997: Матицки, Миодраг. *Летопис српског народа. Три века алманаха и календара*. Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1997.
41. Матицки 2016: Матицки, Миодраг. „Тихомир Остојић у контексту националног и просветитељског програма Матице српске“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 2016, стр. 211–216.
42. Милинчевић 1980: Милинчевић, Васо. „Над Скерлићевим личним примерком књиге Омладина и њена књижевност“, у: *Јован Скерлић у српској књижевности 1877-1977*, ур. Предраг Палавестра, Народна књига-Институт за књижевност и уметност, Београд 1980, стр. 297–315.
43. Милинчевић 1980: Милинчевић, Васо. „Препород Летописа под уредништвом Јована Ђорђевића 1858–1859“, *Летопис Матице српске*, год. 156, књ. 426, св. 1–2, јул–август, 1980, стр. 202–215.
44. Милинчевић 1991: Милинчевић, Васо. „Студије Тихомира Остојића о српским романтичарима“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 55–67.
45. Милисавац 1949: Милисавац, Живан. *Васа Стајић: нацрт за студију*, Матица српска, Нови Сад, 1949.
46. Милисавац 1965: Милисавац, Живан. „Тихомир Остојић, реформатор Матице српске“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 170–198.
47. Милисавац 1991: Милисавац, Живан. „Настојање Тихомира Остојића на увођењу реформи у Матицу српску“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 12–18.
48. Милисавац 1994: Милисавац, Живан. „Летопис Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 42, св. 1/3, 1994, стр. 327–337.
49. Милитар 1965: Милитар, Трива. „Школовање Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 91–107.
50. Милитар 2000: Трива Милитар, Трива. *Нови Сад на раскрсници минулог и садањег века*, прир. Живко Марковић, Градска библиотека, Нови Сад, 2000.
51. Милошевић 1991: Милошевић, Миладин. „[Предговор]“, у: *Јован Дучић, Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1991, стр. 7–38.

52. Милошевић 2015: Милошевић, Миладин. „Српски писци у дипломатији Краљевине Србије и Краљевине Југославије“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, ур. Чедомир Попов, Драгољуб Р. Живојиновић и Слободан Г. Марковић, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015, стр. 195–207.
53. Михаиловић 1991: Михаиловић, Душан. „Тихомир Остојић и позориште“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 90–95.
54. Михалек 1991: Михалек, Душан. „Хармоније у 'Православном српском црквеном пјенију по старом карловачком начину' Тихомира Остојића“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 78–81.
55. Момчиловић 1991: Момчиловић, Олгица. „Др Тихомир Остојић и Скопско научно друштво“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 24–27.
56. Мосусова 1971: Мосусова, Надежда. „Преписка између Петра Коњовића и Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 19, св. 1, 1971, стр. 153–169.
57. Мркић 1991: Мркић, Бранко. „Допринос др Тихомира Остојића развоју здравственог и физичког васпитања“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 96–102.
58. Негришорац 2007: Негришорац, Иван. „Дучић, Јован“, у: *Српски биографски речник*, књ. 3, Д–З, главни уредник Чедомир Попов, уредници струка Злата Бојовић и др., Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 460–466.
59. Ненин 1995: Ненин, Миливој. „Васа Стајић и Доситеј“, *Дневник: орган Народног фронта*, среда, 20. 09. 1995, стр. 14.
60. Ненин 2005: Ненин, Миливој (прир). „Писма Милана Кашанина Тихомиру Остојићу“, *Летопис Матице српске*, год. 181, књ. 476, св. 5, новембар 2005, стр. 938–950.
61. Ненин 2006: Ненин, Миливој. „Преписка учитеља и ученика“, *Поља: месечник за уметност и културу*, год. 51, бр. 442, новембар-децембар 2006, стр. 121–127.
62. Ненин 2009: Ненин, Миливој. „Јакшић, Милета“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И–Ка, Матица српска, Нови Сад, 2009, стр. 245–246.
63. Ненин 2016: Ненин, Миливој. „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“ и „Писма Јована Дучића Тихомиру Остојићу“, у: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2016, стр. 53–78. и стр. 79–89.
64. Неофитовић-Грубјешкић 1994: Неофитовић-Грубјешкић, Иванка. „Прича о тетка-Зорки“, *Свеске за историју Новог Сада*, год. 3, св. 5, 1994, стр. 37–41.

65. Неофитовић-Грубјешкић 1999: Неофитовић-Грубјешкић, Иванка. „Лазич С. Зорка“. *Енциклопедија Новог Сада*, књига 12, КОС–ЛЕР, ур. др Душан Попов. Новосадски клуб, Нови Сад, Прометеј, Нови Сад, 1999, стр. 239–241.
66. Николић 1982: Николић, Милоје Р. „Откуп Остојићеве књиге 'Живот Доситеја Обрадовића'“, у: „Архивски прилози о раду српских књижевника“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 39, св. 2, 1982, стр. 293–300.
67. Новаковић 1965: Новаковић, Бошко. „Хронике и критике Тихомира Остојића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 211–222.
68. Новаковић 1987: Novaković, Boško. „Lazić, Zorka S.“. *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K-LJ, ур. Radovan Ždrale, Matica srpska, Novi Sad, 1987, str. 621.
69. Огњановић 2016: Огњановић, Илија (Абуказем). *Ђачки дневник (1862–1863)*, приредили Миљивој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, Филозофски факултет, Нови Сад, 2016.
70. Палавестра 1986: Палавестра, Предраг. „Војвођански листови“, у: *Историја модерне српске књижевности. Златно доба 1892–1918*, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 484–487.
71. Пековић 2010: Пековић, Слободанка. *Књижевност у функцији 'принуде': часопис као фактор преобликовања књижевног текста*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2010.
72. Петров 2017: Петров, Александар. „Еротска поезија Милутина Бојића“, у: *Поетика Милутина Бојића, зборник радова*, уредници Јован Делић и Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Библиотека „Милутин Бојић“, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 271–286.
73. Петровић 1991: Петровић, Даница. „Тихомир Остојић и српско појање“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 68–77.
74. Петровић 1950: Петровић, Милан. „Тихомир Остојић као уредник Летописа“, *Летопис Матице српске*, год. 126, књ. 366, св. 4, 1950, стр. 275–285.
75. Петровић 1953: Петровић, Милан. „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 129, књ. 371, св. 3, март 1953, стр. 181–201.
76. Петровић 2016: Петровић, Милан. *Успомене*, приредила Биљана Шимуновић Бешлин, Градска библиотека, Нови Сад, Матица српска, Нови Сад, 2016.
77. Петровић 1961: Петровић, Теодора. „Прођа Доситејевих дела“, *Ковчежић: прилози и грађа о Доситеју и Вуку*, књига четврта, Београд, 1961, стр. 120–134.
78. Петровић 1965: Петровић, Теодора. „Студије Тихомира Остојића о Бранку Радичевићу“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 13, св. 1, 1965, стр. 199–210.
79. Петровић 1974: Петровић, Теодора. „Вук и Сремски Карловци“, у: *Из историје српске књижевности*, Матица српска, Нови Сад, 1974, стр. 112–127.

80. Попов 1982: Попов, Душан. „Српска штампа у Угарској у време Првог светског рата“. *Зборник Матице српске за историју*, бр. 26, 1982, стр. 149–167.
81. Попов 1983: Попов, Душан. *Српска штампа у Војводини 1918–1941*, Матица српска, Нови Сад, 1983.
82. Попов 1991: Попов, Душан. „Повратак Тихомира Остојића у Матицу српску после интернације“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 19–23.
83. Попов 2004: Попов, Чедомир. „Јакшић, Милутин“, у: *Српски биографски речник*, књ. 4, И–Ка, Матица српска, Нови Сад, 2004, стр. 247–248.
84. Поповић 2002: Поповић, Радован. *Грађанин света. Живот Тодора Манојловића*. Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин, 2002.
85. Поповић 2011: Радован Поповић, „Први поклицар – Јован Дучић“, у: *Жудња за фраком: српски писци у дипломатији*, Алтера, Београд, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац, 2011, стр. 47–69.
86. Радуловић 2007: Радуловић, Милан. „Модернизација традиције (Културна идеологија Српског књижевног гласника)“, у: *Раскрића српског модернизма*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2007, стр. 65–81.
87. Радуловић 2008: Радуловић, Милан. „Естетика и критика Богдана Поповића“, у: *Видови српске књижевне критике. О природи и смислу књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча, 2008, стр. 61–128.
88. Радуловић 2011: Радуловић, Милан. *Културна идеологија Исидоре Секулић*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2011.
89. Радуловић 2015: Радуловић, Милан. „Јован Скерлић и Предраг Палавестра“, у: *Јован Скерлић данас*, уредник Миро Вуксановић, Српска академија наука и уметности, Београд, 2015, стр. 193–211.
90. Рајковић 1979: Рајковић, Богољуб. „Галерија учених Војвођанки. Врачевица“, *Дневник*, 13. 5. 1979, стр. 24.
91. Ракић 2007: Ракић, Т., „Ђикић, Осман“, у: *Српски биографски речник*, главни уредник Чедомир Попов, уредници струка Злата Бојовић и др., књ. 3, Д–З, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 494–495.
92. Рошуљ 2004: Рошуљ, Жарко. „Врач погађач (Загреб, 1896–1902; Нови Сад 1902–1914)“, у: *Час описа часописа III*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2004, стр. 234–239.
93. Рошуљ 2017: Рошуљ, Жарко. „Врач погађач“, у: *Лексикон српске шаливе периодике (1830–1918)*, Матица српска, Нови Сад, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2017, стр. 54–57.

94. Савић 2009: Савић, Милан. „Преписка са Тихомиром Остојићем“, у: *Прилике из мога живота*, прир. Миливој Ненин и Зорица Хацић, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 161–204.
95. Савковић 1934: Савковић, Јован. „Тихомир Остојић: професор Српске новосадске гимназије“, *Летопис Матице српске*, год. 108, књ. 341, св. 1, 1934, стр. 55–82.
96. Стајић 1910: Стајић, Васа. „Матица српска и Срби у Угарској“, *Босанска вила*, год. XXV, бр. 7-8, Сарајево, април 1910, стр. 114–117.
97. Стајић 1925: Stajić, Vasa. „1914–1918. Malo uspomena“. *Књижевни север*, год. 1, бр. 4–5–6, 1925, 212–215.
98. Стајић 1927: Стајић, Васа. „Тихомир Остојић“, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 313, св. 1/3, јул–септембар, 1927, стр. 15–45.
99. Стајић 1927: Стајић, Васа. „Тихомир Остојић (1865-1921)“, *Нова Европа*, књ. XVI, бр. 6, 26. септембра 1927, стр. 179–189.
100. Стајић 1927: Стајић, Васа. „Јован Ђорђевић“, у: „Оснивачи, заслужни часници и чиновници Матице српске“, у: *Матица српска 1826–1926*, Матица српска, Нови Сад, 1927, стр. 516–520.
101. Стајић 1936: Стајић, Васа. „Два досад необјављена писма Доситејева“, *Летопис Матице српске*, књ. 345, св. 3, мај–јуни 1936, стр. 318–323.
102. Стајић 1946: Стајић, Васа. „Архив Војводине“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 1, април 1946, стр. 1–8.
103. Стајић 1946: Стајић, Васа. „Доситејев народ“, *Летопис Матице српске*, год. 120, књ. 357, св. 3, јуни 1946, стр. 185–192.
104. Стајић 1949: Стајић, Васа. *Српска православна велика гимназија у Новом Саду*, Матица српска, Нови Сад, 1949.
105. Стајић 2017: Стајић, Васа. *Прилози за аутобиографију*, приредила Зорица Хацић, Матица српска, Нови Сад, 2017.
106. Стефановић 1995: Стефановић, Светислав. „Преписка са Тихомиром Остојићем“, у: *Епистоларна биографија Светислава Стефановића*, прир. Миливој Ненин, Матица српска, Нови Сад, 1995, стр. 155–174.
107. Стојаковић 2001: Stojaković, Gordana. „Zorka Lazić (1880–1948)“, у: *Znamenite žene Novog Sada I*, ur. Gordana Stojaković, Svenka Savić i Mirjana Majkić, Futura publikacije, Novi Sad, 2001, str. 178–179.
108. Стојанчевић 1981: Стојанчевић, Владимир. „Из преписке Мите Костића са Тихомиром Остојићем 1909. и 1910. године“, *Зборник за историју*, Матица српска, Нови Сад, св. 24, 1981, стр. 17–19.
109. Томашевић 1991: Томашевић, Катарина. „Тихомир Остојић и музичко просвећивање“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 82–89.
110. Томашевић 1992: Томашевић, Катарина. „Преламање традиционалних и модерних погледа на музичку уметност у Летопису Матице српске између 1895. и

1914. године“, у: *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895-1914)*, уреднице Слободанка Пековић и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 335–363.
111. Трећаков 1982: Трећаков, Стојан. „Крај службовања Јована Ђорђевића Матици српској“, *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 22, 1982, стр. 125–128.
112. Удовички 1992: Удовички, Иванка. „Традиционализам и модернизам у Остојићевом Летопису“, у: *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895-1914)*, уреднице Слободанка Пековић и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, Матица српска, Нови Сад, 1992, стр. 37–39.
113. Фабрис 1904: Фабрис, Антун. „Матица српска“, *Срђ*, год. III, бр. 19, Дубровник, 16. октобра 1904, стр. 867–873. Прештампано у: А. Фабрис, „Матица српска“, *Нови Србобран*, год. II, бр. 230–232, Загреб 21. октобра (3. новембра) – 23. октобра (5. новембра) 1904. (подлистак).
114. Хаџић 2009: Хаџић, Зорица. „Трагови о сукобима и помирењу Милана Савића и Тихомира Остојића“, *Летопис Матице српске*, год. 185, књ. 483, св. 6, јун 2009, стр. 1248–1256.
115. Хаџић 2009: Хаџић, Зорица. „Отворена писма Јована Јовановића Змаја“, у: *Отворена писма Јована Јовановића Змаја (Невен 1880–1904)*, приредила Зорица Хаџић, Змајеве дече игре, Нови Сад, 2009, стр. 5–13.
116. Хаџић 2015: Хаџић, Зорица. „Стихови о веселом животу карловачких богослова“, у: *Белешке на маргинама: о скрајнутим књижевноисторијским изворима*, Институт Гоша, Београд, 2015, стр. 69–77.
117. Хаџић 2017: Хаџић, Зорица. „О Алекси Шантићу, Васи Стајићу и Београду који је 'мазио' Мостарце“, у: *Песничке теме и поетички модели Алексе Шантића, зборник радова*, уредници Јован Делић и Бојан Чолак, Институт за књижевност и уметност, Београд, Дучићеве вечери поезије, Требиње, 2017, стр. 483–498.
118. Хаџић 2017: Хаџић, Зорица. *О Милану Шевићу*. Академска књига, Нови Сад, 2017.
119. Чурчић 1988: Чурчић, Лаза. *Српске књиге и српски писци 18. века*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.
120. Чурчић 1991: Чурчић, Лазар. „Тихомир Остојић о Захарији Орфелину“, *Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*, бр. 20, св. 7, 1991, стр. 44–54.
121. Шимуновић-Бешлин 2016: Шимуновић-Бешлин, Биљана. „Тихомир Остојић – између личног и јавног интереса“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 2016, стр. 217–229.
122. Шумаревић 1936: Шумаревић, Светислав. *Штампа у Срба до 1839*, Луча, Београд, 1936.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милица В. Ђуковић рођена је у Панчеву, 20. септембра 1987. године. Основну школу и Гимназију „Урош Предић“ завршила је у Панчеву. Дипломирала је на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета Универзитета у Београду, на студијској групи Српска књижевност и језик са општом књижевношћу, 2012. године, одбранивши дипломски рад „Инстанце фокализације и наративне технике у 'Госпођи Бовари' Гистава Флобера и 'Сеоској учитељици' Светолика Ранковића“ (менторка: проф. др Драгана Вукићевић). На истој Катедри, наредне 2013. године, на студијском програму Српска књижевност, завршила је мастер академске студије, одбранивши мастер рад „Нови лик Војислава Илића“ (ментор: проф. др Душан Иванић). Докторске академске студије похађала је на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета Универзитета у Београду, на модулу Српска књижевност, где је пријавила докторску дисертацију „Тихомир Остојић и српска књижевна периодика“ (ментор: проф. емеритус Душан Иванић). Запослена као истраживач приправник, потом као истраживач сарадник, у Институту за књижевност и уметност у Београду, на научном пројекту *Улога српске периодике у формирању књижевних, културних и националних образаца (178024)*, којим је руководила др Весна Матовић, а којим данас (као научним одељењем) руководи др Станислава Бараћ. Од јануара 2020. године запослена као истраживач сарадник на научном одељењу Института за књижевност и уметност у Београду *Српска књижевност и културна самосвест* (руководилац: др Драган Хамовић). Приредила четири књиге: 1. Јован Јовановић Змај, *Песме*, приредила Милица Ђуковић, Каирос, Сремски Карловци, 2016, 310. стр. [едиција: *Стражилово*] УДК 821.163.41-14 821. 163.41.09 Јovanović-Zmaj J. (082), ISBN 978-86-7128-281-9, COBISS.SR-ID 299260935, 2. Тихомир Остојић, *Нови Сад: средиште остраниог српства*, приредила Милица Ђуковић, Градска библиотека, Нови Сад, 2017, 410. стр. [едиција: *Новосадски манускрипт*], УДК 061.22(497.113 Novi Sad) “18/19” 930.85(497.113 Novi Sad) “18/19” ISBN 978-86-89791-28-0, COBISS.SR-ID 316449287, 3. Тихомир Остојић, *Питања српске књижевности XVIII и XIX века*, приредила Милица Ђуковић, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2018, 420. стр. [едиција: *Банат*], УДК 821.163.41.09“17/18“, ISBN 978-86-6029-386-4, COBISS.SR-ID 325943559, 4. Иво Андрић, *Приповетке (1961–1975)*, приредила Милица Ђуковић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, 581. стр. [Критичко издање дела Иве Андрића, коло 2, књ. 10, УДК 821.163.41-32, 821.163.41.09-32 Андрић И., ISBN 978-86-81131-21-3, COBISS.SR-ID 272251148. Објавила тридесет и два научна рада и двадесет и три приказа научних монографија у научним часописима (*Зборник Матице српске за књижевност и језик, Наслеђе, Књижевна историја, Зборник Матице српске за славистику, Доситејев врт: годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“, Липар, Филолог, Philologia Mediana*) и зборницима радова са научних скупова. Учествовала на дванаест научних (националних и међународних) конференција. Члан уредништва *Доситејевог врта, годишњака Задужбине „Доситеј Обрадовић“*, од 2019. године.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милица В. Ђурковић

Број досијеа 130.31/A

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

"Исихомир Оштојић и српска књижевна периодика"

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 18. 3. 2020.

Милица Ђурковић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милића В. Ђушовић

Број досијеа 130311А

Студијски програм Језик, књижевност, култура Српска књижевност и језик са

Наслов рада „Психомор Осмејан и српска књижевна периодика“ општом књижевношћу

Ментор др Јушан Убојачић, професор емеритус

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 18.3.2020.

Милића В. Ђушовић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Шихомир Васијевић и српска књижевна периодика“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 18.3.2020,

Миливоје Грудић